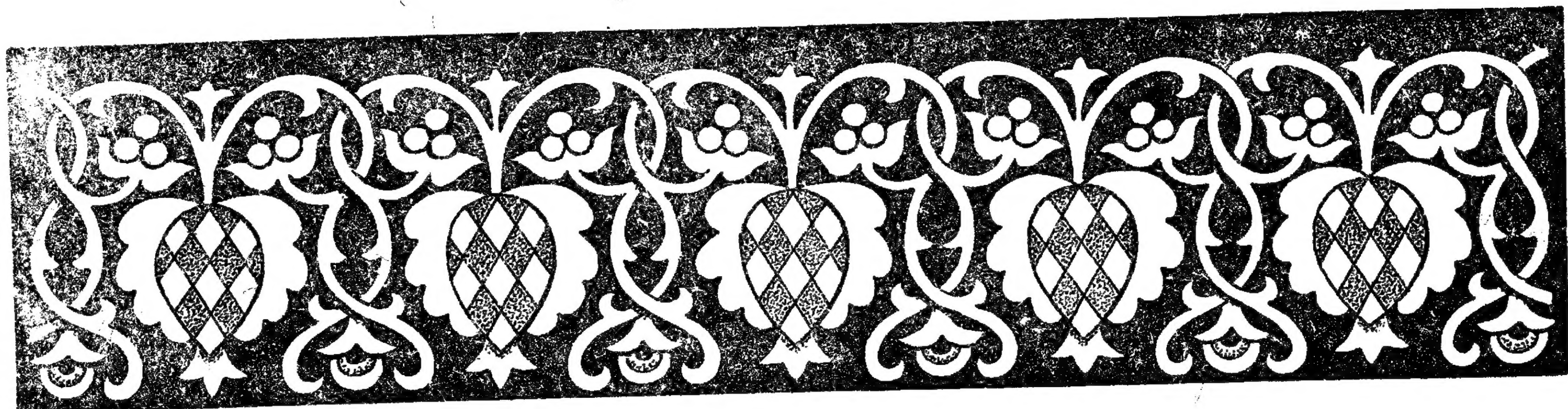

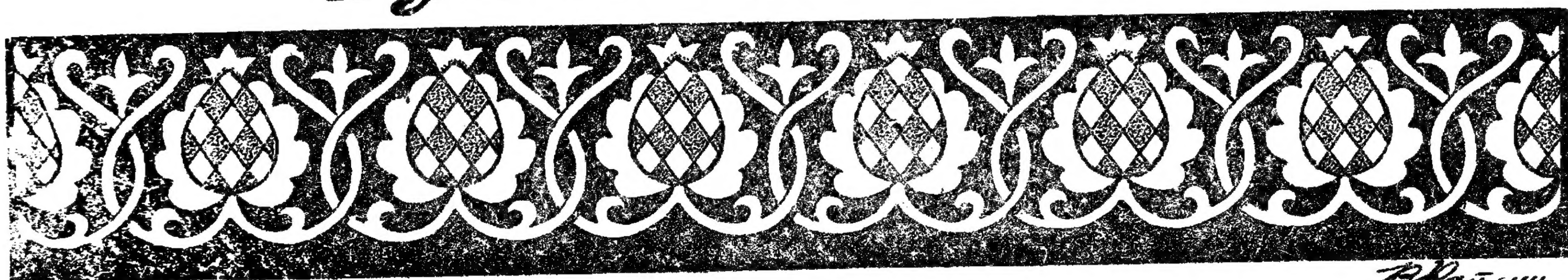
Проф. Євген Онацький

Українська мала енциклопедія

Книжка VIII. Літери МЕ-НА

Накладом Адміністратури
УАПЦеркви в Аргентіні

Буенос Айрес - 1961

ЄВГЕН ОНАЦЬКИЙ

Дійсний Член НТШ і УВАН

УКРАЇНСЬКА МАЛА ЕНЦИКЛОПЕДІЯ

ЛІТЕРИ

МЕ - МО

Накладом Адміністратури УАПЦ в Аргентіні

БУЕНОС АЙРЕС 1961.

Тираж 1000 примірників.

Українська Друкарня «ЧАМПОН» Mercedes 2163, Buenos Aires Argentina.

МЕ

МЕЛЬНИК, МІРОШНИК — власник млина, де мелють зерно. По всій Україні були поширені вірування, що мельники знаються з нечистою силою (Етн. Зб. НТШ, V, 197). «Мельники вміють і з щурами давати собі раду. У знаючого мельника щурі в млині ніколи не зроблять шкоди. А як мельник має на кого пімсту, то може наслати йому щурі на обійстя або на хату, — то вже такий чоловік нещасливий: все йому погризуть та понівечать. » (там же). Такі вірування виникли з того, що мельники мають свої млини завжди в затишних таємничих місцях, над водою, часто в лісі. А вода і ліс — то два таємничі царства, що маючи з ними до діла, людина мусить знати, як поводитися з їх мешканцями.

МЕЛЬОН полковник СЕСІЛЬ, (1880 — — член лейбурської партії член англійського парляменту, приятель українців, автор інтерпеляцій про переслідування українців у Польщі. 1929 р. він ставив в цій справі запит тодіш. міністрові зак. справ Чемберленові. Чемберлен відповів, що він точно про цю справу не поінформований, але доручить англійському послові в Польщі прослідити її і дати звіт до міністерства. 20 березня 1930 р. Мельон запитав тодішнього міністра зак. справ Гендерсона, чи він знає про дві петиції, вислані українською меншиною в Польщі до Союзу Народів, — одну з дня 15. І. 1929 у справі ліквідації українського народнього шкільництва, а другу з дня 2. III. 1930 в справі знесення громадської самоуправи. Гендерсон відповів: «Офіційно про ті петиції я ще нічого не знаю, хоч я дістаю щоденно від нашого представництва при Союзі Народів звідомлення. Узгляднюючи приписану процедуру Союзу Народів, урядуючий голова Ради Союзу Народів, разом із двома іншими членами, розгляне обидві петиції і після того здасть про них звіт Раді Союзу. Але це не може статися скорше, ніж 12 травня, бо тоді лише буде відкрита сесія Ради Союзу».

Полк. Мельон приїздив особисто до Сх. Галичини, щоб на місці простудіювати стан речей, і мав в цій справі наради з українськими політичними діячами.

МЕЛЬПОМЕНА — «співуча» муза трагедії. Її атрибут — трагічна маска, яку вона звичайно тримає в руці. Трагічних акторів звуть «учнями Мельпомени».

МЕМНОН — цар Етіопії, син богині АВРОРИ - ЕОС (ранішньої зорі, зірниці) і Тітона, брата троянського царя ПРІАМА. У Троянській війні він убив Несторового сина Антільоха і сам загинув від руки Ахілла. З ним в'яжеться леґенда про МЕМНОНОВІ КОЛОСИ — дві статуї фараона Аменготепа III в 16 метрів заввишки, що стояли серед пустелі. Мали вони ту особливість, що вдосвіта, коли на небі загоралася ранішня зоря, ці статуї (властиво одна з них) дзвінко вібрували. Це явище відмітив вперше з деяким скептицизмом, підозріваючи якийсь трюк, — грецький історик Страбон у першому столітті до Р. Хр. З огляду на те, що ім'я фараона Аменготепа III давно призабулося, виникла леґенда, що ці статуї представляли Мемнона, який ніби в давні часи царював у єгипетських Тебах і тепер, співаючи, вітав свою матір Аврору. Поширилося також вірування, що тому, хто чув те вітання, воно приносило щастя, і то не тільки їм самим, а й особам, їм любим. З того до колосів Мемнона розпочалися справжні прощі з усіх частин римської імперії, що тривали від часів Нерона аж до часів Септимія Севера. Цей останній, відбувши побожну прощу, наказав — із побожних мотивів — реставрувати статую. Але після цього Мемнон замовк: реставратори, очевидячки, затулили якусь розколину, з якої виходило, як із духового інструменту, внутрішнє повітря, зігріте першими променями сонця.

МЕМУАРИ — записки, чи оповідання лю-

дини про те, що вона бачила, пережила сама чи чула від очевидців. Як літературний жанр, вони фігурують між белетристикою і науковою літературою, залежно від таланту їх автора і підходу його до поставленого собі завдання. Ів. Кревецький писав: «...Мемуари — ані літопис, ані історія. Це вже щось більше, ніж звичайний літопис, одначе це ще не історія в новочасному розумінні. Це — перехід від літопису до історії..» (в «Новій Зорі» 1930, ч. I).

«..Розріжняємо два головні роди мемуарів: а) записки, б) спогади).

«Записками називаються мемуари звичайно тоді, коли вони писані одночасно з подіями, які описують, або безпосередньо по них. Правда, в них нема тоді звичайного ширшого тла, на якім відбуваються події (т. зв. історичного тла), ні т. зв. історичної перспективи (розміщення поодиноких подій, відповідно до їх ваги), а також нема тяглости подій. Та зате вони, завдяки своїй одночасності з подіями, особливо цінні, як історичне джерело. Сюди належать, крім записок, взагалі всякі історичні нотатки, роблені безпосередньо, за свіжої пам'яті, як щоденники, журнали і т. п.

«Споминами (спогадами) називаємо мемуари, писані неодночасно з подіями, які описують, але пізніше, з пам'яті... Треба розрізнити тут дві окремі категорії, а саме: а) спомини, писані виключно з пам'яті, яка в одних більше, в інших менше певне, чи непевне, джерело; і б) спомини, що хоч і писані формально з пам'яті, проте на основі попередніх (сучасних) записок. Історична вага споминів останньої категорії рівна сучасним запискам.

«...Активними (діяльними) мемуарами називаємо такі, в яких автор описує передусім те, в чім він сам брав активну участь. Такі мемуари мають звичайно автобіографічний та діловий характер і, тим самим, спеціяльну вагу, як історичне джерело. Пасивні (обсерваційні) мемуари це такі в яких автор у подіях, що їх описує, не брав активної участи, а описує їх тільки як очевидець — обсерватор, або як переповідач.

«.. Беручи під увагу зміст мемуарів, матимемо стільки їх родів, скільки є ріжних ділянок, що становлять зміст людського життя».

Також О. Мох писав у «Світлі» (1959, ч. XI ст. 496): «Писана наукова історія, як наука, звичайно не має такого впливу на читача, як живі спомини, ..писані нераз просто як повість.-. Наука історії звичайно ніколи не сягає в близьке нам сучасне, — виходить парадокс, що нераз ми краще знаємо старе минуле, як близьку нас історію. Правда, новішу історію в великій мірі записано в пресі. Але, як пише д-р Е Лебль у своїм творі «Культур унд Прессе», навіть у своїх звітуваннях преса є тільки в малому ступні історією своєї епохи. Вона може відтворювати тільки ті факти, що відбувалися на поверхні публічного життя. До первісних джерел преса з правила не має доступу. А й навіть очевидні факти з життя народів і держав преса бере до уваги відповідно до свого характеру тільки однобічно: щоденники займаються передовсім подіями, тим, що сталося, а не тим, що ми називаємо середовищем.. Проте ж могутня струя публічного життя має в собі не тільки хвилі, що творяться на його поверхні: Ми повинні теж знати будову його дна, силу спаду і т. п., щоб вияснити собі якслід рід бігу». З усіх цих наведених причин, — додає О. Мох, — читання споминів - мемуарів незвичайно важне для людей, що беруть участь у публічному житті та хочуть у ньому якслід визнаватися. Воно важне врешті й для всякого, що сам хотів би описати своє власне - пережите: найкраще ж учитися на прикладах, а не з сірої теорії...»

МЕНАДИ — у давніх греків жриці бога вина БАКХА (див. ДІОНІС), що звалися також БАКХАНКИ. Святкуючи містерії свого бога, вони бігали, як навіжені, з головою увінчаною плющем і з ТИРСОМ (див.) у руках, танцюючи й голосно вигукуючи. Під впливом вина, вони дозволяли собі несотворенні речі, що доводили до великих скандалів. І тепер менадами називають жінок, що безсоромно віддаються гульні й розпусті.

МЕНГІР — високий стоячий камінь — моноліт. Їх дуже багато зустрічається на території Англії, Франції, Еспанії, Португалії. Але зустрічаються вони і в Україні, як засвідчує проф. М. Міллер, що студіював меґалітичні будови в районі Дніпростану. Він писав: «Менгіри складалися (?— Є. О.) з кам'яного стовпа звичайно обтесаного в круглій або простокутній формі. Менгіри становилися в могилі, в головах покійника, або зверху на самій могилі. Менгіри також пов'язані з солярним культом наших предків, набули особливого розвитку в Єгипті за перших династій. Греки їх звали ГНОМОН». (Науковий Збірник УВУ, т. VI. Мюнхен, 1956, ст. 157).

Довгий час менгіри приписувалися кельтам, але тепер уже встановлено, що вони належать дуже давній доісторичній добі, мабуть, середині неоліту. Французький археолог С. Рейвах писав: «Менгіри, як здається, не були похоронними пам'ятками але вони своєю присутністю вказують часто на сусідство ДОЛМЕНІВ (див.); коли ж вони зустрічаються в великій кількості, чи формуючи кола — КРОМЛЕХИ (див.), чи то довгі алеї, вони визначають місце, чи межі, якоїсь святині, де відбувалися релігійні обряди. Самітні, менгіри нагадують стоячі камні, житла духа предків, чи бога, — БЕТИЛІ —, що про них згадується в Біблії і в греків. Менгіри ще досі користуються народнім культом у Франції, і духовенство вважало потрібним зробити цей культ нешкідливим, поставивши на них хрести...» («Орфео», ст. 614—65).

Відомий італійський історик Ґульельмо Фереро здогадувався, що менгіри були мнемонічними (пропам'ятними) пам'ятниками, що мали нагадувати про якусь важливу подію. Так, Яків, побачивши сон з драбиною до неба, по якій ходили янголи, і стояв Господь, віщуючи Якову славу його роду, на пам'ять про подію поставив камінний стовп: «І прокинувсь Яків од сну свого і каже: Певно єсть Господь на врочищі сьому, а я й не знав. І злякався. І каже: Яке страшне врочище це! Не що інше воно, як дом Божий, а це ворота небесні. І встав Яків рано вранці, і взяв каменя, що положив там у голови собі, та й поставив його стовпа, та й злив олій на верховину його. І прозвав Яків урочище те Бетель...» (І Мойсея, XXVIII, 16—19). Ґ. Фереро з цього приводу зазначає: «Дійсно, як можна було визначити в лісі, чи на долині, місце де потрібно було шанувати богів? як вказати місце, де було поховано голову племени, чи родини? Ставили стовп, чи накопичували каміння на цьому місці, і цей стовп, чи це каміння зараз же викликали у тих, хто їх бачив, відповідні ідеї, чи образи... («Психологічні закони символізму» Париж. 1895, 30—32). Але археолог Морґан в «Доісторичній людськості» (фр. вид. ст. 254—55), констатував: «Висловлено було чимало здогадів про призначення менґірів, але ні одна з запропонованих гіпотез не має наукового ґрунту...»

МЕНҐЛІ - ГЕРАЙ — кримський хан, що, на намову Москви, пограбував і спалив в 1482 р Київ. М. Грушевський писав: «Сповняючи бажання московського князя (Івана III, Є. О.) Менґлі-герай з кінцем літа вибрався походом на Київ. Хоч вість про це прийшла за кілька день, і всевода приготовив замок до оборони, сталася біда — приступивши під Київ 1 вересня, татари запалили місто здобули замок, взяли в неволю силу людей, разом із самим воєводою і його родиною, пограбили церкви, попустошили околиці і з превеликою здобиччю, спокійно вернулися додому. З забраних церковних речей Менґлі - Герай післав Іванові, як трофей, золоту чашу й дискос (таріль) з Софійської катедри..» («Іст УР». IV. 326). І пізніше, Менґлі - Герай, за намовою Москви, що вдячно прийняла присланії їй пограбовані церковні речі, насилав майже щороку неоднократно свої орди на Київщину (двічі, але невдало, також на Київ), та взагалі на Україну. В одному з таких нападів в 1497 р. татари стріли коло Мозиря київського митрополита МАКАРІЯ й убили його: цього митрополита було пізніше проголошено мучеником і святим (там же, ст. 331).

МЕНДЕЛІЗМ — теорія спадковости, що її встановив чернець Іоган МЕНДЕЛЬ (1822-84): спадково передаються від батьків окремі риси, а не ввесь їх комплекс, властивий одному з них, — тобто одна риса, або навіть її частка може бути від батька, а інша від матері, при чому серед цих рис є такі, що переважають і є приховані, з'являючись у дальших нащадків з постійним числовим співвідношенням 3:1.

МЕНЕЛАЙ — лакедемонський цар, що в нього ПАРІС, син троянського царя Пріяма, викрав дружину красуню Олену, що спричинило Троянську війну. В літературі і в житті називають тепер «менелаєм» старого чоловіка, якого зраджує молода гарна жінка.

МЕНЕСТРЕЛЬ — мандрівний музикант у середньовіччі, часто слуга ТРУБАДУРА — шляхтича (див. МІНІСТРЕЛЬ).

МЕННІНҐ А. КЛЯРЕНС — професор Колюмбійського університету в Нью Йорку, автор кількох книжок в англійській мові, присвячених Україні, як «Історія України», (1947) «Історія украіаської літератури», «Україна XX-го сторіччя», (1951), «Гетьман України Іван Мазепа» (1957), та багато окремих статтей в американських журналах, за що дізнав дуже гострих нападів в московській та москвофільській пресі. Його промову про московський імперіялізм, виголошену 30. III. 1952 р. в Ньюарку на українських зборах, член американського конґресу Льоренс Г. Сміт з Вінконсіну, вписав у протокол Палати Репрезентантів США 8. V. 1592 р. Український вільний Університет надав проф. Меннінґові почесний докторат.

Проф. Джордж КЕРБОН з Місісіпського університету, пишучи рецензію на книжку проф. Меннінґа «Україна XX століття» в «Коммершиал Еппіл» (Мемфіс, Теннесі) з 3. VI. 1951 р., зазначив:

«Ціль цієї студії — підкреслити повторювані занедбання зах. великодержав використати золоту нагоду, яка насувається їм вже понад 50 років для здобуття того безмірно важливого простору для Заходу, піддержкою справедливих претенсій українського народу до волі і національної незалежности. Роблячи справу з українського націоналізму, автор виявляє мало відомі факти, що український нарід етнографічно так само різниться від пануючих над ними росіян, як грузини, литовці чи поляки. Він має свою власну культурну історію, цілком окрему і різну від російської імперії. Українці — західній народ по своїх звичаях та ідеології і не орієнтуються на Схід, як це робить решта советської держави. Занедбання західніх великодержав піддержати український націоналізм, як нагода на це сама насувалася, виявляє жалюгідну іґноранцію географічних, етнографічних і господарських сил в боротьбі за владу між Сходом і Заходом. Запереченням українському народові права на державність і волю та передачею Совєтам того величезного простору, східній імперії передано на експлуатацію величезні покла-

ди українського вугілля і заліза та сільсько - господарської продукції. Рішальне значення мало відпущення тої континентальної маси східній великодержаві, і Советський Союз подібно як стара російська імперія, контролює тепер найважливіший західньо - східній континентальний шлях, що є ключем до опанування Дунайського басейну. Помилки Заходу, як доказується в згаданій книжці, показалися надзвичайно коштовні і тепер було б ще важко встановити розміри трагедії».

МЕНОНІТИ — протестантська секта, що її створив СИМОН МЕНОН (1492—1559), анабаптист: вона признає хрещення тільки в зрілому віці, відкидає присягу, авторитет у релігії і військову службу. Поширена в Голляндії, Німеччині і Півн. Америці. На Україну в 1788 р. прибули голляндські менноніти, що перед тим пробували в Прусії, куди вони були втекли від переслідувань завзятого католика герц. Альби, і звідки їх звабила Катерина II на запорозьку землю.

Їм видано царські грамоти, що запевняли свободу релігії, звільнення від військової служби на віки-вічні, звільнення від праці для держави, звільнення від всяких податків на перші десять років, вільний вибір фаху й набування необмеженої кількости землі, право спадщини.

Населення їх вважало німцями. Потьомкін перших колоністів поселив на Хортиці, і це про них писав Шевченко:

А на Січі мудрий німець
Картопельку садить...

Поселились вони в землянках. Життя було важке, бо всяке приладдя і устаткування пропало вдорозі. Але вони взялися до праці з відомим голляндським завзяттям, закріплюються на Хортиці й спроваджують свої близьких. У 1796 р. їх вже на Хортиці 423 родини. За час 1803—1835 в Україну прибуває тисяча нових родин. Друга колонія — оселя Молочна.

З Хортиці й Молочної поширюються вони по всій Україні. Перед першою світовою війною в Україні було коло 100 тисяч населення, що могло документами доказати своє голляндське походження. В основному знаходились вони на території областей Херсонської, Катеринославської, Харківської іКримської.

Кожне селе, що нараховувало 30- — 40 дворів, мало свою церкву й школу. Вони швидко зорієнтувалися в кліматичних умовинах і почали насаджувати сади та взагалі дерева, щоб зберігати вологість землі. Чорнозем родив казково. Як допомічну ділянку, вони розвивали вівчарство. Славний товстовухий баран і голляндські корови з України вважалися найкращими в Европі.

Великим і славним провідником менонітів в Україні був Йоган Корніс. Народився він, як тільки перша група менонітів прибула в Україну, а помер 1848 р.

Голляндські меноніти в Україні, як і голляндські колоністи в південній Африці, виказували великий природний приріст. Збільшення їх числа доводить до зубожіння. Вже в половині XIX ст., вся управна земля, признана колись голляндцям, належить невеликому числу землевласників, а більшість працює робітниками у цих заможних селян, або займається ремісництвом .

Йоган Корніс намагається всіми силами боротися проти пролетаризації менонітів. Він проводить ухвалу, що кожна громада виділює якусь кількість землі у резервний фонд, що з нього орендують наділи. Коли набиралась більша кількість незаможників, то Корніс намагається організувати для них нові землі для поселення колоніями.

Брак хліборобського приладдя і машин змушує менонітів організувати виробництво їх. З невеличких майстерень згодом виросли могутні підприємства. Напр. фабрика А. Кооп в Олександрівську (Запоріжжя) виробляла річно 15.000 косарок, 3.000 молотилок, тисячі плугів і ін. З інших менонітських фабрик слід згадати: фабрику братів Кляссен у Мелітополі, Г. Я. Вілленса в Молочанському, В. Дейка в Міллеровому: будовою парових млинів займались на початку нашого століття фірма Нібур і Ко.

Та не лише виробом машин займались голляндці в Україні. Ще Корніс поклав основу шовківництва й перерібки шовкового волокна. Використовуючи пригоже підсоння для плекання морви, він розвів шовкопрядку, а для доповнення заохочує плекати льон та коноплі, з чого постає виріб полотна.

Відразу організували меноніти в своїх оселях ощадностевє - кредитові каси для самодопомоги. Згодом з них виросли банки.

Господарність, працьовитість, культурність, освіта — спричинилися до того, що голляндські села в Україні були відомі й їх шанували. Туг зовсім не знане було ні пияцтво, ні злодійство, ні жебрання. Старі віком та інваліди користувались громадською опікою. В колонії Тіге був інститут для глухо-німих, біля Запоріжжя була психіятрична лічниця — надзвичайно вивінувана.

За сто років перебування менонітів в Україні, влада почала забувати надані їм свого часу привілеї Зокрема ж почали від них вимагати військової служби, що їм заборонено релігією. 1870 р. цар наказав менонітам іти до війська. Тоді вони, вирішили еміґрувати до Америки, і цар окремим указом замінив їм військову службу на лісорубську працю на їх власний кошт .

Але справжні нещастя почалися під час першої світової війни. Їх вважали німцями і дивились на них як на «зрадників», зокрема то-

му, що вони не йшли до війська. Менононіти вдалися до голляндського уряду за допомогою.

Прем'єр А. Койпер і проф. К. Ліндеман почали заходи. Вони використали докторську працю менонітки з України — д-р Феліції Шпер: з цієї книги взяли вони прізвища голляндських менонітів з Прусії і добилися, що царський уряд признав їхнім нащадкам право не відбувати військової служби, а одночасно признав їх голляндцями, чим звільнено їх від підозри в симпатіях до Німеччини, з якою Росія була у війні.

З постанням української держави, менонїти вважали, що прийшла для них воля і певність майбутнього. Вони перші привітали створення УЦРади й перші отримали її подяку за привіт. Відносини їхні з українським населенням були завжди добрі й вони могли бути певні опіки української держави. Але українська держава народжувалась у війні з жорстокими ворогами. Большевицькі й денікінські банди грабують населення, грабують і менонітів. Частина їх вирвалась закордон. Багато загинуло від переслідувань, багато від тифу або голоду 1921—22 р. Після опанування України червоними, американські менонітські організації вирвали з України ще 20.000 менонітів, а залишенцям пробували допомагати.

В часи НЕП-у положення їх дещо покращало. Вони зорганізувались в Менонітський Хліборобський Союз, який одначе не міг працювати спокійно. 1926 р. в Москві відбулася менонітська конференція, яка прохала червоний уряд дати їм свободу релігії, будування церков, спроваджувати біблії з-за кордону й звільнення від військової служби. Уряд відповіді не дав і почав переслідування: розкуркулення, кари в'язниці чи заслання за відмову від військової служби.

Тоді меноніти вирішили провести масову демонстрацію, якою мали надію зробити враження, коли не на московський уряд, то бодай на вільний світ: вони вирушили тисячами до Москви, домагатися пашпортів на виїзд закордон. І тоді сталося чудо: 6.000 отримало дозвіл виїхати до Німеччини, залишаючи все майно.

Але їхні оповідання про життя в «советському раю» замкнули шлях до волі їхнім братам. Кремль припинив дозволи на виїзд. Від того часу падає залізна заслона. Багато голляндських менонітів поділило долю українського населення, вмираючи від голоду 1932—33 років, багато були «розкуркулені» й загинули в таборах Сибіру. Хто вижив, той в часі другої світової війни старався вирватись на захід, щоб звідти еміґрувати до Америки.

(«Голляндські меноніти в Україні» М. Брика - Дев'ятницького в паризькому «Укр. Слові» 21—28. XII. 1958).

МЕНТОР — приятель Одіссея і виховник його сина Телемака, — звідти називають «ментором» взагалі виховника. МЕНТОРСЬКИЙ тон — авторитетний, повчальний тон

МЕНУЕТ — танець французької аристократії XVII—XVIII ст., що поширився згодом в усій Европі, — також одна з музичних форм композицій XVIII ст., що відповідає цьому танцеві.

МЕНЦ ДЖОРДЖ (1896—1957) — адмірал США, учасник двох світових воєн, нагороджений високими відзначеннями за хоробрість, потім шеф Інтернаціональної Організації ДопомогиВтікачам (ІРО) в Італії та Греції, на якому пості познайомився з українською політичною проблемою і став прихильником українського визвольного руху. Очоливши Американський Комітет Визволення Народів Росії, він брав участь у святкуваннях дня Української Державности в Філядельфії та Нью Йорку. Промовляючи на них він заявив:

«Говорячи про незалежність волю і національні права, ми повинні пам'ятати, що не може бути волі, як довго одна шоста частина світу перебуває під большевицьким гнобленням. Волелюбний нарід України не може, і не буде довго перебувати в таких обставинах Його славна історія переплітана героїчними епізодами боротьби проти такої тиранії і гноблення. Ми в Америці — спадкоємці святого полум'я волі, яке передали нам для збереження наші предки. Ми не спічнемо, аж доки це полум'я не спалахне в кожній частині світу де люди терплять від безбожної тиранії..»

Промовляючи в 1953 р. в Нью Йорку на конципятті, влаштованому українцями з приводу 10-ліття Антибольшевицького Бльоку Народів (АБН), адмірал Менц сказав:

«Деякі «експерименти» в російських справах докладають багато зусиль, щоб звести на манівці справжню проблему наших днів, себто російський комуністичний імперіялізм, і обстоюють, що «ми не повинні вмішуватись у внутрішні справи СССР, бо це об'єднає поневолені народи з режимом Кремлю! Чи можете ви уявити собі українців, грузинів, вірменів, білорусів, козаків, північних кавказців та інші неросійські народи, що б вони могли об'єднатись з Кремлем в будь-якій справі? Вже сама спекуляція на такій можливості чисте безглуздя. Немає іншого виясненння, як тільки те, що люди, які поширюють таке загрозливе припущення, або аґенти Кремлю завзяті пропаґатори світового соціялізму, або звичайні дурні!»

На жаль вплив одної з тих категорій людей, а може й обох разом, виявилися надто сильні в Американському Комітеті Визволення, і адм. Менц мусів від нього відійти.

МЕНЦІНСЬКИЙ МОДЕСТ (1875—1935) — український оперовий співак світової слави з Галичини, героїчний тенор, визначний викона-

вець опер Ваґнера. Співав головне в операх Стокгольму, Відня, Кельна, Лондону та ріжних міст Німеччини. Завжди, де міг, популяризував українську пісню в концертах. Помер у Стокгольмі, де, крім золотої медалі «Про літтерас ет артібус», був визначений титулом «Каммерзенґера» шведського короля. Мав у свойом репертуарі понад 30 опер, і вважався німецькою критикою за найкращого із Зіґфрідів».

«Кельніше Рундшау» ч. 79 за 1953 р. посвятила Менцінському статтю під наголовком «Менцінський — неперевершений співак і мистець». Також у «Німецькому Театральному Лексиконі», що виходить у Відні, в XV зшитку з червня 1956 р. вміщено дуже хвальну біографічну замітку про нашого славного співака.

МЕНШИНИ НАЦІОНАЛЬНІ — чужонаціональні спільноти, чи групи, в державі з одноначіональною більшістю. Їх можна поділити на такі відмінні типи: 1. більше-менше сконсолідовані етнографічні групи, що на своїх відвічних землях творять національну більшість, як українці в Галичині і Буковині та Підкарпатській Україні між двома великими світовими війнами; 2. національно - самобутні острови в чужонаціональнім оточенні, як бачванські українці в Юґославії, лужицькі серби; 3 національно відмінні групи на прикордонних смугах, як поляки в поверсальській Німеччині, німці в Чехословаччині, тощо; 4. розсіяні національні групи по великих містах, тощо, як у нас в Україні жиди, поляки, москалі...

Справа національних меншин стала дуже популярною в поверсальській Европі, коли постала низка нових держав (Польща, Чехословаччина, Юґославія і прибалтійські держави) та поширено границі деяких держав (Франція, Італія), причому і в новостворених і в давніших державах знайшлися чужоетнічні групи населення. Це викликало потребу в охороні тих національних меншин, що опинилися в нових для них умовинах життя.

Охороною тих меншин — расових, національних і релігійних — мала занятися створена після світової війни Ліґа Націй з осідком у Женеві, якої Рада на основі свого статуту й окремих договорів мала виконувати контролю в справі охорони над меншинами у 14 державах центральної Европи, Балкану і Прибалтики (Австрія, Угорщина, Чехословаччина, Польща, Юґославія, Румунія, Болгарія, Туреччина, Альбанія, Греція, Литва, Латвія, Естонія і Фінляндія). Крім цього була ще ціла низка спеціяльних договорів між поодинокими сумежними державами для охорони національних меншин напр. женевська конвенція з 12. травня 1922. р. між Польщею і Німеччиною в справі Горішнього Шлеська на 15 літ.

Формально згадані вище новоутворені і деякі давніше існуючі держави признавали на основі прийнятих на себе міжнародніх зобов'язань у своїх конституціях своїм громадянам з національних чи релігійних меншин громадянську і політичну рівноправність. Одначе не творили вони з них окремого правно-публічного підмету як збірноти, але трактували їх як окремі одиниці, що мають деякі власні управнення, головно в церковній і шкільній — декуди і в мовній — ділянці, чого у практиці найчастіше не придержувалися. З вичислених держав тільки одна Естонія признала свої меншини як окремий правнопублічний підмет, надавши їм національно - культурну автономію.

Територіяльну автономію одержали національні меншини тільки в трьох державах, а саме: 1) Підкарпатська Русь в Чехословаччині на основі статтей 10 до 13 санжерменського договору з 10. вересня 1919 р., якої реалізацію започатковано щойно 1937 року. 2) Аляндські Острови чи пак тамошні шведи у Фінляндії і 3) Клайпеда (Мемель) у Литві — обі останні окремими договорами.

Статтею 93. мирового версальського договору з 28. червня 1919р. і окремим т. зв. малим версальським договором з 28 червня 1919 р., якого постанови увійшли у польську конституцію, заґарантувала Польща своїм етнічним, релігійним і мовним меншинам громадянську і політичну рівноправність і свободу розвою.

Такий же самий договір між США, Англією, Францією, Італією і Японією з одної сторони і Румунією з другої був підписаний 9-го грудня 1919 р. Ним Румунія зобов'язувалася дати культурну автономію всім меншинам, що ввійшли до складу Румунської держави, і румунський уряд зобов'язувався включити ті ґарантії до конституції Румунії, як основні закони. А як на ділі виглядали ті ґарантії й свободи, про те залишилися цікаві документи для історії не тільки в тогочасній українській пресі, а й в численних скаргах та петиціях Української Парляментарної Репрезентації та інших українських організацій і окремих осіб, що поступали свого часу до тої Ліґи Націй, що нібито мала охороняти національні меншини. На жаль, процедуру в цій справі в Лізі Націй було створено таку, що з тих скарг і петиций нічого не виходило, і вони тільки збагачували архів тої міжнародньої установи. Польські, румунські і чехословацькі представники при Л. Націй твердили, що справа національних меншин — це внутрішня справа тих держав, а в вересні 1934 р. польський міністер зак. справ Бек заявив в Лізі Націй, що Польща відмовляється визнавати надалі договір у справі охорони меншин, хіба що він буде поширений на всі держави, а не тільки на ті, що виникли на підставі Версальського миру.

Теоретичною охороною національних меншин займалися також Конґреси Зорганізованих Національностей Европи що з 1925 р.

збиралися щороку в Женеві, як осідку Ліґи Націй, (останній 1937 р. в Лондоні) і що в їх президії з 1928 р. засідав представник українців, голова Української Парляментарної Репрезентації д-р Дм. Левицький, а в їх праці брали участь і інші українські посли, як Вас Мудрий, Зен. Пеленський, М. Рудницька, д-р. Вол. Залозецький (з Румунії). Учасники тих конґресів були все члени законодавчих установ тих країн де були «зорганізовані національності», себто національні меншини.

Нагоду тих щорічних конґресів використовували наші представники не тільки для представлення нашого положення і наших змагань у Польщі, та в Румунії, але й до з'ясування української проблеми в її цілості, як одної з найважливіших европейських проблем, що вибігає далеко поза звичайне національно - меншинне питання і що свою розв'язку зможе найти лише в перебудові Сходу Европи. Чимало політиків і журналістів мало змогу безпосередньо стрінутися на тих конґресах з українськими парляментаристами і про наші справи та змагання довідатися з безпосереднього джерела.

Позиція українських делеґатів значно відрізнялася від позицій інших меншинних делеґацій, що визнавали свою «меншинність» і увесь час проголошували свою льояльність до держави, в якій вони знайшлися. Натомість, українці не переставали підкреслювати, що вони не зараховують себе «до національних меншин» у справжньому розумінні цього слова, бо 1) зокрема українці в Польщі творять компактну територіяльну більшість на просторах, безпосередньо притикаючих до інших етнографічно - однородних земель поза державними кордонами Польщі; 2) державна приналежність Східної Галичини була унормована окремими міжнародними актами, в яких окремо зазначено її інший від корінної Польщі етнічний характер і потребу іншого устрою· 3) національно - територіяльний спір поміж народами українським і польським не був полагоджений при обосторонній згоді, бо однаково ризький мир з 1921 року, що й паризьке рішення з 1923 відбулося без нашої участи й апробати. А вже ніяк не можна вважати уповненими представниками українського народу «товаришів» Йоффе, Ганецького, Квірінґа, Юрія Коцюбинського та Оболенського які підписали ризький трактат разом з його VII-ою статтею, що запевняє «особам російської, української і білоруської національности, що находяться в Польщі» «всі права, забезпечуючі свобідний розвій кольтури і мови та виконування релігійних практик». І тому теж українці ввійшли до Конґресу Національних меншин тільки годі, коли він прийняв назву Конґресу «зорганізованих національностей», а не меншин («Діло», 13. VII. 1930 р.),

Щодо Москви, то вона в справі меншин притримувалась одної виразної лінії — денаціоналізації щоб, за виразом Шевченка — «на всіх мовах всі мовчали», за винятком, одної московської. Цю політику царської Росії перейняли й московські большевики, що і в цьому випадку пішли звиклим їм шляхом незмірного лицемірства: теоретично дали національним меншинам права «самоопреділятися аж до цілковитого відокремлення», щоб фактично винищувати всі більш активні елементи тих меншин і їх краще приборкати

Українська Центральна Рада в Києві в 1917 р. дала більшим національним меншинам в Україні — москалям, полякам і жидам — культурно - національну автономію, що відкривала їм найширші можливості розвитку, і д-р Б ШТРАВХЕР, голова Жидівської Національної Ради на Буковині, писав в «Укр. Прапорі» (Відень, ч. 23-25 з 1. XI. 1919 р.): «У всіх областях, де український нарід, як більшість, займає пануюче та провідне становище, дав він усім національним меншинам принципіяльно повну рівноправність, а зокрема признав нам, жидам, в повнім значенні необмежену рівність супроти права та участь у законодавстві, правительстві й адміністрації. Все те, що міститься в поняттю т. зв. охорони меншостей, а що якраз тепер переводить у діло антантська конференція, чому супротивляється більшість новосталих, або збільшених держав, які тішаться одвертою ласкою Антанти, — все це признав національно український нарід вже давно, з власного почину принципіяльно всім національним меншостям. . .»

У теперішній т. зв. Радянській Україні всі ті національні меншини, а з ними навіть і сам український нарід, втратили всю ту свободу, що придбали були за Української Республіки, — за винятком, власне москалів, що — хоч і меншина в Україні, — мають навіть більше прав і влади, ніж українська більшість, кермуючи в уряді і накидаючи всьому населенню свою московську мову. Натомість українська меншина на Московщині, де вона нараховується на багато мільйонів, не має жадних національних прав, жадної можливости розвитку своєї національної культури, — ані шкіл в українській мові, ані навіть часописів чи журналів (Див. ПАЦИФІКАЦІЯ).

МЕНШИЦЯ — нешлюбна жінка в князівській Україні - Русі. М. Грушевський писав: «Супроти широкого розповсюднення КОНКУБІНАТУ навіть старання духовенства потягнути ріжницю між шлюбною жінкою — ВОДИМОЮ — і нешлюбними — МЕНШИЦЯМИ — не удавався спочатку. Бачимо, напр., що син Святополка київського від наложниці Ярослав мав усякі права як інші княжі діти Ярослав Осмомсл дає по собі головний стіл не шлюбному синові Володимирові, а Олегові «Настасічу», і коли бояри переміняють його тестамент, то певно не з канонічних причин, а в інтересах своєї боярської політики. Зрештою. тому, що в серед-

ння і нижчих верствах суспільности християнський шлюб взагалі розповсюджувався тільки поволі, і «прості люди, як казав Яків Чорноризець, довго уважали церковний шлюб річчю бояр і князів тільки, а ще й митр. Максим (1283 — 1305) мусів своїм вірним пригадувати аби вінчалися з своїми жінками, то навіть потягнути ріжницю між шлюбною й нешлюбною жінкою не завсіди було можна, і приходилося, як робить Ярославова устава, виходити з права першенства» (Іст. УР». III, 386).

МЕНШЕВАРТОСТИ КОМПЛЕКС — група закорінених у підсвідомості почувань, що викликаються знецінюванням власних сил і здатностей, виплеканим несприятливими обставинами. З них головніші — почуття ЗАЗДРОСТИ (див.) і бажання КОМПЕНСАЦІЇ, що набирає часто форм НАДКОМПЕНСАЦІЇ.

Проф. Г. Ващенко в статті «Чи властивий українцям комплекс меншевартости?» писав:

«Можуть бути дві основні причини комплексу меншевартости: фізичні або психічні. Наприклад, комплекс меншевартости часто трапляється у горбунів у людей з спотвореною зовнішністю, у тих, що мають якісь стійкі дефекти мови. Звичайно, такі люди вже змалку бувають об'єктами глузування, в першу чергу з боку дітей, а почасти й дорослих. Це глибоко чіпає душу обездоленої людини, створює в неї тяжкі переживання, псує її стосунки до інших людей.

«Такий же гнітючий вплив на людину має і рабство. Раб відчуває свою повну залежність від пана, він усвідомлює, що в порівнянні з останнім він позбавлений людської гідности, що він не має своєї волі і є лише знаряддям в руках пана, який може зробити з ним, що схоче. До цього ще приєднується страх перед паном, особливо перед паном жорстоким.

«Комплекс меншевартости, звичайно, з'єднується з явищами т. зв. КОМПЕНСАЦІЇ. Вона полягає в тому, що людина почуваючи себе меншевартісною, намагається в той чи інший спосіб виявити свої здібності і **показати свою вищість хоч в деякі моменти свого життя.** Явище компенсації має найрізноманітніші форми в залежності від того, на якому тлі утворюється самий комплекс меншевартости. Так, напр., люди, що мають з природи якісь фізичні дефекти, намагаються всіма засобами показати свої розумові здібності і навіть посміятись над іншими. Іноді компенсація має характер якоїсь злобної помсти. Особливо таке явище часто трапляється у горбунів.

«Особливий характер має процес компенсації у тих, у кого комплекс меншевартости утворюється на ґрунті рабства. Перебуваючи у вічному страху перед паном, знижуючись перед ним, **типовий раб компенсує себе жорстоким і гонористим поводженням з тими, хто попадає в залежність від нього.** Часто такі раби поводяться з іншими рабами з далеко більшою жорстокістю, ніж пани (У нас народ склав не дурно приповідку: «не дай Бог пана з хама!» С. О.).

«Комплекс меншевартости може бути властивим не лише окремим людям, але й цілим народам. Основою його можуть бути, з одного боку, певні фізичні чи психічні риси, а з другого боку — рабство. Часто ці дві причини об'єднуються в одну. Прикладом цього можуть бути в першу чергу негри. Вони порівняно довгий час жили в Америці як раби. Білі, з одного боку, тримали їх в неволі, експлуатували їх і жорстоко поводились з ними, а з другого — ставились до них з презирством саме тому, що вони мають чорний колір тіла і інші порівняно з янкі риси обличчя. Навіть, після звільнення негрів з рабства, на ґрунті расових різниць, неграм доводилося переживати трагедії, які, до речі, на благо самих американців, стають чимраз рідшими.

«Своєрідні форми коплексу меншевартости і зв'язані з ним явища компенсації спостерігаються у жидів. Жиди ще з старовинних часів дивляться на себе як на Богом вибраний нарід. Ця свідомість своєї вищости і свого особливого призначення зберігається у жидів і після того, коли був зруйнований Єрусалим. Але якось трапилося так, що скрізь жиди, особливо серед християнських народів стали предметом ворожнечі і презирства. Отже, в свідомості їх стикнулись два комплекси: комплекс вищости і комплекс меншевартости. Тому й почуття і поведінка типового жида надзвичайно складні. З одного боку він почуває себе вищим за «ґоя» і навіть з презирством ставиться до нього, а з другого боку — він бачить, що «ґой» не тільки не визнає його вищости, а навіть сам з презирством ставиться до нього. Отже, така складна ситуація викликала у жидів своєрідні форми компенсації. Вона перш за все стала за причину міцного національного з'єднання всього жидівства. Жиди розсіяні по всьому світі, але можна сказати, що жаден нарід не об'єднаний так міцно, як вони. Живучи серед народів різних релігій і віровизнань, вони міцно тримаються своєї віри і своїх традицій. В жодного народу в світі, не розвинена взаємодопомога так, як у жидів. Вони дружньо й організовано реаґують на всякі події, що так або інакше чіпають жидівську націю. Так вони одностайно реаґували на гітлеризм. З метою компенсувати своє залежне становище в світі, вони здавна захопили в свої руки торгівлю і накопичують у себе величезні багатства, що дають їм можливість впливати не тільки на економічне, але і на політичне життя як окремих держав, так і всього світу.

«Явище компенсації у жидів набуває різноманітних форм. Це перш за все своєрідна форма улесливости перед тим, від кого жид залежить, і знущання з того, хто залежить від ньо-

го. Дуже яскраво цю рису відбив Шевченко у своїх «Гайдамаках». Крім того, явище компенсації іноді виявляється у жидів у формі великої жорстокости. Ця риса, між іншим, відбита у Шекспіра в його трагедії «Венеціянський купець» в особі Шейлока»

В українців давніше не було комплексу меншевартости. Навпаки, з історії знаємо українців, як нарід себе певний, гідний, фізично найкраще збудований, інтелектуально здібний, відважний, лицарський, що користав із пошани й поваги в усьому світі. Чужинецькі мандрівники відзначали велику волелюбність українського народу й почуття в ньому національної та особистої гідности. Українська мова була два повні століття дипломатичною мовою на всьому сході Европи. Другою дипломатичною мовою в Европі була тоді тільки мова латинська. Не дурно писав Максим Грива в 1932 р.:

. . То ж то ми на щиті Царгороду
Залишили й донині цвяхи,
Та ж це наша долоня шершава
Так стискала залізо меча,
Що дрижала зухвала Варшава,
І султан мимоволі мовчав.
Ми водили в Москву Сігізмунда,
А в Варшаву боярськую рать. . .

(Див. також БОРЕЦЬКИЙ ЙОВ. ГІДНІСТЬ).

Але то було за старо - українських князівських та козацьких часів. Але потім прийшла московська неволя І хоча ще в XVIII ст. наші предки, як звідчить акад Пипін у своїй «Іст. росс. літератури» (1902, ст 341) почували себе вищими від москалів і «ставились до московських людей з деяким презирством як до людей малокультурних («невежественних»)», проте впертий процес нищення української культури та поширювання в Україні московської школи й мови, із систематичним вивищуванням усього московського і принижуванням усього українського, робили своє: український нарід, позбавлений своїх вищих кляс, починав дивитися на свою мову й культуру, як на «мужичу», а якою нема дороги в широкий світ, а на московську й польську (в Зах. Україні), як на «панські» І так розвинувся в українському народі комплекс меншевартости. Даремно проф Г. Ващенко в своїй довгій статті, вищепитованій, видрукованій в ульмівських «Українських Вістях», намагається заперечити поширення комплексу меншевартости серед українців: його арґументи й приклади доводять тільки безсумнівний факт, що далеко не всі українці, дякуючи Богові, піддали цьому злощасному комплексові, що його нам протягом століть ретельно защеплювали москалі і поляки але він не помічає такого явного в нас вияву комплексу меншевартости, як поширене МАЛОРОСІЯНСТВО (див.), як біле, так і червоне.

Галактіон Чіпка в одному зі своїх фельетонів в «Свободі» зібрав кілька цікавих прикладів виявів українського почуття меншевартости:

«— . . Кажу вам, що я дуже боюся цих конференцій. Витягнуть від наших усе, що їм треба, а потім використають проти нас.

— А чому не мають наші витягнути від них?!

— Де-це нашим до них! .

— — — — —

«Оповідають, що приїхав був свого часу з Канади українець на прізвище Адам. Став на роботу і там почали його кликати «Едем» (в англійській мові «а» вимовляється як «е», «е», як «і», «і» — як «ай». Є. О.) То він підписався «Едем». Коли чує — кличуть його «Ідем». Ідем то Ідем, підписався «Ідем». А тоді почали його кликати «Айдем». Закляв наш Айдем по старокрайовому і вернувся назад на «Адам». . .

«Не важне те, як вимовляють, а важне те, як ми — як казали бувало в нас — «пишемося».

— — — — —

«Їду я недавно зі знайомим підземкою. Поки підземка в русі — все в порядку: кричимо до себе, щоб почути слово. Але як тільки потяг стане — мій знайомий мовкне. Де потяг стоїть, можна обмінятися й кількома реченнями,

«Бачу — мій знайомий крутиться чогось.

«Врешті нахиляється і шепче:

— Не говоріть так голосно!

— Чому?!

— Пощо мають усі знати, що ми українці!

«Біля нас якісь еспанці чи порторіканці цокали язиками, як кастаньетами, і ані в гадці їм було, що хтось може догадатися, хто вони. . .

— — — — —

«Вибираю в крамниці листовий папір. Не люблю писати листів, але часом таки мушу.

«Входить якийсь громадянин.

— Ду ю спік джермен, поліш. рошен, юкреніен? (Чи ви говорите по-німецьки, по-польськи, по-російськи, по-українськи?) — питає купця.

«Я нашорошив вуха.

— Ну, чому ні! — відповідає купець. — Я вмію всьо: по-польськи, по-російськи і по-українськи тоже.

— О, то гарно. Дайте мені порошок на каракони і лапку на миші...

«Цікаво чи котрийсь німець, поляк, або москаль поставив би свою мову на кінці?!»

Залишаю інші приклади, бо і цих вистачить.

М. Лагодівський писав в 1947 р. в «Проблемах» (кн II, ст. 19):

«З одної крайности легше скочити в другу крайність, ніж зберегти здорову середину. Тому нераз бачимо, як людина, відчуваючи в собі комплекс меншевартости, хоче його позбутись але вибирає найгірший спосіб: шляхом бунту проти комплексу, перескакує в протилежну крайність до особистого або національного

гохштаплерства (хлестаковщини, чванства, Є. О.). Це метода, яка хоче встидливо закрити рану пластром і закричати хворобу магічними приговорами, замість взятись до ґрунтовного лікування. І одна й друга крайність рівно небезпечні, бо одна й друга засліплює ум розкладає волю...»

Втрата нашої державности була одною з головних причин того, що в надто численних українцях розвинувся шкідливий і принизливий комплекс меншевартости але можна бути певним, що з відродженням української державної незалежности, цей комплекс безповоротно зникне, бо українці — таки один із найбільш обдарованих від Бога народів, і ми ніяк не маємо рації вважати себе нижчими від будького іншого.

МЕНЬКА — риба коник (сингнатус гіппокампус). В «Енеїді» Котляревського:

Уже троянці вгамувались,
Могоричу всі потягли
І, мов меньки, повивертались,
Безпечно спати залягли...

МЕОТСЬКЕ ОЗЕРО чи БОЛОТО — старогрецька назва Азовського моря, надто мілкого.

МЕРВА — м'ята, потерта солома, ні до чого непридатна. ЗвідтиМЕРВА також — всяка погань, сміття.

МЕРЕЖА — невід особливого плетева з великими очками.

МЕРЕЖКА, МЕРЕЖИВО — рід прозорчастої вишивки, що її роблять, витягаючи нитки з полотна і скріплюючи ті, що залишаються, білими нитками. ГОРЛАТА МЕРЕЖКА — та, що має надто великі ДІРОЧКИ, СЛІПА МЕРЕЖКА, що має їх надто малі МЕРЕЖАНА СОРОЧКА чи ПЛАХТА — сорочка, чи плахта прикрашена мережкою. Переносно МЕРЕЖКА також — різьблений орнамент на дереві, звідти у нас МЕРЕЖАНІ ЯРМА, у Шевченка МЕРЕЖАНІ ЗАНОЗИ.

Мереживо з'явилося в Европі десь коло VIII ст., перше в Еспанії, походячи від африканських арабів, і досягло свого найбільшого розвою в Голляндії (з кінця XIV ст. та в Італії з XV ст. Поруч з голляндськими особливо славні були венеційські та ґенуйські мережива. Дуже можливо, що й українські мережива розвинулися під впливом венеційських та ґенуйських колоній на берегах Чорного моря. **Московщина мережива не знала, тим часом як у Зах. Европі навіть чоловіки в XVI — XVIII прикрашали свої шати дуже багатим мереживом.** Король французький Генрих III (1574 — 1589), що в 1572 р. був польським королем, так любив мережива що, коли побачив даму свого двора, ... вкриту ґенуйським мереживом, висловив жаль, що не може вбрати жіночого одягу, щоб так себе прикрасити.

МЕРІМЕ ПРОСПЕР (1803—1870) — один із видатніших письменників Франції, що визначався не тільки літературним талантом, але й своєю всесторонньою освітою, бо був і археологом і істориком. Його славнозвісний роман «Кармен» послужив темою для опери Бізе «Кармен», що протягом десятиліть не сходить зі сцени театрів всього світу

Але нам він спеціяльно цікавий тим, що перекладав на французьку мову оповідання М. Гоголя та Марка Вовчка. Прочитавши збірку оповідань останньої, він писав: «Не хочеться вірити в цю дійсність, — вона викликає більше жаху, ніж жалости. Оповідаючи про якесь страшне становище, на Корсіці, кажуть: «Це вимагає каменюки!» Отаке ж саме почуття мали читаючи першу новелю цієї збірки «Козачка».

Цю «Козачку» Меріме не тільки переклав, а й читав її в свойому перекладі одного вечора імператриці Євгенії, дружині Наполеона III, та її оточенню Що сталося з цим рукописом Меріме, що залишився невидрукованим, невідомо, - можливо, що він згорів, разом із іншими паперами Меріме, під час Паризької Комуни.

21 червня 1854 р в офіційному журналі Французького уряду з'явилася стаття Меріме «Козаки України та їх останні отамани». То були часи т зв. Кримської війни, в якій Франція й Англія воювали з Росією, бороняючи Туреччину, і французький уряд шукав співчуття у народів, що були під московським ярмом. Сам Наполеон III захоплювався принципом національностей, а у Царгороді чи Стамбулі, формувалися українські леґіони М. Чайковського, що прийняв ім'я Садик-паші. Там перебували й французькі маршали Сент-Арно й ген Кенробер. У проклямації до грузинів там виданій, ґр Мефрой писав: «Ми несемо вам волю і свободу від російської тиранії .»

Отже поява розвідки Меріме в офіційному французькому журналі і про українських козаків не могла бути випадковою І французький дослідник Анрі Монґо підзначає:

«..У квітні 1854. р. війна між Росією й Францією розпочалася... Меріме по волі чи неволі мусів увійти в орбіту політики Наполеона III і дуже можливо, що ця політика інспірувала довгу студію яку він друкує в «Моніторі» 11, 22 і 23 червня 1854 р., під заголовком «Українські козаки та їх останні гетьмани...» Мені здається сумнівним, що б Наполеон III дозволив друкувати — у самий розпал війни — статтю в «Моніторі», коли б вона не відповідала його особистим поглядам. Ніби то навмисне ввесь зміст цієї студії походить із праці Лесюра «Історії козаків», що її в автора замовив свого часу Наполеон І. Якщо Наполеон І думав якийсь час відновити «козацьку націю» то Наполеон

III, захоплений, як відомо, принципом національностей, міг вельми добре мати думку відновити цю традицію. І тому, що дядько замовив був одному зі своїх урядовців (Лесюрові) велику книжку про козаків, чому б його племінник не міг попрохати одного з сенаторів (Меріме) написати статтю про ту саму справу, вказавши йому навіть джерела? Я гадаю, що підтвердження цього здогаду маємо ми в листі Меріме до Франціска Мішеля, з 4 березня 1854 р.: «Я взявся за російську мову, і хотів би написати історію великого крутія, яким був останній незалежний гетьман козаків...»

Кого мав на увазі Меріме в цій характеристиці? Хмельницького? Мазепу?

Монґо здогадується, що Меріме думав про Мазепу, на те вказує вираз «останній незалежний...» І дійсно, у своїй згаданій вище першій розвідці про українських козаків Меріме, коротко, але влучно переповівши зовнішню історію козацтва, відзначив, що Хмельницький, замість незалежности, про яку мріяв, договором із Москвою добився тільки фактичного рабства такого образливого для його гордости. Про Мазепу ж він писав, що то був «останній», що «силкувався відвоювати незалежність своїй нації». Зі співчуттям до «нещасних» козаків описав Меріме страшну помсту Петра I в Україні за «зраду» Мазепи і з обуренням зазначив, що й досі щороку проклинають Мазепу в православних церквах бо російська Церква зробилася політичним знаряддям у руках уряду .

Не знати, чи до того причинився сам сюжет, чи особа автора, але статті Меріме про українських козаків викликали сильний відгомін по всіх тодішніх французьких часописах, і імператриця Євгенія писала авторові:

«Дуже цікавий сюжет і вдячне завдання описати українських козаків Добре було б поглибити цю тему...»

Меріме дійсно почав поглиблювати свої студії про Україну, і мав намір простудіювати спеціяльно добу Мазепи. Але саме тоді вийшла в московській мові тритомова праця М. Костомарова про «Богдана Хмельницького» і Соболевський, російський приятель, здається, українського походження підсунув цю працю Меріме. Той був нею захоплений і в наслідку цього захоплення вийшла в 1863 р. і його праця «Богдан Хмельницький». Вже 25 листопада 1862 р. писав він Лебренові, редакторові «Журналь де Саван»:

«Я обіцяв Вам маленьку козацьку річ, але не хочу брати Вас підступом. Це буде довга річ і не надто весела, бо там саджають на паль і вішають без кінця».

Поява «Сальомбо» Фльобера заспокоїла побоювання Меріме: бо цей твір, що мав великий успіх у читачів, мав «ще більше тортур і жахів ніж життя Хмельницького». (Лист до невідомої).

Протягом майже всього 1863 р. Меріме «посвятив всі ранки й вечори, хоч цей біс Хмельницький має дуже важке життя, ще важче, ніж його ім'я» .

Французький дослідник Монґо завважує з цього приводу—:

«Якщо Меріме, без огляду на свою втому, уперто продовжує працювати над «козацькою партіною» (як він називає свою працю, Є. О.), то мені здається, що причина цього лежить не тільки в цікавій для нього темі, а й в дечому поважнішому. Знову, гадаю, політика кидає свою тінь на поважне обличчя історії. Але цього разу наш сенатор далекий від того, щоб сприяти впливам свого володаря, — він має відвагу поборювати ці пляни. Ми знаходимося в 1863 р., критичному році, коли вся Франція була захопилася польським повстанням . Отже погляди Меріме категорично антипольські. Він робить спробу, на свій страх, поширити свої погляди навколо себе... Він пише із Кан до пані Де ля Рошжакелен: «Увечорі, відпочиваю пишучи біографію жахливого добродія Хмельницького, гетьмана українських козаків з половини XVII ст , який, здається, **вигадав національні війни**. Бачите, як я актуалізую свого героя. Ця велика людина хотіла визволити малоросів, або козаків, своїх співгромадян, з ярма поляків, які робили тоді багато всякого лиха селянам в їхнім краю Але нині, як здається, поляки користуються з нас симпатіями...»

А в 1867 р. мав він відвагу написати чарівній ґрафині Пжездецькій, яка радила йому прочитати прихильну полякам книжку:

«Ви знаєте, щодо мене, то я — козак...»

У вищезгаданому листі до пані Де ля Рошжакелен, Меріме констатував:

«Хиба моєї праці та, що нема в ній ріжноманітности: козаки хапають поляків і здирають із них шкуру, поляки хапають козаків і садять їх на палі. Це трохи монотонно. Я радий був би це змінити, але історична правда мене стримує»

У передмові до свого «Богдана» він так його характеризує:

«Вибраний шеф малої нації, оточеної могутніми сусідами він посвятив усе своє життя на захист її незалежности. Він умів розділювати своїх ворогів, об'єднувати своїх спільників; відважний вояк політик, повний ресурсів, обережний в час успіхів непохитно міцний в час невдачі. . Особистий його інтерес зливався з інтересом України...»

Темі українського козацтва присвятив П. Меріме і один свій драматичний твір «Перші кроки авантюриста». Меріме мав значний талант драматурґа. Особливо відома його драма «Жакерія» з часів повстання французьких селян XVI ст. та «Хроніка Карла IX», де описано жах Вартоломійської ночі У «Перших кроках авантюриста» одна з яскравіших сцен відбувається в 1691 р. в Січі, і автор виявив і в

ньому творі добру обізнаність із побутом і звичаями запорожців.

Вага творів на українські теми Меріме в тому, що він у них цілком ламає традиції французької історіографії щодо трактування української історії. І до Меріме були французи, що писали про Україну. Були це головно французькі дипломати та інженери на польській службі, що лише дуже поверхово описували побут українського селянства, з яким їм приходилося зустрічатися під час різних побудов Найкращим із тих описів був опис Боплана, що писав про Україну у Франції в 1650 р., але і він не був вільний від непорозумінь і перекручень. Найбільшою ж хибою тих усіх припадкових писань була та, що вони змальовували запорожців і взагалі ввесь український нарід, як напівдике плем'я одчайдушних хижаків, жорстоких і непереможних у бою, які живуть грабіжництвом і розбоєм на морі, а всю країну малювали потонулою в безпросвітній темряві, неприступній европейській цивілізації. Розповідь прикрашувалася звичайно ріжними анекдотичними подіями та екзотикою. Насправді ж Україна XVII в. була цілком інакшою, — як то засвідчував Павло Алепський, араб родом, архидіякон, що переїздив через Україну за Хмельниччини разом із своїм батьком, патріярхом антіохійським, як його особистий секретар. У залишених ним записках підкреслюється величезна культурність тодішнього українського населення. Але Павло Алепський не був французьким письменником, і французам залишалися невідомою і Київська Академія і розвій шкільництва та письменства в усій Україні. І саме це завважив у своїх працях Меріме, що вперше показав французам реальну Україну з її національними змаганнями, а не якусь екзотичну країну. Він відчув українську волелюбність і тому зрозумів, невважаючи на те, що користувався лише працями й джерелами, писаними в московській мові, право українського народу на незалежне державне життя.

МЕРКАНТИЛІЗМ — дух дріб'язкової матеріяльної користи. Жорж Валюа писав: «Дух меркантилізму перелічує видиме; героїчний дух вважає на невидиме. Меркантилізм прив'язаний до посідання речей; героїзм — до самого себе і до всіх скарбів свого серця й духа. І героїзм має рацію, якраз невидимі вартості — єдиний правдивий капітал кожної людини і кожної нації...» («Національна революція»). Меркантилізм походить від «меркант» — крамар, у нас лицарство протиставлялось крамарству, і зокрема за козацьких часів «крамарський дух» — вважався негідним справжнього лицаря-козака. (Див. КРАМАР. МІЩАНСТВО).

МЕРКУРІЙ — див. ГЕРМЕС.

МЕРЛЕЦЬ — душа померлої людини. В українському народі було поширене вірування, що мерці мали три дні на рік, коли відбували свої сходини: 1. Чистий Четвер на страснім тижні (подекуди натомість Великодній Четвер, коли вони сходяться до церкви). Це так званий НАВСЬКИЙ ВЕЛИКДЕНЬ — весінній збір. 2. «Коли жито цвіте» в літі і 3. Восени на Спаса. У ці дні вони небезпечні живим, і треба від них уживати ріжних охоронних заходів (Чуб. III, 14).

І на Святий Вечір, під Різдво мерці теж відвідують свої хати, — для них залишають на столі рештки Святої Вечері З'являються мерці і на Великдень, коли ніби всі мерці тимчасово воскресають і відвідують невидимо церкву (поки священик із народом обходить плащаницю навкруги церкви) і своїх родичів аж до Провідного Понеділка. (Милорадович у К. Ст.. 1899, VIII, ст. 196—204).

Є ще й ціла категорія неспокійних мерців, що постійно блукають по землі та завдають людям шкоду. Їх звуть УПИРЯМИ (див.). Також самогубці мусять блукати навкруги тих місць, де загинули, чи де були поховані Вони шкоди не роблять, але людей лякають, несподівано перед ними з'являючись. (Див. ще НАВ'Я, ПОМИНКИ. ПОХОРОН, ПРОВОДИ).

МЕРТВА КІСТКА, ЖОНВА — наріст на тілі, твердий і нечутливий. З огляду на назву «мертвої кістки», а також на вірування, що все, що має відношення до мертвого, спиняє ріст, мертвить, існували такі лікувальні забобонні приписи: «Як у кого є жонва, то добре утяти мертвому палець і тричі потерти те місце, де жонва, то вона не буде рости» (Етн. Зб. НТ... XXXII, 249). Проти мертвої кости вживається тої соли, що кладеться на покійника (Ящуржинський в К. Ст. 1889, IV, 184—86). А на Галицькому Підгір'ї радили дуже докладно: «Коли у чоловіка зробиться на тілі мертва кістка, то нема іншої ради, як дістати від гробаря кістку мерця, спалити її і тим попелом помазувати ту наріст на тілі. По кількох разах вона зм'якне, а потім розійдеться. А якби хотів її вирізати, то зробиться така болячка, що чоловік буде хорувати та й умре...» Етн. Зб. НТ..V, 186).

МЕРТВА РУКА — церковне нерухоме майно. Набувши якесь нерухоме майно, Церква звичайно його назавжди собі затримувала, а тому все, що переходило в її власність, вважалося в середніх віках і в початку нових «амортизованим» себто «умертвленим в руках церкви». Звідти й досить дивна, на перший погляд, назва.

МЕРТВЕ МОРЕ — велике солоне озеро в Палестині в долині ріки Йордану, що виникло, як здогадуються, в наслідок вулканічного струсу. Знаходиться воно на 394 метри нижче рівня

моря, а глибина його доходить до 399 метрів. Його води покрили СОДОМУ І ГОМОРУ (див.). Мертве море приймає в себе Йордан, але не має жадних відпливів, тому воно й служить символом захланної скупости.

МЕРТВОТА — стан громадсько - національного життя в Україні наприкінці XIX ст., що його яскраво змалював Вол. Леонтович: «Скрізь люди ходили, наче мерлі, без волі, без думки, без мрії, без широкого задуму, заспані, з безнадійно звислими руками. Скрізь життя ледве плинуло, мов та каламутна застояна водотеча в гнилій калабані, а нудьга, туга й смуток, як густий непросвітний туман, налягли й оповили землю, а між тим туманом ледве видно никали замлілі, охлялі люди. .» Ні в кого навіть з провідних людей наших не видно було тоді запалу й віри, і Б. Грінченко казав про себе: «Я зрікся мрій, а над усе ушанував повинність...» Повинність без мрій — тяжкий тягар, що заспокоює сумління, але підриває життєрадісність і створює похоронний настрій. В. Самійленко теж констатував:

Найкращі пориви, гарячі почування
Розсікли ми ножем холодним міркування
І склали ми собі розмірене життя
Без глибини думок, без сили почування...

МЕРТВ'ЯЩА ВОДА — чудесна вода українських казок, що протиставляється в них ЖИВІЙ чи ЦІЛЮЩІЙ ВОДІ.

МЕРТКЕ ЕДУАРД (1833-1895) — німецький композитор, піяніст та письменник, який згармонізував українські пісні, записані від Марка Вовчка в Парижі, видані в Петербурзі в 1866 р. («Книга знання» подає «Ляйпціґ 1867 р») під заголовком: «Двісті українських пісень. Співи і слова зібрав Марко Вовчок. У ноти завів Едуард Мертке». Марко Вовчок писала в 1864 р. з Парижу Єшевському:

«Я зустріла тут одного композитора, що з мого голосу поклав на музику 200 українських пісень... Я співала йому цілі ранки два тижні з лишком, від 11 до 4 годин...» (І Борщак в «Україна» ч. І. 1949 ст. II).

МЕРЯ МЕРЯНИ — фінське плем'я, що жило у сточищі рік Оки, Москви, горішньої Клязьми і частинно Волги. Воно стало одною зі складових частин московського народу: саме тут виникли князівства Володимирське, Ростовсько-Ярославське, а пізніше й московська держава

МЕСІЯ Помазаник Божий, Спаситель, обіцяний в Старому Завіті, в якому пророк Малахія, іменем Єгови сповіщав: «Ось я посилаю янгола мого, і він приготовить дорогу перед Мною, і негайно прийде в храм свій, що його шукаєте — Ангел завіту, що його бажаєте; ось він іде, говорить Господь Саваот». (Мал III, 1). Також пророк Міхей провіщав: «І ти, Бетлеєме, — ти, Ефрате, хоч ти малий між тисячами в Юдеї, але з тебе вийде Той, що має бути Володарем в Ізраелі, а Його народини — від початків, від днів вічности». (Міх. V, 2).

Християни пізнали обіцяного Месію в Ісусі Христі, жиди ж і досі продовжують його ждати, не пізнавши його. Месія власне значить — Помазаник, а що в Старому Завіті помазувано оливою первосвящеників і царів, то жиди ждали свого Месію, як царя, і навіть Апостоли до самої смерти Ісуса Христа вважали відбудову жидівського царства головним завданям Месії. Здогадуются, що і Юда тому видав на смерть свого Вчителя, що переконався в неможливості повстання під Його проводом. — Христос недвозначно дав зрозуміти, що Його царство не в цьому світі.

МЕСІЯНІЗМ — перебільшена віра в «особливе покликання» якогось народу здійснити на землі «Царство Боже», або «Рай Земний» і ощасливити ним ввесь рід людський. Не треба змішувати месіянізму з цілком природною вірою кожного християнина в то, що кожна людина і кожний нарід на землі має своє покликання, своє призначення, яке повинен намагатися здійснити, щоб його життя було змістовним і відповідало наказові Христа в притчі про таланти. Месіянізм відріжняється від такої природної віри тим, що скеровує зусилля людини (і народу) не стільки на розвинення власних талантів, не стільки на власне внутрішнє удосконалення, як на «ощасливлення» інших і тим завдає людству, яке хоче ощасливити, безмірні шкоди, бо дуже легко перетворюється в машкеру хижацького імперіялізму. Терпіли на месіянізм численні поляки, яким той месіянізм намагався прищепити Міцкевич. Але особливо прикметний він москалям, що почали розвивати його серед свого народу, починаючи від царя Івана III та ченця Філотея з його теорією Москви, як Третього Риму («а четвертому не бувати!»). Особливо слав'янофіли — Аксаков, Хом'яков, Леонтьєв — також Ф. Достоєвський з одного боку славили московський нарід, як єдиний народ — Богоносець, а з другого боку мріяли про здобуття та зруйнування «гнилого Заходу». Достоєвський в «Критических Статтях» писав:

«Ми віруємо, що руская напія — незвичайне явище в історії всього людства», бо вона мовляв носить у собі найбільшу дорогоцінність, якої ніде більше нема (?! Є. О.) — це Православіє вона — «хоронителька Христової істини, правдивого Христового образу, затемненого в усіх інших вірах і у всіх інших народів». І ця обставина ставить перед нею завдання — «діяльно застосувати російське православіє до всеслуження всьому людству», і це «приведе до остаточного з'єднання людства», а «першим кроком цієї нової російської політики має

бути об'єднання всього слов'янства під крилом Росії» згідно з заповітом Пушкіна: «Слов'янскіе ручьї сольются в русском море...», а далі «само собою» мало прийти до здобуття Константинополя, а потім Дарданел, а далі мала прийти на чергу Свята Земля, якої культ завчасу поширювано в народі, — бо як же можна залишати її в руках невірних?! А ще далі, розуміється, і світова гегемонія «Народу - Богоносця» «Нового Ізраеля», що має «оберегати від невірних все всесвітнє Православіє» (Достоєвський «Дневник Писателя, за 1876 р.).

Коментуючи цю месіяністичну програму Достоєвського А. Річинський писав: «Трудно навіть розібрати, які мотиви тут переважали — релігійні (побідний похід московського православія, що виступає тут, як екклезія мілітанс), чи націоналістичні (поширення володінь «Царя Восточного Православного»); найчастіше ж ці мотиви збігалися разом, бо ж у самій еретичній доктрині російського православія містилося вже почитування голови держави, як голови національної Церкви. Таким чином російська месіяністична ідея містила в собі два моменти — політичне підбиття сусідів, а далі їх асиміляція при помочі православної культури» («Проблеми укр. рел. свідомости» 1933, ст. 112).

Достоєвський не був самітним. К. Леонтієв (1831—1891) також писав: «Росія, що має стати на чолі якоїсь нової східньої державности, повинна дати світові і нову культуру.-. Якщо ж для цього треба обернути всю Европ у в руїну, то «народові богоносцеві» це має бути дозволено: «Обернути більшу частину Парижу в руїни й згарища при сучасних середниках нищення багато легше, ніж у старі часи звалити деякі великі культурні центри, як Вавилон, Ніневу, старий Рим. А цього треба бажати, хто прагне нових форм цивілізації». «Світ мусить відкинути буржуазну цивілізацію, бо новий ідеал людськости вийде конче від Росії, від народу, у котрого слабше розвинені буржуазні чесноти. .» (К. Леонтьєв «Восток, Россія и Славянство»).

Ці думки цареславного слав'янофіла Леонтьєва та інших слов'янофілів і навіть таких західняків як Герцен, що мріяв про те, як нові варвари прийдуть зі сходу руйнувати столиці заходу, перейняли цілком московські большевики, заступивши релігійно - православний фанатизм і нетерпимість таким самим фанатичним і нетерпимим атеїзмом, що має врятувати світ від «опіюму релігії» і «гнилої культури» буржуазного Заходу. І знову ми чуємо, що «Росія та її армія врятували світ від фашистівського рабства», (запровадивши в себе рабство комуністичне), що «світовий центр проґресивної культури і науки (луніки!) знаходиться у Москві», що «росіяни — найвидатніша, велика нація, яка в державно - політичному і соціяльному (?!) і в національному (!?) питанні випередила всі інші країни; що вибудувавши земний рай у межах СССР та сателітних держав, московський нарід звільнить незабаром трудящих всього світу від капіталістичного рабства і т. д., і т. д.

Поширення месіянізму серед москалів, а також серед поляків, з якими ввесь час приходилося зустрічатися українській інтеліґенції, викликало і в Україні деякі зародки українського месіянізму. Позначилися вони досить виразно в ідеології кирило - методіївських братчиків (див.), також у писаннях В. Липинського та численних публіцистів націоналістичного табору, які вважали за Паретом, що «нарід без віри в свою місію мусить згинути». Але ж не треба змішувати «місію», себто особливу ролю того чи іншого народу серед інших народів світу, з месіянством, з ідеєю Нації Месії, що в ній якомусь народові надається серед інших народів цілком **виключну ролю вибраного народу**, що має панувати над іншими народами. Цікаво, що навіть П. Тичина заразився був ідеєю українського месіянства і склав вірша:

Там скрізь уже сонце. Співають: Месія!
Тумани, долини, болотяна путь. .
Воздвигне Вкраїна свойого Месію,
Не може ж так буть!

Проте, українському народові, як такому ідея месіянства чужа, і Ольжич це ясно бачив, коли писав:

«Нова історія знає ріжні месіянізми. Містично - жалісний польського народу, слов'янофільсько - спекулятивний московського. Україна не претендує ні на викуплення чиїхось гріхів, ні на ловлення рибки в каламутній воді «визволення народів Східньої Европи».» Вона не виписує на своєму прапорі звільнення з-під московської керми дрібних націй, хоч до того її боротьба для багатьох із них об'єктивно приведе. Це було б зниженням її покликання. **Цінніший не дар, а приклад.** Бо вартісна досконалість, а не посідання. У цьому моральна велич української місії, що вона не претендує на обдаровування народів Східньої Европи чи світу данайськими дарами, що, створені героями, закріплятимуть за обдаровуваними їх духову менповартість, а на пірвання націй до героїчного життя. Бо міжнаціональне життя український націоналізм мислить, як невпинне змагання, що єдине забезпечує здоров'я і духову досконалість кожного народу». (Цитовано в Ю. Бойка «Основи укр. націоналізму» 1951, ст. 126).

МЕСТИ ХАТУ ПРИ ЛЮДЯХ — знак зневаги. У пісні співається:

Ввійшов же я до хати
Та взявся вітати,
А дівчина до віника
Хату замітати.
Бодай же ти, дівчинонько,
Того не діждала,
Та щоб ти тай при гостях
Хату замітала. . .

МЕТАБАЗА — реторична фігура, що полягає в переході мови від одної теми до другої; в медицині — перехід однієї хвороби в іншу.

МЕТАБОЛЯ — реторична фігура, що полягає в переставлюванні слів, або і цілих висловів напр.: треба їсти, щоб жити, а не жити, щоб їсти.

МЕТАБОЛІЗМ — хемічний обмін речовин, що продукує в організмі необхідну йому енерґію. Коли м'язи тіла напружуються і працюють, метаболізм значно збільшується. Метаболізм більший в дітях ніж у дорослих, в менших тваринах, ніж у більших: і в цьому полягає причина чому людина не може перевищити певного рівня свого росту.

Проте метаболізм не в'яжеться зо всіми хемічними процесами наших органів. Мозок, печінка і залози виявляють велику хемічну діяльність, але тільки праця м'язів побільшує метаболізм: інтелектуальна праця, як це не дивно зовсім не відбивається на метаболізмі. Можна було б подумати, що праця мозку не вимагає затрати енерґії, або вимагає її так мало, що її не можна зміряти нашими приладами. Думка, що змінює зовнішній вигляд землі, винищує й формує нації і держави, відкриває нові світи в незбагненній безмежності космічного простору, не потребує для себе будьякої помітної фізичної енерґії. Створення симфонії Бетховена не збільшує метаболізму в організмі композитора, і тим власне виявляє істотну ріжницю між енерґією фізичною матеріяльною і енерґією духовою що здіймається до вершин божеського надхнення.

МЕТАГОГІЯ — повторення тих самих слів у промові.

МЕТАЛЕПСА — реторична фігура, що полягає в заміні одного слова іншим, що відноситься до наступного моменту, напр., замість «до смерти», кажуть «до могили».

МЕТАЛЮРҐІЯ — гамарство здобування й обробка металів. Трипільська доба в Україні ще не знає металюрґії Вироби з металю з'являються в неоліті в вигляді мідяних бойових сокирок Доба Гальштату приносить початок розвитку місцевої залізної промисловости Залізо здобувається з болотяної руди. У багнистих околицях головно на Поліссі, була у нас залізна руда, яку з дуже давніх часів почали обробляти КОВАЧ КУЗНИК, КУЗНЕЦЬ — це три давні назви КОВАЛЯ. З ковальського знаряддя згадуються в наших давніших пам'ятках НАКОВАЛЬНЯ, МОЛОТ КЛІЩІ і КОВАЛЬСЬКИЙ МІХ. «Не вогонь розжарює залізо, але подув міха» — писав Данило Заточник. Кували не тільки залізо, але й інші метали. У Холмі за Данила згадуються «кузнеці залізу, міді і сріблу». Вироби з міді звалися «котельними», а майстри — КОТЕЛЬНИКИ (див.). Про вироби з золота і срібла див. ЮВЕЛІРСТВО.

Згодом поширилося в Україні також уміння відливати металі. Перші вироби цього роду — це МОНЕТИ, що появилися в нас за Володимира В. Потім розвивається і ДЗВОНАРСТВО (див.).

Переломова доба в розвитку української металюрґії наступає в XIV — XV вв. Староукраїнська техніка і тип виробів існували до XIV і навіть XV ст., одначе організація праці з цеховим вишколенням ґрунтуються вже на зразках зах.-европейських, чи точніше центральної Европи, а в ст. XV — XVI останні вже цілком переважають. Рівнобіжно з поступовим розвитком цехів, виробники металів поділяються на окремі фахи — МЕЧНИКІВ, що виготовляють зброю; ПУШКАРІВ, що відливають гармати; ЛІЯРНИКІВ, що займаються відливанням ріжних речей; ЛЮДВІСАРІВ — відливачів із міді; КОНВІСАРІВ — відливачів із цини; КОТЛЯРІВ — відливачів котлів, казанів, лембіків, тощо; ДЗВОНАРНИКІВ — відливачів дзвонів, КОВАЛІВ, СЛЮСАРІВ, БЛЯХАРІВ і т. д. Про всі ці окремі галузі металюрґії під відповідними гаслами.

У першій половині XIX ст. загальний занепад української промисловости, як констатує проф. В. Січинський в своїх «Нарисах з іст. укр. промисловости», «у найбільшій сливе мірі відбувся в металевій обробній промисловості». Під Росією руйнувала її спеціяльна політика колоніяльного визиску, а під Австро-Угорщиною «австрійське законодавство було спрямоване спочатку до піднесення місцевого галицького промислу, але вже в середині XIX ст. менше звертало уваги на обрібну промисловість, вважаючи Галичину чисто аґрарною країною» (Січинський, ст. 96).

МЕТАЛЬ — хемічний первень, в звичайній температурі (за винятком ртуті) твердий, непрозорий з особливим полиском, добрий провідник тепла і електрики, гнучкий, ковкий Металі поділяють на ШЛЯХЕТНІ і ЗВИЧАЙНІ Шляхетні металі — це золото, срібло і плятина, відпорні на хемічні впливи і тому незмінні на повітрі, ані в огні. Крім того завважено їх (за винятком плятини, що була відкрита тільки в р. 1750) з давніх часів лікувальні прикмети, в наслідок чого золото і срібло входили часто в ріжні амулети давніх чарівників, альхеміків, ворожбитів Сучасна медицина, що довгий час ставилася зневажливо до забобонів щодо «шляхетних металів» тепер теж уживає їх, як лікувальні засоби. Установлено що золото і особливо срібло мають властивість нищити бактерії Досвід виказав, що на золотих і срібних монетах, що переходять із рук до рук і набувають таким чином мільйони бактерій, в короткому часі тих бактерій більше не знаходиться. Срібні речі,

кинені в склянку води, зараженої бактеріями, в скорому часі ту воду цілком оздоровлюють. У клініках Відня і Ґрацу роблено досвіди з заживленням ран: тонкі листи срібла, наложені на рану, відразу припиняли в ній процес гниття, винищуючи кубла бактерій. Давні лікарі, чи ворожбити, чарівники нічого не знали про існування бактерій, але, на підставі довголітніх спостережень, передаваних народньою традицією, прийшли свого часу до висновку, що золото і срібло, положені біля рани сприяють її заживленню. Сучасна наука виправдала цю їх «забобонність».

МЕТАЛЬНИК — судовий писар («ПИСЕЦЬ») давніх судів князівської України.

МЕТАМОРФОЗА — перетворення, цілковита зміна вигляду, обертання одної речі в іншу. Давні люди вірили, що силою магічних формул, чи дій, боги, люди й тварини можуть відмінятися, приймаючи вигляд ріжних тварин, ростин і навіть мінералів. Римський поет Овідій написав цілу книжку «Метаморфози», присвячену таким перетворенням. У нас залишки таких вірувань помітні в оповіданнях про ВОВКУЛАКІВ (див.), у «Слові о Полку Ігореві» про кн. Всеслава, що «судив людей, князям порядкував городи а сам вночі вовком уганяв: з Києва перед півнями добігав до Тмуторокані, вовком перебігав дорогу великому Хорсові. Йому дзвонили рано у святої Софії в Полоцьку, а він уже в Києві чув дзвін. . .»

Українська народня поезія — пісні і казки — дуже багата на метаморфози. У казці про Трьомсина оповідається про героя, що він «через біле поле скинувся голубком та й перелетів; через густий ліс скинувся ведмедем та й перейшов; через синє море скинувся окунцем та й переплив. У дім улетів мушкою, а до царівни підійшов комашкою, перекинувся чоловіком і став і стоїть». (Мих. Груш. «Іст. у. літ.». І. 317).

У казках про бичка (чи корову, чи волика) добродія й опікуна родини, оповідалося, як він або сам наказував себе зарізати, щоб у нових формах служити тим бідним сотворінням, яких він був узяв під свою опіку від лютої мачухи, нечистої сили, змія і т. п., («Я вже, — каже бичок, — не хочу жити на світі, заріжте мене, м'ясо поїжте, а кістки в стріху заткніть, то виросте з моїх кісток Чуйко й Буйко, собаки, вони вам стануть у великій пригоді. .»), або, довідавшись, що його мають убити вороги дітей, поучує, що їм зробити з його останками, щоб із них відродилось якесь нове благодійне для них єство (керничка, верба, яблінка), (там же ст. 316—17).

На Харківщині, коли несли топити МАРЕНУ (див.), співали:

Як пішла Ганна до броду по воду
Та стала Ганна на хиткі кладки.
Кладка схитнулася, Ганна втонула.
Ганнина мати громаду збирала,
Громаду збирала, усім заказала:
— Не беріте, люди, у броду воду,
Бо у броду вода — то Ганнина врода,
Не ловіте, люди, у Дунаї риби,
Бо в Дунаї риба — то Ганнине тіло.
Не косіте, люди, по луках трави,
Бо по луках трава — то Ганнина коса.
Не ломіте, люди, по лугах калини:
На лугах калина — то Ганнина краса
Потебня в РФЗ. 1883. П. 197).

Варіянти цієї пісні дуже численні. Є пісня, в якій Ганна, рятуючись від «неправдоньки», яку їй хотіли завдати «два брати нежонатих», скочила в море:

Ой, як скакала, наповідала,
Щоб у тім морі води не брати,
На воді піна, щоб не збирати. . .
Бо на морі вода — Гандзина врода,
На воді піна — Гандзина міна,
А в траві роса — Гандзина коса,
В лісі береза — Гандзине тіло,
В лузі калина — Гандзине личко,
В терну тернина — Гандзині очі,
На грушці груша — Гандзина душа.
(Голов. П. 679).

Обертання людей в дерева чи в квіти у нас дуже часті. Так тополя — з невістки, яка боялася свекрухи; явір із парубка, якого прокляла мати, або з чоловіка, якого прокляла жінка. (Див. також ЗОЗУЛЯ, БУСЕЛ, ВЕДМІДЬ, ЧАЙКА, БРАТКИ, ЛИЛИК, КУКУЛ. . .).

Були часи, коли люди не відріжняли себе від тварин, і навіть від рослин, уважаючи, що всі вони між собою споріднені. На основі таких вірувань розвинувся ТОТЕМІЗМ (див.). І в нашому народі, що тотемізму не знав, все ж досі збереглися вірування, що тварини й рослини розмовляють між собою, і в деяких обставинах і люди можуть розуміти їх мову. Так, напр., під Різдво худоба розмовляє між собою людською мовою тільки що підслухувати таку розмову небезпечно (Нечуй «Світогляд», ст. 72—73) При віруванні в таке споріднення людей, тварин і рослин, певно в деяких спеціяльних обставинах вони можуть перетворюватися одні в одних. . (Див. МЕТЕПСИХОЗА). Особливо здатністю метаморфоз визначаються ВІДЬМИ (див.) Т. Шевченко опрацював тему метаморфоз в прегарній поезії «Лілея». (Див. також МЕТЕЛИК).

МЕТАСТАЗІО ПІЄТРО (1698—1782) — італійський поет Трапассі. На текст його оперового лібретто «Демафонт» написав оперу М. БЕРЕЗОВСЬКИЙ (див.) Вона мала свого часу в Італії великий успіх.

МЕТАТЕЗА — перестановка літер в словах напр кажуть «медвідь» замість «ведмідь», «талірка» замість «тарілка» і т. д.

МЕТАФІЗИКА — основна частина філософських ідеалістичних систем, що досліджує те, що лежить «поза фізикою» себто не піддається досвідові, як от абстрактні поняття душі, простороні, часу. свободи, волі, тощо. Метафізика поділяється на ОНТОЛОГІЮ, що досліджує істотність речей та якості дійсного буття, чи в основі його лежить матерія чи дух, або ще що інше; КОСМОЛОГІЮ — науку про світ у цілості; ТЕОЛОГІЮ — науку про Бога; ПСИХОЛОГІЮ — науку про душу, як цілість.

В Україні метафізику вивчали в київській Академії, спочатку за західніми перерібками Арістотеля, що перший ужив цієї назви і окреслив її завдання, а потім, з половини XVIII ст. за школою Вольфа.

МЕТАФОРА — образний вираз, вжитий не в буквальному, а в переносному розумінні, на підставі подібности речей, напр.: «плаче вітер», «золоте серце», «кам'яне серце». Англійський поет П. Б. Шеллі писав у «Захисті поезії»: «Основа поетичної мови — метафоричність. Поетична мова розкриває відношення речей, досі ніким не помічені, і увічнює їх...»

Метафоричний спосіб думання, що довгий час уважався за привілегію поетів (Арістотель у своїй «Поетиці» писав: «. . .Найважливіше від усього бути вправним у метафорах. Тільки ж цього не можна перейняти в іншого; це — ознака таланту, бо складати гарні метафори — значить спостерігати схожість...»), насправді був колись нормальним процесом творення слів. Велика кількість слів це, по суті, метафори, в яких два вирази злиті в один. У санскриті, напр., палець це, етимологічно, галузка руки. У перській мові промені — списи вогню. Творення слова це не абияка праця інтелекту, і давні люди уникали цієї праці, вживаючи асоціяції суміжних образів. що відбувається далеко легше, ніби само собою, несвідомо, без усяких зусиль.

Коли яке явище природи вражає наші змисли, у більшості людей не з'являється жадного бажання його пильно простудіювати: таке студіювання вимагає мозкового зусилля, на яке людський загал не охочий. У більшості людей це явище природи викликає тільки суміжні образи, які асоціюються між собою. Було б дуже трудно кожній людині виявити справжню причину дощу, але дуже легко і природно кожному уявити собі образ людини, що ллє воду. У нас ще й досі кажуть, коли йде сильний дощ: «ллє, як із відра», або «ллє, як із цебра». Додайте до цього образу образ особи, що тримає той цебер, чи те відро, і матимете готовий міт, що пізніше може перетворитися в загальне народне вірування. І дійсно, греки й римляни казали, що то ГІЯДИ, німфи неба, лили воду з їх урн, а єгиптяни натомість твердили, що дощ — це сльози ІЗИДИ. Звідци випливає величезна роля метафор в утворенні й розвоєві народніх вірувань та символів, бо і символіка — дуже часто це тільки метафори, в яких дія, чи якість, висловлюються знаряддям, яке служить для доконання тієї дії, чи яке знаходиться в безпосереднім зв'язку з тією якістю, чи прикметою. Так, ремісники середньовіччя, не вміючи писати свого імени, заступали його рисунком знаряддя свого майстерства. Батько Лютера, напр., визначав себе, як молоток.

МЕТЕЛИК, МОТИЛЬ — комаха з 4-ма різнобарвними трикутними крильцями, що живиться соками квітів і підлягає довгому перетворенню: з яєчка виходить гусіль, яка через деякий час звивається в куклу, з якої потім виходить метелик, що кладе яєчка. .. Як червяк, повзаючи по землі, чи по рослинах, символізує земне життя людини, так і метелик, вийшовши з червяка і вилітаючи в повітря, символізує душу людини що, звільнившись із тіла, злітає в небо. Тому не тільки на християнських пам'ятках, але й вже на давніших пам'ятках греків, римлян та етрусків зустрічається цей символ. ПСІХЕ, втілення душі у греків, фігурувала завжди з крилами метелика. Збереглася урна з Купідоном, який, тримаючи в руці метелика, наближує до нього запалений смолоскип — символ очищення душі вогнем страждань. Данте писав у «Божественній Комедії»: «Чи ви не помічаєте, що ми — червяки, визначені на те, щоб бути янгольськими метеликами?» («Чистилище» X, 121).

І у нас, напр.,в Скільському пов. казали: «Як коло мерця літають мотилі, то кажуть, що то — душі .» (Етн. Зб. НТШ. XXXII, 226) .

Юрій Клен писав у «Чуді воскресіння»:

«Он повзе гидкий хробак по землі, чи по дереві годується листям, жере, жере, не бачить нічого з того, що підноситься над його хробачим краєвидом, і ось він, ніби стомлений життям своїм приземним, тче навколо себе густе павутиння, кокон, мумію і поринає в летарґічний сон. Отой самотканий саркофаґ береже його від випадковостей життя: вже не з'їсть його птах під час того сну, такого на смерть схожого. І в саркофазі тому відбувається дивна метаморфоза: огидний хробак поволі перероджується в чарівного метелика, що, розгортаючи крила, розриває кокон свій і вилітає в простір, сяючи весельчатими барвами крил своїх.

«Чи ж не є оте, досі незбагнуте переродження хробака в метелика символом довічного воскресіння? Символом з мертвих встання Христового і посмертного злету душі нашої, яка житиме у сферах етерних, де горить вічна слава Господня?

— Так, а чому ж ми не знаємо, не відаємо про те майбутнє душ наших буяння у сферах горніх? — запитаєте ви. А чи ж тямить хробак, що можливе, крім його хробачого повзання по землі, якесь інше існування, що є летом і буян-

ням з квіту на квіт, коштуванням меду з келихів квіткових, купанням у променях соняшних? А якби йому, хробакові, показати метелика, чи пізнав би він себе у тому крилатому створінні, він, що до землі прикутий, не спроможний побачити те, що діється вище понад видноколом його хробачого краєвиду?. .»

Служить метелик і за символ нерозважности, легкодушности. Як такий фігурує він у Сковороди, що запозичив цей символ із Заходу: метелик у свічки, на яку він нерозважно летить, щоб обпалити собі крильця. З метеликами в'яжуться прикмети: «Коли на весні побачиш перший раз білого мотиля, то це знак, що ще буде сніг, а коли червоного, то вже буде весна» (Етн. Зб. НТШ. V, 175). «Коли хлопець побачить перший раз на весні жовтого мотиля і зловить його, то потім кожне пташине гніздо в лісі знайде» (там же ст. 176).

За революційних часів **МЕТЕЛИКАМИ** називали в Україні советські банкноти по 2, 3 і 4 рублі.

МЕТЕЛИКАМИ називали і невеличкі брошурки, що мали швидко розходитися між народом, за виразами «Швидкий, як метелик», «Жвавий, як метелик.

МЕТЕЛИЦЯ сніг із сильним вітром. «Якщо на саме Різдво мете, то це к доброму роїнню бджіл» (Біньковський в К. Ст. 1896, І. ст. 1—4). Ця прикмета, мабуть, виникла з побажання: «Як густо сніг мете, так щоб густо роїлися бджоли».

МЕТЕЛИЦЯ — український народній танець у швидкому темпі, і пісня до нього. Танцюють його в колі, одна пара в середині. Кроки: акцентована хода, підскоки, у чоловіків — присіди. Наприкінці імпровізація рухів і кроків, що має відтворювати снігову метелицю.

МЕТЕМПСИХОЗА — вірування в переселення душі по смерті в тіло іншої людини, а навіть і тварини. Це вірування поширене в Індії в браманізмі, звідки перебрали його й деякі грецькі філософи, як Пітагор, Платон та інші. Браманізм навчає, що кожна душа живе на землі багато разів, аж доки належно не вдосконалиться. Коли ж, замість вдосконалюватися, віддасться негідним пристрастям, то може перемандрувати за кару і в тіло свині, чи якої іншої тварини.

Цікаво, що і в нашого народу збереглися вірування про переселення душ. На Снятинщині записано: «Грішна душа входить у звірину, у пса, у кота, у коня, у вола, у свиню, та і в тій звірині мусить покутувати, доки звірина живе..» «По смерті вона піде по нагороду, або, як ще не спокутувала, то піде далі у другу худобину покутувати. .» (Етн. Зб. НТШ, XXXII, 308). П. Куліш у своїх «Записках о ЮР» також записав оповідання, як одна знахорка підгледіла, як одна маленька дитина встала з колиски, зробилася бородатим дідьком, виїла всю страву в печі з горшків і знову лягла в колиску. Дідок признався, що він був і рибою, потім зробився пташкою, комашкою і звірем, та і знов став людиною. (I, 305).

МЕТЕОРИТ — мінеральна, головно залізно - кам'яна, маса, що падає на землю з космічних просторів. Кожного дня падає на землю град метеоритів, але велика частина їх згорає, пронизуючи земну атмосферу, а велика частина губиться в морях, океанах та безлюдних пустелях. Проте, чимало їх знаходиться і в більш населених частинах земної кулі, і стають об'єктом забобонних вірувань, а також наукових студій. З метеоритів, що користуються досі релігійним культом, згадаю тут тільки КААБУ (див.), святий камінь мохамеддан у Мекці. Але і в інших народів «камні з неба» викликали природний забобонний страх. Натомість учені довгий час не вірили в існування «камнів із неба» і славний французький хемік Лявуазіє (1743—1794), що відкрив кисень і був взагалі батьком сучасної хемії, писав: «У небі нема каміння, і тому цілком неможливо, що б камні падали з неба». Біот, теж французький учений, був першим, що наважився твердити в 1803 р. про походження метеоритів із небесних просторів. Більшість учених до того часу думали, що метеорити «родяться» під час буревіїв. Тільки в 1863 р. цей погляд остаточно відкинули, завваживши, що метеорити падають і при гарній погоді.

Своєю будовою метеорити ріжняться між собою, але, загально кажучи, вони складаються з тих же самих мінералів, що ми знаходимо і на землі. У них гостей з далеких просторів не знайдено рішуче нічого, чого б не було й на землі. Цим самим стверджено що увесь всесвіт збудовано з того самого матеріялу. Найбільше в метеоритах буває заліза, і старовинні поети називали залізо небесним металем. Це примушує думати, що перше залізо, яким почали користуватися люди, походило власне з тих залізних метеоритів, і що не бронзова доба, як звичайно думають, попереджала залізну, а залізна бронзову. Адже бронза — це стоп, який дуже тяжко зробити, тим часом,як залізо із метеоритів було майже готове.

Пролітаючи земною атмосферою, метеорити від тертя в страшній швидкості, з якою летять загораються, — це так звані падучі зірки, що породили у нас оповідання про ЛІТАВЦІВ (див.). Бувають два періоди в році, коли метеорити витворюють ніби дощ зірок, що падають із неба: це час коло 14 листопада, коли земля проходить під сузір'ям Лева (ці метеорити називають ЛЕОНІДАМИ), і час коло 12 серпня, коли земля проходить під сузір'ям Персея (це т. зв. ПЕРСЕЇДИ).

МЕТИСИ — люди мішаної крови, діти головно білих і індійців. Мішанців білої й чорної раси звуть МУЛАТАМИ. Французький соціолог Ле Бон писав у своїй праці «Закони еволюції народів»: «Нема сумніву, дуже ріжні раси не можуть зливатися, як, напр., білі і чорні. Метиси, що походять із таких схрещень, складають населення, далеко нижче від тих продуктів, з яких походить, нездатне до творчости і навіть до продовження цивілізації. Вплив суперечних спадковостей розбиває їх моральність і їх характер. Коли метиси з білих і чорних дістають випадково, як у Сан Домінґо, в спадковість вищу цивілізацію, вона швидко занепадає. Схрещення можуть бути елементом поступу між вищими расами, досить близькими, як англійці і німці в Америці. Вони завжди бувають елементом розкладу, коли раси, навіть вищі, занадто ріжні. «Всі країни, що мають завелику кількість метисів, тим самим віддані постійній анархії, хіба, що їх опановує яка залізна рука. Такий приклад ми бачитимемо, без сумніву, у Бразілії, що нараховує яку третину білих. Решта населення складається з неґрів і мулатів». (ст. 59).

МЕТЛИНСЬКИЙ АМБРОСІЙ (1814 — 1870) — письменник, поет і етнограф, професор київського і харківського університетів. Залишив збірник українських народніх пісень і дум під заголовком «Народния южнорусскія песні» 1854 р. і збірку власних романтичних поезій «Думки і пісні» 1839 р. під псевдом А. Могили.

Мотивами поезії Метлинського були українські степи, козацькі високі могили, свідки славного минулого, лицарського духа. Козак у Метлинського — зразок вояка й борця за народні права; бандурист — співець козацької слави і світлого минулого української землі. На жаль, всі ці мотиви, що в них виявляється глибока, ніжна любов поета до України, псує не тільки мотив славословія московського царя, а й глибокий песимізм: під впливом систематичного обмосковлювання української інтеліґенції уважав він, що український національний побут і українська мова призначені на вимертя. Старий бандурист у нього співав над Дніпром:

Грім напусти на нас, Боже, спали у пожарі,
Бо і в мені, і в бандурі вже глас завмирає. .
Вже не гремітиме, вже не горітиме, як у хмарі
Пісня в народі, бо вже наша мова конає!

На щастя, песимізм Метлинських виявився цілком безпідставним, бо, як писав Т. Шевченко,

І неситий не виоре
На дні моря поля,
Не скує душі живої
І слова живого. . .

МЕТОДІЙ (б. 820 — 885) — апостол слов'ян, брат св. КИРИЛА (див.). Після того, як папа Адріян II оборонив 867 р. братів Кирила й Методія від нападів німецького духовенства за їх заходи щодо введення слов'янської мови в Богослуження і поблагословив їх слов'янські переклади богослужбових текстів, св. Методій похрестив багато чехів, словаків, хорватів, русинів, поляків: епархія Велеґраду, моравської столиці, де св. Методій був архиепископом, тяглася до берегів Стиру на Волині, і на землях пізнішої Чехословаччини, Шлеську, краківської Польщі і Галичини (Червоної Руси) було спочатку всюди слов'янське Богослуження в східньому обряді. Проте, пізніше Рим виступив проти слов'янського богослуження, папа Іван XIII (965—972) дав дозвіл чеському королеві Болеславові II заснувати манастир тільки під умовою, щоб не було там «сектярської» слов'янщини, а синод в Сальоні 1060 р. оголосив Методія еретиком і слов'янську абетку — диявольською вигадкою. Але св. Методія вже не було серед живих: у 879 р. він вдруге їздив до Риму оправдуватися, а 885 р. помер.

МЕТОДІЙ ПАТАРСЬКИЙ († 312 р.) церковний письменник, автор полемічних творів проти поганських сект та Оріґена. Йому приписувано дуже поширений свого часу в нас апокриф «Об'яв» «Про останні часи та страшний суд». З нього користав і літописець Нестор, і він мав вплив на розвиток у нас леґенд про Михайлика й ЗОЛОТІ ВОРОТА (див.). (М. Грушевський «Іст. у. літ.» IV, ст. 269—270).

МЕТОНІМІЯ — реторична фігура, що полягає в заступленні одного слова іншим на підставі наочного близького зв'язку між ними, нпр., замість війська можна сказати — ліс рушниць, замість «читати твори Шевченка», кажемо «читати Шевченка».

МЕТРИКА — теорія віршування, наука про закономірне чергування довгих і коротких (у грецькій і римській поезії) або сильних і слабих, себто наголошених і ненаголошених складів вірша.

МЕТРИКА — книга записів народжень, шлюбів та смертей, а також витяг із цієї книжки з точним зазначенням імен і прізвищ народжених (охрещених, одружених) з датами народження (охрещення...) та іменами осіб, що брали участь у тих актах. Метрикальні книги заведено при католицьких церквах з наказу тридентського собору (1545 — 1563 р.). У нас перший був митрополит Петро Могила, що наказав православному духовенству вести метрики народження, одружених і померлих, і собор духовенства в Києві 16 грудня 1642 р., підтверджуючи требник Петра Могили, також наказав, щоб «метрику книжку кожний священик мав у

своїй церкві». У Галичині подібний розпорядок вийшов від єпископа Йосифа Шумлянського, який в 1687 р. видав свою «Метрику» з інструкцією сільському духовенству, як воно має сповняти свій душпастирський уряд. На жаль, протягом цілого століття священики записували в метриках тільки хресні імена, зовсім іґноруючи родові та інші прізвища. Тільки від 1772 р., коли Галичина перейшла під Австрію, починається закріплення в метриках і родових прізвищ, які застала тодішня адміністрація. (Ів. Франко «Причинки до української ономастики» в Збірнику УВАН «І. Франко й Франкіяна на Заході» 1957, ст. 17).

МЕТРИКА КОРОННА І ЛИТОВСЬКА — державні архіви Польщі і Вел. Князівства Литовського. МЕТРИКА КОРОННА містилася перше в Кракові, від 1569 р. в Варшаві. МЕТРИКА ЛИТОВСЬКА спочатку в Троках, на початку XVI ст. в Вильні, в XVIII ст. перенесена до Варшави. На чолі кожної з них стояв КАНЦЛЕР, їм допомагали ПІДКАНЦЛЕРИ, справи провадили ПИСАРІ. Обидві метрики були цілком самостійними установами. Після 1794 р. їх перевезено до Петербурґу. Служать дорогоцінним історичним матеріялом, тільки частинно виданим.

МЕТРИЧНА СИСТЕМА МІР — запроваджена вперше в Франції 1799 р. В основі її лежить метр, як одиниця довжини, літр, як одиниця місткости, і грам, як одиниця маси. Тепер її прийнято майже в усіх країнах Европи і в багатьох позаевропейських країнах.

МЕТЬЮС ВІЛЬЯМ КЛЕСМАН († 1958 р.) — професор (від 1948 р.) російської мови і літератури, а також керівник мовно - літературознавчого відділу в Інституті Слов'янознавчих та Східньо - европейських Студій при лондонському університеті. Володіючи досконало багатьма мовами, як слов'янськими так і балтійськими, окрім західніх, проф. Метьюс, походженням, по матері, естонець, був спеціялістом у ділянці фонетики. Він був прекрасно обзнайомлений із проблемами народів Східньої Европи та при нагодах підкреслював вагу українського питання. З особливою пошаною проф. Метьюс відносився до постаті найбільшого українського поета, Тараса Шевченка, про якого він написав окрему брошуру , видану СУБ-ом в 1951 році. Метьюс постійно стежив за розвитком української науки на еміґрації та висловлював своє признання працям видатних її представників. У своїх лекціях він часто вказував на своєрідність української мови та її окремішність від московської та інших слов'янських. На цю тему написав статтю, що була поміщена в англомовному квартальнику «Юкрейніен Рев'ю».

Будучи, від 1950 року, головним редактором квартальника «Славонік Рев'ю», проф. Метьюс дбав про те, щоб українська тематика була в ньому гідно заступлена. Він радо поміщав у ньому статті українських науковців та рецензії на книжки з української проблематики.

Прихильне ставлення проф. Метьюса до Союзу Українців у Великій Британії виявилося не при одній нагоді вже від низки років В березні 1955 року загальні збори СУБ-у обрали проф. Метьюса Почесним Членом СУБ-у.

При нагоді він завжди підкреслював історичну й мовну окремішність української нації та висловлював надію на те, що Україна відзискає втрачену волю й незалежність. Відкриваючи виставку Українського Мистецтва, влаштовану СУБ-ом в Лондоні в квітні 1955 р. в книгарні «Фойлс-а», він між іншим сказав,

«Козацька держава у 17 столітті і Самостійна Україна в 1918 році були короткими проміжками національної свободи. Тепер ця країна в невільному зв'язку з теперішньою Московщиною. 40-мільйоновий нарід — нарід такий великий, як англійський — не може, бо нема на це ніяких моральних підстав, залишитись під пануванням іншого. Він мусить мати свободу жити своїм власним життям по своїй вподобі».

На вечорі для відзначення 80-ліття проф. В. Щербаківського в дні 17. 3. 1956 р. проф. В. К Метьюс почав свою зворушливу привітальну промову словами:

«Коли десь в іншому місці хтось робить прийняття п. Маленкову, я почуваю себе щасливим, що можу віддати честь визначному українському вченому. . .»

МЕФІСТОФЕЛЬ — за стародавніми німецькими леґендами дух сумніву, заперечення, ненависти й презирства. Найкраще втілений в «Фавсті» Ґете, де він себе так характеризує: «Я — дух, що все перечить від віків». «Частина тої сили я, що чинить лиш добро, хоч вічно хоче зла...» Останніми словами Ґете підкреслив велику ролю в розвитку культури — духу критицизму, сумніву, «духу заперечення», не лише постійного погодження. Мефістофель ніколи не перебирає в засобах, аби лише досяг ти цілі: «Важливо — що, байдуже — як!».

МЕХАНІЗМ — сукупність усіх частин машини, а також її будова; взагалі сукупність усіх способів, потрібних, щоб надати руху якійсь діяльності, напр., мовний механізм, державний механізм.

МЕХАНІЗАЦІЯ — заміна ручної праці машиновою. МЕХАНІЗАЦІЯ ЖИТТЯ — перехід від творчої ініціятивної діяльности до ру-

тінової, звичної, при якій життя котиться ніби по рейках, бездумно, без зусилля, і праця виконується майже несвідомо, автоматично. Г. Кайзерлінґ писав у «Психоаналізі Америки»: «Механізація — типова риса старости. Життя — істотно творче й вільне. Поки воно панує, закони матерії, що завжди одноманітні і звично ті самі, не відограють великої ролі в його розвиткові... Але якщо життєві імпульси слабнуть, закони матерії беруть гору, і життя робиться механізованим, який би окремий вигляд воно не приймало: китайського мандаринізму, візантійської бюрократії, католицької схолястики чи пруського мілітаризму...» І далі завважує на адресу змеханізованих американців: «Життя, що не відповідає свойому справжньому змістові, занепадає. І це з'ясовує в великій мірі невротичний стан жахливої кількости американських бізнесменів. Багато з них зробилися дійсно мурашками: вони не здатні схопити іншу точку погляду, ніж їхню. Вони вміють добре й швидко робити тільки одну звиклу їм річ, але поза тим —рішуче нічого.. .» (фр. вид. 1930 р. ст. 135—36 і 197).

Іван Овечко, писав в «Наш. Кличі» 18. II. 1960 р.: «Чого може мене навчити американець, коли він сам вузький фах'вець? Він досконало малює підлогу, стіну, а вже дах малює інший, бо перший цього не вміє робити. Тут механік на «лайні» закручує гайку з правою різьбою, а з лівою він гайки закрутити не вміє — робить другий механік. А ми, українці, — універсалісти і творці. Наш селянин - хазяїн робить усе: будує хату, підчиняє збрую, робить лопати, заступи, ножі, працює на полі, на городі і в садку, садить баштани, варить куліш, підбиває підметки... Куди ж бідному американцеві рівнятись до нього»!

Євг. Маланюк також констатував:

Мертвий ідол машини явив півлюдину,
Суміш робота й мавпи, механіки й зла...
(«Остання весна»)

МЕХАНІСТИЧНА КОНЦЕПЦІЯ СВІТУ — хибна доктрина матеріялістів, що уявляють собі світ, як один величезний механізм, що випадково сам себе склав і сам себе пустив у рух. Ця доктрина обпиралася на т. зв. клясичну фізику, за якою увесь світ зложений з неподільних матеріяльних атомів, яких ріжні випадкові комбінації творять ріжні речі, що потім підлягають цілком механічно законам суворої причиновости. Сучасна фізика цілком знищила заложення клясичної фізики в наслідок відкриття 1) Плянком тзв. КВАНТІВ світла, які виявили нові якості АТОМА (див.), що не мали нічого спільного з неподільністю та незмінністю атомів Демокрита, 2) відкриття Айнштейном теорії релятивности, що знищила незмінні уявлення часу й просторовости клясичної фізики, визнавши, що вони залежать від швидкости плянетної системи, в якій знаходиться спостерігач явищ всесвіту: для одного з них ті події можуть бути одночасними, а для другого — ні; 3) відкриття Гайзенберґа невизначености подій, що заперечило незмінну їх причинову пов'язаність: для клясичної фізики світ був ніби величезним механізмом годинника, якого всі рухи можна математично вирахувати і передбачити. Гайзенберґ встановив, що в світі малих тіл ця механістична пов'язаність не існує.

Великого удару завдали механістичній концепції світу також досвіди Ганса Дріша над яєчками їжака (див. ЕНТЕЛЕХІЯ) та італійця Реньяно над хвостом і ногами ящірки.

Як відомо, у ящірки відтятий хвіст, або відтята нога відростають знову, бо вони мають так звані реґенераційні полонки. Реньяно відривав ящірці ногу й хвіст, перещеплював реґенераційні полонки ноги на місце хвоста. На основі механістичного світогляду треба було сподіватися, що замість хвоста виросте на тім місці нога. А проте сталося інакше: на місці хвоста виріс таки хвіст, а не нога.

Подібно перещеплював він полонки з лівої ноги на праву і навпаки, сподіваючись, що обидві ноги виростуть не нормально звернені назовні, а тільки до середини. Тим часом ноги реґенерувалися зовсім правильно.

Такі явища в механістичному світогляді ніяк не вміщуються. Виявилося, що в живих організмах є якісь таємні життєві сили, які пронизують ввесь організм і все нагинають його до свого шляху, до пляну цілости.

Внаслідок цих відкрить англійський фізик Джемс Джімс прийшов до висновку, що «всесвіт починає бути подібний більше до одної думки, ніж до одної машини...»

Але й думка не може існувати сама по собі — очевидячки, мусить бути Хтось, хто цю думку мав і здійснив її у всесвіті, тому той же Джемс Джінс писав :« Ми починаємо відчувати що нам насамперед треба віддати пошану Духові, як Творцеві і Панові матерії,— очевидно, не нашому власному духові.»

Італійський письменник Уго Ойетті висловився більш образно : «Те, що шматок хліба і яблуко, що їх на рештованнях Сікстинської каплиці споживав Мікельанджело, перетворювалися в думку, в фантазію, творчість і, врештою, зробилися Куманською Сібіллою, або Адамом перед лицем Всевишнього, - це чудо ніяка машина ніколи ніде не зробить...»(« Речі, що я бачив», VI, 58).

МЕЦЕНАТСТВО — опікування мистцями і діячами культури, а тим самим і сприяння розвиткові мистецтва і культури. Назва походить від римського МЕЦЕНАТА, († 8 до Р. Хр.), Авґустового приятеля, що був один час адміністратором усієї Італії. Назбиравши вели-

чезні багатства, вживав їх на користь мистців і поетів. Серед його протеґованців були Вірґілій, Горацій, Проперцій та інші. У нас одним із найбільших «меценатів» були гетьман Іван Мазепа, що має величезні заслуги в розцвіті українського мистецтва в найріжноманітніших формах, але головно в архітектурі і в ґравюрі, та митрополит Андрей Шептицький, що не шкодував грошей на втримування на власний кошт українських мистців і в Галичині і особливо по столицях Европи, головно в Парижі і Римі. (Див. також МИЛОРАДОВИЧ ЄЛИЗАВЕТА, МИШУГА ОЛ.). Меценатство необхідне для розвитку мистецтва і культури, бо народні маси не здатні оцінити вчасно великі таланти і належно підтримати їх творчість, і тому чимало мистців, що не знайшли своїх меценатів, не мають можливости зреалізувати своїх великих задумів, і тим прославити себе і свою Батьківщину, збагативши людство плодами свого творчого духа Г. Кайзерлінґ писав у «Спектральному аналізі Европи»: «Той, хто зміг пройти в кращі кола голляндської аристократії, пізнав атмосферу, що йому відразу дає зрозуміти, чим були меценати в велику добу Голляндії: без них були б, без сумніву, великі малярські таланти, але не було б великого голляндського мистецтва» (фр. вид. 1930, ст. 247).

МЕЦЦОТИНТО — рід ґраверства, відомий з XVII ст., що дає рисунок із різнобарвними відтинками тої самої барви. Назва італійська означає «середня фарба» — між білим і чорним. В Україні уживав меццотинто в перш. половині XVIII ст. А. Козачковський, а за наших часів В. Касіян.

МЕЧ — січна зброя з прямим довгим двосічним клинком, до того ПІХВИ дерев'яні, обтягнені сап'яном або оксамитом, з брондзовою або срібною кінцівкою долі та кільцем угорі для підвішування. Давні слов'яни мало вживали мечів, і по могилах полян, кривичів, сіверян подибують їх рідко. І хоча літописець, пишучи про поневолення полян хозарами, згадував, ніби вони давали данину хозарам по мечу «від диму», вже Костомаров завважив, що це оповідання літописця не відповідає історичній правді, бо мечі тоді були надто великою дороговінністю.Поширили їх у нас щойно варяги, які перебрали їх у франків. Араб Ібн Фадлан з поч. X ст.. оповідав, що всі «руси» мають при собі мечі франконського походження. І хоча один час мечі, що знаходилися в Україні, називано «варязькими», бо подібні знаходжено почасти і в Надбалтиці, накопичений останніми часами матеріял стверджує посвідчення Ібн-Фадлана: українські мечі IX—X ст. походили з Франконії над Райном, звідки вони діставалися до Сх. Европи торговельними шляхами Дунаєм та Балтицьким морем. Мечами тими користувалися князі, воєводи та витязі, і їх знаходять при похованнях значних людей біля давніх церков, також у великих могилах ще дохристиянського часу, як от у Чорній могилі в Чернігові. Такі мечі дуже гарного виробу з вирізаним на клинках ім'ям майстра «Ульфберт» знайдено на дні Дніпра в піску біля Запоріжжя, а також близько гирла Дніпра проти Херсону. Простіші мечі з гартованого заліза, на той же зах. европ. зразок, виробляли й по більших виробничих осередках України місцеві ремісники.

Меч був приналежністю князівського вбрання: Андрій Боголюбський навіть у ліжку не покидав меча, що дістався йому від св. Бориса (Лавр. 308, 350). Мономах у своєму листі до Олега згадував між іншим, що одного разу на ловах вепр зірвав йому меч з бедра (Лавр. 242). Не мечем звичайно полювали на дикого звіря. і він знаходився при бедрі Мономаха, як приналежність князівського вбрання. Меч був емблемою суду, як знак оборони покривджених і кари злочинцям, і тому був символом і князівської влади, бо князі мали право суду Всеволод III., виряджаючи свого сина Констянтина на Новгородське князівство, вручив йому меч, — «щоб нас люди свої від ворогів» (Лавр. 401). Костянтин, що вже не раз брав участь у батьківських походах, давно вже мав свого меча, і тому на акт вручення йому меча треба дивитися як на акт символічний — наставлення княжича на князя — на володаря і суддю. Юстиція, богиня справедливости і суду, завжди в зах. Европі фіґурувала з мечем у руці, переважно піднятим угору. Прикладом може служити фреска Рафаеля в Ватикані.

У договорі Ігоря з греками 945 р. русичі - українці присягли на мечі: «...і да посічені будуть мечі своїми», якщо не дотримають договору. Присяга зброєю, що зустрічається вже і в договорі Олега 912 р. вважалася «твердою присягою». Такого самого погляду трималися й данці. У Шекспіра, який добре знав побут данців, принц Гамлет домагається від Горація й Марцелла присяги. Горацій присягає своєю честю, але Гамлет вимагає присяги на мечі. Горацій і і Марцел присягають, поклавши руки на мечі. Як свідчать інші, така присяга супроводилась також наступанням ногами на меч.

Германці присягали, тримаючи оголений меч у руці або поклавши руку на держално меча встремленого в землю. Скити, встромивши меч, який звали Акінаком, у землю, почитали його, як бога Марса (Геродот). Так само і кельти почитали свого бога війни в образі меча.

Вже з XII ст., як видно із «Слова о Полку Ігор.» мечі поступилися в нас перед шаблями більш зручними в бою. За козацьких часів шаблі цілком витиснули мечі, але на одній козацькій корогві 1764 р., що переховується в Ермітажі вимальовано внизу три мечі, встромлені в землю. У місці перехрещення вони перетягнені зеленим вінцем і крізь них про-

ходить стрічка з написом «оукрашеніе і защищеніе в бранех» (М. Макаренко в «Україна» III 29).

МЕЧ ВЕСІЛЬНИЙ — символ влади в весільному обряді. Роблять його тільки в молодого, — у молодої не роблять (МУН, НТШ, I. 122). Звичайно роблять його світилки й сестри молодого, або свахи (там же, III, 94). Але на Полтавщині роблять його дружко з піддружим, і це більше відповідає його символічному значенню. За це вони отримували від весільного батька могорич — горілку. (там же, I, 122 — 23).

Робили весільний меч так: зрізували з хліба окраєць і в нього встромляли стару шаблю або й просто палицю, так що хліб доходив майже до самого держална, де й прив'язаний той окраєць червоними стрічками та жичками, червоними вовняними нитками. В окраєць встромлювали зверху ягоди калини, віточки ласкавцю, стеблини з листям барвінку, квіти цмину та безсмертника, трохи рути, колосків жита та васильків. Усе те прикручувалося до держална червоними нитками та биндами, а вгорі, понад усім тим приоблювалися дві, зліплені докупи, свічечки. Під хлібом обв'язували шаблю рушником, чи вишиваною хусткою. (там же, III, 94). Прикрашений таким чином «меч», нагадував як зауважив Хв Вовк, бакхічний «тирс». («Студії. . .» ст. 252).

У поїзді молодого, що йшов до церкви, одна зі світилок несла цей весільний меч. Коли молоді йшли до комори, несли до комори і меч, і ставили біля ліжка. Подекуди несли до комори вже після весільної ночі, коли мали виводити молодих. Ніс меч тоді дружко, і він же виносив меча з комори, коли молоді з неї виходили (Вовк, ст. 296—97).

МЕЧ ДАМОКЛА — див. ДАМОКЛІВ МЕЧ. У Гр. Сковороди цей меч перетворився в камінь:

> «. . .сверху сквозь хороми
> низпущен висит камень преогромний
> над саменькою його головою,
> не дає сидіти у покої.
> Боїться бідний как себе порушит,
> на власі висит, вот-вот в прах сокрушит..

МЕЧНИК — судовий аґент князівської України (М. Грушевський «Іст. УР.» II. 148, III 236). «Мечників в одній згадці висилають збирати продажі, в другій звістці вони, разом із дітьськими переводять доказ ордаліями. І ті, і ці помагали істцеві в виконанні засуду, а, певне і в інших потребах, та мусіли пильнувати порядку на судах, що не зовсім було легко .» (там же III. 242). Як показує назва мечника, він повинен був мати якесь відношення до меча, як символу судової влади. У середньовіччі мечником називався прибічник володаря, що носив за ним меч. («Укр. Заг. Енц.»).

За литовсько - польської держави на українських землях серед т. зв. «земських диґнітарів», яких нараховувалося в кожному повіті 14, на передостанньому місці щодо старшинства значиться мечник. (М. Груш. «Іст. УР», V, ст. 340). МЕЧНИКОМ звали також ремісника, виробника мечів.

МЕЧЕТЬ — мохамеданська церква.

МЕЧЕТЬ — піч для хліба у чорноморських рибалок, а також у запорожців: «Оце викопає запорожець ямку, поставить у ямку ліску, навкруги коло неї землі, обставить кураєм, обліпить кизяком, обмаже глиною, виведе мечеть, щоб хліб пекти, зробить кабицю, щоб страву варити, тай живе собі, наче пан, який у хоромі.. » (Ів. Крип'якевич — «Іст. у. культури » 106).

МЕЧИК — дерев'яний ніж у ТЕРЛИЦІ (див.) · на ньому, як вірили, літають відьми на Лису гору звідти й вираз «Ти, мабуть, на мечику літав», себто надто швидко повернувся (Номис, 5771).

МЕШИНИ — шкіряні штани, вовною всередину у пастухів та табунників на Херсонщині.

МЕЩЕРА, МЕЩЕРЯКИ — фінське плем'я, що жило по північному боці р. Оки, де пізніше виникло Рязанське князівство. Це плем'я стало складовою частиною московського народу Серед них було пізніше багато старовірів.

МИГУРА ІВАН (ІЛАРІОН) — архидиякон Київської Лаври, потім ігумен Крупицького манастиря в рр. 1709—1712; учень київської Академії, видатний ґравер, що визначився своїми мідеритами в рр. 1701—1712. Одна з визначніших праць Мигури — величезний мідерит на пошану гетьмана Івана Мазепи 1706 р. Тут вображено гетьмана посередині ґравюри на ввесь зріст, у лицарському одязі із булавою в руках. З боків від нього 6 жіночих постатей, які символізують добрі діла Мазепи: Істина, Правда, Наука й Мистецтво. Вгорі 6 церков, які фундував Мазепа, зарисованих так точно, що вони служать документальним ґрафічним матеріялом до історії їх перебудов. З інших ґравюр згадаємо присвяти: ген. осавулові Ів. Ломиковському 1707. і 1711., рр., ген. судді В. Кочубеєві 1707 р., Ст. Яворському 1709, гетьманові Ів. Скоропадському 1709 р., Семенові Скарзі 1712, полк. Дан. Апостолові 1712. З портретних ґравюр відомі портрети ректора Академії Варлаама Ясинського 1707 р. і невідомого митрополита, можливо ректора Академії Йоасафа Кроковського. Маніра різьблення і штрих Мигури дуже характерні, так, що його

праці легко відрізнити від інших (В. Січинський «Іст. у. ґраверства» ст. 27).

МИКЕШИН МИХАЙЛО (1836—96) — визначний різьбар і маляр, автор пам'ятника Б. Хмельницьком в Києві (див. ОБЕР Артем), ілюстрацій до Гоголя, Шевченка та інше.

МИКИТИН РІГ — півострів на правому боці Дніпра. Тут була один час Запорозька Січ, яку створив тут козак Хведір Линчай. На цю Січ перевіз у 1637 р. козацьку гармату, «як клейнот і скарб військовий», і звідси писав повстанчі заклики гетьман ПАВЛЮК. Цю Січ здобув у лютому 1648 р. Богд. Хмельницький, приготувавши військо на поблизькім острові Бучках. Від Микитинської Січі не залишилося ніяких слідів, бо у повідь 1846 р. Дніпро забрав частину берега, де якраз була колись Січ.

МИКИТКА ОСИП (1874—1920) — генерал, у 1918 р. командант УСС; в українсько-польській війні командував Їоймовим відтинком у Львові, потім групою «Старе Село» (пізніша II коломийська браґада УГА). Був начальником І. Корпусу УГА, в зимі 1919 був начальним командантом УГА. Большевики вивезли його до табору Кожухова біля Москви, а звідти в серпні 1920 в Москву і тут розстріляли разом із ген. Ціріцом.

МИКИША ТАРАС (1913—1958) — талановитий піяніст і композитор. Батьком його був МИХАЙЛО МИКИША, визначний український оперовий співак і педагог, героїчний тенор, вихований в музично - драматичній школі М. Лисенка в Києві в клясі Олекс. Мишуги; почав він свою карієру в театрі Садовського, а потім співав в опері вКиєві та в «Большом Театрі» в Москві; мати його — АНАСТАСІЯ теж училась у Мишуги в школі Лисенка, а потім співала в київській опері. Після студій в Києві і з 1923 р. у Москві, Тарас виїздить 1927 р., в супроводі матері, до Відня, де вступає до Державної Музичної Академії. Закінчивши її в 1930 р., вступає до Високої Клявірної Школи, яку закінчив у 1933 р.

У 1932 р., ще як учень Клявірної Школи Т. Микиша бере участь в Інтернаціональному Шопенівському Фестивалі в Варшаві, де одержує другу нагороду. У 1933 р. на Інтернаціональному Конкурсі творів Ліста знову виграє другу нагороду, але численні музичні критики в пресі проголосили, що він заслуговував одержати першу нагороду, як дійсно найкращий виконавець творів Ліста. Того ж року Т. Микиша бере участь в Інтернаціональному Конкурсі «Співу й гри на клявірі», що відбувся в Вільні, і за гру на клявірі одержав другу нагороду. Після того Т. Микиша концертував з власними концертами в Будапешті, та по інших містах Угорщини і Чехії, потім відбув концертову подорож по Голляндії та Швеції, знову по Угорщині, по Румунії, Югославії, — по всіх усюдах, здобуваючи собі славу першорядного українського піяніста. У 1935 р. Т. Микиша виграє на інтернаціональному конкурсі найвищу нагороду — клявір Безендорфера, на якому грав до кінця своїх днів. Друга світова війна перервала цю блискучу карієру, яку в наслідок нервової хвороби, Т. Микиша зміг тільки частково відновити, переїхавши в 1947 р. до Б. Айресу, де пізніше й помер.

Творчу діяльність композитора Т. Микиша розпочав мало не з дитячих років. Залишив він нам 9 Варіяцій української пісні «Гандзя», «Українську Рапсодію». «Українську фантазію», виконану вперше на «Святі Державности» в 1955 р., «Лірницьку поему», виконану на концерті на пошану митр. А. Шептицького, тріо на скрипку, віольончелю та клявір, в яке ввійшли варіяції на тему «Дунай воду несе», «Дудочка» і танець «Кивана». Крім того 6 сонат до клявіру, 7 фуґ, 27 прелюдій, 9 танців, один концерт для двох клявірів, один смичковий концерт, сонату для скрипки й клявіру, квартет для саксофонів, поему «Інкаїка», романс «Мак», до слів Гаріля та інше. На жаль, те все залишається ще невидрукованим.

МИКЛАШЕВСЬКИЙ МИХАЙЛО (†1706) – стародубський полковник в рр. 1689 — 1704). У 1703 р. він на власну руку провадив таємні переговори з литовськими магнатами про відірвання України від Москви, підносячи питання про створення федерації трьох держав України, Литви і Польщі.

МИКЛАШЕВСЬКИЙ МИХАЙЛО (1756 — 1847) — «малоросійський губернатор», звільнений 1799 р. за вживання в доповідях цареві «слів, незвичних російській мові», себто українських.

МИКЛУХА - МАКЛАЙ (1846-1888) -Український мандрівник, дослідник Полісся і Полінезії, що прожив на північному побережжі Нової Гвінеї серед папуасів-людоїдів, де ніколи ще не було перед тим білої людини, півтора року. Коли від'їздив,тубильці «Берега Маклая» випроваджали його з жалем і щиро просили вернутися, —таку велику любов здобув цей українець серед дикунів.

МИКОЛАЙ - СВЯТИЙ ЧУДОТВОРЕЦЬ-

Нічого певного про життя св. Миколая, вкрите леґендами, ми не знаємо за винятком хіба того, що народився він у Патарі, ніби в 270 р. ,був єпископом у Мірі Лікійській (тепер Демре) і там і помер - за одними джерелами в 341 р,. за другими в 345 р, . а ще за іншими в 352 р. Його тіло було перенесено 9 травня 1087 р. (за іншими джерелами 1097 р.) до Барі в півд. Італії, і папа Урбан II встановив був свято «Пе-

ренесення мощів св. Миколая з Мір у Барі», що його ввів в українську Церкву ніби митрополит ЄФРЕМ (1089-1098) ,склавши, мабуть, і службу для цього свята.

Проте, на Заході це свято не втрималося римо-католицька Церква його тепер не знає.- Греки його теж не визнали. Втрималось воно тільки, як місцеве свято в самому Барі та в Україні, звідки перешло й на Московщину.

В Україні ж св. Миколай дуже швидко став улюбленим святим. Уже в Початковому Літописі під 882 р. читаємо :«. . .І убиша Аскольда і несоша на гору, погребоша Аскольда на горі.. ідеже єсть двір Олома. На тій горі церква св. Миколи. .» Таким чином уже за кн. Ігора була в Києві церква, присвячена св. Миколі.

Уже з кінцем XII., а потім і в XII ст., поруч перекладеного з грецької мові життєпису та легенд про чуда св. Миколая, почали з'являтися й власні українські оповідання про ті чуда, що їх робив св. Миколай не тільки в Візантії, а й в Україні-Русі. Багато з тих давніх народніх переказів жило в народній пам'яті до останнього часу.

У порівнянні зі св. Петром, св. Миколай користувався в народі більшою повагою анекдотичні мотиви його майже не чіпляються Проте, він перідко заступає св. Петра та товаришить Господеві в Його обходах земель і народів

В релігійно-обрядовій поезії величавий старечий образ св. Миколая з'являється, мабуть по асоціяції з «ветхим деньми» Богом, у ролі святого патріярха:

А всі святії ослоном сіли,
Святий Микола на кінець стола,
Підперся мечем під правим плечем,
Склонив головоньку, вронив сьозоньку. .

Або :

Сидить Микола у кінець стола.
На стіл схилився, слізьми облився,
А з тії слізочки розійшлися річечки.
А з тих річечок став тихий Дунайок. .

В інших випадках св. Микола заступає св Петра, як «вірна послуга Божа»:

І мали слугу вірну Миколу:
-Бери, Миколо, шнури шовкові,
Міряй, Миколо, небо і землю!

В гуцульських колядках особливо обробється тема про Миколу, як охоронця на морі: на зборі всіх святих звертають увагу, що нема св. Миколи. Господь посилає його розшукати. Але нарешті Микола сам приходить:

-Святий Миколо, де ж ти барився?
-Прости мі, Боже що сми згрішив,
Що сми згрішив, що сми ся барив.
Я був на морях, на перевозах,
Я ним перевіз сімсот душечок.
Лиш одна душечка в морі потала.
В морі потала, бо грішна була:
Що неділоньки не шанувала,
Вітцеві й матері все відрікала. . .

Моряки, що бувають під час великої бурі на морі, всі від боцмана до капітана, моляться св. Миколі-Чудотворцеві. Цей звичай походить ще від козаків-запорожців, що ходили «чайками» на Царгород Як повідомляв проф. Яворницький у своїй історії запорозьких козаків, на кожну чайку вони брали з собою, як талісман ікону св. Миколи. або - на всю фльотилію корогву, чи знамено з виображенням св. Миколи Ця традиція затрималася в пізніших часах, аж до першої світової війни, коли значна кількість морських одиниць чорноморської фльоти, що комплетувалася переважно з українців, тримала у себе на покладі, а також над дверима багатьох кают, іконки св. Миколи, як опікуна й вірного провідника по водах та рятівника потопаючих. Слава св. Миколи Чудотворця, як патрона мореплавців, перейшла з України і на далеку північ до Балтійської фльоти, де було також чимало українців , і міцно в ній утвердилася У самій російській столиці Петербурґу було побудовано величний храм Балтійської фльоти, званий загально «Морський Миколаївський Собор», що був присвячений св. Миколі.

Леґендарні мотиви колядок про св. Миколая в усних оповіданнях мало розробляються хоча в усяких замовляннях та молитвах ім'я його зустрічається часто. В усних оповіданнях св. Микола виступає головно, як покровитель сиріт, калік, бідних та взагалі всяких покривджених.

Єсть відгомін оповідання про св. Миколая, що рятує дівчат «від несправедливої дороги», а також про св. Миколая, помічника в дорозі але вони мало розвинені. Більше поширення мав мотив про ікону св. Миколая, як ручителя Ось, напр. оповідання що його записав Манджура на Катеринославщині : Бідний селянин не міг заплатити подушного - його били й нарешті прив'язали до стовпа. Жид позичив гроші, щоб він міг заплатити податок, але наперед казав присягти перед іконою св. Миколая, що він йому ті гроші поверне. Але селянин, хоч потім і розбагатів, грошей не думав повертати Одного разу, як він їхав полем, наїхала на нього якась буда - що він звертав від неї, вона все їхала на нього і нарешті таки наїхала й переломила йому ту руку, що нею він брав гроші від жида. Селянин тоді зрозумів свою провину, покаявся, повернув жидові гроші, а жид - в наслідок того чуда - вихрестився.

Мотив воза, чи буди, що стає знаряддям кари над кривоприсяжником, як завважив й професор М. Грушевський, не випадковий : так карає св. Миколай і кривоприсяжника в поширеній на Заході «Золотій Леґенді»,що її було спопуляризовано в Україні перекладами в XVII ст.

Великою популярністю користувалася й леґенда про т.зв. ікону Миколи Мокрого, що знаходилася довгий час у Софії київській ще з часів Ярослава Мудрого. В 1944 р. вона бу-

ла вивезена з Києва і опинилася врешті в православному соборі Нью Йорку, де її було урочисто поставлено 21.XII.1958 р. Слава її. як чудотворної ікони, поширилася з часів в.кн. Всеволода. Тоді одне побожне подружжя зі своєю єдиною дитиною, верталося човном по Дніпру з Вишгороду до Києва. Але зірвалася буря, дитина впала з човна і втопилася. Нещасні батьки зняли руки до неба і в розпуці звернулися з молитвою до св. Миколая. Тої самої ночі ченці, зібравшись на молитву в св. Софії, почули плач дитини і знайшли перед образом св. Миколая мокру дитину. Прийшли батьки й пізнали своє дитя. З того часу й пішла слава про чудотворну ікону Миколая Мокрого. Вплинула вона, без сумніву і на поширення та закріплення леґенди про св. Миколая, патрона мореплавців, яким він став, як уже зазначено і в запорожців, що на суходолі, натомість воліли знаходитися під опікою св. Архистратига Михаїла.

Св. Миколай нерідко виступає в народніх оповіданнях, як представник правдивої, не обрядової побожности, що задля допомоги бідним людям може занедбати навіть обов'язок, як ми бачили, явитися точно на збори святих перед Господом. Але й нерідко, в повній протилежності до цього образу, виступає він і як суворий каратель за непошанування свят взагалі, а його весняного свята зокрема. Бо наш нарід мав два свята св. Миколи — зимове 19 грудня і весняне 22 травня. Зимовий Миколай виступає нераз, як усіблення самої зими:

Що перший сказав святий Миколай:
— Ой, як я схочу то й поморожу
Гори, долини, поля, діброви. . .

Або в іншій колядці:

Як затрубив святий Миколай,
Всі ся гори побіліли;
Як затрубив святий Юрій,
Всі ся ліси зазеленіли. . .

Гуцули, зрештою, так і звали зиму св. Миколою, а весну св. Юрієм, літо — св. Петром, а осінь — св. Дмитром.

У зв'язку з цим стоять і ріжні приповідки: «Варвара постелить, Сава погладить, а Микола стуконе» (заморозить). У с. Білозерці на Херсонщині казали, коли йшов сніг: «То Микола бородою трусить. . або: «. . дорогу стелить.» І на Карпатській Україні, коли до св. Миколи не було снігу, казали: «Св. Микола ще потрясе бородою. . .»

На Острогожчині на зимового Миколу починалися сватання. Цього дня ті, хто задумував женитися правили молебень, і тому народні приповідки нарікали, що св. Микола «занадто молебні любить».

На зимового Миколи був також стародавній звичай варити пиво. Такий це був давній звичай, що його навіть включали до звичаїв, що на них. мовляв, увесь світ держиться. Так і в піснях співали:

Чому ж так нема, як було давно,
Як було давно, а з первовіку?
Святим Миколам пива не варять,
Святим Рожествам свічі не сучать
Святим Водорщам свічі не несуть .

На Куп'янщині аж три дні підряд — 17, 18 і 19 грудня — називали Миколиними святами: тоді варили кутю й узвар, щоб у наступному році був урожай на овочі та на ячмінь.

Із зимовим Миколою в'язалися деякі прикмети. На Карп. Україні казали: «Яка година на Миколи, така буде й на Різдво». На Волині завважували: «Як на Миколи іней, буде овес.. .»

У наслідок календарного сусідства, св Саву, якого день припадає напередодні Миколи зимового, називали Батьком Миколи. Так само звали й Симона Зилота, якого день припадає на другий день по Миколі весінньому.

Весінній Микола став, поруч із св. Юрієм, опікуном веснування:

Малу ж годинку перегодивши,
Та й уже йде святий Микола,—
Микола йде та й весну веде,
Так весну веде крутим колачем,
А зимку жене ясним мечем,
Теплим вітриком, дрібним дощиком.

В наслідок календарного сусідства на св. Миколу перейшли ріжні функції, що звичайно належать св. Юрієві: то св. Микола, то св Юрій, то обидва разом вигоняють худобу на пашу, трублять на весну, на св. Миколу ж переходить і леґендарна роля св. Юрія — опікуватися звірми взагалі а вовками зокрема. На Уманщині розповідали: Один чоловік їхав лісом, і там захопила його темрява. Він змушений був зупинитися на ніч. Не встиг випрягти коні, як до нього назбігалося багато вовків, лисиць, заяців, диких свиней. Поприлітали кажани, сови, пугачі — усякої дичини назбігалося та назлітілося так багато, що не було де й пужалном ткнути. Коли дивиться той чоловік, а між ними святий Миколай, старий, сивий, із ціпком у руці. Усі звірі його слухають і, на диво, не гризуться між собою. Миколай щось їм почав казати, а вони пороззявляли роти, повідкидали хвости порозвішували вуха й уважно слухали. Чоловік так перелякався, що не вчув добре тих слів що казав св. Миколай, чув тільки, що казав їм дітей не чіпати. Тому ніяка звірина дитини не зачепить, хоч би як була голодна. . »

Проф. М. Грушевський здогадувався, що й билинно-леґендарний образ ідеалізованого весіннього орача Микули склався не без впливу весіннього св. Миколи, — зокрема вказують на те билинні варіянти, де Микула виступає з плугом у дорогих шатах, як про св. Миколу співають і деякі колядки: «В багровій ризі, в світлій короні», або в іншім варіянті «На Миколаї свята корона, а ручках йому золотий кубок», — образ цілком іконографічний.

До весіннього Миколи відноситься приповідка: «До Миколи ніколи не сій гречки, не стрижи овечки. . », бо ще можуть вернутися морози

Звичаю дарувати щось дітям на св. Миколая, або оповідати їм про те, що св. Миколай їм щось дарує, в Україні не було: це чисто німецький звичай, що прищепився пізнім часом і на західніх українських землях, що були під Австрією, і перейшов пізніше і до Америки, але Наддніпрянська Україна цього звичаю не знала. Не знає його й Італія, де дарунки дітям робить не св. Миколай, а Бефана,себто уосіблення св. Епіфанії, Богоявлення, дня 6 січня, вже по Різдві.

Нема сумніву, що до мощів св. Миколи в Барі, в давніх княжівських часах, відбувалися прощі українців, на зразок прощі Данила Паломника. Там молилися сини вільної України за себе і за свою Батьківщину. Потім ті прощі перервалися. Тільки в 1953 р. відбулася знову проща до мощів св. Миколая українців - католиків, еміґрантів, під проводом архиєп. Івана Бучка. Тоді була засвічена перед мощами св. Миколая лямпадка з написом: «Пам'ятка першого паломництва від переслідуваної України Рим—Барі 9 травня 1953 р.»

МИКОЛАЙКИ — зілля що його свягять на Маковія, а потім із укропом та васильками вживають проти головного болю — ним парять голову (Ящуржинський в К. Ст. 1889, VIII, 5—7).

МИЛОНІГ — придворний архітект кн. Рюрика Ростиславича, що зміцнив фундамент і відновив мури Михайлівської церкви Видубицького манастиря в 1199 р.

МИЛОРАДОВИЧ ВАСИЛЬ (1846 — 1914) мировий суддя на Лубенщині, в рр. 1875 — 90 де збирав цікаві етнографічні матеріяли, які друкував головно в Київській Старині, а також окремими збірками. Перекладав також із чужих поетів — Гайне, Фета, Майкова.

МИЛОРАДОВИЧ ЄЛИСАВЕТА (1832 — 90), з роду Скоропадська, членкиня полтавської «Громади», добродійка львівської «Просвіти» фундаторка Т-ва ім. Т. Шевченка у Львові на створення якого дала 9.000 ґульденів. Її коштом видано в початку 60-х років у Полтаві цілу низку книжок і підручників для народу. Вона утримувала недільні школи, підтримувала матеріяльно українську пресу, як на Наддніпрянщині, так і в Галичині. Вона листується особисто з галицькими діячами. В листах до них вона пише (як от до Анат. Вахнянина) про важкі обставини на Україні, «де все мовчить бо благоденствує» Вона заздрить життю в Галичині де «всежтаки свобідніше» де люди мають «бодай право балакати і книжки в нашій мові друкувать. .» Поза культурно - просвітньою працею її, разом з іншими полтавськими патріотами, хвилювали мрії про відродження колишнього гетьманства. (Не даремно-ж громадяни називали її «гетьманшою»). Вона навіть, як згадують сучасники, шукала за відповідним кандидатом на гетьмана і знайшла його у відомого зі своїх протипетербурзьких настроїв, генералові кавказьких війн — генералові Єрмолові Справа ця набрала такого розголосу, що попала в шпальти закордонної преси. Хтось з «блюстителів» існуючого ладу з-посеред полтавської бюрократії яким сіллю в оці було «мазепинство» Милорадовички, написав допис до газети «Енденанданс Бельж». В цім дописі анонімний автор писав: «ширяться чутки, що відбуваються в Полтаві жіночі збори за головуванням жінки говорять дуже видатної. Там будуть вимагати відокремлення Мазепи Малоросії, на чолі якої вони поставлять гетьмана як це було за Мазепи» (Іг. Лоський в «Ділі»).

МИЛОСЕРДЯ — вияв християнської любови до ближнього, що спонукує нас допомагати стражденним людям а також прощати тим, хто проти нас завинив, коли він заслуживши на кару кається і просить помилування. Ми звемо Бога милосердним бо Він прощає грішникам, що щиро каються Тому й ми повинні бути милосердними згідно з молитвою: «Прости нам провини наші як і ми прощаємо боржникам нашим» Христос казав: «Милосердя хочу, а не жертви», і в нагірній проповіді заповів: «Щасливі милосердні, бо вони милосердя доступлять » — Натомість тих хто не виявляє милосердя засуджував Він дуже суворо: «Ідіть від мене прокляті, бо я був голодний, і ви мене не нагодували; був чужинцею, і не прийняли мене нагим і не зодягли мене: недужим і в темниці, і не одвідали мене. . .» Як бачимо для немилосердних — нема Божого милосердя. Бо милосердя як пише еп. Фультон Шін — це вдосконалення справедливости. Хто щось любить, мусить боронити те що любить: здатність обурюватися не означає брак любови, але навпаки її вияв Бувають злочини потурання що дорівнюють визнаванню за добре те, що прощається. Ті, що домагаються свободи для вбивць для зрадників і інших подібних людей на тій підставі що треба бути милосердним як Христос, забувають, що той самий милосердний Христос сказав що він приніс у світ меч а не спокій. І як мати виявляє свою любов до дитини, поборюючи хворобу, що нищить її тіло так і Господь виявляє своє милосердя допомагаючи нам поборювати зло, що його мікроби руйнують душу. Лікаря що потурав би мікробам тифу чи поліомелітису як і суддю що потурав би ґвалтівникам, однаково зараховує наш Господь до категорії людей байдужих до гріха Людина, що ніколи не буває сувора і ніколи не обурюється, не знає любови і так і помре, не пізнавши різ-

ниці між добром і злом. (Ф. Шін «Шлях до щастя», Барселона. 1935. ст. 229—30) Тим то і Леся Українка писала:

Лиш той ненависти не знає,
Хто цілий вік нікого не любив.

(Дивись НЕНАВИСТЬ, СПІВЧУТТЯ, ФІЛЯНТРОПІЯ, НЕПРОТИВЕНСТВО ЗЛУ).

МИЛОСТИНЯ — те, що люди в біді випрошують, або вижебрують (звідци ПРОХАЧІ, ЖЕБРАКИ) і те, що люди дають не з обов'язку, а з милосердя, «ради Христа». Нарід наш вірив, що всяке добре діло, всяка милостиня знаходять відповідну винагороду на тім світі: «Хто старцям милостиню подавав, то все те перед ним і лежить: чи шматок хліба, чи кільце ковбаски, чи сала кришеник, — то все так перед ними на столах і лежить, а хто не давав, то так сидять...» (П. Куліш «Зап ЮЗРуси» І. 306).

Христос навчав, що милостиню треба давати так. щоб «ліва рука не знала, що робить права», тому «коли подаєш милостиню, то не труби в трубу перед собою, як роблять лицеміри по школах та по вулицях, щоб здобути слави в людях» (Матв. VI, 1—4). Бо милостиня має випливати з щирости й доброcти серця, а не з марнославности. І саме тому, що милостиня має бути щира, не повинна вона мати й тіні пихи чи погорди, що принижує того, хто милостиню одержує, щоб не було так, як оповідає народне оповідання: Один бідак позичив собі в багатого кума чоботи і пішов у них на Великдень до церкви. На Великдень кум стрінув бідака серед натовпу односельчан під церквою та й гордо питається: — А що, куме чи не тиснуть вас мої чоботи? — А бідак відповів: — Чоботи не тиснуть, але ваше слово тисне (Див. НЕТАКТОВНІСТЬ).

«МИЛОСТЬ БОЖІЯ. УКРАЇНУ ОТ НЕУДОБЬ НОСИМИХ ОБИД ЛЯДСЬКИХ ЧЕРЕЗ БОГДАНА ЗІНОВІЯ ХМЕЛНИЦЬКОГО... СВОБОДИВШАЯ» — перша українська історична драма невідомого автора, виставлена в Києві 1728 р. і написана з явним наміром звільнення від штучних правил псевдоклясицизму, що тоді панував в літературі Вона відбиває риси тогочасного життя українського народу, що викликали повстання за Б. Хмельницького, і перейнята українським патріотизмом, який виявлявся в особливих симпатіях до козацького ладу, бо козацтво тоді втілювало політичні ідеали української нації. Кошовий запорожців в ній так висловлюється: «Відаєш, яка всім нам Україна мати! Хто ж не похощет руку помощи подати погибающій матці, був би твердоший над камінь...» Автор драми, свідомий «причин слави нашої упадку» і певний, що «не вмерла козацькая матка», знає також, що єдиний спосіб на лихо — стати збройною рукою проти гнобителя. Закликаючи до повстання, Хмельницький каже, що від самих козаків залежить, чи мають «при козацьких вольностях» стародавніх жити, а чи «вічними рабами» бути. Самий же стан українського народу перед повстанням так описується:

...Коль тяжко угнітили
Бідную Україну тими очковими,
Поємщизнами тими, також роговими.
Повимишляли к тому ж уже і ставщизни.
Власнеє наше добро в очах перед нами
Арендують, і в своїм невольні ми сами.
І уже по времени ані дітей рідних,
Ні жен власних наших не будет свобідних.
Що ж говорить о іних бідах наших більших?
Що о безчестіях і укоризнах гірших?
Козака і за жида не важать: миліший
Їм жид, нежелі русин, і весьма чесніший:
З жидом вони їдять, п'ють, бенкети справляють,
А козака бідного за нізащо мають...

Цікаво відзначити також жах персоніфікованої України перед самим ім'ям Петра, що у Шевченка пізніше «розпинав нашу Україну», і надії на поновлену в особі Данила Апостола гетьманщину.

Не забув автор упімнути й тодішній козацькій старшині, щоб вона «не ображала братії своєї», забираючи в бідніших козаків «лісок добрий ілі хуторець порядний», та перетворюючи поспільство на кріпаків:

Ібо когда козаки уже обнищають.
То не довго й остатки ваші потривають..

МИЛУША — донька Малка, дівчина при дворі в. кн. Ольги, що стала потім одною з жінок в кн. Святослава і матір'ю Володимира В.

МИЛЯ — обрядове умивання молодих у річці, чи у криниці на Київщині по повороті молодої з церкви, де її покривали (Сл. Грінченка).

МИЛЯ — міра довжини: ГЕОГРАФІЧНА миля — 1/15 частина ступня на рівнику: (7.420.44 м.): РОСІЙСЬКА — 7 верств або 7.469 м.; НІМЕЦЬКА — 7.500 м. АНГЛІЙСЬКА — 1.609 м. МОРСЬКА — коло 1.000 м.

МИНУЛЕ, МИНУВШИНА — все те. що колись сталося. Не тільки те, що відійшло в історію і що живе в пам'яті сучасних поколінь. але й все те. що призабулося, а все ж спричинилося до теперішнього стану нашої цивілізації й культури. Психоаналісти виказали. що в житті ніщо не забувається. Найдрібніші події, на які ми не звернули свого часу ніякої уваги і про які ніби давно забули, залишили свій слід у нашій підсвідомості і були співчинниками того, що ми називаємо нашою ОСОБИСТІС-

тю, нашим «Я». І те, що відноситься тут до окремої особи, має силу і в відношенні до окремих народів, чи націй, що, за висловом Т. Шевченка складаються з «мертвих, живих і ненароджених», з'єднаних спільністю життя на даній території та розвоєм подій в історичній перспективі. Суспільна вартість національного життя полягає власне в його тривалості, безперервності, що в'яже в одну цілість минуле, сучасне і майбутнє. Ще Авґуст Конт писав, що «суспільство складається більше з мертвих, ніж із живих». А другий французький філософ Ренан більш плястично висловився, що нація стоїть на двох підвалинах на спільному минулому і на спільному сучасному ..спільне минуле полягає в багатому скарбі спільної історії, спільних спогадів, сучасне — в бажанні жити разом, користаючись зі спільного спадку унаслідованого минулого, збагачуючи його все новими осягами. І саме тому, що минуле тісно зв'язане з сучасним, мусимо його раз-у-раз собі пригадувати, до нього звертатися, бо тільки з його допомогою можемо зрозуміти сучасне і знайти кращу розв'язку тої чи іншої справи, маючи на увазі краще майбутнє. Мусимо отже дивитися на минуле, не як на щось мертве, що віджило і вже ніколи не повернеться, але як на джерело життєвої мудрости на шляху до здобуття кращої будучини, як на засіб до пізнання себе, своїх сил і можливостей. (Див. ЗАБУТТЯ, ІСТОРІЯ).

МИРНИЙ ПАНАС — літературний псевдонім Панаса РУДЧЕНКА (1849—1920), автора соціяльного роману «Хіба ревуть воли, як ясла повні (Пропаща сила)», (на спілку з братом ІВАНОМ БІЛИКОМ), «Повії», оповідань «Лови», «Лихі люди», «Лихий попутав», «Лихо давнє й сьогочасне»; драми «Лимерівна», комедій «Перемудрив» і «Згуба», перекладів «Слова о Полку Ігоревім», «Пісні про Ґавайяту» Льонфелло та інш.

Твори П. Мирного вражають своїм песимізмом, що його висловлено в народній приповідці «Нема в світі правди, правди не зіськати», і що в Мирного походить від надто матеріялістичного підходу до життя, в якому він помічає все тільки визиск бідного багатим. Висуваючи на перший плян клясову боротьбу, Мирний підкреслював у своїх творах головно від'ємні соціяльні моменти. Проте, було б надто великим і несправедливим перебільшенням говорити, ніби в Панаса Мирного «національної проблеми нема» і що він нас зводить лише «до стада волів, які мають лише одну проблему — добре з'їсти мало робити». «Мирний видвигнув на поверхню клясову боротьбу в одній нації і поставив її вище спільних інтересів цієї нації. Показав пальцем селянинові на його «ворога», українського інтеліґента».

В оповіданні «Пригода з «Кобзарем» Мирний картав перевертнів, що цураються рідної української мови, з молодих літ був активним учасником полтавського таємного товариства «Унія», яке піднесло прапор «боротьби за національну незалежність, рівноправність, за вільний розвиток української національної культури» і ширив серед селян заборонені книжки, особливо «Кобзар» Шевченка. В листі до М. Старицького з 26. III. 1882 р. він писав. «У мене одна думка: як би нам нашу красну мову так високо підняти, як підняв її Шевченко у пісні. . .» Пізніше, року 1909, він знову підтвердив свою думку: «Моє невеличке серце ще змалечку пестила любов до тебе, мій обездолений краю, і вона — оповила мою душу чарівними снами і підбурювала думки до роботи. Наче дрібні ластівки, вилітали вони з моєї голови і щебетали голосні пісні про давню давнину, як колись наші діди билися з ворожою силою за правду та волю. . . Минулися оті чарівні сни та дитячі співи-забавки, як тільки справжнє життя встало перед моїми очима з його убожеством та темнотою поневоленого народу, що скнів у злиднях та недостачах, розгубивши колись славних оборонців по глухих просторах Московщини та глибоких снігах Сибіру. . . Спустів, занепав наш рідний край. Онуки отих оборонців, одкинувшись від своїх та приставши до чужих, допомагали його занепаду, чорною зґраєю хижого гайворония укрили вони вільні степи, і поділивши їх поміж собою, густо засіяли просторі лани лихим зерном тяжкої неволі. .»).

(Панас Мирний. «Робота», Твори, том 4, ст. 387. (Цитовано в П. Одарченка «П. Мирний і Шевченко» в «Свободі» р. 1960).

Отже, і в нього соціяльне поневолення було власне наслідком, — може бути, не завжди виразно підкресленим, — національного поневолення. Проте, і большевики, відсуваючи на бік національну справу, визнали П. Мирного талановитим «оборонцем покривджених і обездолених», «видатним діячем демократичного руху» і вшанували його заходами Академії Наук в 1954 р. у Києві виданням усіх його творів в п'яти томах і титулом «клясика української літератури».

А там, у т. V, на стор. 306—307 видруковано таке упімнення усім тим московським червоним імперіялістам, що намагаються всіма силами звести всі мови народів СССР до єдиної советської мови на основі, розуміється, московської мови: «Мені здається, що тим і наш світ красний, що він не однаковий; тим і земля наша хороша, що вона порита то горами високими, то долинами глибокими, то рослиною усякою. Зробіть так, щоб усе було рівно, як на долоні, щоб однакова рослина вкрила всю землю — пропала її краса! Ви занудитесь від тієї рівнини та одноковости. Чого ж нам хочеться однакової задля всіх мови? не тільки одежею, а й окрасою свого тіла одрізняються поміж собою люди, а ми хочемо, щоб вони усі балакали од-

нією мовою. Мова така ж жива істота, як і народ, що її витворив, і коли він кине свою мову, то вже буде смерть задля його душі.» (Див НІВЕЛЯЦІЯ).

МИРНИК — союзник, приятель. Так «делікатно» називали татари кн. Данила Галицького, щоб не вражати його гордости, бо він ніяк не міг знести татарської зверхности і, щоб звільнитися від неї, шукав марно помочі на Заході, а зокрема у Римі. (М. Груш. Іст. УР. III, ст. 88).

МИРО — запашна дорогоцінна живиця з МИРІВЦЯ, бальзамового дерева, що росте в Арабії та Етіопії. Вживали його в медицині і для пахощів. Змішане з вином у більшій скількості знечулювало змисли, тому-то, коли привели Христа на Голготу «дали Йому вина з мирою Він же не прийняв». (Марк. XV. 23).

Вживається також у церковних обрядах, заправляючи ним оливу, яку потім освячується і вживається в МИРОПОМАЗАНІЇ. Посвячує миро єпископ на Службі Божій в Великий Четвер.

З миром у нас в'язався такий забобонний обряд: «Хто хоче, щоб сад гарно кохався, весело родив, -то, як буде у мированні, то виходить із церкви і, нікуди не заходячи, іде у сад і три рази у кожну щепу утирає чолом і каже:» «Щоб так до тебе лихо не могло узятися, як до миру не може» (Онищук в МУЕ, НТШ, XI, 41). (Див. МІРРА).

МИРОВИЧ ВАСИЛЬ (1740 — 1764) — поручник російської армії, за висловом Катерини II, «Син і внук бунтовщиків (був сином Якова і внук Хведора Мировичів, див.) покараний смертю за спробу визволити з Шлісельбурґської фортеці в'язненого там Івана Антоновича і здобути для нього царський престіл.

МИРОВИЧ ІВАН — переяславський полковник, батько Хведора Мировича. Його вислав був гетьман Іван Мазепа з військом в 1706 р. проти шведів, але він попав у полон і помер у Швеції.

МИРОВИЧ ІВАН (†1753) — брат Хведора. Бувши поручником артилерії в російській армії, втік до еміґрантів - мазепинців і був за перекладача в кримського хана.

МИРОВИЧ ПЕТРО, син Хведора. Забраний після Полтавської катастрофи на Московщину, був там вихований в ненависті до всього українського. Деякий час був секретарем царівни Єлисавети, але в 1732 р. був висланий до Сибіру, де був пізніше воєводою в Єнісейську.

МИРОВИЧ ХВЕДІР (†1758) — ген. бунчужний за Мазепи. Після Полтавського бою виеміґрував і був вірним помічником Орлика, працюючи до кінця днів для незалежности України. У 1754 р. він писав із Криму до Григорія Орлика:

«Відоме всім, яку велику ваги має для нас, Козацької Нації, гетьман. Відомо всім, що за гетьманів Хмельницького та Мазепи, якого пам'ять нехай заховується навіки, Козацька Нація та Україна були на висоті могутности... Проглядний у своїй волі Господь Бог покарав Козацьку Націю, і не довелося гетьманові Хмельницькому визволити ввесь край від поляків, ані гетьманові Мазепі від москалів. По смерті бл. пам. гетьмана Мазепи, пам'ятаючи славетні свої традиції та знаючи вагу гетьманського уряду, козацька старшина й Запорозьке Військо обрали вільними голосами гетьманом.. бл. пам. Його Екселенцію Вашого Батька нашого добродія що, відомо всім, у невпинних трудах і турботах, не жаліючи свого життя, захищав до смерти права Козацької Нації. Нині по смерті Його Екселенції Ясновельможного п. Пилипа Орлика ніхто не кандидує на його місце, яке належиться лиш Вашій Милості. Пригадую тільки Вашій Милості, що за стародавніми правами Козацької Нації, стверджених в Бендерах при виборі Вашого славетного батька вільна елекція гетьманів — це хартія наших вольностей, і без тої елекції (виборів, Є. О.) ніхто не може гетьманувати, хоч заслуги Ваші всім відомі..»

Цим листом Хв. Мирович дає Гр. Орликові ясно зрозуміти, що самий факт його народження не дає ще йому права на гетьманство. 44 роки минуло від Бендерської КОНСТИТУЦІЇ (див.), але для більш ніж 80 літнього Мировича вона залишається далі єдиним джерелом майбутнього устрою України (Борщак «Великий мазепинець...» ст. 154—55).

У серпні 1756 р. Мирович знову писав, разом із Хв. НАХИМОВСЬКИМ (див.) до Гр. Орлика «висловлюючи йому подяку за «турботи про інтереси нашої коханої батьківщини. Не вважаючи на наш вік ми також готові служити батьківщині, як і раніше. Цими днями прибув до хана московський старшина, що між іншим запропонував нам в імені цариці амнестію та повернення маєтків. На все це твердо й непохитно ми відповіли, що не маємо ніякого довір'я бо знаємо московську перфідію. Це розповів московський висланник запорозькому старшині що супроводив його сюди. Отже вночі запорозький старшина прийшов до нас таємно і подякував в імені всього Війська та України (він для цього і прибув у прибічній дружині московського висланика) за нашу запопадливість щодо порятунку нашої батьківщини, благав нас і надалі продовжувати працю. Він ствердив нам що всі справжні козаки сумують по Вашому бл. пам. Батькові, про смерть якого аж нині переконалися, бо не вірили московським звітам, вважаючи їх черговою перфідією.

Він розпитував про Вашу Милість і був дуже задоволений, що Ви продовжуєте діло Вашого Батька, за що прохав скласти Вам подяку. В імені всіх тих, для яких громадські інтереси вище за все, він ствердив нам, що вся козацька Нація прагне лише одного — в зручний момент скинути ярмо Росії. Зі сльозами на очах розповів нам цей старшина, що московський уряд заселює козацькі землі чужинцями — волохами та сербами, що кошового отамана вивезено в кайданах до Києва, і козаки в Україні в одчаю не знають, що їм робити. Незабаром на Україні не буде вільного місця для природного населення.

«Отже словами цього старшини накликаємо Вас працювати при французькому дворі, щоб спонукувати Порту й хана прийняти під свою опіку Запорозьку Січ, бодай на тих умовах, як це зробив шведський король Карло XII. Залишаючи Туреччину в 1714 р., він погодився з небіжчиком Й. М. Вашим Батьком, що Січ має залишитися вільною під опікою Порти й Хана та під ґарантією шведського короля, замість якого міг би виступити нині французький король.

«Ви були ласкаві порадити мені щоб я змагав до гетьманського уряду на Україні, на нашій Батьківщині, коли обставини і коньюктура сприятимуть цьому. Але коли за життя Й В. Вашого Батька я ніколи про це не гадав і не амбіціонував на цей уряд, то тим менше можу думати про це в такому пізньому віці Відданий назавжди інтересам батьківщини, бажаючи лише дочекатися нагоди, щоб офірувати останню краплину крови для неї і довести їй мою вірність, я й п. Нахимовський молимо Господа, щоб Він дав Вам надхнення змагати до цього уряду. Ви в розквіті віку користуєтесь опікою наймогутнішого монарха у світі, якому служите, і який допоможе у здійсненні Ваших плянів. По всьому видко, що Провидіння судило Вам славу, щоб Ви вибороли права та свободу нашої дорогої батьківщини проти російської тиранії, і що Ви будете проводити Козацькою Нацією, згідно з її законами й справжніми інтересами...» (Там же ст. 159 — 60)

МИРОВІ ПОСЕРЕДНИКИ — адміністративні урядовці в царській Росії і в окупованій нею Україні спочатку для полагоджування суперечок між поміщиками і звільненими від кріпацтва селянами; пізніше вони наглядали над волосними правліннями і були другою інстанцією над волосними судами.

МИРОВІ СУДДІ — судили в царській Росії і в Україні дрібні справи; їх обирали по кілька на повіт, чи на місто, земські зібрання та міські ради, по великих містах від 1864 р. На правобережній Україні їх призначав уряд. Апеляційною інстанцією для мирових судів був МИРОВИЙ З'ЇЗД у повіті, що складався з усіх повітових суддів, за винятком того, якого було оскаржено. Касацію присуду вирішував Сенат.

МИРОЛЮБЦІ — це ті лагідні, спокійні люди, що про них сказав Христос: «Блаженні тихі, бо вони осягнуть землю.» Під «землею» тут розуміється Земля Вічного Життя, що про неї згадувано в псальмах Давидових: «Вірую, що побачу блага Господні на Землі Живих» (Пс. XXVI, 13) і що про неї казав Апостол: «Нового Неба й Нової Землі ми по Його обітуванню чекаємо, на яких правда живе...» (II. Петр. III, 13).

Треба великого зусилля волі й самоопанування, щоб затримувати рівновагу духа й лагідність, і не перейматися образами інших та не піддаватися провокаціям сварливих людей. Такі люди правдиво щасливі (блаженні): вони терпеливо й спокійно переносять всяку напасть і знаходять потіху у власній душі та в тій лагідній атмосфері, яку з собою носять.

Французький психолог Флесінжер розрізняв дві категорії миролюбців: миролюбців інтелектуальних, що уникають всяких сварок і шукають миру й спокою, щоб мати можливість віддаватися своїй інтелектуальній праці, своїм філософуванням і досліджуванням змісту й цілі життя, що неможливо в атмосфері хатніх чи громадських сварок; і миролюбців неінтелектуальних, що, не визначаючись ніяким спеціяльним зацікавленням до проблем життя, не люблять сварок, бо така вже в них вдача. Добра рівновага в функціонуванні внутрішніх органів оберігає їх від несподіваних змін настрою, і вони залишаються все спокійні, вірні раз ствердженим звичкам і симпатіям, розважні в своїх висловах, і далекі від заздрощів та сильних пристрастей. Їх оточує пошана і симпатія. Ганна Барвінок писала: «Миролюбним людям Бог помагає і дома і на людях». («Оповідання» Київ, 1902, ст. 345).

Але є ще й третя категорія миролюбців, про яку Флесінґжер нічого не згадує. Це миролюбці типу Хрущова, що дуже багато говорять про свою любов до миру і, щоб мати той мир, сіють в світі ненависть та ворожнечу. «А дайте мені здобути ввесь світ, щоб я міг накинути той мир усім народам, щоб я міг його викувати згідно з моїми мріями й моїми жаданнями!» Айзенгауер, президент США говорив про той хрущовський мир в Конґресі Арґентінської Нації 26 лютого 1960 р.: «Коли б народи мали охоту відмовитися від свободи і людської гідности, вони могли б дуже легко, без жадних труднощів мати той мир, — мир, у якому тільки одна велика держава панувала б над усіма іншими націями. Чінґіс-хан, Тамерлян, Олександер Великий, Наполеон, Гітлер та інші намагалися накинути світові цей тип миру. Але народи і нації завжди повставали проти цих облудних і еґоїстичних доктрин. Ми не хочемо

накиненого згори миру. Хочемо миру співпраці, в якому б народи усіх націй мали б право на вільні вибори, на право творити власні установи, жити згідно з власними основними концепціями... хочемо миру справедливого зі свободою...» Див. МІЛІТАРИЗМ, ПАЦИФІЗМ

МИРОНОСИЦІ — три жінки, що, згідно з Євангелієм Марка, мали помастити пахощами чи миром тіло померлого Христа, але, прийшовши до місця Його поховання, не знайшли Його, бо Він воскрес: були це Марія Магдалина, та Марія Яковова та Саломія. (Марка, XVI, 1 — 8). Цей епізод з янголом, що сповіщає мироносицям при гробі воскресення Христа, часто фігурує в християнській іконографії, починаючи з III ст. У гетьманській Україні при церквах були СЕСТРИ МИРОНОСИЦІ, які збирали жертви на церкву, до якої належали. Ними опікувався КТИТОР (див.)

МИРОПОМАЗАННЯ — християнське Таїнство, в якому, при помазанні частей тіла в ім'я Святого Духа, подаються дари Св. Духа. У східніх Церквах миропомазують священики дітей зараз по охрещенні, а в латинській — єпископи після 7 року життя. Митр. А. Шептицький писав:

«На Заході св. Тайна миропомазання відкладається до того часу, коли дитина осягнула вік розуму і зближається до дорослого віку, в якому людина мусить опановувати пристрасть і потребує спеціяльних ласк у цьому змаганні. Тимчасом на Сході миропомазання уділяється немовлятам, безпосередньо після хрещення, вважаючи це як «печать Святого Духа», яку дитина приймає пасивно».

Початок помазання св. миром ми бачимо ще в Старому Заповіті, коли Господь повелів Мойсеєві помазати Аарона та його синів миром на священство (Вих. XXIX, 7). Пророки помазували царів на царство, як от Самуїл Саула і Давида. Свв. Апостоли після зшестя на них Духа Св. поклали свої руки на новоохрещених, і на них сходив Св. Дух (Діян. XIX, 6). Одначе з послань апостольських видно, що апостоли вживали й помазання св. миром. Ап. Павло писав: «Той, що утвердив нас у Христі і помазав нас — Бог. Він і вибрав нас і дав задаток Духа у серця наші» (II. Кор. I, 21-22). Тому й архипастирі, як переємники Апостолів, а за ними й пастирі Церкви Христової для зведення на новохрещених дарів Св. Духа стали вживати помазання св. миром. Треба відріжняти Миропомазання, що буває тільки раз у житті і не повторюється, від МИРУВАННЯ (див.), що буває на вечірні перед великими святами.

МИРОТВОРЦІ — це МИРОЛЮБЦІ, але активні. Тим часом, як миролюбці намагаються нічим не порушувати миру й спокою, миротворці, не обмежуючись пасивною ролею, роблять зусилля, щоб уже порушений мир відновити знову. Про них Христос сказав: «Блаженні миротворці, бо вони синами Божими назовуться», бо вони в намаганні відновити мир на землі уподібнюються Ісусові Христові, що прийшов на землю, щоб примирити людей з Богом, взявши на Себе провину їх, і щоб примирити одних з одними: «Мирися з суперником твоїм скоріше, поки ти ще в дорозі з ним (поки ще живеш») (Матв. V, 25). Він навчав не мститися, а прощати братові провину не сім раз, а сімдесять раз по сім. (Матв. XVIII, 22). І Апостол Павло сповіщав: «Браття, коли то залежить від вас, то з всіма людьми майте мир» (Рим. XII, 18). (Див. МИРОЛЮБЦІ).

МИРТ — дерево, чи кущ із пахучим (при розтиранні) все зеленим листям і білим запашним цвітом. У стародавніх греків був присвячений Афродиті, богині любови, і тому ще й досі цвіт мирту вживається на шлюбні віночки. Миртового олію вживають в медицині.

МИРУВАННЯ — церковний обряд, що його вершить священик під кінець вечірні перед великими святами, коли відбувається посвячення на аналої п'яти хлібів, пшениці, вина й оливи. Під кінець Служби Божої священик тою посвяченою оливою (не миром!) помазує чола всіх тих, хто до нього підходить при аналої. Не треба змішувати Мирування оливою з МИРОПОМАЗАННЯМ.

МИСЛАВСЬКИЙ САМУЇЛ — київський митрополит в рр. 1783 — 96. Замолоду виступав проти московських нагінок на українську Церкву, але, ставши митрополитом, повів політику цариці Катерини II: зробив з української Київської Академії російську Академію і дбав про чистоту вимови московської мови та дотримування московського правопису. Склав «Краткое историческое описаніе Кіево-Печерской Лавры.»

МИСЛИВСТВО — див. ЛОВЕЦТВО.

МИСЛІТЕ — церк. — слов'янська назва літери «М». ПИСАТИ МИСЛІТЕ — (про п'яних) — ходити заточуючись. В «Енеїді» Котляревського (II, 16) читаємо:

(Енеєві) Було на світі все немило,
Мисліте по землі писав...

МИСНИК — полиця, або кілька полиць, для посуду біля печі в селянській хаті. У лемків називається ПОДИШПР.

МИСТЕЦТВО — хист перетворювати дійсність і давати тим естетичну насолоду. Розріжняємо мистецтво СТАТИЧНЕ, як архітектура, різьба й малярство, і мистецтво ДИНАМІЧНЕ, як поезія і музика. Крім того, ділять ще мистец-

тво на ОБРАЗОТВОРЧЕ — рисівництво (ґрафіка), ґраверство, малярство, різьбарство і будівництво (архітектура); УЖИТКОВЕ чи ПРОМИСЛОВЕ і МАТЕРІЯЛЬНЕ (одяг і меблі).

Мистецтво потрібне для життя: при його допомозі життя розвивалося, ширилося, набирало привабливости і цікавости. Завдяки мистецтву, життя набирало естетичних форм, бо не естетична свідомість, цілком незнайома первісній людині, покликала до життя мистецтво, а навпаки, мистецтво привело до народження й розвитку цієї естетичної свідомости. Образотворче мистецтво, напр., народилося на ґрунті МАҐІЇ (див.): коли первісні мистці малювали на мурах печер теперішньої Франції, яких 12 000 чи 20.000 років тому ріжні тварини, вони зовсім не мали на увазі викликати якісь естетичні враження (зрештою, і неможливі при браку світла в печерах), а тільки мати магічний вплив на тих звірин, що їх малося на увазі вполювати. Лише з часом люди почали цінити більший хист того чи іншого мистця у відображенні тої чи іншої звірини, що її перше вполювано (як виказують стріли, чи списи, що стирчать із тіла намальованих звірин) на стінах печер, а вже потім у дійсності. Не одному приходило тоді на думку, що чим більша буде схожість між звіриною на стіні і звіриною в степу, чи в лісі, тим легше буде ту звірину вполювати. Звідти побуд до розвитку символічно - реалістичного мистецтва. (Див. ОРНАМЕНТ). Таке ж походження й поетичного та музичного мистецтва, що в них ритм відогравав помічну ролю при праці. (Див. РИТМ, ПОЕЗІЯ, МУЗИКА).

Первісний мистець не думає ні про що інше як тільки про те, щоб зробити щось корисне й потрібне або йому самому, або тій громаді, до якої належить. Але в самій його праці, як і в його творі, виявляється все частіше талант мистця який полягає в тому, що твір, викликаний тимчасовою практичною потребою, перетворюється поволі в вічну культурну цінність і викликає в послідуючих поколіннях, більш уже естетично розвинених, значні естетичні почування. Розвивається мистецький смак як наслідок досвіду. Кожний твір мистецтва, як і кожний мистець, як і кожна людина, складається з тіла і душі, що в мистецькому творі ми називаємо формою і змістом. Тривалість форми залежить від довговічности змісту, що в ньому кожний мистець відбив свою душу, свою особистість. Тим-то справжній твір мистецтва ніколи не може бути простим відбиттям (імітацією) дійсности, він мусить бути її перетворенням, відповідно до того, як та дійсність відбивається в душі мистця. В. Сварог писав у «Нових Днях» (1960, IV, 8):

«Мистецьке переображення життя це не офантасмагорення його, не спотворення, не учуднення його невідомо для якої мети. Ні, мистецьке переображення дійсности базується на творчому розумінні життя мистцем, який дивиться на реальність з позицій своєї візії. Для цього мистець (письменник) повинен мати своє бачення життя та власні ідеї, варті того, щоб поділитися ними з читачами».

Але те, що В. Сварог написав про мистця - письменника, так само вірне й у відношенні до мистця взагалі. Як засіб передачі вищого людського досвіду, — зазначив він — мистецтво важливе й значне тільки в тій мірі, в якій бере участь у загальній еволюції й розвитку людської думки. У цьому відношенні всяке мистецтво — багато більше від простого відображення навколишнього світу. Воно не лише відображає індивідуальні візії та драматичні настрої, але й виражає певні тенденціИ в світі ідей та відограє певну ролю в творенні духової культури свого й наступних поколінь. Коротше кажучи, мистецтво повинно бути цивілізуючим чинником, протестом проти дешевини, вульґарности, пози й претенсії.

Крім того, мистецтво, відбиваючи вищу культуру духа, ніколи не повинно знижатися до підлещування найнижчим людським , чи, вірніше сказавши, звіриннім інстинктам. «Я дуже далекий від думки Рескіна, що від мистецького твору треба вимагати моральности й нічого іншого. Сама лише моральність не вистачає для мистецького твору. Інакше, якесь казання було б найкращою літературою, і всі оті ріжнобарвні Мадонни, що їх фабрикують тисячами в Мюнхені, були б найкращими творами скульптури. Досконалість форми має свої права в усіх мистецтвах, і вона дає творчості в першу чергу артистичну вартість... Отже нема потреби, щоб мистецький твір проповідував просто чесноти і побожність і був призначений на піднесення настрою всяких святощів. Але між мистецьким твором з метою сантифікації і твором з метою неморальною — дистанція величезна. Твір, байдужий з точки погляду моральної, не зачарує всіх у рівній мірі, не викличе у всіх однакового задоволення, — але в усякому разі нікого не обурить... Твір явно неморальний пробуджує в здоровій людині ті самі почування несмаку й огиди, як і всякий антисуспільний чин, і форма твору не в стані зарадити такому враженню. Певно, що моральність не робить твору гарним, але краса без моральности неможлива..» (Нордау «Виродження» іт. вид. 1923 ст. 302—03). (Див. ЕСТЕТИКА, ЕСТЕТИЗМ, КРАСА, ПОРНОГРАФІЯ).

«Мистецтво — не орнаментальний додаток до життя, не втіха, не забава, а орган людського життя, який переводить відчуття людини в почуття. Мистецтво не лише є процесом, рівноважливим із наукою, для життя й проґресу людства, але й мусить єднати людей у спільних прагненнях і в любові до життя». (В. Сварог в «Нові Дні» 1960 р. ч. 126, 127). Шопенгауер

писав, що мистецтво — не глибока думка, зігріта серцем, себто щирим почуванням. Мистецький твір, що в нього мистець не вклав ані глибокої думки, ані почуття, — а повинен би був укласти й те й друге, — може бути «криком моди», але ніколи не буде справді мистецьким твором, вартісним не то в віках, а бодай в десятиліттях.

МИСТЕЦТВОЗНАВСТВО — наука про стан мистецва і його історію. Про українське мистецтвознавство писав П. Курінний в статті, присвяченій Гр. Гр. ПАВЛУЦЬКОМУ (див.):

«Велика історична мистецька спадщина українського народу, пам'ятки його архітектури, скульптури, малярства, мистецькі оздоби, одяг, килими, писанки тощо — до середини 19 сторіччя використовувались лише побутово, хоч велике історчне значення їх вже було помічене дослідниками.

Проте мистецтвознавче їх пізнання спізнилось.

Перші вказівки на суто мистецтвознавчий інтерес до пам'яток українського мистецтва знаємо з діяльности Т. Г. Шевченка, як службовця Київської Археографічної Комісії в роках 1843—45. Т. Г. Шевченко в своїх подорожах мав доручення від Археографічної Комісії змальовувати пам'ятки історичні архітектурні, інтер'єри історичних будов, пам'ятки етнографічні. Його науковий щоденник, а особливо виконані ним замальовки — свідчать про високе розуміння ним пам'яток українського мистецтва. Власне, в його замальовках бачимо вже основні віхи розвитку українського мистецтва від княжої доби (Золота Брама в Києві), будівлі бароккові (Суботів, жидівська синаґоґа), церкви українські — однобанні (Густинська, Секуль на Волині), трибанні (Переяслав), п'ятибанні (Переяслав) — пам'ятки селянської архітектури, архітектурні ансамблі (Почаїв, Київ, Полтава тощо).

Далеко більшу увагу до пам'яток української архітектури і орнаментики та мистецької промисловости вже бачимо в публікації Ів. І. Фундуклея: «Описаніє Кіева в отношеніи древностей». Тут подано детальні замальовки фасад київських храмів, їх пляни та малюнки найвидатніших історичних реліквій.

Лише на III Археологічному З'їзді в Києві (1874 р.) пам'ятки українського мистецтва вперше виступають під своїм власним ім'ям у доповідях проф. Хведора Вовка і працях Істомина, Катаєва та Олени Пчілки, що, як відомо, випустила року 1876 на той час перший альбом українських вишивок. Незабаром виходить із друку пишний альбум писанок Кульжинського. Всі ці видання закладають основи українського мистецтвознавства, яке так пишно розцвіло заходами старої київської української громади в час XI, XII та XIII Археологічних З'їздів у діяльності цілої плеяди українських учених: М. Біляшівський, Є. Кузьмин, В. та Д. Щербаківські, Хв. Вовк, Є. Редін, М. Петров, М. Сумцов, Д. Яворницький, В. Бабенко та інші. Вони чинять неоцінимі внески в пізнання українського народнього мистецтва, утворюють цілі музеї, вивчають пам'ятки і збуджують приспану народню свідомість. Зароджується рух відродження народнього мистецтва, розпочинається відродження української пісні заходами М. Лисенка, Ол. Кошиця, П. Демуцького, К. Квітки та інш., розпочинається наукове опрацювання великих жнив.

От у цей час і виступив на поле наукового опрацювання українського мистецтва проф. Г. Г. Павлуцький і вклав у це опрацювання всю щирість своєї палкої душі і всі свої надбані старанною працею знання. В його працях ми знаходимо глибокі борозни мистецтвознавчого синтези які залишили глибокий слід на дальших наукових розробках мистецтвознавчих матеріялів.

Власне від проф. Гр. Гр. Павлуцького починаються документальна обробка і публікація пам'яток української архітектури і глибші студії українського орнаменту на широкій порівняльній базі та визначення його місця в загальному ході розвитку культур Европи і Сходу. В цьому він чесно виконав доручення старої київської громади.

Сталося це так. Київська українська громада, підготовляючи XII. Археологічний З'їзд у Харкові, вирядила низку дослідників на опис та фотографування пам'яток українського церковного мистецтва по всій Україні. Цю далеку подорож відбули такі дослідники: о. Ю. Сіцінський, В. Щербаківський, Д. Щербаківський, В. Щербина, П. Науменко, Д. Яворницький, Ів. Каманін, Істомин. Окремі звіти про пророблену роботу незабаром вийшли під ім'ям тих авторів, що проводили роботу, а потім увійшли в їх спеціяльні публікації. Всією цією працею керувало історичне Товариство Нестора Літописця, в погодженні з Московським Археологічним Товариством. Отож Т-во Нестора Літописця в своєму засіданні 21 грудня 1902 р. доручило загальне опрацювання зібраних матеріялів проф. Гр. Гр. Павлуцькому, який мав виїхати в різні місцевості України для переведення додаткових дослідчих робіт. Він виконав це завдання, і незабаром у виданні Московського Археологічного Т-ва був надрукований цілий том «Древності України» — люксусове видання, де в пишних репродукціях подано основні відомі натоді пам'ятки церковного будівництва України з їх історичною й мистецькою документацією. В низці рефератів на наступних археологічних З'їздах проф. Гр. Гр. Павлуцький знов і знов повертався до розробки матеріялів цих експедицій (напр. про пам'ятки стилю ампір на Полтавщині). Потім в «Исторіи русскаго искусства» Іг. Грабаря він дав повний

нарис про «дерев'яне церковне будівництво на Україні», який підбив підсумок усіх його спостережень і поглядів з цього питання.

Одночасно він призбирував матеріяли з історії українського народнього орнаменту, написав добру розвідку, яку вже після його смерти видала Українська Академія Наук у Києві під заголовком: «Історія українського орнаменту», з передмовою Миколи Макаренка (Київ, 1927). Це видання незабаром, у зв'язку з засланням М. Макаренка, було сконфісковане. В ньому проф. Гр. Гр. Павлуцький глибоко порівняльною аналізою виявляє компоненти українського орнаменту: тубільчі передісторичні, загально-іранські, античні, клясичні, візантійські, ґотичні, ренесансові, обґрунтовуючи основну свою тезу про єдність усіх видів мистецтва, єдність народнього мистецтва з мистецтвом усіх соціяльних шарів українського народу і його глибоку передісторичну та історичну спадщинність».

МИСЮРКА — шолом, залізна шапка з кільчатою сіткою, яка вкривала обличчя, шию й плечі. У П. Куліша в «Чорній Раді»: «Усі в панцерах і мисюрках, з шаблями й келепами. . .»

МИТ — запалення підшелепних залоз у худоби.

МИТАР — збирач податку в Палестині за часів Христа. У сповненні цих своїх обов'язків митарі допускалися великих надужить та насильства і були зненавиджені народом. Тим-то трактовано їх, як великих грішників на рівні з поганами. Тому й фарисеї закидали Христові приязнь до митарів і говорили Його учням: «Чого ваш учитель їсть із митарями й грішниками?» Ісус же, почувши це, сказав до них: «Не здоровим треба лікаря, а недужим.. » (Мтв. IX, 11—12).

МИТАРСТВА — посмертне вагання між пеклом і раєм. У Шевченка в «Великому Льоху» третя душа, що, будучи немовлятком, усміхнулася була цариці Катерині, як вона їхала Дніпром, каже:

От за що, мої сестриці.
Я тепер караюсь,
За що мене на митарства
Й досі не пускають. . .

А В. Сімович пояснював: «По народньому повір'ю, як душа вийде з тіла, так зараз у повітрі злітаються злі духи та ангели і тягнуть її, хто в пекло, а хто до неба. Це — митарство. Та як хто дуже згрішив, то й на митарство не попаде, як ось та мала душа». («Великий Льох» Відень, 1915 ст. 22).

МИТИ РУКИ — тепер звичайний акт гігієни, але в давнину обрядовий акт, що мав попереджувати кожну релігійну (чи магічну) церемонію. Давні люди вважали святі для них речі сповненими небезпечної сили (Див. МАНА., ОРЕНДА), і тому уникали торкатися їх голою рукою, а коли мусіли торкатися, то спішили змити наслідки того дотику. За приписами Біблії, ізраїльтяни мусіли мити руки після читання Святого Письма. Перше, ніж вийти зі Святая Святих, священик принісши там жертву за гріхи, мусів увесь митися і міняти свій одяг. І в Євангелії фарисеї запитували Христа: «Чого твої учні переступають переказ батьківський, бо не вмивають своїх рук, коли їдять хліб?» (Матв. XV, 2).

У нас, в Україні, залишилися від давніх часів сліди подібних приписів: на весіллі старший боярин перед тим, як ішов по «святий» коровай до комори, мив собі руки (Вовк «Студії» 276). Збереглися вістки, що після похорону, повернувшись додому, і перше, ніж увійти до хати, наші люди мили собі руки (Етн. Зб. НТШ XXXI, 150).

МИТНИК — княжий урядовець, що збирав МИТО.

МИТО — податок на крам. Збирано його на торгах, мабуть, при купні - продажі, що вимагала присутности митника (або свідків) і на торговельних шляхах та мостах. Бачимо митника на зводнім мості в Білгороді, де він збирав оплати при переїзді через нього. Бачимо його і в с. Городлі на мості або на перевозі через Буг. Грамота кн. Андрія Юрієвича з 1320 р. чужоземним купцям (торунським і краківським) знижувала давніше мито трьох грошів, що бралися за кожного коня, чи вола, до одного гроша, і забороняла митникам брати від купців якібудь тканини, чи взагалі товари (Мих. Груш. «Іст. УР.» III, 258).

Доходи з мита за сіль зробили були Коломию одною з визначних держав XIII в. (тамже. II. ст. 471).

За козацьких часів мито збирали звичайно жиди, яким польська держава запродувала це право: «На славній Україні (жиди) всі козацькі торги заорандували да брали мито-промито: од возового по півзолотого, од пішого пішениці по три денежки мита брали. . («Істор. песні малор. народ. .» II, 21).

У пізніших часах митом зветься головним чином оплата за крам, що приходив з-за кордону. Для цього на торговельних шляхах при кордонах із чужими державами були побудовані МИТНИЦІ, чи КОМОРИ, де побирано те ВВОЗОВЕ МИТО. Цікаво відзначити, що після Переяславського договору і аж до другої половини XVIII ст. між Україною й Росією (Московщиною) були кордони й прикордонні митниці

МИТРА — у стародавніх народів стрічка.

якою обв'язували голову. Тепер — накриття голови. наче корона, прикрашена дорогими самоцвітами єпископів у східніх Церквах під час Богослуження. За особливі заслуги одержують право носити митру й т. зв. МИТРОФОРНІ ПРОТОЄРЕЇ (у греко - католиків — МИТРАТИ) та архимандрити.

Митру почав носити з-поміж християнського духовенства першим патріярх олександрійський Кирило В., якому велів носити її Собор єпископів (Кирило скаржився на біль голови) Потім Констянтин В. дав митру римському єпископові Сильвестрові, а коли той, за своїм смиренням, відмовився. то імператор змусив його взяти царський ЛАРОН Митра нагадує КИДАР, що його носили старозаконні первосвященики. Символізує вона терновий вінець Спасителя, а іноді означає Євангелію: «Коли ми прийняли хіротонію й благодать Св. Духа, яка зійшла й на Апостолів, якби кидар, — казав св. Симеон Солунський митрополитові Пентапольському, — дано нам носити на голові священу Євангелію, і через те ми, за словами св. Діонисія, під час хіротонії не митру приймаємо на голову, а Слово Боже».

Св. Іван Золотоустий також казав:

«При наставленні єпископів, на їх голову покладається Євангеліє Христове, щоб хіротонізований навчився, що він приймає правдиву митру євангельську... Хоч він над усіма владу має, але й сам підвласний законові. Хоч він дає накази, але й сам керується законом».

Єпископи носять митру з XVII ст. (о. Пав. Калинович «Літургіка» 1947, І, ст. 24).

МИТРОПОЛИТ — єпископ у більшому адміністративному центрі якоїсь країни, зверхник над підвладними йому єпископами. У католицькій церкві митрополит — був довший час тільки почесним титулом деяких архиєпископів, але з кодифікацією східнього права, перепровадженого за Папи Пія XII, і в українській католицькій Церкві митрополит - архиєпископ стоїть на чолі церковної провінції, яка складається з єпархій. Він має право нагляду в справах церковної дисципліни у всіх єпархіях провінції, він має право висвячувати єпископів своєї провінції, як теж їх інтронізувати, у всіх церквах своєї провінції має право служити архиєрейські Богослужби, має право уділювати 200-денні відпусти, а також може скликувати провінціяльні синоди.

МИТРОПОЛІЯ ГАЛИЦЬКА — основана в рр. 1302/3. Вона охоплювала єпархії — галицьку, перемиську, турівську, холмську. Мала чотирьох митрополитів — Нифонта, Петра, Гаврила. Теодора. В 1347 р., на домагання московських князів, була скасована. але обновлена в 1371 р. На початку XV в була знову скасована, але її відновив, уже як католицьку папа Пій VII в 1807 р., як МИТРОПОЛІЮ ЛЬВІВСЬКУ (див.)

МИТРОПОЛІЯ КИЇВСЬКА, або РУСЬКА, — обіймала ввесь обшир української держави і мала 16 єпархій.

Першим, знаним на ім'я митрополитом, що прибув з Константинополя до Києва 1036 р., був Грек, Теопемпт, який — за свідоцтвом Нестора — посвятив церкву Пресвятої Богородиці, збудовану св. Володимиром. Згодом князь Ярослав Мудрий відіслав його до Константинополя, а на його місце українські єпископи, згідно з канонами Церкви, обрали Іларіона, монаха Києво-печерського манастиря, що залишив нам свій богословський трактат п. н. «Слово о законі і благодаті». Одначе по смерті Ярослава Мудрого 1054 року в Києві був новий митрополит, Грек, Єфрем. З того часу царгородські патріярхи присилали своїх митрополитів, не питаючи волі єрархії, чи князів — спираючись на неяснім 28. каноні Халкедонського Собору.

Єдиним вийнятком з того дивного і кривдячого для нас звичаю патріярхів, що тривав аж до XV. ст., був вибір нашими єпископами Митрополита Клима Смолятича 1147 р. на місце відісланого князем Ізяславом II Митр. Михайла, Грека. Цікаво, що при хіротонії Митр. Смолятича наші єпископи послужилися мощами Папи св. мученика Климента. Смолятича патріярх екскомунікував, як також і князя Ізяслава II, дарма, що тлінні останки останнього вже спочивали.

Після зруйнування Києва татарами, київські митрополити шукають собі захисту на півночі. Вже митроп. Кирило II (1243 - 81) жив і помер у Володимирі на Клязьмі, підготувавши тим ґрунт для пізнішого перенесення митрополії на Московщину.

Митрополит Максим, грек із роду, що став київським митрополитом в 1283 р., просто переніс митрополичу катедру з Києва до Володимира на Клязьмі (на Московщині), і його слідами пішов і митрополит Петро (1305-1326) родом із Волині, що в 1320 р. перейшов із Володимира до Москви і своєю діяльністю там, як митрополит «усієї Руси» сприяв посиленню московського князівства. Але цей перехід київських митрополитів на північ змусив галицько-волинських князів домагатися створення окремої ГАЛИЦЬКОЇ МИТРОПОЛІЇ (див. вище), яка проіснувала з значними перервами від 1303 р. до кінця XIV в., коли її єпархії повернулися до київської митрополії.

В XIV і на початку XV в. ведено боротьбу за окремого митрополита для Литовської Руси. Литовський митрополит титулувався — «митрополит київський і всієї Руси»; але так само титулувалися й митрополити, що сиділи в Москві. Останнім спільним митрополитом «усієї Руси» був митрополит Ісидор, пропаґатор

фльорентійської унії. Після нього, з 1458 р., у Москві й Києві стали окремі митрополії. Першим київським митрополитом, після відокремлення від неї московської митрополії, став Григорій Болгарин, присланий 1458 р. з Риму, але 1470 р. він звернувся до царгородського патріярха Діонісія, який приєднав його до православія і затвердив на київській катедрі. Наступних київських митрополитів Мисаїла (1475—80), Симеона (1482—88), Йону Глезну (1489—94), Макарія І (1485—97) обирали на обласних церковних соборах. З призначенням на київського митрополита вел. кн Олександром смоленського єпископа Йосифа Болгариновича, ввійшло в життя т. зв. право патронату, зловживання яким мало згубний вплив на Українську Православну Церкву під Польщею. (Див. ПАТРОНАТ).

З проголошенням Берестейської унії 1596 р. українська православна Церква залишилася без митрополита до 1620 р., коли єрусалимський патріярх Теофан відновив церковну єрархію в Україні, висвятивши на київського митрополита Йова БОРЕЦЬКОГО (див.). З того часу були в Україні дві київські митрополії — одна православна, а друга уніятська. Уніятські митрополити були Ів. Потій, В. Рутський, К. Жоховський, Л. Кішка, А. Шептицький, Я. Смогоржевський.

По смерті митрополита Теодосія Ростоцького, конфінованого в Петербурзі, 1805 р., Київську уніятську митрополію скасував цар Олександер І, і його наступники Гераклій Лісовський (1805—1809), Григор Коханович (1809—1814) та Йосафат Булгак (1817 — 1838) були митрополитами без сталого осідку. Щож до православних київських митрополитів, то після смерти Жиґмонта III. Польща була змушена, при обранні Володислава IV, леґалізувати православну київську єрархію на чолі з митр. Петром МОГИЛОЮ (див.). Наступниками Могили були Сильвестр КОСІВ (1647 — 57), Діонісій БАЛАБАН (1657—63), Йосиф НЕЛЮБОВИЧ ТУКАЛЬСЬКИЙ (1663—75) і одночасно обраний партією єпископату і гетьмана Тетері Антоній Винницький. В рр. 1685 —86 сталася зміна юрисдикції: московський уряд, з підтримкою гетьм. Ів. Самойловича, перекупив у царгородського патріярха Діонісія IV в 1686 р. Українську Церкву, і обраний на митрополичу київську катедру, що в рр. 1679 —85 залишалася вільною, єп. луцький кн. Гедеон Святополк - Четвертинський зайняв її з благословення вже не царгородського патріярха, а московського ЙОАКИМА (див.). 238 років пізніше царгородський патріярх Григорій VII писав у «Томосі» з 13. XI. 1924 р., що те «перше відірвання від нашого престолу київської митрополії... відбулося не за приписами канонічних правил...»

З того часу київські митрополити зробилися знаряддям московської Церкви і московського уряду, що через Синод використовував їх у своїх політичних цілях (див. АНАТЕМА), провадячи невблаганну русифікацію. Лише після революції 1917 р., коли, одночасно з національним відродженням, почалося й відродження релігійне, виникла Українська Автокефальна Православна Церква. Київським митрополитом став Василь ЛИПКІВСЬКИЙ (див.), а після нього Микола БОРЕЦЬКИЙ (див.) та Іван ПАВЛОВСЬКИЙ (див.). Із засланням Ів. Павловського в Сибір 1936 р. київський митрополія переходить знову цілковито в руки москалів. Проте, в днях 9-10 травня 1942 р. відбувся в звільненому від большевиків Києві собор єпископів УАПЦ, на якому відновлено київську митрополію і надано сан митрополита Владикам Олександрові (Поліському) та Полікарпові (Сікорському). Останній, виїхавши до Німеччини, прибрав титул митрополита УАПЦ на чужині, яким він і залишався до своєї смерти в 1953 р. Після його смерти, на його місце Надзвичайний Собор у Парижі 28. X. 1953 призначив митрополитом УАПЦ на чужині владику Ніканора (Абрамовича), що вже носив титул митрополита УАПЦ в Німеччині (з 15. IX. 1952 р.), наданий йому собором єпископів з участю представників духовенства і вірних .

З 1950 р. створено митрополію УПЦ в США .Першим митрополитом став архиєп. УАПЦ Ів. Теодорович (н. 1887), що стояв на чолі УПЦ в США з 1924 р.

В 1951 р. створено також митрополію УГПЦ в Канаді, з осідком у Вінніпеґу. Першим митрополитом став д-р проф. Іларіон (Іван) Огієнко (нар. 1882).

МИТРОПІЯ ЛЬВІВСЬКА розвинулася з галицького єпископства, яке створив кн. Ярослав Володимирович (1152—80). Спершу воно підлягало київській митрополії, але потім була піднесена до гідности незалежної митрополії (див. МИТРОПОЛІЯ ГАЛИЦЬКА). У 1700 р. львівський єпископ Йосиф Шумлянський приступив до унії з Римом, і папа Пій VII в 1807 р. створивЛьвівську Митрополію. Першим митрополитом став Антін Ангелович (1807—14), а по ньому були: Кардинал Михайло Левицький (1816—58), Григорій Яхимович (1860—63), Спиридон Литвинович (1864—69), Йосиф Сембратович (1870—82), Кардинал Сильвестер Сембратович (1882— 1899), Юліян Куїловський (1800—1900), Слуга Божий Андрей Шептицький (1900—1944) і ЙосифII . Сліпий (від 1944 —), який, за відмову перейти на московське правосла'я, був арештований в 1946 р. і засланий до концентраків Сибіру. Звільнений в 1960 р., не дістав дозволу повернутися в Україну і був оселений біля Іркутська.

В листопаді 1956 р. була створена українська митрополія в Канаді, з осідком митрополита в Вінніпеґу. Першим митрополитом став

д-р Максим Германюк, ЧНІ (н. 1911). В листопаді 1958 р. створено також українську католицьку митрополію в США, з осідком митрополита в Філядельфії. Першим митрополитом став д-р Константин Богачевський (н. 1884 — 1961).

МИТУСА — співець-поет, згаданий у волинському літописі під 1240 р., що він із гордости не хотів служити кн. Данилові. Проф. М. Костомаров написав поему «Співець Митуса», в якій змалював цього старовинного поета, що в своїх піснях картав князів за міжусобиці і розкривав нелад у громадському житті.

. . Кріпший за всіх в Перемишлі
співець славутний Митуса.
Шаблі не носить співець і грудей
щитом не вкриває,—
Піснями сипле на князя, острими
ніби стрілами,
Піснями люд стурбував і хіть до
війни підливає. .

На думку декого з учених Митуса був церковним співаком - дяком. Але Дм. Чижевський завважував: «. . Що (Митуса) був церковним співаком, це вигадка когось із занадто скептичних дослідників: навряд чи церковного співака згадував би літопис із тим політичним зафарбленням, що є властиве Галицько - Волинському літописові; і що спонукало б **церковного** співака не служити князеві (за що, як відомо, було заарештовано Митусу)»? («Доісторична доба укр. літератури» в «Літ. Наук. Збірник» 1947 р. II. ст. 21).

МИХАЙЛИК — леґендарний богатир, оборонець Києва (див. ЗОЛОТІ ВОРОТА).

МИХАЙЛИК — дерев'яний корячок з гачкуватою ручкою, у запорожців для черпання (та й пиття) горілки, — «бо в Січі тих чарок і шклянок не знали». (О. Стороженко «Укр. оповід.» II, 150).

МИХАЙЛІВСЬКИЙ ЗОЛОТОВЕРХИЙ МАНАСТИР — див. КИЇВ. МАКАРЕНКО Микола.

МИХАЙЛО — архангел - архистратиг, найпопулярніша постать української релігійної леґенди, що приймає дуже діяльну участь у забарвленій богомильством епопеї боротьби Сатанаїла з Богом. За цією леґендою, створення арх. Михаїла сталося в такий спосіб: Бог «умочив палець у воду, махнув і зробив св. Михаїла, — це він і днесь, ангел Михаїл, не роджений, а сотворений. І питається Сатанаїл Бога: «Нащо ти то зробив? — Ну, а нащо! Ти ж не хочеш мене слухати! — А він (Сатанаїл) узяв та пригорщами води як забризкав, і їх ся стілько наробило, тих злих, як трави. А Бог ся питає: — а ти, що робиш? — Ге-ге! Буду ся з тобою воювати. . .» (М. Груш. «Іст. укр, літ.» IV, 406).

Арх. Михайлові приписується в цій війні виконання наказу Божого — поскидати збунтованих янголів із неба: «. .то одні попадали на скали, на ліси, на воду, то всі побилися й потратилися, але багато впало на землю м'яку, на поділ, то всі були його (Сатанаїла) і стали чортами. .» (В. Шухевич «Гуцульщина», V, 8).

На Михайла припало й завдання перемогти Сатанаїла — «відібрати у нього ризу, в якій вся сила сиділа» (К. СТ. 1887, V, ст. 196), а, за деякими варіянтами, «корону», яку йому раніше подарував був Бог. Не маючи змоги силою перемогти Сатанаїла, Михаїл вжив хитрощів: порадив Сатанаїлові, що, падаючи з неба, зробився чорним, поринути в море, яке його обмиє. Сатанаїл його послухався, зняв із себе ризи й корону і сидів під водою так довго, як тільки міг витримати. Михаїл тим часом заморозив море, вхопив ризи і почав тікати. Поки Сатанаїл пробив лід, Михаїл вспів далеко відлетіти, але що Сатанаїл мав шестеро крил, а Михаїл тільки двоє, то почав Сатанаїл наздоганяти. Але Бог кинув тоді Михайлові вогняну шаблю, і Михаїл нею як махнув, так і відрубав троє крил із одного боку. Сатанаїл каменем полетів на землю (М. Груш. «Іст. у. літ.» IV, 428).

За багатьма варіянтами, Михаїл до цього епізоду звався просто Миха, але, як переміг та обдурив Сатанаїла, Бог відірвав у Сатанаїла закінчення «іл» і причепив його свому архангелові, і стався з Миха — Михаїл, а з Сатанаїла — Сатана.

У херсонськім варіянті Михаїл відібрав у Сатанаїла не «ризи», а грім, яким пізніше і підстрілив ворога, що за ним гнався. А грім той пізніше віддав Іллі. Тільки, що тут архангел зветься не Михаїлом, а Гавриїлом: змішування арх. Михаїла з арх. Гавриїлом у народніх леґендах часто зустрічаються.

У багатьох варіянтах арх. Михаїл не віддає грім Іллі, а ділиться з ним, і таким чином обидва вони стають ГРОМІВНИКАМИ, та безнастанно б'ють громом чортів, що дрочаться з Богом. (Чубин. І, 23).

Як показує назва АРХИСТРАТИГ (воєначальник) арх. Михаїла вважають загально начальником ангельських сил в їх боротьбі з силами диявольськими, і тому наші предки обрали його за патрона Києва і України, і дуже багато церков, а між ними МИХАЙЛІВСЬКИЙ ЗОЛОТОВЕРХИЙ СОБОР у Києві з XII ст., були присвячені св. Михайлові.

Енциклопедія українознавства (том І, ст. 30, 31 і 32) так говорить про св. Михаїла: «Найстарший Мономахович, великий князь київський Мстислав І. Федір Великий (1125 — 1132) вживав печатки з образом змія. Цей образ св. Михаїла у зміненому вигляді повторюється у його нащадків з молодшої лінії, від йо-

го сина Ростислава, великого князя київського й смоленського (1154—1167). Внуками Ростислава були: Романович, що поляг над Калкою в 1223 році, і Мстислав Мстиславович Удатний, що прогнав угорців з Галича у 1219 році. Тим то св. Михайло (знак цієї вітки Мономаховичів) закріпився як знак Київської землі вже в княжу добу і св. архистратига Михаїла вважали за **патрона України** в її боротьбі проти ворогів християнства — татар.

«В XV. ст. образ св. Михаїла як знак Київської землі зберігся, але князь Олелько Володимирович перед своїм княженням у Києві вжив іншого знаку, подібного до знаку його батька.

«Коли ж у 1569 р. Київську землю було прилучено до Польщі, образ св. Михайла, в дещо переробленому вигляді прийняли за знамено київського воєвідства у межах Речі Посполитої. ..»

Також д-р Роман Климкевич писав в «Америці»:

В XIV-ому, XV-ому й XVI-му століттях видьів він (арх. Михаїл), Є. О.) на київській міській і земській корогвах. В гербах, вживаних польськими королями, представляв він Київське велике князівство і навіть всю Русь. Не втратив він свого значення й за часів козацької української держави, і бачимо його на козацьких і запорізьких корогвах від 16-го до 18-го століть, на бердиші (топорі) гетьмана Богдана Хмельницького і на печатках Малоросійської колеґії з 1722 р. З повищого, далеко ще неповного представлення фактів, бачимо, що Архистратиг Михаїл був колись державною емблемою всеукраїнського значення, і що він, як герб Київського великого князівства, має свою повну історичну основу. Тому теж і не диво, що 1914 і 1917 рр. появився він на прапорах українських військових формацій, в двадцятих роках на поштових марках ЗУНР і тепер уважаємо його гербом Київської землі й міста Києва».

І продовж шести століть архистратиг Михаїл, колишній герб Мономаховичів був гербом Києва і Київщини, і в галицьких виданнях до 1917 р. образ св. Михаїла з мечем і щитом, як герб Київської землі і левом на щиті, як герб Галичини, подавано, як знамено Соборної України.

Полюючи на чортів та всяку нечисту силу, св. Михаїл став природним патроном мисливців, і за давніх часів мисливці в Україні дня 8 листопада за ст. ст. все йшли до церкви й ставили перед образом св. Михайла свічку.

На Карп. Україні це такий же «знаменитий день», як Дмитра, або Юрія До нього прив'язують чимало прикмет: «Коли на Михайла ясно, то на другий рік буде багато сіна, коли ж хмарно, то літо студене й мокре буде». «Коли Козьма й Дам'ян закує, то Михайло розкує». «Коли Михась закує, то Микола розкує» (Жаткович у «Етн. Зб. НТШ. II, 10). На Придніпрянщині на Михайла ждуть снігу: «Михайло приїхав на білому коні». (Чуб III, 257).

МИХАЙЛО ВСЕВОЛОДОВИЧ — великий князь чернігівський, а деякий час і київський з чернігівських Ольговичів, признаний православною Церквою святим, як мученик за віру.

У 1234 р. він заняв Галич, 1238 р. — Київ, але в 1239 р., наляканий чутками про татар, утік до Угорщини, бо був посвоячений з угорським королем Белею IV: син Михайла Ростислав був одружений з угорською королівною і протягом 10 років (1235—45) намагався, при помочі мадярів і поляків загарбати від Данила собі Галичину. Як і Данило, Михайло тяжко відчував залежність від татар, і, щоб від неї звільнитися, шукав, як і Данило, допомоги на Заході. В 1245 р. вислав він на Ліонський собор київського митрополита Петра Акеровича — церковною унією з Римом думав він здобути помочі в Зах. Европі від татар. Про це писав у статті «Наші королі» М. Андрусяк у «Свободі»:

«Татарський хан мабуть, довідався про ці його заміри (чи не завдяки суздальському князеві Ярославовоі Всеволодовичові, що з ласки хана Батия став київським князем у 1246 р.), бо хан зажадав від Михайла в Сараю, щоб він, на знак очищення від лихих думок, пройшов поміж два вогні та поклонився опікунчим духам ханського роду. Він цього не вчинив, і його замучили татари. Подібно, як замученого над Калкою Мстислава III, православна Церква признала і його, як мученика за Христову віру, святим. Коли папа Інокентій IУ писав у своїй грамоті з 3 травня 1246 р., виставленій внаслідок заяви митрополита Петра на ліонському соборі, до «руського короля»: «Тому рішились ми тобою і твоїм королівством, як новонабутим, опікуватися з особливою ласкою і прихильністю, радо прихиляємось до твоїх обіцянок і прохань», та бере «руського короля і його державу під опіку св. Петра», та на якого то «руського короля» двір висилав папа двох домініканів, — цей «руський король» уже загинув. Чубатий (с. 43), а за ним Микола Голубець («Велика історія України», ст. 254) хибно уважали, що цим «руським королем» був Данило» — ним був Михайло. (Див. КОРОЛЬ).

МИХАЙЛОВЕ ЧУДО — 6 вересня ст. ст. Цей день звуть також ПРИГІДЛИВИМ СВЯТОМ, бо «хто на те свято робить, тому станеться якась пригода», чи «чудо» (Зап. ЮЗОтд. 1874, II, 359).

«На Михайлове Чудо не треба ні з ким сваритися, ані кого проклинати, бо так і станеться, як закляне. Як люди в сварці, то говорять самі до себе: «Би ся тобі збігали на чудо та й на диво» (МУЕ, НТШ VII, 226). «На

місяці, що то видно такі плями чорні, то то чудо там стоїть: на Михайла Чудотворця брат із братом кидав снопи в стирту та й пробив один одного вилами, молодший старшого, й так він держить брата на вилах на місяці. І кажуть, що поки світла в сонці, то буде видко те чудо. То Бог того поставив на місяці, аби тото видко всім людям, **аби люди не робили на Михайла».** (Онищук у МУЕ НТШ XI, 8).

МИХАЙЛОВСЬКИЙ - ДАНИЛЕВСЬКИЙ — московський генерал, що в 1823 р. подорожував по Україні і писав потім у своїх спогадах: «Я не знаходив на Україні ні одної людини, прихильно настроєної до Росії: у всіх панував дух опозиції. Така ненависть походила від порушення прав України, від занепаду кредиту й промисловости, від збільшення податків, які на Україні спричинили загальну бідність, і від лихого устрою судівництва, де сумління було продажне...» (Русская Старина, 1900, X. 212: Цитовано у М. Мухина в «Сам Думка» 1936, ст. 97).

МИХАЛЬЧУК КОСТЬ (1840 - 1914) — філолог, знавець української мови, член київської Старої Громади, дійсний член НТШ і Укр. Науков. Т-ва в Києві, а також Істор. Т-ва ім. Нестора Літописця, автор першої спроби систематизації українських говірок. Крім фахових праць із філології, залишив «Автобіографію», видруковану з ЗНТШ т. 121). У ній читаємо: «Ми вбачали в російстві перемагаючий (деспотично-сервілістичний) дух, моральну недисциплінованість і нахильність до інтелектуального анархізму, песимізму й нігілізму на всі лади у всіх сферах понять і на всіх ступенях соціяльної й політичної організації життя, що сплоджує страшне безладдя, безхарактерність і улюбленість культу ні?вани...» (Див. БЕЗАЛАБЕРНІСТЬ).

МИЧКА — пасмо льону, або конопляного прядива; звідти також пасмо волосся. У «Енеїді» Котляревського:

Сховала під кибалку мичку,
Щоб не світилася коса.

МИЧКА — на Сяніччині кругла, суконна шапка з завиваним дашком та кляпами на вуха. («Рідна Мова» 1938, ст. 138).

МИША — малий гризун із довгим хвостом, укритим лусочками, — дуже плідний і шкідливий. У нас загально вірили, що вагітній не можна ні в чому відмовляти, бо інакше ту особу, що відмовила б трапило б якесь нещастя — миші поїли б одяг, абощо. (МУЕ, НТШ, VIII, 5). Молодим на Стрийщині зашивали в сорочку — від уроків — мишачі очі (Етн. Зб. НТШ, XI, 173). Як миша з'їсть чогось свяченого, то перемінюється в лилика (МУЕ. НТШ. XVIII, 81).

Миша була в нас символом бідности. «Голий, як миша», іноді додавалося — «як церковна миша», бо в церкві нема що їсти. Багато жінок бояться мишей, але в нашому народі миша — найбільш безборонна, безсила тваринка, і тому співається: «Як ти мишей боїшся, на воротях повісся», — бо ти, очевидно, найгірший боягуз, якому не повинно бути місця в житті.

МИШАЧИЙ ОГОНЬ — фосфоричне світло, що його випромінює спорохніле, трухняве дерево: «Про мишачий огонь чули?.. То несправжній огонь. Він робиться в порохні — сам по собі, і світить тільки вночі. Світить білувато і не пече. . .» (Перв. Гром. 1927, I, 157).

МИШУГА ЛУКА (1887—1955) — видатний громадський діяч, головний редактор американської «Свободи», якій віддав 30 років свого життя. Був він представником (з 1921 р.)уряду Зах. УНР у Вашінґтоні, потім, протягом 17 років, ген. секретарем центрального Об'єднання Українських Американських Організацій, членом Політичної Ради УККомітету і головою З'єднаного Укр. Амер. Допомогового Комітету (ЗУАДК). Д. Галичин писав про нього в «Свободі» (19. II. 1955):

«Будучи секретарем Об'єднання, Він виконав величезну працю для ознайомлення американської опінії з українськими проблемами. Всі меморіяли і телеграми до американського та інших урядів, все виходило з-під його редакції, а близько пів мільйона зібраних грошей на визвольну боротьбу — це головно і майже виключно його заслуга. Об'єднання і весь провід української спільноти за тих 17 років так тісно пов'язані з особою Покійного, що можна сміло і без перебільшення сказати, що час між двома світовими війнами був епохою Мишуги на американській землі».

МИШУГА ОЛЕКСАНДЕР (1853 — 1922) — ліричний тенор, оперовий співак світової слави, родом із Галичини, професор співу (в рр. 1906—1911) в музично - драматичній школі ім. М. Лисенка в Києві, де серед його учнів був і Михайло МИКИША. Виступаючи на сценах оперних театрів Львова і Варшави, Києва і Петербурґа, Відня і Берліну, Риму і Парижу, Міляно, Лондону, Стокгольму, О. Мишуґа завжди підкреслював свою українську національність і висловлював глибокий жаль, що не може працювати в українській опері: «Я мушу заробляти на чужій території і помагати тим, що на своїй будуть колись працювати», — писав він у одному листі, уривок із якого був видрукований в «Свободі» 1. II. 1956 р. І дійсно, велику частину своїх співацьких заробітків,

О. Мишуга вживав на допомогу своїм землякам — учням, студентам, письменникам, Музичному Т-ву ім. М. Лисенка, реміснично - промисловій бурсі та багатьом іншим установам. Лише завдяки коштам, які він передав І. Франкові, зміг наш великий поет видати свою збірку «Зів'яле листя». Навіть в останні хвилини свого життя О. Мишуга передав усе своє майно Музичному Інститутові ім. М. Лисенка у Львові.

Як високо цінили закордоном мистецтво Ол. Мишуги, видно з того, що геніяльний композитор Р. Леонкавалльо, побувавши на виставі своєї опери «Паяци», подарував йому клявір з написом: «Не можу собі уявити, що б можна було співати краще партію Каніо, ніж як її співає п. Мишуга».

МІДАС — леґендарний цар Фріґії, славний своїм багатством: усе, до чого він торкався, змінялося в золото. За те, що в музичному змаганні Аполлона з ПАНОМ (див.), признав першенство ПАНОВІ, Аполлон покарав його, надавши йому ослячі вуха. Мідас сховав їх під розкішну тіяру, але голяр побачив ті вуха і згорав від бажання оповісти цю таємницю. Проте, побоюючись наслідків, викопав у землі ямку, сказав у неї, що в Мідаса ослячі вуха, і закопав ямку. Але в тому місці виріс очерет, який і оповів світові про вуха Мідаса. Тепер МІДАСОМ називають критика, що не розуміється на мистецтві, яке критикує, і натякають на його ослячі вуха.

МІДЕРИТ — рід ґраверства, в якому рисунок виконується на мідяній дошці гострим долотцем, а фарба заходить у вирізані рівчаки. Мідерит відомий в Европі від другої половини XV в.

МІДЯНА ДОБА — культурний період між кам'яною й брондзовою добою, коли появляються перші металеві вироби з міді — на нашій території десь коло 3.000 р. до Р. Хр. З міді легко виковувати на зимно ріжні речі, — далеко легше, ніж із заліза. З міді робили в давнину насамперед зброю, а потім хатнє начиння і прикраси. Цікаву згадку про вжиття міді на наших землях записав Геродот (б. 485 — 425 до Р. Хр.): скитський володар Аріянт задумав порахувати населення в своїй державі, себто зробити перший у всьому світі перепис населення. Кожний мешканець скитської держави, під страхом кари смерти за непослух, мусів переслати королеві мідяне вістря від стріли до лука. Із тих усіх вістер король вирішив зробити національний пам'ятник: мистці перекували їх у величезний котел, в якому містилося 600 амфор (амфори були двох родів — приблизно по 30 і по 15 літрів, — не знати котрі малося на увазі). Стінки кітла були грубі на 6 пальців, себто більше ніж 10 см. Геродот бачив його на власні очі.

За князівської України маємо цікаву згадку про підлогу Холмської катедри, яку було зроблено «з міді і олива», так, що вона блищала, як дзеркало.. .» Згадуються також «двері мідяні», що їх вилив кн. Володимир Василькович для любомльської церкви. (М. Груш. «Іст. УР.» III, 432).

МІЖНАРОДНЯ УНІЯ ТОВАРИСТВ ЛІҐИ НАЦІЙ з осідком у Брюсселі мала на меті дати підтримку зусиллям Ліґи Націй, довести до замирення у світі шляхом полагодження всяких міжнародніх конфліктів мирними засобами. Одною із справ, якою зайнялася Міжнародна Унія Т-ств Ліґи Націй (МУТЛН), була справа охорони національних меншин та справа переведення засади самовизначення народів, наміченої у відомих 14 точках президента США Вільсона.

Маючи на увазі актуальність програми Унії та об'єднаних в ній Т-ств Ліґи Націй, гурток українських діячів на еміґрації у Відні вирішив з кінцем 1921 р. заснувати Західньо - Українське Товариство Ліґи Націй (ЗУТЛН), щоб дати можливість представникам цього Т-ва брати участь у міжнародніх конґресах, засіданнях Головної Ради та комісій МУТЛН, які мали відбуватись періодично в різних місцевостях Европи. Головою ЗУТЛН, яке створено на державній основі, обрано д-ра Романа Перфецького, тодішнього секретаря внутрішніх справ в уряді Президента Петрушевича, в члени Президії увійшли від українців посол Лев Левицький, від поляків — Ернест Брайтер (видавець відомого у Львові тижневика «Монітор»), від жидів — д-р Ізраель Вальдман, а на головного секретаря Т-ва обрано д-ра Ол. Марітчака.

На Конґресі МУТЛН, що відбувся в Празі в червні 1922 р., в склад МУТЛН було прийнято, невважаючи на гострий спротив польської делеґації, Західньо - Українське Т-во Ліґи Націй, а також і Східньо - Українське, що також тим часом було створено в Відні. Проте, вже в наступному Конґресі МУТЛН, що відбувся в літку 1923 р. в Ліоні, українці участи не брали, бо 14. III. 1923 Конференція Амбасадорів держав Антанти признала Східню Галичину Польщі, і поляки скористали з цього, щоб знову поставити справу про недопущення українців, що не мають самостійної держави, до участи в Конґресі, і про виключення їх із МУТЛН. Українці, сконстатувавши безнадійний стан справи, самі подали заяву про вихід із МУТЛН.

Д-р О. Марітчак писав у «Свободі» в лютому 1955 р.:

«При оцінці діяльности ЗУТЛН слід відмітити, що воно єдине з політичних організацій, які діяли на міжнародній арені, осягнуло на конґресі Міжнародньої Унії у Празі в 1922

р. признання Східній Галичині, як колишній частині Австрії, права на державну незалежність. Це осягнення має безумовно історичне значення. Наша діяльність не обмежилась на акції ЗУТЛН, але промостила собі шлях до інших міжнародніх організацій, як міжпарляментарна Унія, міжнародні католицькі, жіночі і студентські організації та інші. Наші виступи на міжародній арені популяризували українську справу і робили її предметом численних дебат на міжнародніх з'їздах».

МІЖПАРЛЯМЕНТАРНА УНІЯ — створена після першої світової війни, як «парлямент парляментів»: в сесіях цієї Міжпарляментарної Унії мав право брати участь кожний член парляменту европейських держав. В 1928 р., на ювілейній (XXУ-ій) сесії в Берліні взяли вперше участь і десять українців як послів до польського парляменту. Виступав в їх імені Остап Луцький, який в довшій промові перед півтисячкою делеґатів усіх парляментів, з питомою йому красномовністю, вказав на важке становище українського 40-мільйонового народу, единого з великих народів, що не має власної держави, будучи поділеним між СССР, Польщею, Чехословаччиною й Румунією. Він коротко з'ясував становище українського народу в кожній з тих чотирьох держав, вияснив змагання українського народу та домагання прав самовизначення для українців що повинні на власній національній території мати свою власну державу.

День перед тим відбулося зібрання посолок ріжних країн, що прибули на наради Міжпарляментарної Унії. На цьому зібранні виступала Милена Рудницька, змалювавши прикрий стан українського народу під Польщею

МІЗАНТРОП — відлюдок; людина, що уникає людського товариства. У нас про таких людей казали: «Зарився у своїм гнізді, що й на світ не визирає». (Ів. Франко «Припов.» I, в. I,I 349).

МІЗИН — село на Чернігівщині, що ввійшло в історію світового мистецтва та археології, завдяки палеолітичній стації мадленської культури, що її розкопав тут Хв. Вовк із Л. Чикаленком в рр. 1909—1912. Тут знайдено дуже важливий для історії мистецтва МЕАНДРОВИЙ орнамент, ритий на браслеті із слонівки. Про значення мізинського скарбу доповідав Л. Чикаленко на зборах УВАН у Нью Йорку 28. I. 1951.

На підставі геологічних визначень можна припускати, що тут знайдено рештки творчости людей, які жили біля 75 тисяч років тому, ще до наступу великого льодівця, що вкривав північну Україну. Проф. Чикаленко продемонстрував численні приклади орнаментів, що вкривали речі, знайдені в Мизині, вік яких віднесено до старої кам'яної доби. Ці орнаменти були чисто ґрафічного характеру, отже, походили не з передачі людиною баченого, як то буває з зображенням квітів, чи тварин, а то було мистецтво емоційне, що, можливо, виникло під впливом ритмічної праці. То була предтеча «чистого мистецтва», про яке десятки тисяч років провадились запальні дискусії. Проф. Чикаленко знайшов відображення мізинських мотивів у зразках мистецтва багатьох народів, а зокрема в поліських вишивках. Мізинське розкопище показало, як глибоко і давно лежить у людині почуття ритму.

МІЗИН, МІЗИННЕ ДИТЯ — наймолодший брат, остання дитина. У догомеровській міфології і Кронос, і Зевес, божеські герої, рятівники своїх братів і сестер, були останніми дітьми. Останньою дитиною був і Мауї, божеський спаситель Полінезії.

Якщо ж пізніше, у Гомера, Зевес із наймолодшого робиться найстаршим, то це, як відзначив Вальтер Отто, «виявляє величезну зміну в поглядах» («Боги давньої Греції» 1941, 38). I в наших казках про трьох братів, завжди наймудрішим, найвідважнішим і найвдатнішим виступає наймолодший брат. Це відношення до наймолодшої дитини виступає і в віруванні, що, коли Мізин виросте, може мізинним і великим пальцем защіпувати чиряки та бородавки на людях, — а вони, як тільки їх Мізин защіпне, не мають більше сили рости, нидіють і гинуть». (МУЕ, НТШ. XVIII, 104).

МІЗИНЕЦЬ, МІЗИННИЙ ПАЛЕЦЬ — найменший палець на руці. Йому український нарід надавав особливого значення — це палець, що, мовляв, знаходиться в безпосередньому зв'язку з душею, тому, напр., упирі ссуть кров у дітей через мізинець: «Котора жінка не перехрестить дітей вікон, дверей, колиски, то мертв'як ходить по хатах і з мізинця кров ссе. Від того дитина вмирає» (Милорадович у «К. Ст.» 1899, VIII, 200).

I у самого упиря душа знаходиться в мізинці лівої руки, — коли б йому утяти той палець, то душа зараз би з нього вийшла, і він умер би. (Етн. ЗБ. НТШ. XXXII, 306). У латиських народніх казках оповідається, що, коли упир виссав у молодої кров, і вона від того вмерла, а його запитали, як би знову оживити, то він відповів, що треба було б комусь розрізати собі мізинця лівої руки і крапнути їй три каплі в рот (Миллер В. «Матеріяли. . .» II, 139). У давніх римлян заніміння, себто змертвіння, мізинця вважалося за зловіщий знак (Менар, VIII, 271).

Договори з чортом, в яких йому записувалося душу, теж треба було підписувати кров'ю з мізинця (К. Ст. 1899, IX. 387. Етн Зб.. НТШ. XXXII, 409).

У Думі про Олексія Поповича й Бурю на Чорнім Морі оповідається, що буря стихає, коли грішному Поповичеві

На лівій руці мізинного пальця втинали,
Його кров у Чорнеє Море метали.
То скоро Чорнеє Море кров
християнську заживало.
То так уклало,
Ніби ніколи й не грало,
Суден козацьких не розривало...

Тут маємо свідоцтво про жертву крови, і цікаво, що ця кров добувається саме з мізинця і то лівої руки.

Мізинець був ніби провідником у внутрішній світ людини, і тому: «Коли хтось зачне говорити крізь сон, а інший в тій хвилі взяв би його за мізинний палець лівої руки, то тоді сонний відповів би всю правду на кожне питання, яке б задав той, що тримає його за палець..» (Етн. Зб. НТШ. V, 180). На Київщині казали: «Маленьких дітей, отак годів у два, у три, або й у чотири, як вони сонні, питають, чи буде що, чи ні. От воно й скаже щось через сон, і того вже тримаються, то й хваляться тоді, як сповниться... Беруть ще й за пальчик дитину, як допитуються про віщо, за мізинчик придушують..» (МУЕ. НТШ. IX. 127).

Відповідно до вірування, що через мізинець виявляються почування й думки людини, вірять також, що трактуючи належно мізинний палець, можна і впливати на думки та почуття. Тому — «як хто сильно тужить за покійником, йому на кілька днів перев'язують мізинець ниточкою, чи биндочкою» (Ів. Бєньковський в К. Ст. 1896. IX. 259). Безсумнівний вияв давнього вірування в можливість впливати на почуття людей через їх мізинці, знаходимо і в весільному обряді облизування на заручинах мізинців із медом (див. МЕД). У давнину й перстінь, що мав в'язати дівчину як справжня присяга любови, надягався на мізинець, як видно з веснянки про Тумана, де мати радить доньці:

Доњько моя, роженько,
Як підеш ти у танець,
Не ставай край Тумана:
Туман руку стискає,
Золот перстінь здіймає,
На мізинець надіває..

Через мізинець можна впливати не тільки на внутрішній біль — тугу, тощо а й на біль фізичний: «Коли болять зуби, то треба замацувати мізинним пальцем руки вмерлого..» (Етн. Зб. НТШ. XXXII ст. 373). Але тут маємо вже виродження давнього вірування: головна сила тут уже не в мізинцеві чужої руки, а в тому що то чужа рука — **мертва**, а все мертве зменшує, «мертвить» біль, як маємо на те багато прикладів.

Особливу ролю мізинця відмічено і в космогонічних леґендах, де оповідається що Господь бачучи, як Сатанаїл нудиться без товариства, порадив йому: — «Іди там до студні та вмочи мізинний палець і скинь за себе, то й зробиться тобі товариш». — Ну, а він як пішов, як зачав мачати пальці, як зачав кидати — наметав тьму-тьменну... У другому варіянті цього оповідання, Господь хотячи дати Адамові товариша, замість жінки, сказав йому: «Вмочи в росу мізинний палець та стріпни перед собою, то й приятель буде. Гляди ж, тільки не тріпай позад себе!» — А Адам чи забувся, чи що — вмочив у росу цілу руку та як тріпне навідвороть, так і з'явилось п'ять чортяк.. (М. Груш. «Іст. у. літ.» IV, ст, 407—408).

МІЗИННИЙ ДЕНЬ — субота.

МІЗОК, МОЗОК — орган думання що складається з сірої м'якої маси нервових клітин та волокон і міститься в черепі. символ розуму — «Курячий же в тебе пане Петре, мізок» («Чорна Рада» П. Куліша). Як відомо, курка у нас вважається дуже дурнуватою птицею. З другого боку, мозок — осідок не тільки розуму, як такого, але й взагалі всяких помислів і думок, що можуть бути й зовсім нерозумними. А що, напр., кітка вважається в нас за любашну, пристрасну звірину, то звідти виникає вірування в приворотну силу котячого мозку: «Любить її, ніби кошачим мозком його нагодувала» (Номис, 8747).

Мабуть, тому і Пітагор наказував своїм учням, навчаючи їх потреби думати **власною** головою: «Не їж мозку». Примітивні люди з особливою пожадливістю поїдали мозок, як найважніший осідок життєвої сили — МАНИ (див.) — і звідти таке поширене в давньому світі полювання за головами. І давнім грекам не були чужі такі уявлення, якто бачимо в міті про Тідея, який, забивши свого ворога Меляніпа, розбиває його череп і випдає мозок. Зустрічаємо їх у кельтів, у ґерманів, у скитів. Відбитка цього стародавнього вірування збереглася і в вище наведеній приповідці, і в наказі Пітагора.

МІЗОНЕЇЗМ — надто перебільшена нехіть до всякої новизни, до всякого нового напрямку думки, до всякого нового звичаю.

МІКЛОСИЧ ФРАНЦ (1813 — 1891) — найбільший славіст XIX ст., словінець родом. Він перший довів усебічно цілковиту самостійність української мови та створив окрему порівняльно - історичну школу славістів, з якої вийшли й деякі українські філологи, як Осадца, Огоновський акад. Ст. Смаль-Стоцький.

МІКРОКОСМОС — «малий світ» — людина в протиставленні до МАКРОКОСМОСУ, себто всьому світові. Чимало філософів люблять знаходити повну аналогію між мікрокос-

мосом і макрокосмосом. навіть у дрібницях. В кожній людині ніби знаходиться всесвіт у мініятюрі. Цю ідею мікрокосмосу ми знаходимо в давній персідській релігії, почасти в Платона .у філософів середньовіччя, особливо часів ренесансу і в містиків новіших часів. Знаходимо її і в нашого К. Транквіліона Ставровецького і особливо в Гр. Сковороди.

МІЛІТАРИЗМ — напрям державної політики, що змагає насамперед до збільшення военної сили своєї держави, жертвуючи для цієї цілі потребами населення в речах цивільного побуту та цивільної культури. Наймаркантніший приклад мілітаризму являє советська Москва. що заради розбудови важкої промисловости для военних цілей занедбала цілковито продукцію речей першої необхідности витворюючи для населення СССР небувало низький рівень життя. Фостер Даллес, міністер зак. справ США говорив 24. IV. 1958 р.: «Одна з цілей советського комунізму. — властиво. мабуть, головна його ціль — це осягнути найбільшу в світі збройну силу, щоб могти загрожувати світові і примушувати всіх собі до послуху. СССР віддає військовим цілям 15% своєї національної продукції. Советська пропаґанда намагається відвернути увагу світу від розмірів цього свого мілітарного зусилля. Вона говорить про «мир» і про «розброєння». Але одночасно вона не забуває й виголошувати погрози, коли це здається відповідним її амбіціям... Коли б ми хотіли тепер панувати збройно над світом, ми могли б цього осягнути. Для цього треба було б тільки присвятити військовим цілям таку саму пропорцію нашої національної продукції, як це роблять Совети. Лише треба було б нам накинути нашому населенню маленьку частину з тих обмежень, що їх накидається советському населенню Не умніваюсь, що наше населення радо принесло б і більші жертви, коли б того вимагали події... Але не дай Боже, щоб прийшов такий день, коли США перетворилися б у мілітаристичну націю. пожадливу військової сили, як самостійної цілі. Ми можемо бути задоволені, що відкидаємо ті мілітарні цілі, що їх ставлять собі советські власті...»

У XIX ст. був відомий ПРУСЬКИЙ МІЛІТАРИЗМ, який покористувався теорією т зв. «реальної політики», що всяке право родиться з могучости й сили, а могучість і силу утотожнювала з насиллям: «Войовничість дикуна, варвара навіть середньовічного лицаря чи вояка — психологічно й морально зовсім щось інше, ніж науково продумана мілітаристична система новітньої абсолютистичної держави» (Масарик «Світова революція» 1930, ст. 359. 369).

МІЛКОВСЬКИЙ ЖИҐМОНТ (1824 — 1915) —видатний польський письменник, що писав під псевдом Теодора Томаша Єжа. Уродженець українського Поділля, він виріс під впливом української культури, і його творчість була просякнута українським духом. Про це він сам писав у своїх тритомових «Спогадах», виданих Краківською Академією Мистецтва в 1936 р.: «Бачив я (ще малим хлопцем) у відписах «Енеїду» Котляревського... Її наша шляхта дуже читала. була вона широко відома. Сусіди привозили її зі собою і разом голосно. захоплюючись, читали... (Мова не робила різниці, бо всі ми говорили по-українськи, а кьсондз К. Комарницьки,й латинський парох у Рибниці, писав вірші по-польськи й по-українськи). Тямлю свята: Свят-Вечір, сніп збіжжя в куті, стіл накритий сіном, колач, пиріжки, кутя... коляди, що їх хлопці й парубки під вікнами виспівували. за кожною стрічкою повторяючи: «ой дай Боже» та кожну строфу кінчили окликом: «Святий Вечір, добрий вечір а всім людям на ввесь вечір»... .

«Мої батьки для релігії мали пошану: часом їздили до костела, але звичайно в нашім домі, в каплиці, служилась Служба Божа в унїятському (тобто українському католицькому) обряді... Тому я і не бачив між обрядами різниці, крім тієї, яка сама кидалась в очі...»

«Був я в Немирові, разом з батьками на театральній виставі, якоїсь мандрівної української трупи. Захопила мене «Наталка Полтавка». Я мріяв про неї, вона являлась мені у снах і був момент, що я нічого не бажав, як тільки виступати на сцені в ролі Петруся.»

«Цілі вечорі, сидячи з парубками, я слухав казок.. Оповідання про опирів проймали мене цікавістю і жахом. Я бажав стрінутися з опиром віч-на-віч, моя фантазія творила різноманітні драматичні ситуації... і поневолі, без мого відома, в моїм умі нагромаджувалися матеріяли, які я почав використовувати двадцять років пізніше, як письменник. «В рр. 1838—1842 познайомився я з кількома хлопцями (синами польської шляхти) з Києва. Один із них чудово деклямував «Кавказ» і «Послання» Шевченка»...

МІЛЛЕР ДМИТРО (†1913) — історик українського права. Залишив по собі цінні «Очерки из историі и юридического бита Ст. Малоросіи. Суди земскіе, ґродскіе и подкоморскіе в XVIII ст.». «Превращеніе малорусской старшини в дворянство» (1899).

МІЛЛЕР ІВАН. — німець, що подорожував по Україні в 1787 р. Видрукував в Гамбурґу книжку «Подорож з. Волині до Херсона». в якій навів пісню, записану біля Запоріжжя: «Сказали нам депутати іти до столиці..»

МІЛЛЕР ЛЬОРЕНЦ (†1598) — курляндський шляхтич, «ґофрат», дипломат польського

короля Степана Баторія, відвідав Україну і описав її в своїх «Історіях». Про Київ тут читаємо: «Київ у стародавні часи мав бути чудовим і величезним містом. Видко це по стародавніх мурах, що оточують його на 8 миль, і по чудових великих церквах. У цих церквах є гарні підземні склепіння. . великі кам'яні колони, ніби моноліти. .»

Про чорноморські степи Л. Міллер писав: «Трава там росте така висока й густа, що їхати по ній возом неможливо: трава заплутує колеса і не пускає воза. У лісах там на деревах сила бджіл. .»

Тут же подано джерельні відомості про Івана ПІДКОВУ (див.): «Підкова був знаменитою людиною, наділений незвичайною силою. Нову, неуживану підкову він міг зломати руками, як прутик. Цього Підкову прикордонні козаки (на кордоні Молдавії й Волохії) обрали собі за гетьмана і жорстоко громили турків. Тоді король (що був у добрих відносинах із Туреччиною) придумав, щоб якісь добрі приятелі Підкови написали до нього листа з запрошенням приїхати на умовлене місце і в листі запевнили Підкову, що король обіцяє зберегти йому честь і віру. Підкова, як чесний вояк, вірить і їде до цих своїх добрих приятелів (не називаю їх з дискретности), які йому зараз же й проголосили королівський наказ залишити козаків і їхати до його королівської милости запевняючи, що й волосок з голови його не впаде . .» Далі оповідається про підступний арешт Підкови і його страчення.

МІЛЛЕРАН ОЛЕКСАНДЕР (1859—1943) — французький адвокат кілька разів міністер, 1920 р. голова уряду, 1920—24 — президент республіки, 1925 р. — сенатор. Завзятий ворог українського національного відродження, яке вважав «німецькою інтриґою». Коли в контакті з ґр. Тишкевичем,депутат Ґаяр-Бансель (див.) інтерпелював Міллерана в парляменті в українській справі, Міллеран навіть не вважав потрібним йому відповідати. Мілларанові завдячує ген. Вранґель своє визнання, як «голова Русской Армії».

МІЛЬ П'ЄР — французький письменник, автор роману «Шукачі пригод», дія якого відбувається переважно в Україні Особисті інтереси, жорстока Чека, проекти якогось «комуністичного латинського інтернаціоналу» переплітаються досить драматично. Увесь зміст роману побудований на досить вибагливій фабулі.

МІМЕТИЗМ, МІМІКРІЯ — засіб самооборони в тваринному царстві: тварина набирає вигляду найближчого оточення, з яким для ворожого ока ніби зливається. Існують комахи, що виглядають як сухі патички, або листки на яких перебувають. З цих особливо відома мантиса. Відомий також ХАМАЛЕОН, що міняє забарвлення своєї шкури в залежності від освітлення, в якому знаходиться. Але і в людському суспільстві не рідкі випадки мімікрії, і вже проф. С. Сіґеле, дослідник «Злочинного натовпу» зазначив, що, як тварина, щоб уникнути своїх ворогів і краще від них охоронитися. також і люди, знайшовшись у натовпі, набирають моральне забарвлення тих, що їх оточують, щоб уникнути образ, або бійки: вони кричать те, чого від них хочуть і ніби пливуть за течією». (фр. вид. 1901. ст. 68 - 69).

І Людвіґ Панет також писав: «Безчисленні приклади людей, що практикують мімікрію, що намагаються всіма силами пройти непоміченими, злитися зі своїм оточенням. Вони завжди схвалюють думки, що їх висловили інші; ображені, вони скоро посміхаються, і флюґер їхньої духовости завжди крутиться за вітром опортунізму. Вони підлещуються до могутніх; якщо ті знаходяться в поганому настрої, намагаються не попадатися їм на очі, щоб неминуча буря не вибухнула якраз над їх головою. Зробитися маленьким — це найкраща оборона кволої і заляканої людини». («Душі без компасу» італ. вид. 1937, 118).

Найбільше людська мімікрія процвітає в країнах політичного терору, як от у СССР. Тому П. Голубенко писав у «Орлику» (1948, II, ст. 13): «Для нас не має ніякого значення марксистська фразеологія і заяви про вірність соціялізмові, революції і пролетарській партії, що ми їх зустрічаємо і на сторінках «Вапліте». Треба мати на увазі історичні обставини і той зміст, що вкладається в ці слова, і що заперечується, а що захищається. Покоління «Ваплііте» оперує марксизмом, вже не як догмою соціялізму, а як засобом і керівництвом до дії в інтересах України. А найчастіше — як засобом мімікрії...»

МІНЕРВА — італійська богиня етруського походження: богиня мудрости та знання, опікунка науки, мистецтва й поезії, ремесла й промислу, зокрема прядіння й ткацтва. Пізніше, зрівняна з грецькою АТЕНОЮ (див.), стала також богинею війни.

МІНЕЯ — богослужбова книга, в якій містяться молитви та пісні, вживані при богослужбах. Розріжняють МІНЕЮ Загальну, в якій містяться чини рухомих і нерухомих днів року з такими змінними молитвами, які співаються всьому чинові святих: пророків, апостолів, святителів, преподобних мучеників, священомучеників, преподобномучениць, священо — і преподобноісповідників безсрібників і Христа ради юродивих. Тут знаходяться також чини святам Господнім Богородичним, Чесному Хрестові, Янголам, Іванові Хрестителеві, Святим Отцям що були на Соборах. Ця Мінея допомагає там де немаєМінеї Місячної. У грець-

кій Церкві Загальної Мінеї не було. Уважають, що її написали свв. Кирило й Методій.

МІНЕЯ МІСЯЧНА містить у собі служби для нерухомих днів року і поділяється на 12 частин за числом місяців. Піснопіння Мінеї Місячної належать ріжним письменникам V—XVI вв., і мала вона в ріжних часах ріжний вигляд. Початок її відносять до св. Сафронія і пр. Івана Дамаскина, що зібрали тогочасні піснопіння в одну книжку. Потім їх доповняли в грецькій Церкві творами Йосифа та Теодора Студита і Івана, митрополита євхаїтського. У нас місячна мінея з'явилася вперше, мабуть, за часів Ярослава Мудрого і доповнена з болгарських перекладів за митроп. Кипріяна (XVI в.) та з грецьких рукописів за патріярха Никона. З наказу Петра І день перемоги москалів під Полтавою було проголошено «табільним» нерухомим державно - церковним святом, і уложено спеціяльну вдячну Службу Божу, яку правлено по всіх церквах Росії та України 27 червня. Текст її знаходився в Місячній Мінеї за червень. У чині цієї служби ясно виложено погляд Москви на українську справу. У той час, коли на політичній арені москалі доводять «своє право» до України фізичним насиллям, на науковій арені — «племінною» теорією про «ЄДИНОКРОВНІСТЬ (див.) братніх народів», то в службі з дня 27 червня вірність і піддатість Москві визнається за релігійний обов'язок! Якібудь змагання визволити Україну, осуджено в цій службі, як релігійний злочин і смертельний гріх, а далі — як диявольський виступ проти самого Бога та юдина зрада... Релігійним збезчещенням пам'яті Мазепи Москва надіялася знищити всяке бажання спротиву України імперіялістичним зазіханням Москви. Тим також виявила московська православна Церква брак у неї правдивого християнського духу, і вказала українцям шлях до Української Православної Автокефальної Церкви, бо не може бути в українців нічого спільного з Церквою, яка вважає поневолення України релігійним ідеалом, а її визволення — «диявольським наслідуванням». Орест Купранець в брошурі «Виклятий гетьман» (Торонто 1958) навів більші уривки з цієї «Благодарственної Служби...» (Див. МІСЯЦЕСЛІВ)

МІНІХ БУРКГАРД ХРІСТОФ (1683—1767) — ґраф, російський полководець німецького роду, в 1734 р. добув Данціґ, в 1736 воював Крим, в 1740 р. був головою уряду, а в 1741 пішов на заслання до Сибіру, де й залишався до 1762 р.

Перебування Мініха в Україні не залишило доброї пам'яті, як то засвідчує «Описаніе о Малой Росіи» Гр. Покаса, де знаходиться така його барвиста характеристика: «Із злобної ненависти своєї до малоросійського народу чинив (він) несчисленні з вимислів своїх малоросіянам образи і країні руйнування» і «нетерпляче того бажав, щоб цей нарід (Богом на визначеній йому землі поселений) зовсім викоренити або крайнє в вольностях їх применшити і зруйнувати...» (За Наук. Зб. УВАН, I, 1952, ст. 70). (Див. ЛИНІЯ).

М. Аркас також писав у своїй «Історії України» про похід Мініха на Крим у 1736 р.: «Московське військо стало на зимівлю постоєм в Україні. Через це знову почалися такі, як раніше, утиски, і тяжко доводилося тим місцевостям, де зимувало те військо. На другий год ізнов почався той похід під проводом того ж Мініха. Запорожці на своїх чайках та байдаках літали по Чорному морі, багато лиха зробили туркам і допомогли Мініхові й козакам, які були у тому поході під проводом Миргородського полковника Капниста. Узято тоді було Очаків. На зиму знов московське військо стало постоями в Україні, а Мініх зазимував у Полтаві. Тоді ото й склалася через ті постої приказка (пісня, Є. О.):

Москалики - соколики,
Поїли ви наші волики,
А коли вернетесь здорові
Поїсте й останні корови»
ст. 456—57). (Див. ВОЛОВЩИНА).

МІНІЯТЮРА — первісно ілюстраційний образок, або орнаментаційна прикраса в давніх рукописах. Вони були вже в папірусах Єгипту, та в античних перґаменах, а особливо поширилися були в середньовіччі до винаходу друку, та механічних способів репродукції.

У нас славні своїми мініятюрами були три рукописи XI в. — Остромирове євангеліє 1057 р. Святославів Ізборник 1073 р. і Трірська псалтир. Святославів Ізборник має кілька дуже цікавих поліхромічних і золочених мініятюр, і між ними славнозвісний образок родини кн. Святослава Ізяславича. Трірська псалтир, крім первісних німецьких мініятюр, має ще й п'ять додаткових, українських, зроблених десь в 1070 — 80 рр. — дві з них постаті Ярополка Ізяславича і його родини. Всі ці мініятюри були, мабуть, київської роботи: про Ізборник і Псалтир, як писав М. Грушевський («Іст. УР». т. III, 439) «це можна думати майже без сумніву, але з правдоподібністю також і про Євангеліє: мініятюри Ізборника й Псалтирі, дуже близькі часом, мають деякі дуже близькі подробиці і в детайлях...»

Проте, М. Голубець в «Історії укр Культури» вид. Ів. Тиктора твердить, що «Остромирова Євангелія» й «Збірник Святослава» постали в Києві», натомість «українські мініятюри Трірської псалтирі постали на Волині точніше в Луцьку або Володимирі Вол.» (ст. 496). В усякому разі вони виникли « в середовищі, в якому з'єднення східніх традицій з зах. -європейськими формами й технічними прийомами було можливе. Це власне промовляє за тим,

що мініятюри були виконані на території Зах. України» (там же ст. 498).

Інші рукописи зах. українського походження, як «Кристинопольський Апостол» з XII ст., «Кримська Євангелія» з 1144 р., «Холмська Євангелія», з XIII ст., «Галицька Євангелія», що її написав пресбітер Ґеорґій «при князі Льві й сині його Юрії» 1266 р. і нарешті «Перемиська Євангелія» роботи єромонаха Василя з поч. XIII в. з мініятюрами чотирьох євангелистів — «націховані характеристичною простотою й стриманістю в багатстві рисунку й кольориту своєї орнаментики. Не бачимо в них тієї багатої фавни, що в східньо-українських рукописах засвідчує своє східнє походження. Рисунок західньо-українських орнаментованих, рідше ілюмінованих рукописів — простий, кольорит не виходить поза жовту, червону й синю краску, до якої в XII в. приєднується ще й зелена...» (там же).

У новіших часах мініятюрою прийнято називати малюнок невеличкого розміру на слонівці, на дереві, на металі для прикраси перстенів медальйонів, табакерок, скриньок, тощо.

МІНЛИВІСТЬ СВІТУ — на думку нашого філософа Гр. Сковороди, найхарактерніша риса цього нашого світу: «Все на цьому світі народжується та щезає, все мінливе, як перекиди піску, усе дрягле і тліє, ясний день хилиться до вечора, і темна ніч обгортає землю, розкішна квітка в'яне, засихає, і стає з неї сіно.. Усе «народившись, не стоїть твердо, а в непостійности занепадає, лишень невидима істина, що вічно існує сяє, як вічний ранок, як світло неприступне, непогасиме, як сонце незахідне...» (Розглагол о древнем міре, питовано в Наукв Зб. т. II Укр. Пед. Інституту в Празі ст. 210). Зрештою, і Геракліт Ефеський (див.) був тої думки, що в цьому світі «все тече»,— «нікому не приходилося купатися двічі в тій самій річці...» Але у постійній боротьбі мінливих речей протилежности єднаються, і з того постає найчудесніша гармонія

МІНОС — мітичний син Зевеса і Европи, могутній цар Кріта, що панував яких 2.000 — 1.500 років до Р. Хр. на Середземному морі. Не знати, чи Мінос — було особисте ім'я того леґендарного володаря Кріта чи назва володаря взагалі, подібно до фараона єгиптян, чи цезаря — римлян. Мінос примусив Атени платити йому данину — щодев'ять років давати йому 7 парубків і 7 дівчат, що йшли на поталу МІНОТАВРОВІ, потворному синові Пасіфаї, що мала його ніби від бика: мав він людське тіло і бичачу голову. Мінос тримав його в ЛЯБІРИНТІ (див.), де його вбив Тезей, син атенського царя, що прибув у числі семи парубків, призначених на жертву Мінотаврові. (Див. АРІЯДНА). Бувши мудрим законодавцем, що підніс свою країну на вершок культурного розвитку, Мінос після смерти зробився, разом із Еаком та Радамантом, суддею в підземному царстві Невважаючи на накопичення в леґенді про Міноса фантастичних подробиць, розкопки, які перепровадив на острові Кріті англійський археолог Еван та інші, виявили дійсне існування на тому острові величезних палаців («лябіринту») з чудовими фресками і багатством високої цивілізації, що від імени царя Міноса одержала назву МІНОЙСЬКОЇ.

Вона вважається хронологічно першою великою европейською цивілізацією, з якої розвинулася ЕҐЕЙСЬКА чи МІКЕНСЬКА цивілізація давньої Греції, що була сучасна нашій ТРИПІЛЬСЬКІЙ.

МІНЯТИСЯ ХУСТКАМИ — обряд дівочого подружества. У Валуйському пов. на Харківщині дівчата на Святу Неділю «кумаються»: вішають вінок на вишню, і хрест повісять на вінок такий, що на шиї носять. Тоді ото крізь вінок хрест цілують, намистом міняються, хустками до Петрового дня. Ті, що поміняються, звуться КУМАМИ». (МУЕ, НТШ, XVIII, 224).

МІРА — довільно вибрана величина, якою міряють величини того ж роду.

МІРА ПОЛОТНА — в Галичині 30 цалів: «А подзвінному дам 7 мір полотна, щоб мені дзвонив цілий тиждень до дня; а дякові дам 5 мір полотна, щоб мені читав псалтир до дня..» (Сл. Грінченка). «Вироблене полотно мірить ткач мірою. Є то досить груба, звичайно чотиригранна палиця, що без головки має 30 цалів» (МУЕ, НТШ, III, 22).

В давній князівській Україні міри й ваги за Володимировою уставою знаходилися під доглядом духовенства, щоб їх не збільшувано й не зменшувано (М. Груш. «Іст. УР», III, 289).

МІРА З МЕРЦЯ — забобонний звичай, записаний на Буковині і на Київщині. На Буковині, в Черновецькому пов. «свої й чужі беруть міру від мерця, себто міряють його шнурком, який ховають собі, думаючи, що ним зможуть прив'язати собі щастя» (Етн. Зб. НТШ. XXXII, 349). Цікаво, що і в Греції діти міряють тіло батька, а міру — шнур ховають потім на сволоці (Перв. Громад. 1929, II, 125).

Вживають міру з мертвого й для втримання бджіл на пасіці: «Для охорони бджіл служили в давнину замовляння над очеретиною, якою труну для мерця міряють. Міряння очеретиною мало затримувати бджоли в пасіці, щоб вони з неї не тікали... (Милорадович в К. Ст. 1903 II, ст. 192). Тут очеретина ніби заражена маною, чи орендою мертвого тіла, що стримує всякий гін.

МІРИЛО — прилад до мірення. МІРИЛО ВАРТОСТЕЙ — критерій, мірка правильности чи неправильности етичних, взагалі теоретич-

них тверджень. В. Липинський писав: «При оцінці організаційної й культурної ролі православія та унії треба мати якесь одне мірило вартостей для явищ нашого життя. Існування чи відсутність, постійність чи змінливість такого мірила вартостей свідчить про більшу або меншу силу індивідуальности даної нації про її культуру та відпорність.

«У нас, при перевазі в нашім характері чутливости над волею, пасивности над активністю, і при слабості в нашім національнім організмі зберігаючих традицію і здержуючих, консервативних елементів, таке мірило вартости ввесь час, під впливом хвилевих подражнень, або під впливом хвилевих неудач, мінялося й міняється. Подражнені Польщею, ми позитивною вважаємо ідею «руськости», нашу спорідненість із «руським» Сходом і, «ненавидячи ляхів», ставимося вороже до унії, до заходу. Але позбавлені здержуючих консервативних елементів, які могли б цю «руськість» в її українських формах зберегти, ми її доводимо аж до «всеросійського возсоединенія» і тонемо в ньому, або втікаємо від нього назад до польськости та римо-католицтва. Подразнені Москвою, ми критикуємо православіє і глумимося над своєю предківською руськістю, щоб під впливом оцього ніким і нічим нездержаного «гніву на москаля», забігти аж до Варшави і там втопитись, або вискочити з неї назад аж до того чи іншого всеросійського... «сміновіховства». Оця імпульсивність, слабовільна хиткість та брак міри в наших почуваннях, думках та ділах, при слабості непосідаючих цих прикмет (або посідаючих їх у меншій мірі) консервативних українських сил, не дає нам скріпити своєї національної індивідуальности, витворити свого традиційного способу думання і своєї традиційної самосвідомости, мати свій власний «стиль» у культурі і політиці..

«Мені здається, що це мірило вартости (до оцінки українського духового життя) найбільше відповідає україно-творчим, коли так можна сказати, течіям нашої історичної традиції. Згідно з ними, позитивними в історії християнських Церков — як у православній, так і в унії, і в римо - католицтві, і навіть у протестантизмі в Україні — треба вважати ті поодинокі історичні доби, чи ті особи та течії в поодиноких історичних добах, що поборювали денаціоналізуючу нас релігійну та культурну виключність, а виявляли натомість змагання до гармонійного наближення і зрівноваження на ґрунті українськім цих ріжних християнських Церков і культур. Неґативним натомість буде все протилежне, — з чого одначе, не виходить, що б ці неґативні прояви нашого життя викидати за межі української історії і — як це у нас звичайно робиться — збагачувати ними всеросійську чи польську культуру. Хоч і неґативні, вони були українські, на Україні постали, умовами українського життя були викликані і пізнання їх в органічнім зв'язку з нашим життям може тільки збільшити нашу національну свідомість і нашу національну культуру тим, що навчить нас, як у будучині слід із такими проявами боротись та їх уникати.» («Релігія і Церква...»1925, 59—60).

МІРИЛО ПРАВЕДНОЄ — старо - український правничий збірник із кінця XIII і поч. XIV ст. Містив він у собі виписи зі св. Письма й Отців Церкви Устав Володимира, Руську Правду та інші правничі твори.

МІРКА — міра сипців в 8 гарців. ЧЕТВЕРИК.

МІРКА, МІРОЧКА — помільне, плата мірошникові за поміл зерном. МІРОЧКА ВІЙСЬКОВА — податок від помолу зерна за Гетьманщини, — третя частина з нього йшла на користь скарбу. Ген. Військова Канцелярія збирала докладні відомості, скільки мірочок від кого поступало і доповідала гетьманові. Останній звільняв декого від цього податку. (Слабченко «Малор Полк» ст. 165).

МІРРА — дорогоцінні пахощі давнього світу, що їх королі дарували королевам. Їх гострий запах робив більш зносним духоту літньої спеки південних країн. Араби, єгиптяни і жиди вважали мірру абсолютно необхідною для жіночого туалету. Куртизанка в Біблії хвалиться: «Почивальню свою запашила я міррою, алоєм та цинамоном» (Приповідки Солом. VII, 17). І в «Пісні Пісень» читаємо: «Я встала відсунути милому засув, а з моїх рук рокапала мірра, і з пальців моїх капала мірра на ручки замку» (V, 5). Поміж дарами, що принесли Ісусові мудреці зі Сходу була й мірра. — мала вона символізувати ту гіркість, яка супроводить всяку владу і шану: дерево, що дає мірру, дає й терпкі гіркі плоди в формі сліз. Тепер мірру вживається для виготовлення ріжних ліків, а також церковного МИРА (див. МИРО).

МІСНИЦТВО — економічно - політичне явище московської комуністичної імперії, що виявляється в ставленні місцевих інтересів окремих советських республік понад інтереси «загальносоюзні», себто фактично московські. Цей термін (не явище) особливо поширився в советській пресі за Хрущова, і виявляє наростання спротиву колоніяльному визискові поневолених Москвою народів навіть серед комуністичної верхівки тих підкорених націй.

Місництво має на меті зберегти для кожної неросійської країни СССР якмога більші її ресурси для власного вжитку її населення. Першим своєрідним виразником, теоретиком та ідеологом місництва був український

економіст Мих. ВОЛОБУЄВ (див.). Він підрахував, скільки коштує Україні її перебування в складі СССР, і виказав точними статистичними даними, що коли б український нарід був дійсним господарем своєї землі, стояв би незрівняно краще під кожним оглядом. Москва проголосила тоді Волобуєва «буржуазним українським націоналістом» і його фізично знищила. Але Волобуєв лише прилюдно висловив те, що вже давно накипіло в масах українського народу: безперервне грабування Москвою неросійських народів, а насамперед України з її величезними багатствами, що залишало її населення в небувалих злиднях, найбільше спричинилося до зросту національної свідомости тих народів і виказало їм найкраще, хто їх справжній ворог - визискувач. Про місництво, себто вияв місцевого патріотизму, або й націоналізму, в Україні говорить стаття Кравцева в «Радянській Україні» в початках 1960 р., в якій він, підносячи потребу загострення боротьби з місництвом, пояснює, що воно виявляється в домаганнях «розширення прав союзних республік. .» «в невиконуванні плянів кооперативних достав для інших республік. .» у спробах «урвати побільше для своєї республіки, своєї місцевости за рахунок держави в цілому. Місництво виявляється також у надуманому перебільшенні національних особливостей тієї чи іншої республіки, що викликає утриманські настрої, вимоги особливих пільг і більших вкладів із всесоюзного бюджету в господарство республіки. Місництво виявляється. . . в неправильному використанні коштів, спрямованих на розвиток підприємств всесоюзного значення, в спробах використати їх на місцеві другорядні щодо важливости об'єкти. .» (Цитовано за «Сам. Україною» 1960, V, ст 15)

МІСТ — дерев'яна, залізна чи кам'яна побудова, що єднає два береги річки, чи каналу, чи якого провалля, для полегшення зносин. Перший міст на Дніпрі побудовано 1115 р., заходами кн. Володимира Мономаха. Але хто побудував його, невідомо. І в Галичі за Данила був міст через Дністер. Українське мистецтво на цьому полі виявилося під час хотинської війни 1621 р. за гетьмана Сагайдачного. Польські війська мали переправитися з лівого берега на правий, але польські інженери ніяк не могли збудувати моста. Аж знайшовся якийсь місцевий селянин, — «чоловік на постать простий і плохий», — за 100 злотих узявся поставити міст, — і зробив це дуже дотепно й сміло, так що викликав незвичайний подив серед польського війська.

Під час російського походу на Кавказ 1726 р. треба було загатити якусь річку. Московські майстри при допомозі війська ніяк не могли ... річку. Та в російському війську був і ...ький полк із Гетьманщини. І знайшлися ... козаки, які річку загатили. З тої причини було заряджено слідство над московським полковником, що розтратив марно великі гроші, коли три козацькі майстри легко зробили цю роботу. (Ів. Крип'якевич в «Життя і Знання», 1934, IX, ст. 246).

Про символіку моста в українських віруваннях і звичаях та в піснях, див. КЛАДКА.

МІСТЕРІЯ — у давніх греків таємна релігійно - політична наука, сполучена з таємними обрядами, доступними тільки втаємниченим особам. Важливіші з них були ЕЛЕВЗИНСЬКІ на вшанування Деметри та її доньки Персефони (Кори); ОРФІЧНІ, зв'язані з культом мітичного співця ОРФЕЯ; ДІОНІСІЙСЬКІ.

МІСТЕРІЯ — середньовічна п'єса, що розвинулася з інсценізації деяких моментів богослуження, де знаходяться елементи якоїсь тайни, — головне тайни відкуплення людського роду Христом. А що найважніша подія з життя Христа — це його Народження і Смерть, то в містеріях оповідалося головне про те, як Христос народжувався і вмирав, та про чудеса, що при тому творилися. Ці містерії виставляли клерики спершу в церкві, пізніше на церковному подвір'ї, а потім уже й світські актори — під відкритим небом, а то і в окремих будинках. З часом, коли до містерій додано було ще й музику розвинулися з них ОРАТОРІЇ (Див. ШКІЛЬНА ДРАМА).

Т. Шевченко назвав одну з своїх поем — «Великий Льох» — містерією, бо в ній він теж оповідає про тайну викуплення, чи визволення, але найближчого нам у цьому світі — тайну визволення України, сполучуючи її з народніми оповіданнями про льохи, що залишилися коло Суботова після Хмельниччини, що там, мовляв, закопаний великий скарб — воля України.

МІСТИФІКАЦІЯ — свідоме когось обдурювання, часто з наміром висміяння, зловживаючи його довір'ям. Ю. Бойко писав: «Російський революційний рух був завжди ласий на містифікації, містифікацією захоплювався Зайчневський в 60 рр., далі Нечаєв. Стефанович і Дойч, Желябов. Але большевицька містифікація перевершила все, вона була колосальна, і вона у великій мірі вирішила успіх першого етапу революції. . .» («Російське народництво. .» 1959 ст. 79). Ця містифікація полягала в обіцюванні народові земного раю на землі, а справжньою її метою було жадання влади в формі «диктатури пролетаріяту», що в дійсності вилилася в диктатуру над пролетаріятом.

Майстерною советською містифікацією була організація подорожі московського чорносотенця Віт. Шульгіна по СССР в 1926, в наслідок якої вийшла його книжка (процензурована перше в Москві!) під заголовком «Три столиці». Шульгін блискуче дав себе пошити

в дурні, вірячи, що подорож була нелегальною. Але факт залишається фактом: в наслідок мистецьки обставленої подорожі, московський чорносотенець, політичний еміґрант, активний співробітник ген. Денікіна, в своїй книзі схвалив реставраційно - імперіялістичну політику большевиків і признав, що «всьо как било, только немножко хуже». Але те «немножко хуже» цілком компенсувалося фактом «збирання земель» та «викорчовування мазепинства..» Большевики, розуміється, використали на 100% цю свою містифікацію.

МІСТИЦИЗМ — шукання злиття людини з Богом і віра в можливість такого злиття, або бодай найбільшого до Нього наближення, що супроводиться екстазою і відчуттям надлюдської, надприродньої сили, що сповнює людину несказанним щастям. Люди, занадто перейняті містицизмом, вірять, що помічають, чи передчувають, незрозумілі іншим відносини між явищами природи, які набирають значення символів, що за ними ховається окультний зміст, відгадати який часто марно намагаються. Вони для звичайної людини не мають жадного сенсу, як от німецькі містики XVII—XVIII вв. охоче говорили про «холодний огонь» пекла, або про «темне світло» Сатани.

На Україну містичні течії прийшли з християнською літературою (св. Авґустин, ареопаґітики) і знайшли тут досить придатний ґрунт бо, як писав А. Річинський, «українці вже від передісторичних часів вірили в містичний зв'язок між людиною й Богом, — зв'язок дуже близький, який кожного втягав до активної участи в культі і наповнював людину природним оптимізмом, вірою в цінність і красу життя у перемогу споконвічної Правди і в народження нової людини нового світу, який вже нині прочувається в урочистих містеріях Св. Вечора й Різдва, як також і в філософічних творах українських мисленників (Гр. Сковорода, П. Куліш («Проблеми укр. рел. свідомости» 1933, ст. 145).

До названих вище у Річинського українських містиків, треба ще додати Паїсія Величковського та Семена Гамалію. Дуже добре вияснив ролю містицизму в релігійному і взагалі в суспільному житті В. Липинський, який писав: «В основі людських інституктів і залежних од цих інстинктів людських думок лежить хотіння жити й поширювати своє життя. Звідси постає бажання людей, в їх тяжкій боротьбі за збереження й поширення життя, скріпити свої слабі сили союзом із силами сильнішими від людських — силами, присутність яких кожна людина в той чи інший спосіб відчуває. Почуття такого союзу, яке лежить в основі того що прийнято звати містицизмом, дає людині найбільші заохочення до акції енерґійної, сталеї непохитної, з вірою, що союз із цими силами сильнішими від сил людини, дасть їй в кінці перемогу. Оце містичне почуття примушує людину віддавати все напруження свого розуму, всю дисципліну й послух своєї волі, все своє завзяття справі милій, тим Вищим Силам, в які людина вірить — справі, яка стає ціллю і провідником усіх думок і діл даної людини. Такий містицизм єсть у всякій людській вірі, однаково чи це буде релігія — тобто ірраціональна, переростаюча людський розум, віра в Бога — чи це буде якась доктрина раціоналістична, оперта на вірі в керуючі людством (отже од людини так само, як і Бог, сильніші) закони, які ми пізнаємо при помочі свого розуму. Комуністи чи соціялісти, напр., у своїм бажанні здобути владу, матеріяльні блага і зробити щасливим своє земне життя, вірять, що в цьому їм допоможуть закони матеріяльного розвитку людства, відкриті розумом пророків соціялізму і сформульовані в їхній матеріялістичній та «науковій» соціялістичній вірі. І, захоплені цією своєю вірою, вони ведуть завзяту боротьбу за владу, за панування, за матеріяльні блага...

«Містицизм — це одна з найбільших сил, яку, в боротьбі за існування, має в свойому розпорядженні людина. Без нього людина не поширила б свого панування на всю земну кулю вона б не завоювала її, не стала б «царем природи». Тільки віра дає людині той розмах те захоплення, що одні в стані творити великі, переростаючі фізичну силу людини «надлюдські » діла. Без віри — без містицизму — не можна помислити всієї людської культури й цивілізації. І перед у цій культурі й цивілізації вели й ведуть раси, нації, та кляси, серед яких переважає власне містичний настрій; серед яких містичні аспірації знаходять найвищий вираз в ідеї посланництва, в ідеї месіянізму, але які разом із тим уміють свій містицизм здержувати і ним керувати.

«Бо з цею силою, якою людина творить все надзвіряче, «надлюдське», тісно й нерозривно сполучена сила, що, неопанована й непокерована, все людьми сотворене руйнує. Ця друга сторона містицизму, його невідлучний товариш подорожній, це — гордість і тілесні, звірячі пристрасті. Сотворивши свої надлюдські діла, людина починає думати, що вона сама — джерело тих сил; що вона може не тільки пізнавати й виконувати закони Бога але сама творити ці закони, що вона сама — бог; що своєю власною людською силою, вона здатна творити чуда, і що ця здатність залежить тільки од степені її уміння од розвитку її знання, од її «науки». Убивши своєю гордістю свою релігію людина віру в Бога заміняє вірою в себе і свою чудодійну силу — іншими словами містицизм релігії вона заступає містицизмом магії...» («Релігія і Церква.» 1925 ст. 22—23).

Про містицизм французьких революціонерів писав французький соціолог Ле Бон: «При-

ціци революції (1789 р.) викликали незабаром такий порив містичного ентузіязму, який мали й ріжні попередні вірування. Вони, зрештою, змінили тільки усталений віками напрям прадідівського складу думки. Отже, нічого дивуватись нелюдській енергії членів Конвенції. Їх містичний склад думки був той самий, що й у протестантів під час Реформації. Головні герої Терору — Кутон, Сен Жюст, Робесп'ер та інші — були апостолами. Подібно Полієвктові, що руйнував престоли поганських богів, щоб проповідувати нову віру, вони мріяли катехізувати ввесь світ. Переконані в тому, що їх магічні формули вистачать, щоб попереверта ги трони, вони не вагалися проголосити королям війну. І через те, що тверда віра завжди дужча від віри непевної, вони перемогли Европу... Всі єретики, що критикували якобінську ортодоксію, були відлучені від «церкви», себто відправлені до революційного трибуналу, звідки виходили хіба тільки на ешафот..» (Хліб. Україна» 1920—21, II—IV, ст. 151).

Те саме ми бачимо в московській комуністичній революції. В передмові до «Історії роском. партії», виданої для німців, писав Зіновьев: «Історія хотіла, щоб російська комуністична партія стала зброєю людського поступу». Д. Донцов коментував: «Поставте, замість «історія» — «Провидіння» — і маєте містику найчистішої води...« («Вісник» 1933, I, 21).

Якийсь Яблочков описував в 1917 р. в «Кіевс. Мислі» засідання Совєту солдатських депутатів. Містичне його захоплення дійшло до такого ступеня, що йому вбачаються над головами членів Совєту «вогненні язики», які доти «були для нього тільки леґендою» (там же). І Д. Донцов додавав: «Як той божевільний Яблочков, відчували й інші, — відчував А. Блок, який, на чолі машеруючого большевизму, блюзнірчо поставив постать Христа.. Так відчувають і багато комуністичної молоді, вбираючи адорацію Леніна в усі атрибути релігійного культу. .» (ст 21—22).

МІСТИЧ — громадянин великих привілеґійованих міст князівської України . Цей термін із кінцем XIII ст. прикладається в Галицько - Волинському літописі до українських міщан, замість давнішої назви «гражан» (М. Грушевський «Іст. УР.» II, 377; V, 224).

МІСТО — велика оселя. В давнину місто часто зливалося з державою, — так було в давній Греції, Фінікії, Римі, а почасти навіть і в середніх віках, коли (від XI ст.) міста здобули собі в Зах. Европі автономну організацію. У нас, в Україні, міста творилися новкруги укріплених ГОРОДІВ (див.) та ЗАМКІВ (див.), що могли давати населенню охорону під час воєнних дій. Оселя, що виникала під охороною городу, називалося ПІДГОРОДДЯ, а під охороною замку — ПІДЗАМЧЕ. У XIV—XV вв. вони стали вже самостійними оселями, — містами —, які також часто оточувано мурами. Кожне таке місто було немов окремою державою і жило в своїх мурах незалежним життям.

Мури міста мали найчастіше форму чотирикутника, — такий плян міста принесено до нас з Німеччини. Мури високі на кілька метрів і грубі з стрільницями та баштами, як і мури замків. Посередині міста був чотирикутний РИНОК, себто торговиця. Тут стояв міський РАТУШ, — будинок, де урядував бурмістр із радою та збирався лавничий суд під проводом війта. Надолі ратуша були т. зв. багаті крамниці, що належали до найвизначніших купців, пивниця ради, де продавали пиво і мед із міських броварів, у підземеллі — пивниці і всякі склади. Над ратушем вивисалася ВЕЖА, висока на кілька поверхів: на ній удень і вночі перебувала сторожа, пильнуючи, чи не йде до міста ворог, або чи не почалася де пожежа. На долішньому поверсі вежі була в'язниця для злочинців, яких судило місто.

На ринку, поруч із ратушею, стояли ще інші міські будинки — вага, воскобійниця, суконниці, де продавали сукно та деколи ще приватні крамниці — ЯТКИ, або столи з усяким крамом. Перед ратушею стояв ПРАНҐЕР (див.) стовп, до якого прив'язували злочинців. На цьому місці виконували також засуди смерти, — так, на львівському ринку покарали смертю Івана ПІДКОВУ (див.). На ринку відбувалися торги й ярмарки, — тоді приїжджі купці заїздили сюди з возами і ставили свої шатра.

По чотирьох сторонах ринку стояли доми міщан, звичайно з цегли. Був припис, що дім на ринку не міг мати більше трьох вікон на одному поверсі, — щоб заощадити місце, будували доми вузькі, але на два-три поверхи. Від кожного рогу ринку йшли по дві вулиці, а від них другорядні вулички, назви вулиць бували від народів, що при них проживали, Руська, Вірменська, Татарська, або від важніших будов — Шпитальна, Катедральна і т. д. Вулиці були вузькі і тісні, рідко коли викладані бруком або дошками. Тодішні міста не мали ще постійного освітлення, — тільки перед значнішими крамницями висіли ліхтарі, особливо там, де продавали напитки «під віхою», себто під застромленою зеленою гиллякою. Особливо дбали про колодязі, щоб мати добру воду. У Львові вже в XV в. були водопроводи. Дуже поширені були парні для купелі.

По містах звичайно бувало багато церков, а при церквах були часто ШПИТАЛІ, себто притулки для немічних, нераз також гостинниці для подорожніх.. (Ів. Крип'якевич «Іст. у. культ. ст. 81—83).

У ті далекі часи, як і за козаччини українське місто відрізнялося від менших осель тільки своїми мурами, своїм рухом, зовнішнім

багатством, але не — населенням, і не мовою Велика зміна сталася в XIX в., коли, в наслідок систематичної політики обмосковлювання української адміністрації, українські міста почали втрачати свій національний український характер (Той самий процес, але в далеко меншій мірі, відбувався і по містах Зах України, де запанувала польська та німецька мова).

Ще М. Драгоманів уважав денаціоналізацію українських міст головнішою причиною відсталости української нації. І Іс. Мазепа також писав що саме «те, що міста в Україні були в чужих руках, безсумнівно було одною з найважніших причин нашої поразки в боротьбі за українську державність. З проблемою українського міста тісно зв'язана проблема нашої провідної верстви. Провідна верства має своїм завданням виділяти з себе керівників у всіх ділянках національно - державного життя. А таких людей можна підготувати й вишколити тільки за допомогою міста і його культури. . Поки міста в Україні не стануть українськими, до того часу наша провідна верства не зможе набрати належної сили та певности. .» («Підстави нашого відродження» 1949, II, 148)

Проблемі міста в Україні під Совєтами присвятила велику розвідку «Сучасна Україна» з 4. II. 1951 р. невідомого автора (Автор її заховався за зірку). А в тій статті констатується: «.. .Коли всюди в вільному світі існує органічне пов'язання міста з селом. взаємозалежности господарського й культурного порядку, місто в Україні селу вороже й органічно чуже. Це дуже добре помітили чужинці на «вільних базарах», де колгоспники збували свої скромні припаси. . Причина, чому такі розвинулися взаємини між містом і селом, та, що совєтське місто — це тільки політично - адміністративний центр. Всі інші функції міста, якщо навіть такі існують, є функціями побічними, які не впадають в око і не мають особливого значення.. . Перше, що вражає кожного, який до цього часу не знав українського міста — це російська мова, що по всіх усюдах панує. . . Але ті самі громадяни, які на вулиці розмовляють зі своїми дітьми по-російськи і дуже голосно, торгуються з колгоспницями (на базарах) менш голосно і зовсім правильною українською мовою. Це явище переходу на українську мову можна завважити теж і в поїздах, де тон дискусіям надають не міщухи, а колгоспники і носії медалів за хоробрість у «вітчизняній війні». . .

«Такі міста. як Дніпропетровське, Запоріжжя, Сталіно Миколаїв не відповідають своїм виглядом і функціями кількасоттисячним містам. Без огляду на брак необхідних у кожному великому місті санітарних споруд, комунікації. культурних осередків (театрів і кін обмаль, так що роздобути квитки вступу не легко і це звичайно зв'язане з якимись нагородами), ці міста — це тільки великі і просторі промислові скупчення. Промисловий розвиток тих міст односторонній, і тому вони творять не промислові осередки в європейському розумінні, а тільки елементи більших промислових скупчень, як Донбас, Криворіжжя». (Див. МІЩАНИ).

МІСЯЦЕСЛІВ — так, звалася у нас давніше МІНЕЯ МІСЯЧНА (див.). Як і кожна інша Автокефальна Церква, наша українська Церква,, лише номінально залежна від Візантійського патріярха, мала свій власний Місяцеслів, що складався з двох частин: 1. святі давньої Грецької та Візантійської Церкви та 2. святі свої, українські. В українському требнику 1695 р. не було жадного з тих святих, що подані в московських місяцесловах, як свої. Тільки в 1784 . Синод російської Церкви наказав українській Церкві прийняти російського місяцеслова. Першими святими, що їх канонізувала українська Церква, були князі Борис і Гліб, забиті р. 1015, а канонізовані вже р. 1072 з ініціятиви архиепископа Івана II. Великих князів Ольгу й Володимира, невважаючи на їх заслуги, було канонізовано далеко пізніше — Володимира лише в XIV ст. (між 1240 і 1311 рр.), а Ольгу в XIII ст. Причиною могло бути те, що не було чудес від їх могил, що українська Церква вважала за головну ознаку святости. Можливо й те, що митрополити — греки ставилися неприхильно до канонізації рівноапостольних князів, як робили вони спротив проти канонізації Теодосія та Антонія Печерських. Все ж число місцевих святих домонгольської доби досить значне — серед святих знаходимо кн. Ярополка-Петра, в. кн. Федора-Мстислава, кн. Святослава-Святошу, кн. Ігоря Ольговича, ченця Києво - Печерського манастиря. а для пізнішої доби — Йова Почаївського, Афанасія Берестейського. Іосафа Горленка. єпископа Білгородського та інших.

Українська православна Церква мала свої окремі свята, які інші Церкви не мали, якто — Освячення Десятинної Церкви, Бориса і Гліба, Михайла, Головосіка, на Волині — Йова Почаївського, на Київщині — Антонія та Теодосія. Ці свята відмовилася визнати Москва в XVIII ст. З виключною пошаною ставилися завжди в Україні до св. Богородиці, до свята Благовіщення, до Покрови. Це останнє тільки в XIX ст. стали святкувати і в Греції. Всупереч Візантії ще за князівської України було введено свято перенесення мощів св. Миколая з Мір Лікійських до Барі в Італії. (Н. Полонська - Василенко «Особливості укр. прав. Церкви» в «Укр. Збірн». XIV, Мюнхен 1958, ст. 71—72).

МІСЯЦЬ — сателіт нашої землі, віддалений від неї на 384.400 клм. і повернений до неї завжди тою самою стороною. Місяць — дально загасле небесне тіло, що власного світ-

ла не має, а світить соняшним світлом, що відбивається від його поверхні. В залежност від того, як ми його бачимо, говоримо про чотири КВАТИРІ чи ОДМІНИ МІСЯЦЯ: перша кватиря це — МОЛОДИК, друга кватиря — ПЕРЕКРІЙ, третя кватиря — ПІДПОВНЯ, четверта кватиря — ПОВНЯ, ПОВНИЙ МІСЯЦЬ, СТАРИК. Крім того, коли місяць «іде в серп», називають його ЩЕРБАТИМ.

З найдавніших часів ріст рослин і переміна погоди, від якої цей ріст залежить, ставилися в безпосередню залежність від місяця. Прокидаючись вранці, після сильної нічної роси, людина відразу помічала, як за ніч підросли рослини, як порозпускались бруньки, і як взагалі свіжо дихає рослинний світ. Удень ніколи не приходилося такого спостерігати, і тому природне це явище в'язалося з місяцем, царем ночі. Серед українського народу ще досі збереглося багато вірувань і прикмет, зв'язаних із загальним віруванням про вплив місяця на ріст рослин, а потім — по аналогії — і на ріст волосся, нігтів, навіть дітей. Уважають, щоб на молодику не садити картоплі, не сіяти квасолі, гороху, бо «хоч і вродить багато, та нічо не визріє», залишиться «молодим» (Ястребов «Летоп.» III, 61—63. Чубин. I. 9). При щербатому місяці не можна дерева рубати: шашіль їстиме дерево (Ястребов, там же, Чубин. I, 10). Зрештою, вже латинський письменник Варрон писав, що тільки те, що наростає знову, можна зрізувати при молодику, все ж інше треба зрізувати (щоб не росло!), коли місяць робиться щербатим. Греки вірили, що молодик дає легкий порід, а щербатий — важкий. Індуси вважали, щоб весілля відбувалося при молодику.

У зв'язку з подібними асоціяціями думки про ріст молодого місяця, який, щоб рости, мусить мати сили й здоров'я, місяць впливає й на здоров'я взагалі, а на здоров'я зубів зокрема. Коли буває місяць повний купають дитину у свяченій воді і примовляють: «Місяцю Адаме, ім'я тобі Авраме! дай тіла на кості». До молодика примовляли: «Молодик- гвоздик! Тобі на уповня, мені на чорні брови!» Або: «Молодик - гвоздик, тобі роги красні, мені очі ясні!» Або: «Місяцеві золотії роги, а нам щастя і здоровля; місяцеві на підповня». Так примовляли, коли в кого зуби боліли. (ЗНТШ, т. 88, ст. 163).

В Галичині, на Стрийщині казали: «Як місяць уже вповні буде, то господар вийде до місяця та й каже: «Місяцеві на підповня, нам на здоров'я, а ворогам нашим, що ся з нас кепкують, сміють, най ся буде на безголов'я!» Тай плюють до місяця, щоб уроки не чіплялися». (Етн. Зб. НТШ. V, 77). Коли ж у кого зуби боліли, то ждали молодого місяця і до нього казали: «Питався новий місяць старого, чи болять зуби мертвого? Як мертвого не болять, так щоб і мене не боліли» (там же). Старий місяць уявляється іноді, як батько молодого, що знаходиться вже мертвий на тому світі. Звідти, на думку О. Потебні, і таке замовлення: «Місяцю молодий княже! Чи бував ти у старого? Чи болять у нього зуби? — Ні, не болять (бо він уже неживий). Нехай же й у НН. не болять» (Чубин. 125). Потебня в РФВ, 1882, III, 87).

Місяць часто називається «князем». Не знати, чи ця назва вплинула на те, що місяць часто виступає, як символ молодого на весіллі, що теж носить назву «князя», чи, навпаки, назва молодого вплинула на те, що й до місяця, що символізує молодого, причепився той епітет «князь». Скоріше треба було б прийняти цей другий здогад.

Слала зоря до місяця рано, рано,
ранесенько:
Не заходь ти раній від мене,
ой, місяцю, товаришу.
Зайдімо обоє разом, освітимо небо й
землю.
Слала Марія до Іванка: — Ой, Іванку,
мій друже вірний!
Не сідай ти на посаді наперед мене,
рано, рано, ранесенько.
Сядемо обоє разом, звеселимо ми два
двори:
Ой перший двір — батька твого,
А другий двір — батька мого (Чубин.
IV, 112, 155).

Хліборобські народи звичайно обожують сонце, бо від нього залежать наслідки їх хліборобської праці. Культ місяця має в них тільки другорядне значення.

І цим треба з'ясувати факт, що місяць не фігурує ні в яких українських оздобах, давнього походження, зв'язаних із культом: не можна знайти його й на писанках, хоча сонце в вигляді кружочків із багатьма променями зустрічається на них досить часто. Марно шукали місяця і на короваях. Навпаки, у народів, що живуть із звіроловства та рибальства, місяць відіграє далеко значнішу ролю, бо ж головна функція місяця — світити вночі:

— А що ти скажеш, ясний місяцю?
— Ой, як зійду темної ночі,
Темної ночі та й опівночі,
То зрадується ввесь звір при лісі,
Ввесь звір при лісі, гість у дорозі.

Тому й епітети місяця — «світлий» та «ясний».

В українських колядках місяць, у протиставленні до соняшного тепла, асоціюється з холодом, зимою, бо береться «заморозити гори долини і верховини, глибок-поточейки і бистрі річейки» (Голов. II. 4. К. Ст. 1903, IV, 136). Не дурно й приповідка докоряє: «Місяцю, місяцю, світиш та не грієш, дарма в Бога хліба їси» (Груш. «Іст. у. літ.» IV, 382).

Натомість у космогонічних колядках місяць фігурує, як один із трьох предвічних Іованників — Сонце, Місяць і Вітер — що пізні-

ше перетворюються в Господа з двома апостолами, чи взагалі двох святих (див. ТРИ ТОВАРИШІ). Крім того місяць виступає в них іноді і як післанець Божий:

— Місяцю-брате, почекай мене!
А це місяць на заході:
— Я не чекаю, часу не маю,
Бо йду в посли від Господа Бога...
Най Єгомосценько двори замітають,
Двори замітають, столи ставляють,
Столи тисові, обруси шовкові,
Буде ту Господь на вечерейці...

Іноді це посольство має сумніший характер:

— Ой стій, погоди, ясен місяцю!
— Не маю часу на тя вгожати,
Ой бо я йду в чужії краї:
Ой у тих краях правда пропала,
Правда пропала, кривда настала:
Дедя (батько) до права із сином стає,
Ненька з донькою в гніву вмирає,
А брат на брата меч помикає,
Сестра на сестру чарів шукає...

(Голов. II, 165—66. Етн. Зб. НТШ. XIII, 208).

У наслідок вічної мінливости своїх кватир, місяць у всіх народів був символом нестаґости мінливости, що могла переходити навіть у зраду. У Шекспіра Джульєта каже свойому Ромео: «Не присягайся місяцем, місяцем мінливим, що кожних 30 днів одмінюється в своїй орбіті. Твоя любов зробилася б така ж мінлива..» Маємо й ми колядки, в яких Христос, рятуючись від жидів, ховається на місяці, але

Стали жиди з книг читати,
Мусів місяць Христа дати.
— Ти, місяцю, ти ізмінний,
Даєш Христа на невірних!
Вони його зараз взяли,
На тяжкії муки дали.. (Голов. III, I, Етн. Зб. НТШ. XXXV, 77—78).

Щоб яскравіше підкреслити зраду місяця, колядка перед тим дуже докладно спиняється на всіх попередніх сховищах Христа (Йордан, темний ліс, пшениця), і, хоча жиди всі ліси порубали, всі лани позжинали, Христа - Бога не впіймали, аж поки він не віддався під охорону «змінливого» місяця.

Плями на місяці викликали у всьому світі гру народньої фантазії. Загально нарід вбачає в тих плямах знаки Каїнового гріха. Іноді так і говориться, що то там Каїн і Авель, але часто оповідається просто про двох братів, які «одного невеличкого свята поїхали возити солому, причому старший брат ненароше підняв на вили молодшого брата. Бог, щоб указати людям, що на свято не можна працювати, і поставив їх на місяці (див. МИХАЙЛОВЕ ЧУДО). В інших варіянтах, старший брат у сварці насадив молодшого на вила, а Бог у кару і поставив їх на місяці (Ястребов «Лето.» III, 61, Чубин I, 7—9). Майже те саме оповідав нарід і в Римі: «Після того, як Каїн забив свого брата Авеля, Господь, щоб покарати його, зараз же післав його на місяць, щоб він там вічно спокутував свій злочин. І тепер собаки кличуть його собі на поміч, коли виють: «каї, каї!» Коли місяць уповні, зверніть увагу і побачите тінь, що ходить із в'язанкою колючок на плечах. — ото й є Каїн» (Занацца I, 193).

Зустрічаються проте й оповідання, що на місяці живе св. Юрій і пересуває заслонки, роблячи кватирі (Чуб. I, 9). Оповідання про людей на місяці поширені в усьому світі. У Китаї подібні оповідання були записані — одне в II ст. до Р. Хр., а друге в VIII по Р. Хр. Вони оповідали про жінку, яка вкрала траву несмертельности і втікла на місяць. Берінґ Ґольд зібрав значну кількість німецьких, скандинавських та англійських казок про місячного чоловіка. Головний їх зміст полягає в тому, що дроворуб рубав дрова в неділю і в кару за це був перенесений на місяць, де йому присуджено вічно стояти на видноці людей з дровами за плечима (М. Сумцов в К. Ст. 1890, X, 62—63).

Відмічено в Україні й поширені в усьому світі вірування про вплив місяця на сновид, яких у багатьох країнах звуть «люнатиками» (від «люна» — місяць), себто «місячними людьми». У нас оповідали, що у кожної людини свої — янгол і аґил. Перший сидить на правому плечі, а другий — на лівому. «Вони вдень орудують чоловіком удвох навперепір; а вже ніччю, як посвіте чоловікові прямо в вічі місяць, тоді вже по ночах аґил орудує сам, а янгол спить..» (Дикарев ст. 202).

МІСЯЧИНА — потрібний харч, який одержували українські («руські») купці, за умовою 907 р., в Візантії протягом перших шести місяців свого в ній перебування — «хліб, і вино, і м'ясо, і риби, і овощі..» (М. Груш. I. 286).

МІСЯЧКА — періодичне виділювання крови і слизі, що триває що-місяця кілька днів у дозрілих (приблизно від 14 до 50 років) жінок, за винятком періодів вагітности та — іноді — кормлення груддю. Звуть її у нас також ЦИГАНИ, РЕГУЛИ, КОШУЛЯ, ЖІНОЧЕ, СВІЙ ЧАС. Гуцули звуть місячку — ПОЛА, бойки — ЧЕРВОНИЙ ІВАН. В'яжуться з місячкою численні забобони.

На Україні загально було поширене вірування, що місячку дав Бог за кару. На Київщині казали: «Ева прогрішила, то Бог дав їй те, щоб і всі жінки теє знали» (МУЕ НТШ. VIII, 77). На всьому просторі України існувало й інше вірування, яке Талько-Гринцевич записав на Звенигородщині, а Коперніцький — в Галицьких горах: до Христа не було місячки, тільки породові очищення, але коли Мати Божа породила Христа, казала слузі винести на воду закривавлену сорочку і наказала не розгортати її та не розглядати. Одначе, служниця

не могла витримати з цікавости, і за ту її провину покарала Мати Божа всіх жінок (там же, ст. 77—78).

Цей погляд на місячку, як на «кару Божу», годиться з загальним поглядом на жінку під час місячки, як на «нечисту». Погляд про «нечистість» жінки виник у поодиноких народів безперечно самостійно. Спершу уважали жінку в часі місячки за істоту, якої не можна доторкатися, бо в ній відбувається щось таємниче. Проте, з часом, із нетикальної вона зробилася, — якто часто бувало з «табу» — «нечистою». Звістки про нечистість жінки під час місячки стрічаємо вже в найдавніших пам'ятках. Старовинні народи, як меди, перси, бактри і жиди вже вірили в шкідливість жінки під час місячки: Мойсей видав про це низку постанов, як пізніше і Махоммед. Німецький дослідник Пльос зібрав свого часу дуже багатий матеріал про погляди ріжних народів на жінку під час місячки і прийшов до висновку, що на всій земській кулі жінку під час місячки вважається нечистою, хоча й не в рівній мірі. У деяких народів доходить до того, що жінки в критичний час мусять жити окремо і не наважуються навіть показуватися на світло денне. В Европі ці погляди не такі категоричні і залишають жінці свободу рухів, хоча все ж досить обмежену. Жінки, напр., не можуть під час місячки ходити до церкви. «Борода у тої виросте, що піде з циганами до церкви» — казали звичайно на Київщині, коли хто питав, чому жінці не можна йти до церкви. В усякому разі, жінки «з циганами» дійсно не наважуються йти до церкви (там же ст. 71). Насправді ж' вступ «нечистим» жінкам до церкви заборонив ще Нікейський собор, а потім канонічні приписи Діонісія Олександрійського та Тимотея Олександрійського. Пізніше, мусіли вони в грецьких церквах стояти у передсінку і не сміли дотикатися хреста чи святого образа. Тому ще й досі— «не можна тоді (як є місячка) брати у куми, або йти, коли просять, бо треба цілувати хрест, а до святощів не можна приторкатися. Через те ніхто тоді ані в куми не піде, ані на присягу не стане. І вінчання тоді не буде, бо замічають, що як їй тоді припада, то життя буде якесь недоладне... А як піп, чи дяк ходить по слободі з молитвою або хрестом, тай трапиться у котрій хаті така жінка, що з циганами, то певно не поцілує хреста чи ікони. Хоч і піднесе їй піп, то вона скаже: «мені не можна». А то через те, що не буде ніяка страва смашна від такої жінки, і чи курку заріже, чи так, як що варитиме, то як солома буде, без смаку. .» (там же ст. 78).

Японці і турки також забороняють жінкам під час місячки ходити до божниць, приносити жертви богам, тощо. (К. Ст. 1889,XI.286).

На Київщині казали, що й на хрестини жінкам, що мають місячку, не можна ходити: «Кажуть, що як піде така людина погуляти на хрестини, то дитині пороблятъся струпи». «Хоч і од цього вже навчилися, що робити. Щоб не завадили дитині ці цигани, то та, що йде з ними, бере у пазухи трохи ПРОСА. Та й баби, що пупа ріжуть, стережуться цього лиха бо буває впорядиться яка, а не знає, що за лихо буде од цього, і проса не бере з собою, через те вони вивішують на жердці наперед щонебудь червоне на всякий случай.. Зобачить можна на хрестинах часто або окрайку або пояса червоного, або китайку, оте все проти цього лиха, циган. .» (там же, ст. 78). На хрестини й на весілля не ішли «з циганами» і в Німеччині (там же ст. 81).

«У садок із циганами ніяк не годиться ходити, а на дерево лізти прямо гріх, бо, кажуть, і дерево всохне, що на його полізе така людина, і садок буде неродючий... Є таке лихо що на злобу та оджимають ту сорочку і під найкращу деревину й виллють: кажуть, усхне зараз, як не доглянеться хазяїн. А щоб не пошкодило, треба жаром присипать на тім місці і примовити — люди знають, що й казати — і так і спасуть деревину. .'» (там же, 79). Зрештою, вже й Пліній писав: «Полеві рослини від дотику жінки з місячкою не приносять більше плодів, прищеплені галузки пропадають. Коли вона сяде під дерево, то плоди на дереві опадають, ростки загибають». Подібні ж вірування були і в Німеччині, в Італії та інш. країнах (К. Ст. 1899, VI, 128—31).

На Волині казали: «Нечиста жінка не повинна нічого починати в господарстві, бо і праця у неї вийде на зле, а заготовлені продукти або згниють, або скиснуть. Нечиста жінка не повинна ані доїти корови, ані торкатися молочних продуктів, чито кадок із огірками, пушок із мармелядою, вином, квасом, тощо бо те все від дотику її скисне. Пліній теж писав, що коли нечиста жінка підійде до винної бочки, то вино скисне. Такі ж вірування зустрічаємо і в германських народів.

Якщо нечиста жінка перейде кому дорогу, принесе нещастя. На Волині особливо бояться нечистої жінки мисливці, що йдуть на лови. Так само бояться переходу нечистої жінки французи, німці, греки (МУЕ, НТШ, VIII. 80). Нечиста жінка може легко зурочити дитину, чи хворого, що від того ще довше хворітиме. Такій жінці не можна показувати ран, бо вони довго не загоюватимуться. Небезпечно вступати і в кров нечистої жінки, бо від цього можна захворіти (Беньковський в К. Ст. 1899. VI, 129—31).

Від поцілунків нечистої жінки вискакують прищики та «вогники». Такий же. забобон існує і в французів та німців. На Волині казали також, що коли чоловік матиме статеві зносини з нечистою жінкою, то безперемінно захворіє. Це вірування поширене в усьому світі з найдавніших часів. В Авесті у Зороастра

і Мохаммеда находяться щодо цього суворі заборони. У деяких народів, як у жидів, карали за це смертю. (МУЕ. НТШ. VIII, 82)

МІТИ — оповідання казкового характеру народнього походження, що відносяться до фактів і осіб, мало знаних історії, і що мають за підставу або дійсну подію, прикрашену казковими подробицями, або вигадану на основі того чи іншого релігійного вірування, при якому безособові сили природи персоніфікуються, набираючи символічного значення. Кожний міт складається необхідно з двох чинників — з якогось героїчного вчинку і з таємничости, що його оточує: люди знають, що якась подія сталася, але не знають, в яких обставинах вона виникла і розвинулася, і тому дають волю своїй фантазії. Кірхнер Міхаеліс казав, що міти — це філософія людства в періоді його дитинства.

У науці довго дискутувалося питання, що раніше постало міт, чи обряд. Вчені т. зв. мітологічної школи вважали первісну людину за поета, що творить міти, до яких потім пристосовуються обряди. Значно змінив цю концепцію вчених мітологів Ед. Тейлор, але й він говорив, що первісна людина описувала природні явищ «мітичною мовою», — говорив теж про людину на «мітологічній стадії розвитку», яку вважав примітивною, як про «поета». Але французька соціологічна школа, а також Р. Сміт, виставили цілком протилежну тезу, що міти розвинулися з обрядів, а не обряди з мітів. Мосс писав, що «міт — тільки тлумачення обряду».

Український дослідник К. Копержинський, підсумовуючи дискусії в цій справі, зробив такий висновок: «.. Міти, які в цілому звертаються до розуму людини, з'явилися на найранішій стадії розвитку суспільства. Вони давніші за примітивну філософію, але пізніше з'явилися, ніж релігія взагалі в ширшому розумінні цього слова.» (Перв. Гром. 1929, І, 10). К. Грушевська теж стверджувала: «Астрономічні міти — дуже пізня річ в еволюції примітивної думки». (там же, 1929. II ст. 11)

Але не можна не відмітити й точки погляду проф. о. Боголюбова з Київського університету, що в своїй «Філософії релігії» писав: «Мітотворчий процес це — процес об'єктивізації божества, яке відкрилося людині в її внутрішніх переживаннях, і яке робиться ним (божеством) тільки з того моменту, як людина виносить його в зовнішній світ, бо тільки тоді людина перемагає основну суперечність своєї самосвідомости і приходить до переконання, що сила, яку вона в собі відчуває, не щось ілюзорне, а справжня могутня сила, що виявляється в його оточенні. Тому міт — це не художня творчість і не наука, хоча й може дати початок і художній творчості і науці; міт — це натуралістична релігія на перших щаблях свого розвитку. З цієї точки погляду робиться зрозумілою і житворча властивість міту. Вона не наслідок занадто жвавої фантазії первісної людини, яку не стримує розум, і ще менше можна вбачати в ній наслідок впливу первісної метафоричної мови на думку людини, як то думав М. Мюллер. Міт перетворює предмети природи в живі істоти, бо людина природно намагається побачити ту силу, що вона її відчуває, як щось, що дійсно існує в світі, живе й діє. Мітологічне усоблення (персоніфікація) — наслідок релігійного зацікавлення..» (ст. 227). (Див. ЕКСТАЗА).

Але крім мітів, зв'язаних із релігією, маємо ми від початків XX ст., завдяки французькому соціологові Ж. Сорелеві та італійському Вільф. Паретові,, що ввели в світову літературу термін МІТИ в цілком новому розумінні, ще й міти політичні, чи суспільні. Під ними розуміють тепер ідеологічні втілення колективних інтересів, здатні викликати ентузіязм мас і довести їх до чинної акції. У цьому розумінні міти — це ідеї, надихані вірою, волею та ентузіязмом.

Сорель у своїх «Роздумуваннях над насильством» (1906 р.) писав: «Люди, що приймають участь у великих суспільних рухах, уявляють собі їхню близьку акцію в формі образів бою, що забезпечить тріюмф їх справи. Я пропонував назвати ці уявлення МІТАМИ. Їх знання незвичайно важне для історика: загальний страйк синдикалістів і катастрофальна революція Маркса це — міти. Я дав помітні приклади мітів, витворених первісним християнством Реформою, Революцією, Мацціністами..» (ст. 32).

Таким мітом були для ліберального громадянства Европи XIX ст. демократія, загальна рівність і постійний поступ людства; таким мітом був для робітництва «загальний страйк», що мав ніби забезпечити робітництву перемогу в клясовій боротьбі, і безклясове суспільство, що і в нас знайшло свій вираз в відомій фразі «без хлопа і без пана»; такий міт диктатура пролетаріяту, що її висунув К. Маркс і підхопила большевицька революція; таким мітом була в гітлерівській Німеччині «раса», а також «кров»: не дурно ж Розенберґ, ідеолог гітлеризму назвав свій головний твір «Міт XX-го століття»; для українського селянства таким мітом була «земля», що, відібрана від панів, мала бути поділена межи тими, хто на землі працює...

Італійський філософ А. Тільґер писав: «(Перша світова) війна й світова криза незвичайно допомогли виявити істотну вагу мітів у політичному житті, їх глибоке споріднення з релігійними мітами, їх істотно суперечну і тому динамічну натуру, бо вони з одного боку претендують на абсолютність і незмінність релігійних догм, а з другого підлягають усім ухилам і коливанням практичного колективного

життя, що його виразом і цементом вони виступають». («Філософи і моралісти XIX ст.» Рим, 1942, ст. 223).

Завдяки мітові і найбільш некультурна людина почуває себе зв'язаною з суспільною групою ніби релігійним зв'язком, безпосередньою та особистою відповідальністю, що потягає за собою — у випадку порушення обов'язків — невблаганну кару. Суспільний, чи політичний міт витворює суспільну свідомість, бо охоплює всіх і не піддається розумованню. Це підойма влади, завдяки якій уряди, чи проводи, впливають на егоїстичні одиниці, щоб примусити їх діяти в загальних цілях. Це — фікція, створена народньою уявою, позбавлена наукових підстав, але багата на символічну вартість, що корінится більше в вірі, ніж у розумі, освячується виключно користю громаді, і вмирає, коли перестає бути громаді корисною, а робиться шкідливою. Міт, розуміється, не вистачає, щоб втримувати суспільну єдність, але робить послух легшим і автоматичнішим, обмежує потребу вживати насильство, витворює авторитет і перетворює фактичну владу у владу правну. Саме тому амбіцією всіх завойовників та диктаторів все було осягнути освячення мітом доби: Наполеон I примушує папу його коронувати, щоб осягнути освячення мітом папського авторитету; НаполеонIII, після успішного революційного перевороту, поспішає залеґалізуватися плебісцитом, щоб забезпечити себе мітом демократії, і т. д.

Щоб офіційний міт осягнув загальне признання і витворив належний авторитет, він мусить відчуватися не як якась фікція, а як абсолютна правда, що може бути належно виказана. Кожний режим спирався на відповідні засоби: стародавні поганські режими, спираючись на оракули та чудеса; режими середньовіччя на чудеса і Святе Писання; більш модерні режими на «волю народу»; совєтський режим на «волю пролетаріяту», мітично ідеалізованого. (Тільгер, там же, ст. 226—31).

МІТЛА — див. ВІНИК. У нас мітлою називали також КОМЕТУ (див.), що віщувала завжди якусь незвичайну подію. «Тільки явиться на небі мітла, то буде війна». (Чуб. I, 18). І у Шевченка в «Великому Льоху»:

Он бачите: над Чигирином
Мітла простягається...

Вона тут провіщає, як і в в св. Письмі, народження Месії — тут українського — нового Гонти.

МІТОК — міра ниток у 40 або 50 пасем. «Мітки бувають круглі, в яких одно пасмо має 60 ниток, і ЧИНОВАТІ, в яких одно пасмо має 30 ниток». МУЕ НТШ, III, 13, 24).

МІТРІДАТ VI ВЕЛИКИЙ (121—63 до Р. Хр.) цар Понтійської держави на півден. березі Чорного Моря зі столицею Синопом. Він знищив скитську державу в Криму і об'єднав Понтійську державу із Боспорською, яка охоплювала ввесь Крим, Надозів'я з пониззям Дону та Таманський півострів із нижньою Кубанню. Цей великий володар, якого сучасники звали «царем царів» плянував створення «Всечорноморської держави», що мала об'єднати всі народи сходу для боротьби з Римом. Проф. М. Міллер з цього приводу завважує:

«Мітрідат VI Великий об'єднав під своєю владою 22 народи, але кволість його й полягала в тому, що всі ці народи нічим не були пов'язані між собою, говорили ріжними мовами, жили по ріжних краях та перебували на ріжному рівні культурного та соціяльного розвитку У той час Рим був єдиним і переходив до нової, імператорської форми влади, творячи найбільшу й наймогутнішу державу в усьому світі того часу. . Мітрідат виступив проти Риму і вів війни в 89—85, 83—82 та 74—65 рр. Програвши ті війни Мітрідат у 63 р. перенісся до Пантікапею, який зробив столицею своєї Надчорноморської держави. Тут він почав готуватися до нової IV війни з Римом. Але деякі міста й народи цього великодержави, виснажені безперервними війнами та економічним напруженням, повстали проти Мітрідата під проводом його ж власного сина Фарнака. Мітрідат VI покінчив самогубством, процарствувавши понад 50 років. Римський історик Пліній називає Мітрідата найбільшим і найзнаменитішим володарем свого часу. У Пантикапеї (Керчі) за традицією и досі живе пам'ять про Мітрідата: «Гора Мітрідата», «Гробниця Мітрідата», «Крісло Мітрідата» (скеля) і т. д.» («Нові Дні» 1955, II, 20).

Аннет МЕЙКІН (див.) в своїй книжці «Росія — студії і подорожі» (Лондон 1960 р.) писала на ст. 345:

«Кримські татари передають ряд леґенд про мітридатову могилу. За одною Мітрідат це був великан, якого перемінили в камінь і присипали землею. За іншою, що його скарби закопані у цій горі. В горі мають бути 4 таємні кімнати, перша повна срібла, друга золота, в третій аметисти і сапфіри, а в четвертій, повній діямантів, стоїть мармурова труна, у якій спить красуня - дівчина — ворожка, царська донька, яку приспали за кару, що вона змовлялась з лихими духами і хотіла передати їм батькові скарби. Це мала бути платня лихим духам за віддані прислуги.

«Вже в римлян багатства Мітрідата були прислів'ям. Аппіян писав у часах Траяна, що свої скарби Мітрідат дістав від перських володарів, з якими він був династично посвояченим, інші говорили, що він загарбав скарби Клеопатри. Учений М. Ґутріє думав, що Мітрідатові скарби походили з колхідських копалень золота, які були частиною його держави, а які «викликали завись і жадобу в греків, що

виправлялися по золоте руно». «Аппіян, — каже Гутріе — пише, що Помпей «знайшов у скарбниці Мітрідата в місті Талюра дві тисячі пугарів із оніксу. обложених золотом. Уся його хатня обстановка і кінська упряж були обложені дорогим камінням. Римлянам які зайняли місто, забрало 30 днів часу саме списування дорогоцінностей у Мітрідатовім дворі В іншому його замку римляни знайшли 3 великі столи з 9 засувками, все те коване зі щирого, масивного золота і висаджене камінням, усе величезної вартости.

«Так само знайдено там статуї богів, Мінерви, Марса і Аполлона, всі зі щирого золота і чудесної мистецької роботи. Одначе, що нас найбільше дивує у цьому списку, це згадка про два столи для гри, зроблені в цілості з дорогоцінних каменів. Столи були три стопи широкі і чотири стопи довгі, з іграшними фігурами з того самого каміння. На них можна було грати в шахи і доміно. На кожному столі був місяць зі золота. вагою в 30 фунтів. В іншій гірській твердині була статуя Мітрідата 8 ліктів заввишки на престолі, зі скиптром а теж ліжко з масивного золота. яке колись належало до Дарія, сина Гістаспа, перського короля, що був посвоячений з Мітрідатом».

МІХ, МІШОК — символ багатства: «Що торба, то не міх; що правда, то не гріх». Торба — символ жебрака,а міх — багатого господаря. (Ів. Франко, Припов. III, ст 218). «Збувся батько лиха, — збувся грошей з міха» (Номис, 1808). «Сьогодні з мішком а завтра з торбинкою» (Номис 4736).

МІХ КОВАЛЬСЬКИЙ — невідмінна приналежність кожної кузні — служить для роздмухування вогню. «Здихнув тяжко та важко, мов ковальський міх» (Номис, 2277).

МІХНОВСЬКИЙ МИКОЛА (1873—1924) основоположник і ідеолог українського націоналізму, член київського відділу Братства ТАРАСІВЦІВ (див.). а потім Революційної Української Партії (РУП), автор брошури «Самостійна Україна» (1900), виданої від РУП-у у Львові тиражем в 1.000 примірників, в якій Міхновський писав: «Часи вишиваних сорочок, свиток та горілки минули й ніколи не вернуться. Третя українська інтеліґенція стає до боротьби за свій народ, до боротьби кривавої і безпощадної. Вона вірить у сили свої й національні, і вона виконає свій обов'язок. Вона виписує на свойому прапорі ці слова: ОДНА, ЄДИНА, НЕРОЗДІЛЬНА, ВІЛЬНА, САМОСТІЙНА УКРАЇНА від КАРПАТ ПО КАВКАЗ. Вона віддає себе на службу цьому великому ідеалові. і доки хоч на одному клапті української території пануватиме чужинець, доти українська інтеліґенція не покладе зброї, доти всі покоління українців ітимуть на війну. Війна провадитиметься усіми засобами: і боротьба культурна вважається також відповідною, як і боротьба фізичної сили. Ми проголошуємо, що візьмемо силою те, що нам належиться по праву, але відняте у нас теж силою. Наша нація довго нездужала, але вже стає до боротьби. Ми не хочемо довше зносити панування чужинців, не хочемо більше зневаги на своїй землі. Нас горстка, але ми сильні нашою любов'ю до України. Україна для українців, і доки хоч один ворог - чужинець залишиться на нашій території, ми не маємо права покласти зброю». (В. Мартинець «Ідеологія організованого і т. зв. волевого націоналізму», ст. 15).

Це ще вперше було проголошено ясно і недвозначно гасло Соборности України і стан війни з Москвою.

М. Міхновський був також основником, разом із Ол. Макаренком, на переломі 1901 — 1902 рр., Укр. Народ. Партії, що йшла під гаслом «Україна для Українців», і кермувалася т. зв. Декалогом, себто 10 заповідями, М. Міхновського, такого змісту:

1) Одна. єдина, неподільна, самостійна, вільна, Демократична Україна — Республіка працюючого люду.

2) Усі люди — твої брати, але (тут вичислені тодішні окупанти українських земель) це вороги нашого народу, поки вони панують й визискують нас.

3) Україна для українців.

4) Усюди й завжди вживай української мови Хай ні дружина твоя, ні діти твої не поганять твоєї господи мовою чужинців- гнобителів.

5) Шануй діячів рідного краю, ненавидь його ворогів, зневажай перевертнів - відступників, і добре буде всьому твойому народові й тобі.

6) Не вбивай Україну байдужністю до всенародніх інтересів.

7) Не зробися ренеґатом - відступником.

8) Не обкрадай власного народу, працюючи на ворогів України.

9) Допомагай свойому землякові перед усіми.

10) Не бери собі дружини з чужинців, бо твої діти будуть тобі ворогами. Не приятелюй із ворогами нашого народу, бо ти додаєш їм сили й відваги; не накладай укупі з гнобителями нашими, бо будеш зрадником.

В рр. 1912—1913 Міхновський видавав у Харкові тижневик «Сніп». Після вибуху російської революції, бере участь як старшина-правник, приділений в ранзі поручника до київського окружного військового суду, в організуванні І-го Українського Військового З'їзду, на якому відстоює ідею негайного створення українського війська. В цій цілі він створює в Києві «Український Військовий Клюб ім. Гетьмана Полуботка» і організує Богданівський

колк. Бере діяльну участь також в створенні й чинності Українського Військового Комітету.

Після повстання проти гетьм Скоропадського і приходу большевиків виїздить на Кубань, де деякий час учителює в українській учительській семінарії в станиці Полтавській. але мусів там ховатися від большевиків. В 1924 р. повертається до Києва. Заарештований кінчає з собою 3 травня 1924 р. (В Андрієвський подає натомість дату 25. 5. 1925 р. Так само К. Туркало в «Свободі» з 26 IV. 1960 р., засвідчує, що М. Міхновський «повісився в саду при будинкові В. М. Шемета на Жилянській вул. влітку 1925 р».).

Для характеристики М. Міхновського варто пригадати епізод з 30 серпня 1903 р., коли, по відслоненні пам'ятника Ів. Котляревському в Полтаві, відбулися там урочисті збори в міському театрі з читанням привітів. Головував міський голова В. Трегубов, який наперед заявив, що привіти «на малоросійськом язике» можуть виголошувати тільки гості -галичани. Тоді першим виступив член австрійського парляменту Ю. Романчук. «І от уперше в Полтаві залунали українські промови, не поетичними віршами, а діловою мовою. Для нас, молодих українських патріотів, — писав пізніше в «Нац. Трибуні» з 30. VII. 1950 р. проф В. Щербаківський, — це мало велике символічне значення. Це був голос з волі, голос свобідного парляментського життя, такого для нас принадливого і такого далекого і недосяжного. . . Потім виступали інші промовці (гості з Галичини) — Ст. Смаль-Стоцький, О. Колесса Вахнянин, Студинський, і з Зеленої Буковини, з Чернівців В. Сімович. . .» Всі ці промови було заслухано і вкрито оплесками без інцидентів. Але коли почала читати від Чернігівського Губ. Земства пані Андрієвська, а адреса її була теж в українській мові, Трегубов їй перервав, забороняючи читати далі. Вона поклала перед ним течку з адресою і відійшла. Така сама доля, невважаючи на його протести, випала й на долю І. Шраґа, що мав привіт від міста Чернігова. Аж ось виходить на сцену М. Міхновський із текою в руках і каже твердим голосом:

«Тому, що на рідній землі ми не маємо права вітати роковини свого письменника й громадянина рідною мовою, і тому що адреса, яку я мав перечитати від харківського громадянства також написана українською мовою, я її читати також не можу». . . і рівночасно виймає з течки адресу, кладе її до бокової кишені свого фрака, порожню течку кладе перед Трегубовом і відходить під громові оплески багатотисячної публіки. Гулак - Артемовський що сидів біля В. Щербаківського, нараз вигукує голосним тенором: «Українці додому, нам нічого тут робити!» Здіймається страшенний крик і галас у залі. Архиєрей, що сидів у першому ряді встає й виходить. За ним роблять те саме всі священики, і Трегубов, побачивши, що архиєрей і духовенство кидають залю, не діждавшись закриття зборів, підносить руки і падає, зімлілий. . . Свято перервано і розголос із того пішов по всій Україні і далеко поза неї. (Див. КОРОЛЕНКО В., УКРАЇНОФІЛИ).

МІХОНОША — колядник, що носить міхок із заколядованими дарами. Також хлопець проводир, що носить торбу сліпого жебрака.

МІЦКЕВИЧ АДАМ (1799—1855) — найбільший польський поет і патріот, що вже в студентських літах належав до товариства студентів Віленського університету «Променистих», що прагнуло до унезалежнення Польщі, і вже тоді писав баляди і романси, пересякнені патріотичним духом. Російський уряд замкнув товариство і виарештував його членів. Шестимісячне ув'язнення Міцкевича зробило з романтичного мрійника свідомого польського революціонера. Перебуваючи в Петербурзі він зійшовся з декабристами, потім живе 9 місяців в Україні, де знайомиться в Харкові з Петром Гулаком - Артемовським, оселюється на деякий час в Одесі, їздить до Криму і збирає матеріяли для «Кримських сонетів». В Україні поет створив баляди «Воєвода», «Три Будриси» і розпочав поему «Конрад Валенрод» де в образі героя, литовця, що в дитинстві був взятий в німецький полон, але залишився вірним батьківщині і, здобувши довір'я і владу серед німців, увійшов в Тевтонський орден, щоб розвалити його зсередини, Міцкевич виправдував зраду, коли вона має на меті добро батьківщини (див. ЗРАДА).

Виїхавши в 1829 р. закордон, Міцкевич проживав в Італії, де його й застало польське повстання 1830 р.

Міцкевич загорівся бажанням взяти в ньому участь, але повстання було зломлене ще до його приїзду. На поворотному шляху Міцкевич спинившись у Дрездені, пише «Книги польського народу і польського пілігримства» що почасти під їх впливом написав М. Костомаров «Книгу Битія» чи «Закон Божий» кирило - методіївських братчиків.

В часі діяльности Кирило-Методіївського Братства члени його, шукаючи зв'язків з іншими слов'янськими народами, пробували нав'язати зв'язки з Міцкевичем, а Шевченко передав йому через М. Савича рукопис своєї поеми «Кавказ».

У Парижі Міцкевич пише свого славнозвісного «Пана Тадеуша», якого двічі переклав на українську мову М. Рильський, дорівнюючи перекладом оригіналові. Мотиви українського фолкльору яскраво виявилися в цій поемі. І пізніше, викладаючи в паризькому «Колеж де Франс» слов'янські літератури, Міцкевич, ха-

рактеризуючи українську мову, називав її дзвінкою та музичною та давав дуже високу оцінку українській народній творчості, зазначаючи, що «Між державами монголів і турків між Росією і Польщею, — лежить край безмежний надзвичайно цікавий для історії літератури. Ця простора країна носить назву — Україна... Українські простори це — столиця поезії. Звідси пісні невідомих поетів поширювалися часто на всю Слов'янщину». (Дзела, т. V, ст. 23).

Міцкевич мріяв про нове повстання проти Росії для визволення Польщі. Передбачаючи успіх визвольних змагань італійських патріотів проти Австрії, Міцкевич задумує створити польський леґіон в Італії, щоб, після поразки австрійців, дійти з ним до Кракова. Отже, під час «весни народів» він із загоном з 15 осіб із прапором, що посвятив йому папа Пій IX, дійшов до Міляну. Розвій дальших подій не дав можливости здійснити ширші пляни. Але Кримська війна збуджує в ньому нові надії. Він їде до Константинополя, щоб там організувати леґіон проти Росії. Там він зустрічається з потомками запорожців, що їх організовував також в леґіон проти Росії **Михайло ЧАЙКІВСЬКИЙ** (див.), — **САДИК - ПАША**. Властиво звістка про цю подію і спонукала Міцкевича приїхати до Туреччини: «Я давно думав, — писав він, — як би допомогти своїми слабими силами Садикові-Паші. Може б дав мені роботу осавула, аби тільки не забирати гроша вдови, або дужого сотника, бо такий там більше вартий ніж я але таки на щось придамся. Хоча там і згину, то варто для такої справи пожертвувати собою... Признаю Садикові велике знання і проникливість. Польща знайдеться, як тільки вдасться повстання на Русі бо дивні про цей народній рух оповідають історії на Україні. Якби тільки через Басарабію або Одесу подати руку, а тоді Европа побачить, що в самій Росії є сила її перемогти..»

Вже в жовтні 1855 р. Міцкевич був у Царгороді, в таборі Садика-Паші. Тут записався він до козацької Журиловської сотні що була під командою Ляха, внука славного отамана Ляха, що 30 років був на чолі запорозького коша паддунайських козаків.. Але несподівана смертоносна хвороба шлунка і смерть поклали кінець цій акції.

Міцкевич був творцем польського месіянізму, що приписував полякам ролю «Христа народів». Через упадок і поневолення польського народу мало прийти відкуплення й визвіл усіх інших народів поневолених Москвою. Маємо повне право думати, що поет враховував до тих народів і українську націю. В одному місці в I книзі «Пана Тадеуша» автор згадує про «старошляхетський порядок» у судді Соплиці й при цьому дає в примітках таке пояснення (подаємо в перекладі Рильського):

«Уряд російський ніколи в завойованих краях не касує відразу прав та інституцій горожанських, а поволі підкопується під їх наказами. Наприклад в Україні («в Малоросії») утримано до останніх часів Статут Литовський, але указами відібрано йому силу».

Тут Україна ясно виступає, як «завойований край».

Ром. Смаль-Стоцький в передмові до варшавського видання перекладу М. Рильського «Пана Тадеуша» (1934 р.) подав чимало фактів, що свідчать про безпосередні стики поета з Україною й з українським життям.

Отак напр. перша його подорож із Петербурга до Одеси в 1825 р. вела вздовж всієї України з довшими перепочинками в Києві, Єлисаветі, у Стеблеві (в маєтку Головінського)

«Мило нам, українцям — писав там проф. Смаль-Стоцький — віднайти в «Панові Тадеушові» спогади про Україну, про славні київські контракти — ярмарки, про наші веселі та журливі коломийки, про ті старезні дуби, оспівані нашою народньою поезією, що розказали Гощинському, співцеві козаків, діла козацької пори та про ту гарну липу в Стеблеві над тихою водою Россю, яка залишилася в пам'яті поета навіть у далекому Парижі на еміґрації... З Одеси їде він на Крим, де в захопленні красою українського чорноморського побережжя пише свої славні «Кримські Сонети»... На довгі літа осідає він у Парижі, де його гостинний дім був душею духової еліти еміґрації. Б. Залеський оповідає нам, як часто на вечірніх сходинах у Міцкевича лунали, розважаючи еміґрантську тугу, наші українські пісні .»

(Див. **ЗАЛЕСЬКИЙ** Богдан)

МІШАНІ ПОДРУЖЖЯ — один із важливіших засобів асиміляції підбитих, чи бездержавних народів. Тому вже вожді Ізраїля заборонили посвоячення з чужинцями, всякі мішані шлюби, бо ж «дочки чужого народу блудуючи зі своїми богами, навчили б і вас того самого» (II Мойсея, XXXIV. 15—16). Тісніші відносини з чужинцями, як завважував з цього приводу А. Річинський («Проблеми укр. рел. свідомости» ст. 183), — неминуче приводять до ідеологічного зближення з ними. до переймання їхніх поглядів, до **затьмарення своєї правди**. Наслідки такого зближення з чужинцями наочно виказала доля Самсона, що підпав чарам Даліли.

Саме тому московський уряд завжди дуже пильнував, щоб українці брали собі за жінок московок. Передумовою призначення Ів. Брюховецького на гетьмана було його одруження з «московською девкою» (він побрався з донькою боярина Толстого). Гетьмана Ів. Мазепу змусили москалі підписати в 1687 р. договір, в якому пункт 19 зобов'язував: «Гетьман і старшина мають дбати всіма засобами і заходами щоб український нарід з московським з'єднати і до нерозривної згоди **приводити по-**

дружжям і іншими способами». Року 1717 ухвалив Петро I проєкт Салтикова, який пропонував тримати при гетьманові нежонатих «нарочито умних» москалів і «одружувати їх у полковників та в сотників та в інших багатих людей. . ., щоб нарід той змішався з російським народом чинами, звичаєм і свойством».

Цариця Анна в таємній інструкції з 31. І. 1734 р. кн. Шаховському, тодішньому правителеві України, наказувала: «Як наміром нашого бл. пам. дяді імператора Петра І було, щоб малоросійський народ охоту мав споріднюватися з нашим московським народом, так і Ми наказуєм вам, щоб ви вміло секретно під рукою особливо дбали маросіян від споріднення з смолянами (білорусами. Є. О. О.)та поляками відвертати. а натомість уміло спонукати малоросіян свої сини та дочки з великор сіянами женити і споріднюватися. А цей наш акт в таємниці тримати». (Архів Мін. Юстиції ч. 79, 1806, цитовано у Штепи «Українець а Москвин» ст. 361).

Але саме тому, коли почалося відродження України в XX ст., в Декалогу Української Народної Партії, заповідь X. було сказано: «Не бери собі дружини з чужинців, бо твої діти будуть тобі ворогами; не приятелюй з ворогами нашого народу, бо ти додаєш їм сили і відваги; не накладай укупі з гнобителями нашими, бо зрадником будеш. .» (Див. МІХНОВСЬКИЙ М.).

Справа мішаних подруж стала дуже гостро на еміґрації. Ствердженo, що 90% таких подруж живуть нещасливо, а в багатьох випадках кінчаються трагічно. Що ж до дітей в таких подружжях. то вони звичайно для української нації цілком пропадають. Кожна нація має свої глибокі вікові традиції, свій підхід до життя, свої духові вартості. Коли ж у мішаних подружжях чоловік, або жінка не розуміють ваги тих духових вартостей. гармонія подружнього життя неминуче порушується. Те, що одному здається дуже важливим. другому видається смішним і непотрібним. Спочатку, коли ще панує пристрасне кохання, воно засліплює і бере гору над мимовільними розходженнями, але з часом, коли любов простигає, кожна дрібниця починає набирати ваги, починає викликати непорозуміння. — непорозуміння, що виникають на ґрунті відмінного національного походження. бувають, особливо грізні і небезпечні. Треба шукати собі дружини серед власної нації.

МІШЛЕ ЖЮЛЬ (1798—1874) — французький історик і літератор, що мав велику інтуїцію, як видно з таких його думок про московський імперіялізм: «Росія. використовуючи европейські ідеї свободи. ширить замішання в Европі Вона напала на Польщу ніби обороняючи селян від гноблення їх польською шляхтою Напала на Туреччину, ніби обороняючи політичну й релігійну свободу балканських слов'ян. Своєю пропаґандою Росія руйнує духові й моральні основи в кожного народу, що став її жертвою. Московська пропаґанда каже нам сьогодні: «Я — справжнє християнство», а завтра скаже: «Я —справжній соціялізм» Москалі збудували свою імперію на сліпій, дикій вірі в своє післанництво, не звертаючи жадної уваги на жертви, навіть своїх людей. Передумовою свого успіху вони вважають цілковите знищення особистости і знівечення всього духового життя. Якщо ми допустимо Москву до участи в европейських справах, то тим ми впустимо в Европу розклад і колотнечу » Це писано понад сто років тому.

Мішле залишив після себе «Історію Франції» та «Історію Революції» (французької), а також деякі літературні твори.

МІШНА — «другий закон», чи «повторення». перша частина ТАЛМУДУ. яку уклав Юда Ганассі в 189р. по Р. Хр. Друга частина Талмуду — це ҐЕМАРА (докінчення). написана пізніше в Вавилоні. Мішна зветься також Єрусалимським Талмудом, а Ґемара — Вавилонським Талмудом.

МІЩАНИ — мешканці міст купці і ремісники. що за литовсько - польських часів сформувалися в окремий стан. За князівських же часів чисто міщанський характер, як пише М. Грушевський («Іст. УР.» III, ст 314), «могла мати людність тільки в більших городах де були більше розвинені ремесла і торгівля. а в дрібніших містах, вона, безперечно. хліборобська, бо ті дрібніші міста були тільки обгородженими селами. . .» Правно і політично рядове міщанство було рівноправне з боярством (там же ст. 315). «Місто було осередком політичного життя землі, огнищем її економічної й культурної сили, її репрезентацією й центром. але при тім не було нічим відграничене від землі та її станів, репрезентувало й містило в собі всі верстви й складники суспільно - політичного її укладу. Людність міста складається з тих же верств, з яких складається й земля. «ґражане» — ті ж земські «людие», поставлені тільки в фактично відмінні обставини .» (Там же. V. ст. 223). Міщани були вільними провадили торгівлю та промисел, і з XV ст. мали самоуправу на підставі МАҐДЕБУРСЬКОГО ПРАВА (див.). Але після Люблинської унії вони опиняються в значно гірших умовинах. Поки українські землі перебували під литовською владою. православні і католики користувалися фактично однаковими правами в цехах і в міській самоуправі. Після ж Люблинської унії 1569 р. запанували польські порядки, і до виборних урядів по містах мають доступ тільки католики Крім того самі міста втрачають політичне значення: міщанам було навіть заборонено володіти ґрунтами поза міськими стінами на тій підставі, що міщани не ви-

конували военної служби. а тому, мовляв купівлею шляхетських маєтностей вони «пролазять» до шляхетської верстви. (Іс. Мазепа «Підстави нашого відродження » I, 44).

Позбавлені права участи в соймі, міщани не могли обстоювати своїх інтересів перед державою. Тому, замість того, щоб здобути собі сприятливіші умови для свого розвитку, вони фактично попадають в залежність від представників місцевої влади (воєвод, намісників, старост) та від місцевих земельних маґнатів, а то й просто звичайних арендарів. З другого боку, польська влада, не допускаючи православних до виборних урядів у містах зовсім не дбала про те, щоб опанувати міста своїми власними польськими силами. Навпаки, для збереження різниці між станами вживалося всяких заходів, щоб заможніші та здібніші з поляків не йшли в міщани. До якої міри ця політика збереження різниці між станами провадилась послідовно, аж до найменших дрібниць, видно, напр., із таких слів польського історика Кутшеби:

«Якщо вже й раніше для збереження різниці між станами, заборонялося шляхтичам присвячувати себе міським заняттям, то протягом доби після Люблинської унії з'являються конституції, які просто рішали, що шляхтич, який віддається міщанським заняттям або приймає на себе міську посаду, тратить право шляхетства Такий самий характер мають обмеження міщан, що не дозволяють їм уживати дорогоцінних хутр, багатого одягу, тощо. Все це було виразом презирства до стану, за яким, задля його нижчости, не визнавалося навіть права розкішно вдягатися (Іс. Мазепа, там же, ст. 45).

Не дивно, отже, що за Хмельниччини українські міщани діяльно підтримували козацький революційний рух, і опі всі, як писав у свойому Літописі Самовидець, — «і бурмістри присяглі, і райцове, уряди свої кидали, бороди голили і до війська йшли. .» За гетьманщини ж, користаючи з самоуправи, наші міщани розвинули так своє промислове й господарське життя що, за твердженнями відомого нашого економіста М. Мироненка, воно в XVII і XVIII ст. «було розвинуте не гірше, ніж у тогочасній Европі, а під оглядом його інтенсивности й розмаху може в деяких відношеннях його й перевищувало. . » Наші пісні і думи, в яких виступають найшляхетніші типи бондарів шевчиків, кравчиків, славні козацькі прізвища шевчиків, кожем'як бондаренків, шевців, гончаренків і т. п. це, як виказують наукові праці проф. Оглоблина Окиншевича та інш., — не скільки художній домисел чи вигадка, а, за виразом М. Мироненка, «залишки витлумлених Москвою реальних соціяльно - економічних відносин реального міського життя».

За Українським Кодексом 1743 р. під міщанами розуміють не мешканців міста взагалі, а окремий стан людей, що живуть у містах, належать до міської громади, на підставі акту прийняття й запису до міського реґістру, та займаються торгівлею, ремеслом (ЦЕХОВІ) або іншим зайняттям, тісно зв'язаним із міським життям. Тільки міщани в зазначеному розумінні користуються правами цього стану, і тільки вони виконують покладені на цей стан повинності. З погляду прав міщани поділяються на міщан упривілейованих міст на Маґдебурському праві та на міщан неупривілейованих міст. Міщани користуються **такими правами**: активним і пасивним правом виборів до всіх міських урядів, судів і служб; монопольними правами торгівлі й промислу в місті та на його землях; звільненням від мита в місті, а в деяких випадках і на всій території держави, а також при провадженні торгівлі з чужими землями; певними привілеями щодо ГОЛОВЩИЗНИ (див.) та відшкодування за покалічення, рани та образи чести, при чому для міщан упривілейованих міст встановлена вища такса, ніж для міщан інших міст.

Щодо повинностей міщанського стану, то міщани відбували військову службу дома, охороняючи порядок і безпеку в місті: тільки в надзвичайних випадках, коли ворог уступить у межі держави і буде оголошено загальний похід проти нього, міщани, залежно від наказу вищої влади, або боронять місто, або й виступають у похід проти ворога. У деяких великих містах, як у Києві, існували відділи власного війська всіх родів зброї, що утримувалося коштом міста Міщани були зобов'язані підтримувати в містах чистоту і порядок, згідно з правилами про міський устрій та управління; деякі міста, як Київ, вносили до царського скарбу щороку певну платню за надані привілеї (ЗНТШ, т. 159 ст. 116—27).

М. Мироненко писав в лондонській «Укр. Думці» в серпні 1951 р.:

«Істотними характеристичними рисами кожної національної групи українського міста було те що москалі займали переважно адміністраційно - поліційні й урядові функції, жиди гуртову й роздрібну торгівлю промисловими товарами московської, почасти з Польщі, промисловости, торгівлею сільсько - господарськими продуктами і в меншій мірі промисловою діяльністю українське міське населення займалось переважно кустарно - промисловою, ремісничою працею і роздрібною торгівлею з селом (шевство кравецтво, кушнірство, ткацтво, чинбарство, гончарство, бондарство теслярство, слюсарство деревні вироби — вози, сані, колеса і кераміка і т. п.). Це було основним заняттям українського міщанства Українське міщанство, на відміну від жидів і москалів, в масі своїй посідало власні садиби, городи і міські поля Це українському міщанству, це-

передусім в його масовій промислово - виробничій частині, давало міцну економічну підпору і відкривало ширші можливості, в порівнянні з жидівською частиною населення, застосовання і пристосовання до сезонових хитань в промисловому виробництві і промислі. У висліді масова промислово - виробнича діяльність жидівського міського населення поступово корчилась і ниділа, що й зумовлювало масове переселення жидів з України перед 1917 р. до Америки, Европи і в інші країни та творило серед них стан постійного революційного кипіння. Можна твердити без помилки, що перед 1917 р основна маса виробу і торгівлі з селом чобітьми, кожухами, гончарними, керамічними виробами возами, саньми, вовняними, льняними і іншими ремісничо - промисловими текстильними виробами в основній своїй масі перебували в руках українського міщанства; в ковальстві, борошномельстві, олійницях, круподерках і т. п позиції українського міщанства були дуже сильні і дедалі поширювались. Промислова діяльність жидівського міського населення дедалі звужувалась і зводилась переважно до міського кравецтва, голярства, виробництва квасу, почасти бляхарства, в меншій мірі ковальства і взагалі промислів і занять, що обслуговували стисло міські потреби...

«Авторові цих рядків докладно відомі дані про соціяльно - економічну структуру кількох менших українських міст. В одному з таких міст, що начисляло 18 тисяч мешканців було до 3000 українських ремісників і їх челядників та учнів на 10 тисяч всього українського населення цього міста. З цього можна прийти до висновку, наскільки інтенсивним і продуктивним було українське міщанство. У посіданні цих українських міщан, крім садиб, довкола міста було до 4 тисяч гектарів польової землі. Жидівська частина міста мала ледве третину кількости українських ремісників і кустарів. Вся торгівля шевськими виробами, кожухами, свитами, кінською збруєю і т. п. на 20—30 км. довкола була в руках українських міщан.

«В часи наступу московського комунізму на Україну в 1917—23 рр. і припинення якого б то не було постачання промисловими виробами від Москви Україні — доба військового комунізму, доба генерального грабунку України, передусім її селянства, — українське міщанство виявило таку високу соціяльно - економічну енерґію і діяльність, що Україна навіть в ті роки не знала браку взуття, одягу, перш усього зимового, чи інших промислових виробів, що могли бути виготовлені з місцевої сировини. Був гострий брак на вироби з металю. Москва драконськими декретами і репресіями нищила українське міщанство, заборонивши під карою в'язниць і депортацій виріб шкіри (чинбарні), переслідуючи яку б то не було ремісничу діяльність, караючи за продаж чи доручення на виріб шкіри з корови, свині, вівці, знищуючи варстати, відбираючи інструменти...

...Генеральним заходом по знищенню українського міста стала адміністраційно - територіяльна реформа, переведена в часи військового комунізму і в перші роки НЕП-у. Зміст цієї реформи полягав у тому, що від усіх українських міст ті частини, які були заселені українцями, а це переважно були периферійні частини міст і містечок, були відрізані і перетворені на села. Довкола кожного українського міста в висліді цієї реформи виникло по кілька сел з українським населенням, що його адміністраційно наказано звати селянами. У висліді цієї реформи біля 1,5—2 міл. українського міського продуктивного населення стало «селянами».

«Які висліди цієї реформи?

«Для українських міщан буквально винищувальні. Невеликі поля, якими на засадах оренди користувались міщани від міських управ не давали й найменших підстав для ведення сільського господарства, як основи соціяльно - економічної діяльности цих «селян». При тому добра половина міщан польовими землями не користувалась і мала лише садиби. Тому ця реформа їх зразу люмпенізувала, переведення міщан на стан хліборобів потягнуло за собою накладення на них всіх обов'язків і повинностей хліборобів, усунення їх від промислової виробничої діяльности знищило кільки сот тисяч **українських кваліфікованих промислових продуцентів.**

«Ця реформа по перетворенню українських міщан в селян для України своїми вислідами не менше, може, руїнна, як ліквідація спротиву українського хлібороба через «ліквідацію кулака, як кляси».

«Українські міщани, перетворені на селян, а потім колективізовані, улягли найбільшому знищенню саме тому, що їх економічне положення в зв'язку з адміністраційною реформою стало нестерпним. Поодинокі відомості вказують, що ці нові «села», створені з українських міст і українського міщанства, на час перед 1939 роком **вилюднились на дві третини.**

«Так обрізані міста втратили стан українського національного посідання до тієї міри, що з 221 т. зв. селищ міського типу (це невеликі міста від яких найбільше відрізано українських міщан і перетворено в «селян») 61 місто стало жидівським до тієї міри, що їх оформлено як жидівські національні міста з жидівською урядовою мовою і адміністрацією 91 селищ (міст) зроблено офіційно російськими.

«Так соціяльно - економічно «реформоване» місто віддано москалям і жидам, що в новій московській на цей раз комуністичній, системі позайняли всі соціяльно - економічні позиції в ньому. Фіґурально кажучи, вчорашній голяр або виробник квасу жид став продавцем в со-

вєтській кооперативі, державній крамниці, кооперативним кустарем чи ремісником, якому держава постачає сировину і продукти і т. п., а вчорашній український швець, кравець, чинбар, кушнір став колгоспником».

МІЩАНСТВО — зневажливе окреслення духової обмежености, вузькости інтересів, меркантилізму деяких кол зматеріялізованої інтеліґенції. Ф. Степун писав в «Соврем. Записках» за 1928 р., т. XXXV, ст. 367—68: «Під міщанством я розумію принципове заперечення всякої потустороннности, почуття остаточної зутешньости людського життя, несвідоме, глибоке, непереможне переконання, що людина — творець творіння, що вище від неї нема нічого, бо навіть Бог — не якесь абсолютне буття, що ним тримається людське життя, а лише вищий зміст людського пізнання. Що саме в цьому безкрилому антропологізмі, в цьому духовому самозадоволенні, в цьому оземлен́ні всього вищого таїться найглибша істотність міщанського світогляду і міщанської культури, в цьому сумніватися, гадаю, неможливо. . .»

Але ще раніше, бо в 1920 р. у віденській «Волі» (т. III, ч. V, ст. 205), проф. Ст. Рудницький констатував:

«Українські інтеліґенти в переважній більшості навіть не міщани, а МІЩУХИ. Їх світогляд нечувано обмежений високими мурами тісними вулицями, дрібними садками міста Театр, кіно кабарет, кофейня, ресторан заступають їм культуру, міські плянтації — природу. Поза це їх зір не сягає. Це відбивається фатально на всім, і на політичнім, і на соціяльнім, і на економічнім світогляді. . . Я донедавна, знаючи ближче тільки галицького інтеліґента (який, вийшовши звичайно з села, тількиназверх міщанин, а задля матеріяльних недостач сливе ніколи не може спромогтися на буржуйство), навіть не припускав, що серед української інтеліґенції є так багато поганого буржуйства цієї міщанської тісноти, цього бажання вживати життя за всяку ціну, цієї жа... за безпардонною наживою, цього чисто буржуйного нехтування всякої суспільної моралі. Просто хапаєш голову в руки й дивуєшся, як страшно легко й заразом, як глибоко прийнялися в нашій інтеліґенції чужосторонні лихі впливи. .» (Див. ІМПОДЕРАБІЛІЯ, МІЩУХИ, ОБИВАТЕЛЬЩИНА).

Ю. О. Глобенко писав: «За советською термінологією доби Хвильового міщанство — символ відсталости, обмежености, самозадоволеного протиставлення всякому революційному рухові вперед. . . М. Хвильовий в конфіскованій статті «Україна чи Малоросія?» писав: «Москва сьогодні — центр всесоюзного міщанства». (ЗНТШ т. 167, ст. 86).

МІЩУХИ — зневажлива назва для зматеріялізованих дрібʼязкових людей, що живуть з дня-на-день, момент за моментом, не вміючи і не бажаючи піднестися й на палець від землі з її буденними й щоденними інтересами. зматеріялізовані в ділах і втіхах, нездатні вийти з маленької шкаралущі свого маленького оточення, що складає ввесь їх світ. (Див. МІЩАНСТВО).

МЛАКА ДАНИЛО — літературне псевдо о. СИДОРА ВОРОБКЕВИЧА (1838—1903) — поета і композитора, професора музики в духовній семінарії в Чернівцях. Поезії почав друкувати 1863 р. у «Галичанині», потім у «Правді», «Зорі» тощо. Крім дум, думок і баляд писав поеми «Нечай», «Мурашка», «Тиміш Хмельницький», «Іван Підкова», «Богдан Хмельницький», «Наливайко» та інш. Писав також оповідання, драми і оперети. Багато його пісень ввійшло в концертовий репертуар. Як композитор складав пісні на мужеські хори та світські й духовні твори. Написав Службу Божу на теноголосий та на мужеський хор.

МЛИН — улаштування для розтирання твердих зерен на муку. Першим таким приладом були ручні ЖОРНА (див.), які згадуються вже в Біблії. Проте жорна були не тільки ручні, але й більші що їх обертали коні або воли Такий «воловий млин» згадується в 1564 р. у Мостиськах. Перші водяні млини зʼявляються в нас в половині XIV ст. Уперше такий млин згаданий в грамоті кн. Юрія Болеслава 1339 р. Він був у Трепчі під Сяноком. Також у контракті продажу з 1359 р. говориться про продаж в одній маєтності на Перемищині «пів ставу і з млином». Також манастир Калениківпроданий в 1378 р. мав такий млин. Але до XVI ст. таких млинів було небагато, і люди мололи більше на жорнах. У поборових реєстрах поч. XVI ст. навіть найбільш західньої частини нашої території — Сяніцької землі при 12 ВАЛЬНИКАХ (так звалися водяні млини) було ще 76 ручних жорен. На Перемищині вальників було ще менше: на всю королівщину був тільки один вальник, і було чимало таких волостей, де не було ні одного. Але вже в люстрації 1560 р. і в поборових реєстрах 1570—1580 рр. нема згадок про ручні млини — вони позникали, затримавшися в найглухіших закутках. Крім більшої вигоди нових млинів до цього спричинилося, як зазначив М. Грушевський, (Іст. У. Р. VI, 221—22) й високе оподаткування, яким у XVI ст. обложено ручні жорна, а також і заходи панів, що в інтересах своїх млинів, обмежували право держання жорен, або й зовсім забороняли їх тримати. Їх заступили передовсім млини водні, тим часом як ВІТРЯКИ у нас з кінцем XVI в. стрічаються тільки виїмково. Вперше про них чути коло 1520 р. На Холмщині не було в 1589 р. ні одного вітряка, на Белжчині в 1578 р. один, на Волині три, на сотки водяних

Млини були ріжні: ВАЛЬНИКИ, або ДІДИЧНІ МЛИНИ — це ті. що мали ввесь рік воду; ВЕСНЯНІ або ДОРІЧНІ, що мололи тільки на весну. ФОЛЮШІ або ВАЛИЛА мали ступи, якими товкли сукно. При деяких млинах були також пили різати дерево. Більші млини мали по 4—5 коліс, але були й малі, з одним колесом. До особливого розвитку дійшло млинарство на Гетьманщині: у кожному селі був млин, хочби невеликий ВЕСНЯК. що його обертала вода з малого потічка.

Павло з Алепу, що переїздив через Україну за Хмельницького, не міг надивуватися, як уміло селяни українські будували водяні млини: «Біля кожного містечка чи села є став з дощовою або пливучою водою. Всередині він має дерев'яну гать, на ній лежать в'язки ріща, накриті гноєм або соломою. Під нею протікають течії. що обертають млини. Їх приладдя обертати млини предивні: ми бачили млини ,що крутилися від жміночки води». (Ів. Крип'якевич «Життя й Знання» 1934, IX, ст. 246).

У наслідку того, що нові млини знаходилися XVI—XVII вв. в руках панських, мелення млинів стало одною з прероґатив панського. взагалі привілеґійованогоо землеволодіння. Виробляється думка, що піддані не мають права молоти своє збіжжя деінде поза панськими млинами. Так само і міщани зобов'язані молоти тільки в своїм міськім — війтівськім чи королівськім млині. Часом цей обов'язок зазначалося в спеціяльних грамотах, ще частіше розумівся само собою, як прийнята практика. Звільнення від цього примусу вимагало спеціяльного привілею. (Див. МІРОЧКА, МІРОШНИК. МЕЛЬНИК. КОРЕЧНИК).

За гетьманщини водяні млини були базою державних доходів. і ще Ф. Уманець констатував, що «тільки доходом з них Військо платило платню урядовцям» («Гетьман Мазепа», 1897. ст. 249). Водяні млини були приналежністю мало не кожного ранґового маєтку. Хоча, загально кажучи . з податку від помолу зерна, т. зв. МІРОЧКА ВІЙСЬКОВА, третя частина йшла на користь скарбу, траплялося, що одне колесо, або просто й частина мірочки належала Війську, а друга належала приватній особі. Брюховецький 19. II. 1667 р. віддає військову частину млина хут. Годунівка Глухівського пов. Юрієві Годунові. товаришеві глуховської сотні — «дві мірочки млинівки, що припадають на нас», себто до військового скарбу (там же).

У нас казали, що «млинок — Божий дарок» бо вірили. що Бог зробив млин, щоб допомогти людям молоти зерно, а чорт — тартак (Етн. Зб. НТШ. XXII, 24).

МЛИНЕЦЬ — рідке тісто з гречаної або пшеничної муки, засмажене в сковородні на маслі або й на олії. Гречані млинці у нас споживали головне на МАСНИЦІ, коли вони були тоді справжньою обрядовою стравою, і коли їх пекли й їли в неймовірній кількості: «Видно, що Ганна млинці пекла, бо й ворота в тісті» (Номис. 7336), — казали. жартуючи про заклопотану господиню. Зате про людину, що надто ласа на чужі млинці, казали: «Вона носом чує, як на небі млинці печуть.». Млинці походять із дуже далекої старовини: давні римляни приносили їх в жертву Сіленові, або Бакхові. а потім в християнському культі у Римі Сілена. що в клясичній скульптурі фігурує з малим Бакхом на руках, заступав св. Йосиф, — в його день 19-го лютого в Римі й досі обов'язково їдять млинці (тільки не з гречаної, а з пшеничної муки, — гречки в Італії майже не вживають): наші масниці припадають приблизно на той самий час, але млинці їдять тоді не один день, а ввесь тиждень.

МЛИНОВЕ — податок із млинів. Див. МІРОЧКА ВІЙСЬКОВА.

МЛИНОВИЙ КАМІНЬ — символ важкости: «Тоді я, мати, приїду до вас. як павине пір'я (символ легкости) на спід потоне, а млиновий камінь на верх виплине» (Сл. Грінч.).

МНЕМОЗИНА — грецька богиня пам'яті, мати дев'яти муз.

МНИШКА — сирник. тісто спечене з сиром.

МНОГОГРІШНИЙ ДЕМ'ЯН (Д. ІГНАТОВИЧ) († 1696) — чернігівський полковник в 1668 р. Брав участь у повстанні Брюховецького проти Москви. а після смерти останнього признав владу Петра Дорошенка. Та коли П. Дорошенко, вигнавши московські війська за кордони України, дістав нараз вістку з Чигирина, що його жінка «через пліт скочила з молодшим» та що поляки наступають на Правобережжя, поспішився додому, призначивши Многогрішного наказним гетьманом на Лівобережжі. Цей, послухавши намовлянь архиепископа чернігівського Лазаря Барановича, віддав Ромадановському Чернігів. що знову вступив в Україну з московським військом. Бо не було, мовляв, сил боронитися. Скликано старшинську раду до Новгорода Сіверського, і тут проголошено Многогрішного «гетьманом сіверським» і вирішено визнати московську зверхність. забезпечивши при тім деяку українську автономію. Многогрішний, за посередництвом арх. Лазаря, намагався дебути від Москви відновлення статтей Богдана Хмельницького, що їх Москва постійно порушувала. відкликання московських воєвод і війська з України. Та. як висловився з цього приводу М. Грушевський, «можна було з Москвою торгуватися, державшися разом із Дорошенком. — тепер же вхопивши за край. московські політики не хотіли пускати з рук нічого. . .» У березні 1669 р. відбулася в Глухові генеральна рада лівобережних полків, і Москва

запропонувала нові статті, що мали заступити Богданові. Многогрішний зі старшиною і арх. Лазарем не хотіли приймати тих статтей і кілька днів трималися міцно, але зрештою мусіли ті статті прийняти. Тепер московські воєводи мали бути не тільки в Києві, як перед тим, але й в Переяславі, Ніжині, Чернігові й Острі. Вони не мали вмішуватися в місцеві справи, ані в суд, і збір податків до царського скарбу мав бути в руках гетьманських урядовців, тільки мали влась над московськими залогами, що фактично окупували країну. Скількість реєстровиків визначено в 30.000, а крім того мав бути створений окремий полк з 1.000 козаків — КОМПАНІЙЦІВ (див.), що мав бути ніби прибічною сторожею гетьмана. Заборонено гетьманові мати дипломатичні зв'язки з чужими державами, а козакам заборонено ввозити в Московщину тютюн і горілку.

На тому підписано договір, що його підписали за Москву Ромадановський, Матвєєв і Богданов, і Многогрішного потверджено на гетьманстві.

Многогрішний, хоча й зрадив Дорошенка, при першій можливості відновив зв'язки з ним — бо, хоча Дорошенко й нарікав на «покутних гетьманчиків», обоє вони боліли долею України і були однодумцями в політичних справах. Та будучи надто прямолінійним, малоосвіченим і маловихованим, Многогрішний своїм різким поводженням зразив собі власну старшину, що ставилася до нього з погордою, як до «мужичого сина», і Москву, що не могла спокійно дивитися на його зносини з Дорошенком.

13 березня 1672 р., вночі в Батурині старшини - змовники, забезпечившись підтримкою від москалів, увірвалися в гетьманські покої, схопили гетьмана і передали його москалям, обвинувачуючи його в зраді і прохаючи дати дозвіл обрати іншого гетьмана. Хоча за Многогрішним ніякої фактичної вини не було, його взято на тортури і потім, з усією родиною, відібравши все, що вони мали, вислали на заслання до Сибіру, де він із своїми дітьми жив у біді і злиднях дуже довго: пережив усіх своїх ворогів, що його туди запроторили. Заслано тоді на Сибір, крім родини, і прихильників Многогрішного — військового осаула Грибовича та полковника Ґвинтівку.

МНЮХ — риба Льота Вульґаріс. «Мнюха, зарізаного, як повісити на сонці, то з нього витече смалець. Цей смалець дуже помічний на очі: в кого очі болять, віка червоні, то тільки тим смальцем мазати». (Етн. Зб. V, 176).

МОВА — система артикульованих звукових або інших (МІМІКА), знаків, що служать для виразу почувань, думок і волі людей, — необхідний засіб порозуміння між людьми.

Мова — це душа народу. «Від сповиточку рідну мову дитина чує від матері, за нею перші ніжні слова ласки промовляє, ті слова, які проказувала прамати над колискою, може, і в глибоку - глибоку минувшину віків. Ті слова наповнені почуттям, мов квітка нектаром. Дитина росте, чує першу казку, першу пісню, сама лепече ту казку й пісню і розводить свій квітник слів, що чим далі, тим більше розростається і все пишніше буяє. Емоціональний напій і семантичне значення слів-квіток вбирає дитина так природно, як дихає повітрям рідного краю. В її свідомість разом з материнським словом входять звичаї свого оточення, через оповідання близьких — довідується про діла своїх дідів і прадідів, про подвиги народніх героїв минулого. Картини рідної природи з усіма її особливостями, враження від них, виражені словами, входять у свідомість, у душу людини з тим емоційним забарвленням, яке дав їм народ у своїх піснях, казках і приповідках».

І тому В. Сварог в «Укр. Вістях» 23. VII. 1959 писав: «Між культурним рівнем певного народу і станом його мови існує прямий зв'язок. Зі стану мови можна безпомилково судити про рівень і характер культури народу — взагалі кажучи, про всю, так би мовити духову його фізіономію.. Мова являє собою повний індекс расових і національних характеристичних рис. Мова відображає також складний процес становлення нації — тобто пройдений нею історичний шлях і рівень культурного розвитку, досягнений нею на нинішній час. Стан мови показує зокрема рівень національної самосвідомости та дає змогу порівняти даний народ у культурному відношенні з іншими народами в певний історичний період».

І все ж є навіть освічені люди, які не дбають про мову. Говорять неохайно, суржиком, не стежать за чистотою слова, сяк-так варнякають. Та ще гірше буває, коли людина нехтує мовою свого народу. Така людина, очевидно, хоче показати, що вона стоїть вище свого народу, а насправді цим виявляє лише свою некультурність.

Кость Паустовський писав у статті «Поезія прози»: «Зі ставлення кожної людини до своєї мови можна цілком точно судити не лише про її культурний рівень, але й про її громадську цінність. Справжня любов до своєї країни немислима без любови до своєї мови. Людина, байдужа до рідної мови — дикун. Вона шкідлива самою своєю суттю тому, що її байдужість до мови пояснюється цілковитою байдужістю до минулого, сучасного і майбутнього свого народу».

Навіть зафіксована на письмі, мова відміняється необхідно, переходячи від одного народу до другого з іншою психологією. Саме це, — писав французький соціолог Ле Бон, — робить ідею універсальної мови (що ніби має постати, за теоріями московських імперіялістів, на основі московської мови, див. МАРР), абсурдною. Нема сумніву, що галли після двосто

літнього преебування під римлянами, прийняли, невважаючи на свою величезну чисельну перевагу, латинську мову, але ця мова у цього народу. відповідно до його відмінної логіки і психології, почала швидко відмінятися і дала в наслідках тих змін цілком відмінну від латинської французьку мову. Ріжні народи в наслідку завоювань, комерційних зносин, тощо, можуть говорити спільною мовою і навіть прийняти на деякий час мову завойовників за рідну, але вже через кілька поколінь ця мова буде відмінна від тої. яку було прийнято. Коли народи ріжняться, одні й ті самі слова набирають іншого психологічного змісту. і так у москалів «уродливий» значить — бридкий, бо невдало породжений, а у нас «уродливий» — значить навпаки гарний. бо вдало породжений. «Можна бути. певним, — писав Ле Бон, що де ви зустрічаєте ріжні мови. там живуть ріжні народи». («Психологічні закони. .»).

Але саме тому, Москва в свойому намаганні асимілювати українців і зробити з них спільний — за царів — «русскій народ», а за большевиків — спільний «совєтський народ» з московською мовою, не шкодувала ніяких засобів. щоб «обрусити», а більш точно сказавши — обмосковити українську мову. За царів, це були засоби цілковитого заперечення права української мови на існування (див. ВАЛУЄВ, ЕМСЬКИЙ УКАЗ) з забороною або величезними обмеженнями українського друкованого слова; за большевиків фізичне переслідування (див. КУРИЛО, СИНЯВСЬКИЙ, СЛОВНИЦТВО, ТИМЧЕНКО). комбінується з підступними заходами розкладу української мови зсередини шляхом систематичного обмосковлення підручників і словників української мови Ю. Шерех так характеризував дві ріжні методи нищення української мови:

«Царська Росія намагалася заперечити українську мову адміністративними заборонами і переслідуваннями. Большевицька Росія не відмовляється ні від заборон. ні від переслідувань. Ці останні стають неспівмірно лютішими. Але тактика большевицької Росії незрівняно підступніша: основний наголос ставиться на зруйнування української мови зсередини. При тотожності мети бачимо величезне «удосконалення» методи дій. Власне, тільки большевизм виробляє методи антиукраїнської **мовної** політики в точному значенні цього слова; політику царської Росії радше можна було б назвати не мовною а адміністративно - обмежувальною цензурою. Царська Росія не зуміла втрутитися в розвиток української мови зсередини. Цей винахід належить большевизмові. Але «удосконалення» методи не означає відмінности мети Мета в обох випадках у Москви одна: русифікація України.» («Принципи і етапи» в «Літ. Газ.», Мюнхен 27. VII, 1952). Стан поневолення й калічення української мови в СССР висвітлив добре проф. Р. Смаль - Стоцький в праці «Українська мова в Совєт. Україні» (Праці Укр. Наук. Інституту в Варшаві, т. XXXIV, р. 1936).

МОВІНКЕЛЬ — прем'єр і міністер закордонних справ Норвегії, що в 1933 р. був головою Ради Ліґи Націй. Одержавши при кінці вересня 1933 р. меморандум у справі голоду в Україні, підписаний посолкою до польського сойму п. М. Рудницькою та послом до того ж сойму п. З. Пеленським, та підтриманий представниками Головної Еміґраційної Ради (УНР) і представниками Европейського Об'єднання Українських Організацій (ОУН), а також десятками телеграм і листів від заокеанських українських організацій, а головне відповідним зверненням до нього Комітету Зв'язку Міжнародніх Жіночих Організацій, що саме тоді відбував свої засідання в Женеві, п. Мовінкель скликав 29 вересня засідання Ради Ліґи Націй для розгляду справи голодової катастрофи в Україні. М. Рудницька писала про це в «Свободі». («Боротьба за правду про великий голод»):

Кулюари «Палацу Вільсона», тодішньої резиденції Ліґи Націй, були того дня доволі пусті: не було публічного засідання Ради. Тільки врядигоди переходив коридорами. вистеленими пухнатими килимами, якийсь дипломат чи урядовець. На дверях залі. де відбувалися засідання Ради. славетної скляної веранди з чудесним видом на Леманське озеро, висіла табличка: «Сесіон пріве». Значить, ні журналісти, ні публіка не мають доступу. Під дверима гурток українських представників і їх чужоземних приятелів чекали в напруженні. щоб довідатися щонебудь про хід і вислід секретних нарад. Довкола них збиралось щораз більше журналістів. Секретне засідання? Значить. обговорюють якусь «делікатну», неприємну для великодержав, справу? Невже на порядку нарад справа голоду на Україні?

Секретні наради стали незабаром секретом полішинеля. Ось що дійшло про них до відома загалу. Засідання Ради було довге і гаряче. Були на ньому присутні представники всіх чотирнадцяти держав. з яких тоді складалася Рада Коли її голова з'ясував справу, ніхто по суті не заперечував факту голоду. Зате представники держав. які бачили свій інтерес у політичній і господарській співпраці з Совєтським Союзом, вказували на формальні труднощі офіційного виступу Ліґи Націй у справі голоду. посилалися на те, що йде про країну, яка не належить до Ліґи Націй. і яка, мовляв. сама не висловила своєї волі. Сам Мовінкель чотири рази забирав слово. Він старався переконати своїх колеґ в необхідності прийти Україні на допомогу, в конечності зробити в її бік хоч би якийсь жест. Заявив. що його малий і бідний норвезький народ готовий принести найбільші жертви,. щоб допомогти голодуючим. Закликав

великі народи до мужнього виступу і до жертвенности. Президента Ради підтримали представники Ірляндії, Німеччини та Еспанії. Проте, більшість членів була тієї думки, що Рада Ліґи безпосередньо діяти не може. Кінець-кінцем вирішили передати справу Міжнародньому Комітетові Червоного Хреста і запелювати до нього, щоб він зорганізував міжнародню допомогу для України. Дехто з делеґатів пропонував порадити українцям звернутися самим до цієї гуманітарної установи. Але тут Мовінкель заявив, що він уважає за свій обов'язок передати особисто Міжнародньому Комітетові Червоного Хреста всі документи які були скеровані до нього, як до голови Ради.

Таким чином Ліґа Націй, під претекстом процедуральних перешкод, по-пилатівськи обмила свої руки. Все ж трагедія українського народу була бодай протягом одного засідання в центрі уваги офіційного міжнародного світу.

Своє ставлення до справи голоду міністер Мовінкель з'ясував в інтерв'ю, яке дав женевському кореспондентові паризького щоденника «Матен». Це інтерв'ю було надруковано 1. X. 1933 року. «Нема сумніву, найвигідніше було б нічого не робити, — казав шляхетний норвежець. — Процедура вимагала від мене, щоб я кинув до коша всі потрясаючі документи, які мені передано, всі зворушливі звернення. Але моя совість не дозволяла мені це зробити. Адже йде про життя мільйонів. Тому я не міг мовчати. Я знаю, що як з юридичної, так і з політичної точки зору яканебудь акція — нелегка. Проте, треба пробувати, чи московський уряд не погодиться допустити на територію України міжнародню місію для розсліду справи та допомоги».

Кореспондент «Матен» дав ще від себе такий коментар: «Трагічний факт голоду на советській Україні дістав своє юридичне потвердження. 76-та сесія Ради Ліґи Націй фактично його признала».

6-го жовтня міністер Мовінкель відвідав президента Міжнародного Комітету Червоного Хреста, проф. Вернера, щоб передати йому матеріяли про голод та поінформувати особисто про становище Ради. Президія Міжнародного Комітету Червоного Хреста зараз же відбула засідання і після довгої дискусії рішила взяти до уваги доручену їй Радою Ліґи Націй справу. Треба було перевірити насамперед «практичні можливості» організації допомоги, себто звернутись до советського уряду з пропозицією дати згоду на організацію міжнародньої допомоги для голодуючих України.

На думку цієї постанови, президія міжнародного Комітету Червоного Хреста скерувала [illegible] до советського уряду. За деякий час на[illegible] Москви відповідь: жадного голоду не[illegible] будь-яка допомогова акція непотрібна. Форма листа була в крайній мірі образлива

Дискусія на засіданні Ради Ліґи Націй знайшла свій відгомін на засіданні Центрального Виконавчого Комітету Советського Союзу в грудні 1933-го року. М. Калінін, голова Центрального Виконавчого Комітету, так висловився під адресою міністра Мовінкеля і, взагалі, під адресою всіх чужинецьких чинників, які думали про міжнародню допомогову акцію в користь України: «Політичні шахраї збирають гроші на допомогу для нібито голодуючої України. Тільки здеґенеровані кляси, що перебувають в стані розкладу, можуть породити таких цинічних типів».

Вільям Г. Чемберлен, який жив тоді в Москві і був на засіданні Центрального Виконавчого Комітету, занотував того ж дня у своєму щоденнику: «Отже, за словами советського президента, голод на Україні ніщо інше, як злобна видумка здеґенерованих кляс. І на таку заяву жаден український делеґат у Центральному Виконавчому Комітеті не знайшов ні одного слова протесту». (Див. НОРВЕГІЯ).

МОВНИЦЯ — *лазня княжої України* (М. Грушевський «Іст. УР». I, 274).

МОВОЗНАВСТВО — наука про мову, що розвинулася в XIX ст. з ініціятиви Бопа, що розпочав студії над індоевропейськими мовами, а потім ті студії поширилися на всі інші мови, споріднені й неспоріднені. В розвитку українського мовознавства особливо заслужилося Наукове Т-во ім. Шевченка, що видало до 1950 р. 25 томів Збірників Філологічної Секції, 7 томів Пам'яток українсько - руської мови і літератури, 15 томів «Українського Архіву», 38 томів Етнографічних Збірників, 162 томи «Записок» та інш. Д-р Кость Кисілевський писав у «Свободі»:

Коли сьогодні тільки переглянемо цей величезний скарб нашої науки в ділянці мовознавства, зрозуміємо, чому українські філологи мусіли стільки часу і стільки своєї снаги присвятити питанням мови. Ми побачимо, що від першого до останнього мовознавчого тому йде боротьба з ворогами української нації, які старалися і стараються видерти їй цінноші, проголошуючи їх своїми, а в найліпшому разі спільними, фальшують правду і придумують такі теорії й гіпотези, що обмежують наші права до мовної території України. Тому й ясно що наша наука мусіла опрокидуват брехню, друкуючи оригінальні описи пам'яток, оригінальні записи народної мови, оригінальні твори усної словесности, праці й розвідки з різних ділянок мови, врешті пропаґуючи правду в чужомовних «Звітах» з досягнень філологічної секції НТШ.»

Про стан українського мовознавства під советським режимом писав Ю. Шерех у «Літ. Газеті» в Мюнхені 29. VI. 1952 р.:

В науково - теоретичному розробленні української і білоруської мов період українізації і білорусизації дав дуже багато. В мовознавстві цих років, яке розвивалося, як на підсовєтські умови, досить вільно, визначається два напрямки. Це, поперше. школа національно - етнографічна, що в своїх практичних застосуваннях переростала в загострений пуризм. Найвидатніші представники її — Євген Тимченко, Олена Курило. Спираючися на старі ідеалістично - романтичні критерії мовознавства, вбачаючи в структурі мови й тенденціях її розвитку вияв духу народу, вони практично відкидали новіші явища в розвитку української мови і закликали до її історично - фолкльоричних джерел. Їхні праці йдуть під знаком дослідження народних говірок в їх найменше заторкнених цивілізацією міста виявах, під знаком установлення рис мови старіших письменників (до середини XIX ст.), ближчих до фолкльору, мови старших фолкльорних записів, почасти безпосередньо мови давніх текстів і документів XV—XVIII ст. Останнє стимулювало й видання «Історичного словника укр. язика» під ред. Є. Тимченка, якого вийшло два випуски. Особливо в синтаксі, а за тим також і в словництві реконструйовані таким способом норми переносяться як національно - самобутні на сучасну літературну мову. Численна армія популяризаторів — автори підручників. викладачі, літредактори (спеціяльні «контролери мови» — інституція, запроваджена в усіх видавництвах) — теоретично або практично здійснюють ці норми й прищеплюють їх мовцям.

«Школа ця фактично панує, але з нею поруч співіснує друга школа, що теж виходить з позиції самобутности мови, але не відкидає й розвитку літературної мови пізніших часів, надає мовним нормам. виробленим і зафіксованим на письмі, більшого значення, ніж фактам архаїчним діялектичним, фолкльорним. Визнаючи новіший розвиток літературної мови за органічне продовження попереднього й не відкидаючи европейських впливів, що їх за цей час мова зазнала. ця школа разом з тим фактично прихильніше ставиться до галицького внеску в українську літературну мову. Типові представники цієї школи — Ол. Синявський і молодші мовознавці, що купчилися в Харкові навколо Синявського й Булаховського (Сулима, Німчинов, Наконечний, Бузик та ін.). Вплив цієї школи був менший, що випливало з її поміркованого характеру. Проте. слід зауважити, що обидві школи не були чітко скристалізовані і не були ворожі одна одній, а пізніше були визнані большевиками за однаково ворожі».

«У мовознавстві сигналом до наступу большевиків на українську науку й школу була стаття Н. Кагановича проти національно - етнографічної школи, вміщена в журналі ЦК КП(б)У «Більшовик України». В цій статті Каганович закидав українським мовознавцям «народницький», отже застарілий і шкідливий підхід до мовних явищ. Одначе, дуже швидко партійні організації визнали цю критику за недостатню й вимагали, щоб говорилося не про «народницькі», а про «буржуазно - націоналістичні» «шкідницькі» настанови українських мовознавців. Починається шалене цькування всього українського, що особливо зростає після самогубство Скрипника. З критикою українського мовознавства виступають керівники партійного апарату — Постишев, Косіор, Затонський П Любченко а особливо —А Хвиля; безпосереднім «адьютантом» останнього в мовознавстві став Н. Каганович, що й постачав. властне, Хвилі потрібні йому матеріяли з мовознавчої ділянки. Спроби українських елементів протестувати або просто вказати на ненауковість большевицької критики українського мовознавства (виступи викладача Поленського в Харкові тощо) приводять тільки до фізичного знищення тих, хто наважився зняти голос. Власне, від цього часу обвинувачені не можуть боронитися або навіть виправдуватися; вони можуть або каятися й визнавати свої помилки. або мовчати, чекаючи в обох випадках на арешт і загибіль. Коли ж критикують книжку, то одночасно з початком критики її вилучають з книгарень і книгозбірень. так, що теж перевірити справедливість критики не можна. Для того, щоб остаточно вибити з рук дотеперішніх дослідників - мовознавців можливість арґументувати посиланнями на давніше дослідження й усталені дослідження й усталені в науці факти, проголошується що старі методи мовознавчого дослідження взагалі застарілі. буржуазні, контрреволюційні непридатні, а тому і використовувати їх не можна. Вимагається вбачати в кожному явищі вияви клясової боротьби, заявляється, що дотогочасні діялектологічні досліди й записи не мають жадної вартости, бо їх провадили, мовляв. або клясововорожі мовознавці, які свідомо записували мову самих ворожих кляс (куркулів буржуазії), або «непідковані» методологічно мовознавці, що не застосовували теж клясового підходу, ставши таким чином мимоволі знаряддям клясових ворогів. Віднині, отже, в діялектології треба було записувати тільки мову «передового елементу», себто передусім комуністів - начальників або «активістів», які, власне. найменше бували зв'язані з даною місцевістю, найбільше пересувалися і мали найбільше занечищену й зрусифіковану мову. З цією метою навіть уладжується видання збірки «Мова робітників» під ред. Н. Кагановича, яка, одначе, як і всі тогочасні видання, тільки лає старе мовознавство але не має жадного методу, щоб зібрати якінебудь нові факти, а тимбільше вказати нові шляхи в діялектології».

МОВЧАЗНІСТЬ — протилежність БАЛАКУЧОСТІ риса характеру, що особливо цінить-

ся в Англії. Андре Моруа писав у «Порадах тим, хто їде до Англії»: «Тут ніхто не докорятиме тобі за мовчазність. Коли ти протягом трьох літ не обізвешся ні словом, вони (англійці) скажуть: «Це милий, спокійний хлопець» (Вісник, 1938, ст. 696).

Італійський філософ Орестано також завважував: «Існує мистецтво мовчазности, не менш важливе й впливове, ніж мистецтво красномовности. Воно полягає не тільки в тому, щоб мовчати в відповідний момент — правило звичайної розважности, але в тому, щоб мовчати завжди, засадниче. Слухати і — мовчати, дивитися і мовчати, мовчати вперто і завзято — це не звичайне, але глибоке й золоте правило життя. вірний засіб до успіху.. Великі монархи, державні мужі, визначні полководці завжди визначалися цим вишуканим даром мовчазности. Пилип II Еспанський цей наймогутніший монарх свого часу, вмів вислухати, не вимовивши слова, вістку про перемогу під Лепанто, як і про знищення його непереможної фльоти. Йому міг протиставитися хіба Вільґельм Оранський в бунтівничих Фляндрах, що так і був прозваний Мовчазним. Наполеон, повернувшись в Париж після походу в Єгипет, замкнувся був в цілковиту мовчанку. Хоч тріюмфальні прийняття, що випали на його долю могли б його схилити до розмовности, він вислухував усіх і залишався мовчазним. Мольтке мовчав на шести мовах. Чимало політиків завдячують свою кар'єру головно вмінню мовчати. Мистець мовчазности чарує душі так само, як найкрасномовніший з промовців.» («Думки» 1936, 15—16).

Наша народня приповідка каже: «Хто мовчить, той двох навчить» (Номис, 50774). І Юрій Липа теж писав у брошурі «Українська доба»: «...Український чин часто мовчазний. Відкиньмо заслону неприхильности. За нею побачимо мовчазну відданість. МОВЧАЗНА ВІДДАНІСТЬ! Нарешті маємо в сучасних українцях, крім інтеліґентського теоретизування, інший виразний духовий елемент. Він — ціха щоденного українського життя. Він іде в парі з неґативними елементами і є їх шляхетним запереченням, підставою гордости... Вглянь-мося в сильветки довкола в тих, що приймають життя в його цілім траґізмі і вірі, однак мовчазні, спокійні. витривалі: недавно армія, тепер Церква кооперація, еміґрація. сучасне село, нове місто, — скільки їх тих українців, сірих, незнаних, небалакучих але опромінених поезією служби своїй расі! Проходять життя без слів. Вмирають, може встигнувши тільки сказати перед смертю (як сказав один галицький старшина, вмираючи на тиф десь коло Вінниці): «Що ж, умираю спокійно, — я виконав усе те. що до мене належало. ·»

МОВЧАНКА — перерва в розмові. коли всі стримуються від слова побоюючись сказати щось недоладу, і тим накликати на себе гнів вищих — земних чи небесних — сил· Щодо сил земних, то ще Шевченко твердив, що в Росії «на всіх язиках все мовчить», і Мішле (див.) теж називав Росію «імперією мовчанки», з огляду на її цензуру і на поліційний терор.

Щодо сил небесних, то в Україні існував у деяких обрядах припис додержувати мовчанку. Так, у весільній обрядовості, коли поїзд молодого приїздить до молодої і отримує дозвіл увійти до хати після зліплення на порозі двох свічок світилками, старший боярин бере намітку, загортає в неї три невеличкі хлібчики (шишки) і разом із двома старостами входить до хати і кладе намітку на стіл, заховуючи цілковиту мовчанку. Мати молодої бере намітку, виймає з неї шишки, кладе на їх місце свої і віддає їх із наміткою бояринові. Цей із старостами виносить їх у сіни, потім знову вертається з намітками і шишками і кладе їх на стіл. Це повторюється тричі, ввесь час при повній мовчанці· Хор тим часом співає пісню, що пояснює цю мовчанку тим, що ані перші посли ані пізніші не вміють говорити:

Перші посли прийшли —
Не вміли говорити.
Дайте їм води пити
Щоб вміли говорити.
Дайте їм хліба їсти
Щоб вміли оповісти . (Чуб. чч· 882, 928).

У деяких місцевостях цей обряд виконували перед тим, як мати молодої виходила назустріч молодим, і Хв. Вовкові це видавалося відповіднішим. Староста та двоє бояр клали на тарілку колач із запеченим у ньому перснем молодого; потім брали намітку і один із них тримав тарілку з колачем, покладеним на намітку, а двоє інших бралися за кінці намітки. Але цього разу вони вже не мовчали, якто було раніше, а староста виголошував привітання: «Кланявся молодий молодій, бояри — дружкам, старости — старостам, музики вухам, світилки — копюбам, а цимбали — затикачам». Цю тираду він проказував тричі а хор тим часом все співав про те, що старости не вміють говорити. Після того їх «зв'язували», себто прикрашали вишиваними рушниками а мати молодої йшла назустріч зятеві. · (Хв· Вовк «Студії..» 268). Хв. Вовк пояснював це «невміння говорити» екзогамічним характером українського шлюбу, себто тим, що в старовину шлюб відбувався між чужими родами, що не мали спільної мови. Але це пояснення не надається до інших моментів обрядової мовчанки. Так, коли молода йшла до церкви (в Галичині) на вінчання, вона мусіла ввесь час мовчати аж поки не зустріне молодого (там же. 253). Коли молода входила до хати молодого — кидала в підпіччя чорну курку — «заховуючи при тому ритуальне мовчання» (там же, 284).

С. Кагаров пояснював обрядову мовчанку в українському весіллі необхідністю боронити молодих від зурочення, від злих духів: «З тою ж метою забороняється проголошувати ім'я жениха, для того ж молода мусить мовчати» (Перв. Гром. 1928, І. 179)

Обрядова мовчанка зустрічається не тільки в весільній обрядовості. Коли народжується дитина, купали її двічі денно. Але воду на купіль треба брати «при сонці», бо, як нема сонця, вода нечиста. Як же несе ту воду — «не може ні з ким нічого говорити. Воду несуть до хати мовчки» (МУЕ. НТШ. XVIII, 116).

Приписується обрядову мовчанку і перед оранкою: «Як хочете, щоб миш не рушила збіжжя, то, як їдете орати, то аби-сьте ні до кого ані слова не сказали, ані до челядини ані до худобини, так будьте, як німий. І так оріть, як можете витримати, то цілий день, а як ні, то два-три загони, а тоді, як будете вертатися додому скажіть: «Як я тут рота не рознимав, так само аби миши на мою працю зубів не піднимала» (Франко «Прип.» III 55)

У наших часах закоренився звичай вшановувати покійних славних людей вставанням і хвилиною мовчанки. Початок цьому звичаєві дав бельгійський король Альберт. Він вибрався був разом зі своєю дружиною на запросини президента Вілсона до США. Хотів подякувати за поміч у першій світовій війні. Під час врочистих прийнять треба було виголошувати промови. Король Альберт був високо - культурною людиною, але не любив і не вмів промовляти.

Відвідуючи гробовець першого президента Вашінґтона, що його поховано спільно з дружиною на горі Вернон, станув перед гробівцем і підніс вже руку, щоб витягнути з кишені текст промови, опустив її, випростався на позір і так простояв декілька хвилин. Зібрані зрозуміли. Король зазначив, що найкращим способом вшанувати пам'ять великого американця і борця за волю уважає урочисту мовчанку.

Кореспонденти американських газет розголосили поведінку короля та її прославили. Культурний світ прийняв цей звичай і на европейському континенті. (Див. ПАЛЬЦІ).

МОГИЛА — насип над місцем поховання. У москалів могила — це похоронна яма з насипом над нею, і у них кажуть «копати могилу», в Україні кажуть завжди «насипати могилу», і ця традиція ,як видно з літопису Нестора, тягнеться з часів Ольги, яка «приде к гробу его (Ігоря), плакася по мужи своєму і повеле людем своїм ссути (насипати) могилу велику...» Московський дослідник проф. Тихоміров писав: «Може бути похоронна яма і без насипу, але все таки залишається могилою, один же бугорок без похоронної ями під ним, не робить могили і нею не називається» («Кто насипал Ярославскіє кургани», II ст. 16—17). Натомість в Україні могилою називають всякий насипаний бугор, де щось ховають, і в одному творі священика ізюмського пов. на Харківщині, видрукованому в Южно - Русском Сборнику А. Метлинського 1848 р. читаємо: «Згадав про робленi могили, которi близько слободи. . Як Україну воювали татари, різали людей, всі багатці там ховали жінок, худобу і дітей» (Сл. Грінч.). У гуцулів - дроворубів могилами називаються й обрублені маківки дерев і галузки складені в купи (Шухевич, I, 178), — очевидно, тому, що вони робили ніби могильний горб, хоча й без жадної ями під ним. Тихоміров, виходячи з московських уявлень, писав: «Могила — це яма, на що вказує і прикмета: як собака риє яму, особливо біля хати при стіні, то це на покійника. . гробниця ж наземна будівля і служила для ховання покійника. .» В українців навпаки — під могилою розуміють наземний насип, а під гробовищем — яму, і тому П. Куліш писав: «Ой по тих могилах у гору високих, по тих гробовищах у землю глибоких, лежить мого роду без ліку. .» («Досвідки»). Могила — натуральний символ смерти. Т. Шевченко писав у своюому ««Матросі»: «Берегами Дніпра, в губерніях Київській, Полтавській, ви не пройдете верстви поля, не прикрашеного високою могилою, а іноді й десятком могил. . Моя прекрасна, могутня, вольнолюбна Україна туго начиняла своїм вольним і ворожим трупом несчисленні величезні кургани. Вона своєї слави на поталу (підкр. Ш—ка) не давала, ворога — деспота під ноги топтала і — вільна нерозтлінна — умирала. Ось що значать могили!»

У своюому «Кобзарі» Шевченко розробив і поглибив символіку могил, як на це вказав влучно Ст. Смаль-Стоцький: «При самому кінці «Розритої могили», — писав він, — Шевченко каже: «От якби то, якби то знайти те, що там поховано, — не плакали б діти, мати б не ридала. .» В «Івані Підкові» могили про волю з вітром говорили. А в «Буває в неволі» таки виразно козак у розвернутій могилі Шевченкові показує: «Дивися, дитино, оце козаки. . оце воля спить. .» У «Сні» могили називаються «наша слава», а в «Івані Підкові»— це «свідки слави дідівщини». Отже, в цілім освітленні можемо сказати, що в «Великому Льоху» спить воля України, тільки спить і розкопати цей Льох — значить збудити Україну і випустити її на волю. .» (ЛНВ. 1927, УІ, 147).

У Галичині і на Волині могили полягли за волю України набрали між двома світовими війнами особливого культу:

«Де окупанти принаймні релігійну практику толерували — в Зелені Свята все, що жило, на могили героїв йшло. Де було можна — довгими колонами, з корогвами вінцями, де не було можна — поодинці, болотяними лісними бездоріжжями (поліційні застави обминали). Але всі нестримно до своїх дорогих могил ішли.

Зеленню - квітами їх причепурювали, терновий вінець у головах клали. Під слова пломенні проповідника, під гомін панахидної вічної пам'яті, в німу контемпляцію поринали. А, коли все втихло, між могил ходили — очима написи на хрестах пробігали. Безмовно з ними розмовляли, що «жертвою впали в нерівнім бою, з любови до свого народу — що віддали все, що могли за Його честь і свободу».

На прощання уста ніжну колисанку шептали:

«Спіть, хлопці спіть,
Про волю-долю тихо сніть!
Про волю-долю Вітчини —
Чи ж можуть бути кращі сни?..»

«Після таких відвідин прочани довго-довго відчували: вони нових сил до життя й боротьби за життя Країни зачерпнули — бо над джерелом цілющим життя побували...

«Західньому світові годі цю містичну силу збагнути, що її нам дають наші зелені, животорящі могили. Він не розумів і не розуміє, чому на могили своїх героїв ми не в голу, листопадову — тільки в найбуйнішу травневу — червневу днину йшли.

«Цей світ не розумів і донині не розуміє, що ці могили нам не «мементо морі» — не пригадка неминучої смерти — тільки пригадка неминучої боротьби за наше й наших нащадків життя. Бо не зів'ялих дідуганів, під зиму їхнього земного буття — сам квіт Народу, май - розмай його в них могилах поховано. Від праісторичних скитських і до тількищо травою порослих упівських — із цих могил один і той же рапорт б'є:

«Нас тут триста, як скло.
Товариства лягло —
І земля не приймає...»

«Не приймає, бо тут найбільше насильство природи вчинено: живцем життя у гріб загнано...» (О. СИП. в «Свободі», ч. 107),

Костомаров писав до Сементовського: «На Волині існує звичай, проходячи повз могилу в лісі, кидати на неї щось, хоч би й жменю землі» («Україна» 1925, III, 46). Ів. Франко також писав свого часу про Галицьке Підгір'я: «На місцях, де поховано людей, що померли не своєю смертю (повішеники, потопленики, тощо), прохожі кидають гиляки, і ті гиляки лежать ввесь рік, аж увечорі перед Зеленою Неділею діти (пастухи) біжать і запалюють їх». Це зветься — «палити СУБІТКИ». Ця субітка горить на те, щоб тим «грішним душам, що сидять у пітьмі цеї ночі було світло. Хто перший запалить таку субітку, тому Пан-Біг гріхи відпустить.» (Етн. Зб. НТШ V, 209). За повідомленням С. Ф. Шевченка, звичай кидати щось на могили спостережено і на території Зінов'євської округи (Етн. Вісник. 1919, VIII, 245).

Звичай кидати каміння на могилу злочинців, чи взагалі людей з недоброю славою знаємо з Біблії. Таке саме явище спостерігається і на мусулманському сході. У цих випадках кидають каміння не як жертву покійникові, а як спосіб звільнитися від утоми.

Перегляд усіх звичаїв зв'язаних із звичаєм кидати щось на могили, перепровадив Є. Кагаров з приводу монгольського звичаю — «обо» — кидати каміння, тощо, на верхів'ях гір, на гірських переходах ,тощо. Проф. Кагаров уважає, що цього звичаю не можна вивести з одного джерела, комплекс «обо» значно складніший. Та в усіх варіянтах обряду нібі одна спільна риса — соціяльно імперативний характер: всі повинні кидати щось. За вихідний пункт свого дослідження Кагаров бере побивання камінням (літоболію). З цієї форми каран вийшов, на думку Кагарова, звичай закидування камінням і могил «злих» покійників. Далі виникає віра в лихий вплив цих «злих» покійників, — отже їх могили закидують камінням, щоб забезпечити себе від такого мерця (охоронний момент). З другого ж боку, це кидання починають іноді трактувати і як жертву мерцеві, спізнену участь в його похороні. З цих двох окремих моментів і виходить, з одного боку, символіка жертви. Звичай кидати щось, щоб звільнитися від утоми, стоїть цілком осторонь: він ґрунтується на асоціятивній магії, на вірі у можливість передати ту чи іншу властивість дотиком до іншої речі. (Етн Вісник, Київ, 1929, VIII, 245). У давній Греції по дорогах зустрічалися час від часу купи каміння, до яких прохожі побожно додавали й свій камінчик. Пізніше на цих купах каміння почали ставити стовпи - герми, що ще пізніше перетворилися в погруддя Гермеса — «пана доріг» Саме ім'я Гермеса означає: «Той купи» (каміння). (Вальтер Отто «Боги Греції» іт. вид. 1941, ст. 131, 142). (Див. МОГИЛЬНИКИ).

МОГИЛА АНДРІЙ — гетьман Правобережної України в рр. 1684—1688. Мав резиденцію в Немирові, провадив боротьбу з турками і знаходився під польським впливом, діючи в інтересах короля Яна Собеського. Помер у неви яснених досі обставинах, мабуть, у грудні 1688 р. про що подавала відомість ляйпціґська газета «Пост унд Ордінар Цайтунґ» на початку 1689 р.

МОГИЛА ПЕТРО (1596—1647), син молдавського господаря Симеона, архимандрит Печерський з 1627 р., а від 1633 р. митрополит київський. У відміну від свого попередника Ісаї Копинського, що орієнтувався,в обороні від польсько - католицького наступу, на Москву, Могила був переконаним прихильником Заходу. А що був він вихований в єзуїтських школах, прихильники попереднього митрополита і козацтво ставилися спочатку до нього з великим недовір'ям, особливо коли він, ще бувши печерським архимандритом, заходився організовувати

свою колеґію за зразком єзуїтських колеґій з перевагою латинської мови, у протиставленні до школи Київського Братства на Подолі. Православні староЕіри підбурили тоді козацьке військо, що мало опіку з часів Сагайдачного, над Братською школою, і козаки загрожували погромити партію «воєводича земель Молдавських», як вони називали П. Могилу. Але все скінчилося компромісом: Могила згодився злити разом свою Колеґію з Братською школою, але одночасно одержав права старшини Братства, себто фактично перейняв у свій провід і Братство і його школу. Коли ж рік пізніше став він митрополитом, то швидко здобув симпатії православного громадянства активним виступом проти уніятів — відібрав у них силою Софію з поблизькими церквами. Після того ж Військо стало відноситися до П. Могили цілком льояльно й більш не підтримувало активно його противників. Могила міг перепроваджувати свої пляни реорганізації Церкви, не стрічаючи більше якоїсь поважної опозиції, і протягом 14 літ свого правління встиг зробити так багато що, за виразом Мих. Грушевського, «це правління стало епохою в українськім церковнім житті і на всій дальшій історії української православної Церкви вирив він нестерту печать свого духа». («З іст. рел. думки на Україні» 1925, ст. 77).

П. Могила, провадячи безоглядно — неприхильну політику супроти уніятів, бо, на його думку, прихильники Берестейської унії «не мали чистих намірів», і сама та унія не відповідала ідеї правдиво - християнського єднання (див. статтю о. д-ра А. Великого ЧСВВ «Анонімний проєкт. . .» в «Вістях Европ. Відділу НТШ»), був безсумнівним прихильником католицької культури й церковности. Католицька Церква зі своєю єратичністю й дисципліною була для нього взірцем, до якого він намагався наблизити українську православну Церкву, залишаючи її бездоганно православною з догматичного погляду. Досі православна Церква не мала повного викладу своєї віри, і цей брак давав себе болюче відчувати в ті часи релігійних суперечок і полемік. П. Могила виготовив, з допомогою головно Ісаії Козловського, проєкт православного катехізиса, який і представив на скликаний ним собор 1640 р. Собор переглянув той катехізис, в дечому його виправив і ухвалив під назвою «Православне ісповідання віри». П Могила переслав його тоді константинопольському патріярхові, а той передав його на розгляд собору, скликаного в 1641 р. в Ясах. Передискутований там і ще раз виправлений, київський катехізис П. Могили був предложений на затвердження всіх чотирьох східніх патріярхів і був ними затверджений в 1643 р. М. Грушевський зазначає: «Це був великий тріюмф могилянського кружка і української Церкви взагалі, що її виклад православної науки знайшов таку високу апробату» («Іст. УР.» VIII, ст. 408) і став підручником всієї вселенської православної Церкви. (Див. НУАТЕЛЬ).

У церковній адміністрації Могила, прикладом римо - католицької Церкви, обстоював абсолютну, автократичну владу митрополита і єпископів, неприязно ставився до ідеї народовластя, що її висунула попередня доба з своїми братствами, і суворо обтинав претенсії братств щодо участи в церковних справах. З другого ж боку, він рішуче ставився й проти вмішування патріярхів до українських церковних справ, і в цьому пункті політичні пляни тодішнього польського уряду вповні сходилися з власними поглядами Могили, — він, як писав М. Грушевський, «приготовляв ґрунт для незалежного українського ПАТРІЯРХАТУ» (див.) («З іст. рел. думки на Україні», 1925 ст. 78-9).

Крім Київської Колеґії, що пізніше стала Академією, що по справедливості називалася Могилянською. П. Могила оснував колеґію також у Вінниці (в 1634 р., а в 1639 р. була перенесена до Гощі) і в Крем'янці на Волині (1636), відновив чимало манастирів, опікувався друкарством і залишив такі праці, як Учительне Євангеліє, Антологіон, проповіді, а головне ТРЕБНИК — рід церковної енциклопедії, що водностайнила церковну практику і обряди.

Діяльність митрополита П. Могили з історичної перспективи оцінюється неоднозгідно. Проф. О. Оглоблин пише:

«Доба Могили — то була доба великих плянів і великих досягнень. Ґрандіозний проєкт утворення українського патріярхату, поєднаний з ідеєю відродження єдиної вселенської християнської Церкви під зверхністю Папи, хай не здійснений, свідчить про те, що українські церковні кола тогочасні мислили світовими маштабами не лише простору, але й часу. створення Києво - Могилянської Колеґії, цієї слави і гордости Київських Атен, що незабаром стане «Альма Матер» для всього православного Сходу, і її величезна наукова історично - археологічна праця зробила Київ панівним центром усієї Східньої Европи. Було б цілком не науково і не історично думати, що ці величезні осяги української релігійної і наукової думки не вплинули на дальший розвиток української духовости і не створили тієї ідейної сфери, що в ній народилася ідея української національно - визвольної революції. Українська Церква в середині XVII сторіччя далеко вже переросла ті державно - політичні рамці, в яких її тримало чуже й чуживірне державне панування над Україною і українським народом. Сама діяльність Митр. Могили і його київського гуртка прискорила українську кризу і вказала шлях до її розв'язання».

Натомість проф. Мих. Грушевський в своїй «Історії Укр. - Руси» (т. VII, ч. II, ст. 413) писав: «З становища національного українського

життя могилянська доба, що вважалася свого часу. та до певної міри і тепер уважається апогеєм відродження православної Церкви в Україні і Білоруси, поза чисто церковними, конфесійними інтересами має досить сумнівну вартість. Вона легковажила народні традиції і спроваджувала українське культурне життя на чужі йому дороги, — тому зі становища української національної культури ніяк не була розцвітом, а скорше дальшим періодом занепаду». Це було писано в 1915 р., а в 1925 р. проф. М. Грушевський знову стверджує: «Діяльність Могили і з національно - культурного становища. поруч сторін позитивних. мала і величезні хиби. Він відірвав українську Церкву від народнього життя, звівши до найменших розмірів діяльність братств і участь громади в церковних справах та розірвавши зв'язки з козаччиною — виразницею національних і соціяльних змагань тих часів. Замкнувшися в своїх канонічних привілеях, зреформована ним Церква в усім мусіла шукати помочі й підпори у влади чужородньої: (перше) польської, (а пізніше) московської; тому так легко потім і зросійщилась та збюрократизувалась — стала простою галузею царської адміністрації. . .» («З іст. рел. думки» ст. 80).

МОГИЛА СЕМЕН — решетилівський священик, що в 1670 р. проповідував потребу вживати по церквах українську мову, зрозумілу людям, а не стару — болгарську що зробилася в нас своєрідною «латиною»: «Не для реторів, і не для філозофів, ані для астрологів, ані для інших завихляних лобів Христос дав свою науку, а для всіх нас зарівно і єднаково». Тому, — писав він, — треба давати «науку християнську» «мовою зовсім простою, іж би в церкві Божій вселякий і найпростіший чоловік могл ведлуг довціпу свого поняти і в євангелії того дня читанів зрозуміти», бо «одкрито, простою мовою слово Божіє повинно бути в церкві Божій од пастиря і учителя проповідане іж би і найподліший розум міг зрозуміти і пожиткувати. .» (С. Єфремов «Іст. укр. письменства» І, ст. 131). Р. Задеснянський коментував («Україна. Курс українознавства», ст. 86):

«Коли задумаємося над цими словами, написаними в 1670 р. та звернемо увагу на такі факти, як пропаґовання «завихлястими лобами» в році 1940 (і пізніше Є. О.) такого дивоггляду, як служба Божа. . старо-болгарською мовою (що звуть не зовсім правильно церковно - слов'янською), хоч і з «українською вимовою», або видавання, без усякої пресії з боку якої б то не було влади «Краківським Виданництвом» для греко-католиків молитовників та літургіки в мові зрозумілій також лише для «завихлястих лобів», або зараз намагання греко-католицької Церкви перейти на мову англійську (очевидно, в США. Є. О.), то прийдемо до висновку, що віки неволі поробили в нашій пс хіці більші спустошення, чим би було можна припускати!»

МОГИЛІВ на Дніпрі — місто, що невідомо коли було побудоване. Лев Данилович побудував тут 1267 р. замок; пізніше Могилів відійшов до Литви й Польщі; в XVI в. багато терпів від воєн. 1648 р. його зайняли козаки. Потім був він під Польщею. 1772 р. прилучено його до Росії.

МОГИЛІВ на Дністрі — місто, що його заснував при впаді р. Дерла до Дністра молдавський господар Єремія Могила в 1600 р.

МОГИЛЯНКА РАЇНА — сестра митр Петра Могили. Див. ВИШНЕВЕЦЬКІ.

МОГИЛЯНСЬКА ЛАДА (1902—1937) донька Михайла М-го — талановита поетка. народжена в Чернігові. Почала писати в 1923 р. В 1930 р. заслана в концтабір на Ведмежій горі, потім у Дмитрів під Москвою. Нарешті розстріляна.

МОГИЛЯНСЬКИЙ АРСЕНІЙ (1704 — 1770) — київський митрополит в р. 1757—70. За нього київському митрополитові відібрано титул митрополита «Малия Россіи», а київська Академія стала гніздом помосковлення.

МОГИЛЯНСЬКИЙ АТЕНЕЙ — гурток учених навкруги митр. П. Могили До нього належали Сильвестер Косів, пізніший митрополит. Афанасій Кальнофойський, Ісаія Трофимович. Іс. Козловський.

МОГИЛЯНСЬКИЙ МИХАЙЛО (1873 - 1944) —колишній російський ліберал українського роду, постійний співробітник московської «Речі», що пророби цікаву еволюцію: в 1913 р. виступав проти гасла самостійної України, що його кинув був Всеукраїнський студентський з'їзд у Львові, а в 1926 р. видрукував новельку «Убивство», в якій гостро засудив М. Грушевського за його повернення на Україну, як зраду ідеалові української державности і капітуляцію перед московськими большевиками. У тій новелі автор виступає вже в образі українського терориста, сумління якого залишається чистим від поповненого убивства національного зрадника. В 1929 р. М. Могилянський був примушений скласти в пресі з цього приводу покаянну заяву.

МОГИЛЬНИКИ — сапери козацької України. Про них писав П. Куліш: «Усяка нова осада українська починала своє діло з того, що сипала навкруги селища вал, а оддалік у полі робили високі могили, розкидуючи їх так, щоб сторожа сторожу бачила і про татарських хи-

жаків остерігала своїх селян. Від осади до осади простягались рядом СТОРОЖОВІ МОГИЛИ, і тим способом дознавалась Україна, звідкіля їй сподіватись ординського нападу (див. МАЯК). Ба й коронне військо під час свого «лежання» на узгряниччях, як не було війни, мусіло по військовому порядку сипати сторожові могили: на Україні ж постали осібні до того люди ,так звані МОГИЛЬНИКИ. Про них часто споминають судові й інші шпаргали нарівні з будниками, що робили на пущах буди до попелів і шмальцюги, броварниками що заробляли хліб у пивоварнях, і винниками, що по винницях топили печі та шаровали казани Могильники великого стояли (були варті, Є О.) у козацьких походах на панів: усяке таборище козацьке за малу годину огороджувалось ровом і валом; козаки до стріляння з своїх пищал семип'ядних звичайно залягали по ямах, так званих ДОЛКАХ; не дошкуляли їм і гармати у такому захисті; поперед шанців козацьких бували густо повикопувані ямки, шоб не вганяв панський комінник за сміливими вискоками д'окопу; уміли ж вони підводить і порохові міни по-під ворожим станом». (Куліш «Твори», VI ст. 163).

МОГИЛЬНИЦЬКИЙ АНТІН (1811—1873) — греко - католицький священик, посол до галицького сейму (1861 р.) та делеґат до австрійського парляменту. Писав поезії. Мав також розвідку про українську мову.

МОГИЛЬНИЦЬКИЙ ІВАН (1777—1831) — основник першої «Просвіти» (1816) автор першої української граматики в Галичині (1823, але виданої аж 1910) та кілька разів перевиданої праці «Відомості о руськім язиц (1829 р.) з доказами самостійности української мови.

МОГОРИЧ — дружня гостина після довершеної справи, найчастіше після куплі - продажу. Після того, як сторони договорювалися і гроші були заплачені, вони, разом із свідками, йшли ЗАПИВАТИ МОГОРИЧ, на знак того, що торг відбувся в добрій вірі і в приязні. «Могорич — любовна річ» (Номис 14063). Могорич відігравав колись таку важливу ролю, що без нього договір не мав великої вартости. Правда, Ів. Франко завважував, що могорич запивали тільки при якімсь значнішім торзі, коли купували коні, воли, тощо. Але він же оповідав, як якась бідна баба, купивши свойому чоловікові батога, просила вибачення у продавця, що не ставила могорича, звідки пішла й приповідка: «Сторгувала баба бич, та не дала могорич», що уживається, коли хтось у дрібних справах поводиться так, ніби йшло про щось важливе. (Ів. Франко «Припов.» І, 15). Але самий той факт, що баба відчувала потребу поставити могорич, виказує, як цей звичай був поширений.

Найстарша відома мені згадка про могорич в Україні походить із 1359 р. в листі, списаному урядово в Перемишлі про купівлю половини ставу з млином і дворищем. Продавала пані Анна Радивонькова панові Петрашові з Болестрашич біля Перемишля. У листі зазначені всі умови купівлі тої нерухомости і списано свідків тої умови. І підкреслено, що після заплати ціни в сумі 40 гривен обі сторони, разом із свідками, випили могорич у домі Бобицького, — причому коштував він «копу грошей».

Був поширений могорич і в Німеччині, де один акт із 1245 р. згадує про урочисте пиття могоричу — вінум тестемоніале — на ствердження договору (Журн. М. Нар. Просв. 1905, VI. ст. 357). У пізніші часи могорич у Німеччині називався Лейткауф або Вейнкауф, звідки в московській мові могорич називався іноді «литки», а в польській— літкуп. Українська назва могорича чи не тюркська. У лезгинів, аварців шлюб зветься — «магарі тоє» — що значить — зав'язання шлюбного торгу». Проте, невважаючи на можливо запозичену назву, сам звичай могоричу походження, мабуть, чисто народнього і дуже давнього, бо, як завважував М. Сумцов запивання договору, як і подібний звичай споживання страви з одної миски, був давнім символом єднання (К. Стар. 1889, XI, 283—84).

Варто зазначити, відповідно до тюркського значення назви могорича, що і у нас свати приходили до батьків дівчини із горілкою, а батьки дівчини, коли згоджувалися віддати двчину, відповідали: «Ми могоричу не цураємося..» (там же). І у гуцулів, якщо сватання приймається, всі присутні — свати, батьки, дівчина й парубок п'ють могорич. (МУЕ НТШ. V, 13).

П'ють могорич і в інші важливі моменти життя. На Вінничині та Літинщині на Поділлі, парубок, вступаючи до парубоцького товариства, мусів обов'язково ставити могорич. Інакше, при косовиці, парубки на першому ж покосі вибили б його джгутами з трави, або вкинули б у воду, або заставили б його косу в шинку і пили б на його рахунок (К. Стар. 1887. VIII, 769).

Свідки при договорі, що приймають участь в запиванні могоричу, звалися МОГОРИЧНИКАМИ і, в випадку непорозумінь, мали розсуджувати сторони. В Гетьманщині полковники вимагали, щоб при акті куплі-продажі земельної власности обов'язково були присутні «гідні і варті довір'я люди» або могоричники. В XVIII ст могоричників заступили урядовці полкової канцелярії, або урядовці сотні,хоча останні і в XVII ст. відогравали значну ролю при куплі - продажі маєтків. (М. Слабченко «Малор. Полк» 1909, ст. 286--87).

МОДА змінливе мистецтво вдягатися згідно зі смаком «еліти», що відчуває потребу відрізнятися від нижчих кляс зовнішніми прикметами, і в міру того, як нижчі кляси її в тому

наздоганяють, зміняє форми свого одягу, що, в свою чергу, знаходить негайно масу імітаторів. Переносно, говоримо також про моду в образотворчому мистецтві, в літературі, в політиці, і навіть в науці, визначаючи те, що нам здається в них нетривалим, скороминущим Бо моду визначає власне її нетривалість, потреба постійної зміни, в наслідок чого вона відміняється вже не кожні десятиліття, як колись, але вже кожного «сезону» — літнього, чи весіннього чи зимового, чи осіннього.

Мода — засадниче заперечення всякої тривалости. Мода — це не вчора і не завтра. Це — привереда одних і рабство імітування інших. Модна література, модні картини, модна музика, модна обстанова (щоб не говорити про модне, говорять часто про «модерне») і як апогей моди — модне вбрання, що для нього, як запевняв Карлейль, людина служить лише за вішало Ще латинська приповідка навчала: «Ут тібі пласет, комедас, — вестіас, ут аліїс лі'бет» — («Їж, як тобі подобається, але вбирайся, як подобається іншим»). Але хто ж ті інші? Хто ті люди незвичайного авторитету і впливу, що їхня влада переходить всякі кордони, не спиняється перед океанами, заходить у кожну господу і наказує жінкам, для прикладу, обрізувати волосся чи вкорочувати спіднички до колін, чи навпаки видовжувати їх аж до п'ят і фарбувати нігті кольором свіжого помідору?

Колись це були визначні люди, або й монархи, що на них дивився ввесь світ і брав їх собі за зразок. У давньому Римі всі носили бороду, аж поки Сціпіон Африканський не зголив її собі, розпочавши моду голених облич, аж поки Юліян Відступник не запустив собі бороду — «щоб покарати моє обличчя, позбавлене краси», як пояснював сам в свойому «Мізопогоні» Але цього вистачало,, щоб увести знову моду на бородаті обличчя. Генрих II Англійський, що мав здеформовані ноги, увів моду взуття з довжелезними передами. Розуміється, вся англійська аристократія пішла за прикладом свого короля, і з того часу пішла приповідка: «Жити на широку (властиво, треба було б говорити «на довгу») ногу». Коли Генріх IV французький помітив уперше сиве волосся в своїй густій чуприні, сховав його під пудрою. І з того пішла мода пудрити волосся. Імператриця Євгенія щоб не виявляти своєї вагітностти, ввела в моді кринолін. Довгий час у Англії «князем моди» був лорд Бруммель, що ввів у моду фрак.

Але тепер накидають моду великі кравецькі майстерні, що тримають своїх мистців - проєктистів і активно підтримують безчисленні журнали мод», що розносять по всьому світі їхні витвори. Мистецтво моди перетворилося в XX столітті в величезну промисловість, що, граючи на інстинктовному бажанні масової людини вдягатися й виглядати краще, ніж її сусіда, відмінює моду від сезону до сезону. Йти за модою — привілей багатших, заможніших, для бідних людей нова мода буває завжди малоприступна, але вони все намагаються здобути той привілей, поскільки мода, поширюючись робиться дешевшою. Але, як тільки ця мода перестає бути привілеєм, багатші кляси відчувають потребу знайти щось нове, чим вони могли б відрізнитися від маси, і великі кравецькі підприємства поспішають цю їх потребу задовольнити. І тому мода постійно відміняється. І йде вона не знизу вгору, як справжнє мистецтво, а завжди згори вниз.

Прегарний одяг нашого українського селянства, зі своїми вишивками, зі своїми тонко, зі смаком, підібраними барвами, був колись одягом (модою) наших вищих кляс за князівської України.

МОДЕРНІЗМ — напрямок в мистецтві і літературі, що не задовольняючись осягами попередників, або не маючи надії їх перевершити, шукає нових форм вияву творчого духу. Модернізм — явище вічне, але назва його недавня На жаль, в наших часах він часто прибирає карикатурних форм, а його мистці виявляють розпачливу беззмістовність своєї творчости зверненої на засадниче заперечуваня мистецтва, як суспільної функції.

МОДЕРНІЗМ — напрямок католицького богословія, XIX ст., що намагався погодити католицьку віру з поглядами новочасної науки. Він розвинувся на ґрунті вчення кардинала Ньюмана (1801—1890), що намагався сперти релігію не стільки на розумі, як на свідомості і сумлінню. Тут особливо визначився французький вчений археолог абат Люї Дюшесн (нар 1843), директор Французької Археологічної Школи в Римі, автор цінної розвідки про «Походження християнського культу» та його учень абат Люазі (нар. 1857 р.), вчений асиріолог автор праці «Євангеліє і Церква» (1902 р), англійський єзуїт Тіррел та інші. Папа Пій X засудив модернізм енциклікою 1907 р., і книжки Люазі були поставлені на індекс.

МОДЗАЛЕВСЬКИЙ ВАДИМ (1882 — 1920) — історик, дослідник українського побуту, автор п'ятитомового «Малоросійського Родословника» (п'ятий том залишився невидрукований), секретар Чернігівської Архівної Комісії (з 1912) і редактор її «Праць», редактор «Щоденника Якова Марковича» (т. IV), виданого Археографічною Комісією. НТШ· з 1918 р. з переїздом до Києва — голова Архівно - Бібліотечного Відділу Міністерства Освіти, секретар журналу «Наше Минуле» науковий секретар Організаційного Комітету Української Академії Наук і потім її член. Членом Українського Наукового Т-ва в Києві він був із перших днів його створення.

П. Зайцев, секретар видавничого відділу київського «Друкаря», писав у віденській «Во-

лі» в 1921 р.: «Мало єсть таких людей на світі, яких би доля наділила такою красою духовою, такою моральністю глибокою. . Мало хто зрівнятися міг би з ним працездатністю. . За два роки останніх з-під пера його вийшло безліч ріжних розвідок, а ще більше залишилося їх закінчених та незакінчених в його теках. В І та II вип. «Записок І-го Відділу Укр Академії Наук» видрукована одна з останніх його розвідок «Роман Ракушка, перший генеральний підскарбій», в «Наш. Минулому» — докладна історія будування Мгарського манастиря — одного з найкращих пам'ятників українського мистецтва й меценатства. Серед закінчених праць знаю я велику розвідку про історію гутного промислу на Чернігівщині (Академія Наук видрукувала цю працю вже після смерти В. Модзелевського, Є. О.). . З великим захопленням приступив був В. Модзалевський, вкупі з П. Я. Стебницьким та В. К. Прокоповичем, до складання великої «Галерії українських мучеників» — біографій борців за українську державність і самостійність, починаючи з XVII в.».

МОЗАЇКА — образ, або орнамент із малих ріжнокольорових камінчиків, мармуру і скла. Як галузь монументального (настінного) мистецтва мозаїка була відома вже в Єгипті, в давній Греції та в Римі, а особливого розквіту осягла у візантійському мистецтві. Кращі зразки візантійських мозаїк збереглися в Римі, в Царгороді (Софія), в Равенні, в Венеції (собор св. Марка), в Палермо, в Києві (в св Софії). Мозаїки св. Софії робили певно грецькі майстри, але мозаїки Михайлівського манастиря належали, мабуть, уже майстрам місцевим, — на це вказує не лише нижча техніка, але й те, що напис на евхаристійному образі зроблений «по руськи» М Грушевський писав: «Манера рисунку та руськ напис служать дуже сильними доказами руської роботи михайлівських мозаїк. І тут як в інших сферах візантійської штуки, пересадженої на руський (український) ґрунт, ми бачимо те саме явище: за пересадженням її зараз починається її імітовання руськими майстрами, а ці що дальше, то більше мусіли модифікувати манери й традиції візантійські. .» («Іст. УР » III, 442).

Нові археологічні розкопки на терені Києво - Печерської Лаври виявили залишки двох печей, зроблених із цегли і глини. Ці печі служили для виробу смальти (мозаїки) різних кольорів: білого, чорного, зеленого, червоного синього, жовтого і золотого. На цьому ж місці знайдено великі шматки скляних сплавів і багато залишків кераміки з різно кольоровою склянною [illegible] Таким чином остаточно встановлено, що [illegible] матеріяли в XI—XII століттях не привезено, як гадали досі, з закордону, а вироблено в Києві. В склорозтоплювальних печах знайдено також багато різного тонкостінного склянного посуду і невелике кругле скло до вікон.

МОЗОК — див. МІЗОК.

МОЗОЛЕВСЬКИЙ ГРИГОРІЙ — єпископ УАПЦ, народжений на Чернігівщині. Висвячений в єпископи 16 липня 1924 і мав катедру в Конотопі. В 1936 р. його було заарештовано, і дальша доля його невідома.

МОЗОЛЯ — згрубіння нашкірня, широко знаний символ тяжкої праці. Звідти вирази в роді «Своїми мозоляними руками надбав все, що маю». Але іноді й іронічно: «Три ниточки тоненькі напряла, три мозолі на долоні намуляла» (Чубин. V, 669).

МОЙРА — кожна з трьох грецьких богинь долі, що називалисяКЛЬОТО (пряха), що держить прядку, ЛЯХЕЗІС, що пряде нитку життя, і АНТРОПОС (невблаганна), що перетинає ту нитку, коли приходить час умирати. В Римі Мойрам відповідали ПАРКИ. Леся Українка писала в «Кассандрі»:

Що зможуть проти долі всі боги?
Вони законам вічним підлягають
Так, як і смертні: сонце місяць, зорі —
То світачі в великім храмі Мойри
Боги й богині — тільки слуги в храмі
Всі владарки жорстокої раби.
Благати владарку — даремна праця,
Вона не знає ні жалю, ні ласки,
Вона глуха, сліпа, неначе Хаос. .

(див. ДОЛЯ).

МОЙСЕЙ — найвизначніша постать Старого Завіту, що вивів жидівський нарід із єгипетської неволі (к. 1625 до Р. Хр) був законодавцем творцем жидівської нації, і дав їй (і всьому світові) десять заповітів Божих Помер на горі Небо, маючи 120 років життя. Йому приписують написання першої з п'яти книжок Біблії. Його величний образ у світовій скульптурі відбив Мікель-Анджельо в статуї, що переховується в Римі в церкві св. Петра — в— оковах, а в світовій літературі наш Іван Франко в чудовій поемі «Мойсей» (1912), яку він підніс українському народові, як «скромний дар весільний», предрікаючи йому у прологу до поеми:

Та прийде час, і ти огнистим видом,
Засяєш у народів вольних колі,
Труснеш Кавказ, впережешся Бескидом,
Покотиш Чорним морем гомін волі
І глянеш, як хазяїн домовитий,
По своїй хаті і по своїм полі.

Описуючи труднощі, які мав Мойсей, провадячи жидівський нарід до «землі обітованої» Ів. Франко мав перед очима важкий шлях всіх щирих провідників народу, що, провадячи його до вимріяної свободи, мусять змагатися не тільки з ріжними демагогами, в роді Авіронів

та Датанів, але і з власними сумнівами, і не раз саме завдяки тим сумнівам, гинуть передчасно,

На взірець і для страху
Всім, що рвуться ввесь вік до мети
І вмирають на шляху. . .

хоча дальші покоління й простують далі з їх »духу печаттю».

МОКІЄВСЬКИЙ КОСТЬ — київський полковник, учасник протимосковського повстання гетьмана Ів. Мазепи. Збудував своїм коштом церкву св. Миколая в Білій Церкві.

МОКОШ — неясна постать української мітології. Літопис, вичисляючи ідоли, що їх поставив Володимир Вел. в Києві, згадує при кінці й Мокош: «Перуна і Хорса і Даждьбога, і Стрибога, і Смарагда, і Мокош». Але які функції мала та Мокош, залишається загадкою. У церковній літературі цим словом перекладають грецьке «малакіа», що значить «ручний блуд» (М. Груш. «Іст. УР». I, 322). У «Книзі Знання» (Укр. Заг. Енциклопедії) Мокош — «богиня вод, мати русалок», але мені невідомо, звідки це взято. Барсов, коментуючи «Слово о Полку Ігор.» в «Чтеніях» (1884, II) писав:

«. . .Після народних вірувань (мабуть московських, Є. О.), скоро після Власового тижня, в Великому Пості, з'являється між людьми і його товаришка — Мокуша. Як Велес — покровитель господарства, так і Мокуша має до тіла головно з вівцеводством, з вовною, прядінням і взагалі з жіночим господарством, а навіть із їх нім волоссям. Вівця, як її довго не стрижуть, іноді й саме витреться: «Ой, кажуть Мокуша остригла вівці». Іноді, як сплять а веретено гурчить, кажуть: «Мокуша пряла .» Коли стрижуть вовну, то на ніч в ножиці кладуть жмут вовни — порожні ножиці не можна лишати — це для Мокуші. Яке значення відогравала в давніх часах Мокуша, видно з «худого сільського номоканонця» XVI ст., яким ми (себто Барсов, Є. О.) розпоряджаємо: в ньому сказано, що на сповіді священик мав питати жінок, чи не ходили вони до Мокуші». (ст. 360).

МОКРАНОВСЬКИЙ — польський шляхтич мабуть, спольщений українець, французький аґент, що мав тісні зв'язки з Кирилом Розумовським. 15 грудня 1753 р. французький посол у Варшаві, ґраф Де Брой писав до короля Людовіка XV: «П. Мокрановський виїхав до своїх маєтків на кордонах України і користується цією нагодою, щоб увійти в зносини з ґрафом Розумовським, козацьким гетьманом, з яким був тісно зв'язаний під час їх спільного побуту в Берліні. П. Мокрановський розповів, що гетьман Розумовський казав собі зробити генеалогічне дерево, щоб ствердити, що його предки мали колись шляхетську ранґу в Польщі (Мова тут про гербовник, що Київська Академія зложила для Розумовського у трьох мовах — латинській, польській і церковно - слов'янській — де доводилося апокрифічно, що Розумовський походить від кн. Богд. Рожинського, що був у XVI ст. гетьманом Запорожжя і нащадком Ґедиміна, Є. О.). Я уважаю можливим зробити висновки з того настрою гетьмана, щоб поважно засхотити його з його нацією на випадок якихось змін у Росії чи то в наслідок революції, чи в наслідок смерти цариці. .»

Чи дійсно Мокрановський бачився з висланцями Розумовського, про це даних нема. Але 11 IV. 1754 р. французький міністер закорд. справ писав до Де Броя: «Ваше справоздання переконнив Саксонський Двір, і це не дало змоги королівській раді розглянути проект п. Мокрановського. Проект цей тепер стає вельми небезпечний для п. Мокрановського. . З тих самих причин, як бачите, треба покинути ідею вислати французького професора до дітей Розумовського. Пізніше видно буде що можливо зробити в цьому напрямку, тільки таємними шляхами, щоб не викликати підозрінь, які, через перехоплення вашого листа могли вирину́ти на Петербурзькому дворі щодо почувань п. Розумовського .» (І. Борщак «Великий мазепинець. . .» 1932 ст. 151—52).

МОКРІЄВИЧ КАРПО — генеральний писар за Многогрішного, головний учасник змови старшин проти гетьмана в 1672 р.

МОКРСЬКИЙ - ГОНЦЕЛЬ АНДЖЕЙ († 1649) — польський письменник, єзуїт, учитель львівської єзуїтської колеґії, де вчив між іншим Богдана Хмельницького. Двічі посередничав в 1648 р. між королем Яном Казіміром і гетьманом Богданом.

МОЛДАВАНИ — румунське плем'я, що заселює частину Басарабії і південно - західніх повітів України, що з них Москва витворила в 1924 р. Молдавську Автономну Республіку з Балтою, чисто українським містом, як столицею. Від 1350 по 1511 р. молдавани мали свою незалежну державу МОЛДАВІЮ на чолі з ГОСПОДАРЯМИ. Від 1359 р. в склад цієї держави входила південна частина Буковини, а в кінці XV ст. і північна частина, цілком українська. Основоположником і першим воєводою Молдавії був Богдан I (1359—65). По вимертю його династії розпочалася боротьба за молдавський престіл між Сушатами з Волощини та Коріятовичами з українського Поділля. На деякий час останні перемогли, і литовсько - руський князь Юрій Коріятович став у 1373 р. молдавським господою. Прогнаний з Молдавії в 1374 р. Юрій Коріятович перебрав Молдавію вдруге в 1400 р. Втручання українських князів у справу молдавського спадкоємства свідчить про те, що в заснуванні Молдавії брало чималу участь й автохтонне українське населення, особливо боярство українського походження, та що в ті

часи ця нова державна формація не була ще національно визначеною: вона вагалася між автохтонним українським населенням і напливовим румунським елементом. (Збірник «Буковина, її минуле і сучасне» 1956, ст. 143—44). І пізніше українські впливи в Молдаві були дуже сильні. і державною мовою — мовою тогочасних грамот, що дійшли до наших часів — була мова церковно - слов'янська з домішкою місцевих українських елементів. Найвизначніший з молдавських господарів СТЕФАН ВЕЛИКИЙ (див.) був одружений із київською княжною Євдокією, сестрою кн. Семена Олельковича, і напис на його нагробку в манастирі Путна зроблений слов'янською мовою. Від 1514 р. Молдавія — на протязі 260 років визнавала зверхність Туреччини. Але й тоді спочатку Молдавія затримувала тісні зв'язки з Україною. Зокрема Олександер Лопушнянул, який був двічі воєводою (1552-6 і 1564—68) був фундатором Волоської церкви у Львові і, разом із своєю дружиною Роксандрою, подарував перемиській катедрі срібний кивот із мощами та ручний хрест, по мистецьки вирізьблений в 1557 р

Але за Олександра ж Лопушнянула столицю Молдавії було перенесено в 1564 р. із Сучави до Ясс і з того часу почало підупадати значення українського населення та його культури. Поволі місце української мови, що досі панувала при дворі воєводи, у школі, в церкві і в усіх публікаціях, щораз то більше займає румунська мова. За Василя Лупула (1634—1654) румунська мова офіційно заступила українську мову. (Див. також МУХА Дмитро. СВИРГОВСЬКИЙ, ЛУПУЛ, ПІДКОВА ІВАН).

МОЛЕБЕН — спеціяльна Служба Божа, що в ній вірні моляться, або дякуючи за виявлену Божу ласку, або прохаючи про неї для тих чи інших осіб (головне здоров'я, чи видужання від хвороби), але й за ввесь парід, при нагоді національних свят.

МОЛИТВА — звернення до Вищих Понадприродних Сил з просьбою про виявлення ласки, чи милости. чи просто допомоги в трудних обставинах. життя. В християнській релігії це — душевна розмова людини з Богом. підчесення її до Нього всім її розумом і серцем. Саме тому молитва має бути актом особистого щирого чуття сповненого жадання осягти єднання з Божеською силою, що творить чудеса. Кожне слово молитви має виливатися з серця, згідно зі словами Євангелії: «Від повноти серця промовляють уста» (Матв. XII. 34). Справжня щира молитва підноситься іноді до екстази. що в ній людина забуває свої егоїстичні побоювання віддаючись цілковито волі Божій. Так молився Христос на Оливній горі — і кривавий піт вкривав чоло Його — благаючи: «Хай мине мене чаша сія!» Але й зараз же додаючи: «Якщо це тільки можливе, — бо хай буде воля Твоя, а не моя!» (Луки, XXII, 42).

Тільки така молитва очищає душу, і дає їй той внутрішній спокій, що його дає справжня віра в Промисл Божий, і що з ним людина здатна перетривати і вийти переможною з найбільших життєвих катастроф. Натомість молитва, що її механічно шепочуть вуста, коли серце й розум звернені не до Бога. а на якісь буденні справи, не має ніякої сили. Про таку молитву Господь казав у Євангелії, повторюючи слова пророка Ісаї: «Люди ці наближуються до мене устами своїми і устами своїми шанують мене, але серце їх далеко від мене, то ж даремно вони шанують мене. .» (Матв. XV, 8—9).

Щиро людина може молитися тільки рідною мовою. — мовою, в якій вона розуміє й відчуває кожне слово. мовою, в якій кожне слово вона може сповнити гарячим чуттям, виявляючи свою глибоку віру і всі свої болі й жалі . . Чужою мовою вона не молиться, а лише механічно, як завчену магічну формулу, повторює слова молитви. наближується до Бога устами, але не серцем.

Магатма ҐАНДІ (див.) писав: «Я твердо вірю в молитву. З усіх речей вона найважливіша для мене в житті, найпевніша моя опора Я доражую її кожному, хто приходить до мене розбитий сумнівами. слабовіллям або проблемою, яка доводить до розпачу. Бо я вірю, що молитва має не тільки духову, але й конкретну, практичну вартість. Молитву аж надто загально вважають за побожний ритуал, легку та поважну звичку, або навіть форму забезпеки. Та коли брати її в такому розумінні, то вона зовсім не має глузду, бо тоді самий акт порожній. Величезна її питома сила залежить цілком від того, що ми вкладаємо в неї, і від сили віри, з якої вона зроджується. . Саме припадання на коліна та схиляння голови не мають значення ні вартости. . Молитва включає й вимагає віру в Бога, — не конче в розумінні певної релігії чи секти її, а віру в існування Божества, щиру і тверду віру без розумових застережень.. . Тому що я вірю в Бога, я вірю в молитву. Вона — найпевніший спосіб прийти до свідомости Його присутности, а в цьому — розуміння й сила і нагорода молитви. . (Переклад о. Т Волохатюка в ЛПВісник, 1948, ст. 112—14).

МОЛИТВИНИ — обрядовий необов'язковий акт перед хрестинами, коли читають очисну молитву і надають ім'я. Він не має офіційного значення. і його може доконати в разі потреби кожний християнин, чи християнка. Молитвини звуть також «хрещенням з води»: «Ще лише з води хрещений» (Франко «Прип.» III. 283). «Мене хрестили, а тебе ще й не молитвили» — кажуть людині маловихованій, нечемній (тамже). Але дуже часто молитвини й хрестини відбуваються одночасно. «Ви дали

нам рожденого не молитвеного, не хрещеного, — кажуть куми, повернувшись із церкви, — а ми вам принесли молитвеного й хрещеного». (Сл. Грінченка).

МОЛОДЕЦЬ — парубок, нежонатий мужчина. Звідти в пісні співають «Ой удовець — не молодець: всі норови знає..» Звідти ж МОЛОДЕЦТВО ЗДАВАТИ — брати шлюб: «Ой, слухайте, бояре, де голубець гуде, там наш Андрієчко молодецтво здає..» ПАНОВЕ МОЛОДЦІ — звичайне звернення до козаків-запорожців: «Не в Синопу, отамани, панове-молодці, а у Царград, до султана поїдемо в гості..» (Т. Шевченко).

МОЛОДИЙ ТЕАТР — театр що його заснував Лесь КУРБАС (див.) з учнями музично-драматичної школи ім. Лисенка в Києві 1916 р., і що почав давати вистави в 1917 р., маючи великий успіх спеціяльно в молоді: це був перший український театр, що закинув побутовість завернувши від реалізму до чистої театральности. З цього театру виріс пізніше «БЕРЕЗІЛЬ», (див.), театр ім. Франка та інші.

МОЛОДИК — перша кватиря місяця (див.).

МОЛОДИКИ — неповнолітні вояки серед запорожців На Січ приймали нераз і десятилітніх хлопців, але до війська, до «товариства», записували щойно таких, що покінчили 20 років. У переказах про побут давніх запорожців згадується про те, що молодики, або ЧУРИ, або ХЛОПЦІ, повинні були добре володіти зброєю кермувати човном, виявляти вміння орієнтуватися і дотепність, — але тут не було ніяких постійних приписів, а тільки ріжні місцеві звичаї Кошовий на Січі мав почесну сторожу, що складалася з 30—50 молодиків. І в козацьких полках наГетьманщині були молодики, чи чури. Коли зборівський мир обмежив число реєстрових козаків до 40.000, багато «випищиків» пристало до козаків за чурів Але пізніше, в ХУІІІ ст., вже молодиків, чи чурів, при полках не стрічаємо. (Ів. Крип'якевич «Іст. v. війська» 254—55). (Див. ДЖУРА).

МОЛОДИЛЬНЕ МОЛОКО — казковий символ вічної туги людини за молодістю: досить у ньому скупатися, щоб повернути втрачену молодість Такий же символічний змисл мають і МОЛОДИЛЬНІ ЯБЛУКА: з'ївши їх, людина повертає собі молодість.

МОЛОДИЦЯ — молода замужня жінка.

МОЛОЗИВО — породільне молоко, дуже поживне, перше молоко після народження у жінки в корови і т. д. ІТИ НА МОЛОЗИВО — йти поздоровляти з новонародженою дитиною.

МОЛОКАНИ — «духовні християни», сектярі, що відгалужилися від ДУХОБОРЦІВ, московської раціоналістичної секти, що загніздилася, з московських переселенців у ХУІІІ ст. на Катеринославщині. Звідци їх виселено пізніше до Таврії, на р. Молошну. Хоч обидві ці секти розвивалися головно серед москалів, але захоплювали й українську людність. Зазнаючи утисків від російської влади, духобори і молокани переселилися зрештою до Канади

М Костомаров, який зустрічався з молоканами і спеціяльно студіював цю секту, писав: «Спільну назву молокан надається двом сектам: одна з них СУБОТНИКИ, друга ВОСКРЕСНИКИ. Остання назва цілком зовнішня, її дано тільки тому, що воскресники святкують неділю, а суботники — суботу... Молокани — воскресники називають себе духовними християнами. Зрештою, і назва молокан їм не чужа, але щодо походження цього слова у них думки поділяються: одні кажуть, що цю назву дали їм православні тому, що вони не тримають посту і п'ють молоко; інші, натомість, твердять, що цю назву придумали самі сектярі, на підставі слів ап. Павла, що вжив виразу «словесне молоко», а також на підставі виразу того ж апостола, що порівнював первісну передачу християнських правд з годуванням молоком, у протиставленні твердим стравам, що належать уже більш зрілим рокам, з якими порівнюється дальше виховання. Таким чином, з одного боку слово «молокани» визначає їх головну засаду, що полягає в їх надаванню переваги духовним засобам над матеріяльними виявами, і серед тих засобів — прийманню сили слова, що порівнюється з молоком, а, з другого боку, простоту їх навчання, що ґрунтується на Св. Писанню, як підмурівку християнського життя й моральности, що так само потрібне християнинові, як молоко дитині». («Сочиненія», т. V, ст. 266—71). Молокани не визнають священства і вважають, що треба шанувати Бога «духом і правдою», а не зовнішніми обрядами.

МОЛОКО — рідина, що витворюється в молочних залозах самиць ссавців після народження дитини, і служить їй першим покормом. На Київщині купали дітей в коров'ячому молоці— «щоб повне та біле було» (Кузеля «Дитина..! П 5). Купання в молоці відоме здавна. Пліній оповідав, що молоко ослиць ніби мало властивість здіймати зморшки з тіла. Поппея, Неронова коханка, ввела в моду осляче молоко для купелі, і цілі стада ослиць супроводили її в її подорожах. Ґаблієлля д'Есте, Діана де Пуатьє, Мадам де Жанліс, Поліна Борґезе, Наполеонова сестра, вживали молошних купелів для підтримання своєї краси.

На Херсонщині з молоком в'язалися такі забобони: Даючи в чужу хату молоко, вкидали до нього соли, щоб відьма не попсувала корови. Сіллю ж треба присипати молоко, якщо збі-

жить на вогонь. бо інакше дійки в корови могли б потріскатися. Шумовиння з пареного молока, що несподівано розлилося, не слід розтирати ногою: сметани не буде. Не можна також здувати шумовиння на бік — вершки будуть рідкі. (Ястребов, Летоп. III, 117).

БУГАЄВЕ МОЛОКО — молоко, виготовлене з конопляного сім'я, або з маку.

ЗВІРЯЧЕ МОЛОКО — «перша отрута» (Чубин. 48), — його вживають на чарування (Груш. «Іст. у. літ.» I, 319).

МОЛОТ — приладдя, зроблене з металевого бруска (грубший кінець — КЛЮПА. тонший — НОСОК) і дерев'яного держака. Символ важкої праці. У гербі СССР «серп і молот» — серп символізує селянство, а молот — робітництво: ніби влада в СССР належить селянам та робітникам. Насправді ж селянство в СССР чайбільш упосліджена верства населення , перетворена в колгоспних рабів, а робітництво, хоча й більш упривілейоване в порівнянні з селянством, та не маючи жадної влади, мусить коритися советській БЮРОКРАТІЇ (див.) і не має права навіть страйкувати, щоб домагатися кращих умовин праці.

Знайтися МІЖ МОЛОТОМ І КОВАДЛОМ — значить опинитися в дуже небезпечній ситуації.

МОЛОТ — пивна гуща, річ, нічого не варта: «Ой за той пивний молот зробили козаки з ляхами превеликий колот». ПОСІКТИ НА МОЛОТ — дуже дрібно посікти.

МОЛОТ — розварені на кисіль ягоди. теж бурякові жмаки, з яких вичавлено солодкий сік.

МОЛОТІННЯ — з давніх часів алегоричний образ бійки, бою. В «Слові о Полку Ігор..»: «На Немизі стелять головами. молотять ціпами харалужними, на тоці життя кладуть віють душу од тіла .» Те саме і в новіших часах у пристосуванні до більш буденного прозаїчного життя: «Губи та опенечки, заходився старий колоненички. як став молотить, так аж пір'я летить. .» (Номис, 3988).

МОЛОХ — див. ВААЛ. В Картаґені Молохові приносили в жертву малих дітей. З того Молох зробився символом жорстокого ідолища, завжди спраглого крови і сліз.

МОЛОЧАЙ — зелиста рослина Евфорбія з білим трійливим соком. що ним у нас троять рибу та виводять бородавки (Ястребов : Летоп. III 102) та лишаї (там же ст. 110).

МОЛЬФАР — злий чарівник у гуцулів: «Мольфари накликують усяке лихо на людей. на їх маржину (худобу), на їх майно .» (Шухевич «Гуцульщина» I, 43).

МОНАРХ — досмертний володар держави Звідци МОНАРХІЗМ — політичний рух, що підтримує монархічний устрій держави. у нас він носить назву ГЕТЬМАНСЬКОГО РУХУ, а його прихильники — ГЕТЬМАНЦІ. Звідци також МОНАРХІЯ — держава, в якій влада знаходиться в руках однієї людини — досмертного монарха, що звичайно приходить до влади спадковим правом, і тим, як і своєю досмертністю, відріжняється від ДИКТАТОРА, що опановує владу в наслідок якогось державного перевороту і користується нею тимчасово. Монархія може бути абсолютистична, як у колишній царській Росії. де влада монарха, царя, була необмежена, — і конституційна, як в Англії, де влада монарха. короля, обмежена парляментом, себто народнім представництвом.

Ідеологом українського монархізму був В. Липинський. який писав у своїх «Листах до Братів - Хліборобів»: «Ідея українського гетьманства — це ідея нового монархізму і нового аристократизму. Їй погрожують — з одного боку: гниль, яку залишив по собі серед нас розвал старого монархізму і старого аристократизму. з другого: зараза модерного республіканства і модерної, буржуазної. соціялістичної, комуністичної та всякої іншої демократії, яка залазить з усіх усюд у наші ряди.

«Ми — монархісти. Але ми не хочемо поворогу померлого монархічного ладу, ані відродження монархії в її минулих, виродившихся формах. Ми не хочемо, як ті монархісти з часів розкладу монархії, використовувати для себе монархію, яку хтось колись створив, а хочемо творити в образі Гетьманства нову монархію. І ця наша нова монархія, Гетьманство, не може бути диктатурою одної касти, за яку та каста зубами держиться, а вся решта з її зубів шматок за шматком, через поширення «конституційних і демократичних прав», собі вириває.

«Гетьманство — це символ єдности Української Нації і сили Української Держави, персоніфікований в особі традиційного, національного дідичного Гетьмана. Воно стоїть понад всіми кастами, партіями, клясами і до нікого в нації спеціяльно не належить так само, як не може до когось спеціяльно належати і чиїмсь монополем бути само традиційне поняття Української Нації. Гетьманство об'єднує собою в одну національну цілість поодинокі кляси людей, що живуть на Українській Землі — кляси, природно зорганізовані в своїх автономних політично - економічних «радянських» чи інших формах власної клясової організації.

«Гетьманство — це Трудова Національна Монархія. це персоніфіковане в особі Гетьмана єдиновладство ідеї Нації над цілим (усім, Є.

О.) працюючим, продукуючим трудовим народом і всіми його клясами, а не монархія — єдиновладство одної якоїсь касти — чи бюрократів, чи комуністів, чи конституційної демократії — над рештою Нації. Воно, як верх піраміди, коронує собою труд усієї Нації, зорганізований в клясових трудових установах всіх кляс, а не приголомшує брехнею і терором розбите й розпорошене тіло нації, щоб використовувати національну працю на користь тільки одної касти — комуністів, бюрократії чи конституційної демократії. . .» («Хліборобська Україна» Збірн. I. 1920 р. ст. 40—41).

МОНГОЛИ — номадські народи жовтої раси з скісними очима, видатними вилицями, чорним твердим волоссям, з круглою головою, з пласким обличчям і широким носом. До них належать татари, комлики, буряти і властиві монголи. Вони, об'єднані Чінхіс-Ханом, створили були при ньому велику імперію (1206—1227), що доходила й до наших земель, відновлену під Тамерляном (1369 — 1405). Опанувавши в XIII ст. землі східньої Европи і тримаючи їх під своєю владою і впливами довгі століття, монголи залишили помітний слід особливо в московській духовості та в її історії. Про це писав А. Річинський: «Татари на загал ставились терпимо до релігійних і національних ріжниць, але з тим більшою жорстокістю жадали від підбитої людности безумовного послуху й рабської покори. Вони не робили з неї татар, але безоглядно насаджували деспотизм і раболіпіє. Далося це в знаки на Україні — хоч тут і населення було більш свободолюбне, і князі увесь час опиралися наїзникам, і зрештою татарська неволя тривала не так довго — до XIV ст. (між тим як Москва зіставала в татарськім ярмі аж до XVI ст.). Зате на Москві це ярмо залишило надто глибокі сліди і в народній психіці і в державнім устрої. Під впливом татарських звичаїв з'являється й тут супроти слабших і нижчих по соціяльному положенню — деспотизм а в той же час супроти сильніших і вищепоставлених — підлеслива покірливість і раболіпний послух. Схрещення візантійських і монгольських впливів в історії московського князівства дало подвійні наслідки: з одного боку спонукало князів московських до прийняття царського титулу, нашептало їй амбітні мрії про велич Москви, як Третього (й останнього) Риму — майбутньої столиці світу. . з другого ж боку, той азійський деспотизм загальмував розвиток особистої та громадської самодіяльности і, замість суспільства, створив отару, у якій брак внутрішньої дисципліни заступлено батогом. . . («Проблеми укр. рел. свідомости» 1933. 103—04).

Московські імперіялісти, що прийняли назву ЕВРАЗІЙЦІВ (див.) з задоволенням констатують духову спорідненість москалів із монголами. Всебічну єдність і цілість ЕВРАЗІЇ (див.) на їх думку, визначила сама історія. Адже Евразія — це колишні терени монгольської імперії. На їх думку, як і на нашу, Росія — не продовження Київської Руси, з якою має спільною лише назву. Росію створили монголи з того часу, як московські землі ввійшли в склад татарської державности: «Монголи формулювали історичне завдання Евразії, поклавши початок її політичній єдності й основам її політичного ладу». Під монгольське ярмо Росія попала, мовляв, роздробленою, — «татари гнобили, але й учили, і через 200 літ Росія вийшла з-під нього «хоч і неладно скроєною да міцно сшитою» православною державою. «Без татарщини не було б Росії». (П. Савицкій). В останній революції довелося вже большевицькій владі продовжувати діло «собиранія Руси» московських царів і, під гаслом інтернаціоналізму, виконувати заповіт великого Чінхіс-хана про всесвітню імперію. З діяльности большевизму, — писав евразієць Трубецкой, — «так і пре зі всіх щілин», як 700 літ тому, напівазіятське обличчя Росії-Евразії. . (Цитовано в проф. О. Мицюка «Евразійство» Розб. Нації. 1930, ст. 23).

МОНЕТА — римська богиня, богиня Муз, відповідає грецькій МНЕМОЗИНІ. МОНЕТОЮ називали також ЮНОНУ, божниця якої знаходилася на римському Капітолії, — ця назва походить від «монере», що значить перестерігати, з огляду на перестороги, що давала ця богиня перед нападами ворогів. В її божниці знаходилася державна карбівня, і всі шматочки металю що з неї виходили, так і звалися МОНЕТАМИ. Ця назва перейшла потім майже до всіх народів світу на визначення металевих грошей.

На Україні перші монети, срібні й золоті, бив Володимир Великий, а потім його сини Святополк і Ярослав та внук Ізяслав Ярославич. На монетах з одного боку був образ святого, а з другого постать князя, або його герб — тризуб. Написи були «Владимир на столе». «Владимир а се его серебро», «Ярославле серебро» та інш. Досі відомі тільки дві золоті монети Володимира В. — одна в Києві, друга в Парижі, в Люврі. Натомість срібних монет досить багато.

Під татарською владою деякі князі били свою монету з татарською печаттю. Звістки про монету Б. Хмельницького та П. Дорошенка досі не стверджені. За козацьких часів у нас ходила ріжна чужинецька монета, найбільше польсько - литовська, але також і різноманітна західньо - европейська, переважно золота — ДУКАТИ (див.) та груба срібна високої вартости — ТАЛЯРИ (див.). Див. ГРИВНА, ЗОЛОТИЙ, КОПІЙКА, ЛЕВ, ЛЕВОК, ОРЛЯНКА, КАРБОВАНЕЦЬ, РУБЛЬ; ОРТ; ТИМФ, ШОСТАК, ШАГ, ТРОЯК; ЧЕХ; ПУЛТОРАК, ОСЬМАК, ШЕЛЯГ, ЄФІМОК. .

МОНІЗМ — філософська теорія, яка твердить, що в основі всього всесвіту знаходиться якась одна спільна всім єдність. Вона (ця теорія) відповідає потребі людської логіки звести безконечну ріжноманітність явищ світу до одного якогось спільного принципу. Тому вже давні грецькі філософи були моністами. і Талет твердив, що все в світі створено з одної всесвітньої матерії — води; для Анаксімена натомість такою загальною основою було — повітря; для Геракліта — вогонь; для Емпедокла — земля. Більш модерний марксизм з його ріжними соціялістичними та комуністичними розгалуженнями станув також на виключно - моністичному становищі, приписуючи вирішальну ролю в світі тільки одному чинникові — матерії, що сама з себе розвинулася, створюючи всім відомі нам і невідомі ще форми життя.. (Див. МАТЕРІЯ, МАТЕРІЯЛІЗМ, МАРКСИЗМ). Та дійсне життя усією своєю ріжноманітністю явищ, головно духового порядку, заперечує на кожному кроці можливість звести всю цю ріжноманітність до одного якогось принципу, а тим більше до одної матерії, що й сама не знати звідки взялася і що з себе уявляє. Історія людства й світу представляється насправді не як розвиток якогось одного принципу, а як безконечна боротьба протилежних сил, що в християнстві звуться силами Христа чи добра, правди і силами Сатани, чи Антихриста, і що в ній, в цій боротьбі, людина відограє — і має відогравати — свою велику ролю.

МОНОГАМІЯ — одноженство, подружжя одного чоловіка з одною жінкою. Давніше вважали, що моногамія розвинулася повільно з життя в статевій суміщці, але виявилося, що моногамія існує у народів, культурно найбільш примітивних, як, напр., у африканських піґмеїв. Це сконстатовання примусило Вундта, автора відомої «Психології народів», зробити такий висновок: «Не культура поробила моногамію, а моногамія стала одною з початкових умов культури». (ЛНВ 1948 ст. 60).

МОНОГРАМА — з'єднання двох чи більше літер , часом із орнаментальними додатками для означення імени й прізвища людини, чи установи, яку та монограма означає. На християнських пам'ятниках перших століть християнської доби часто фігурує монограма Христа, зложена з перших літер грецьких слів, Ісус Христос, Син Божий, Спаситель, — а що ці перші літери, зложені разом, дають слово, що по грецьки значить «риба», то часто, замість монограми, малювали просто рибу, як символ Ісуса Христа.

МОНОКСИЛЬ, МОНОКСИЛЬНИЙ ЧОВЕН - човен,видовбаний з одного стовбура дерева, що в ньому вміщалося до десяти люду. Фльотиліями з соток таких човнів, українці перепливали Чорне й Каспійське моря та нападали на чужинецькі твердині на тих морях за князівської України. На зміну моноксилям прийшли пізніше козацькі ЧАЙКИ. (Див. МОРСЬКІ ПОХОДИ).

МОНОПОЛІЯ, МОНОПОЛЬ — виключне право виробу, продажу чи визиску якихось речей. У XVIII ст. Москва своїми монополями цілком зруйнувала блискучу до того українську торгівлю. Особливо ця московська політика економічного визиску й руйнування України виявилася після нещасливої Полтавської битви, і Шафонський в свойому «Топографічному описі Малої Росії» при кінці XVIII ст. сумно констатував: «Уся торгівля тканинами й ґалантерійним крамом в руках московських купців. . . Хоч. . у Києві і є ще багацько місцевих природних купців, що торгують усяким дрібним крамом, але в порівнянні з москалями вони творять дуже малу й незначну кількість. . У всій Малій Росії немає ні одного купця із природних малоросіян, що мав би власного капіталу 30.000 рублів». А тим часом ще в початку того ж століття московський піп - старовір Іван Лукьянов переїздячи через Київ, записував: «Всі міщани — хахли всі торгові люди. . А стрільцям (москалям) не дають хахли в нижньому городі (на Подолі. Є. О.) в крамницях сидіти. тільки всякі товари на собі розносять. .» (Цитовано в Р. Млиновецького «Історія. .» 1953, ст. 307).

Як же витворилася така ситуація, що перше вся торгівля була в руках українських купців, а пізніше українські купці творять тільки «незначну кількість»? Сталося це саме завдяки монополям, що з них користали тільки москалі. М. Слабченко навів у своїй праці про «Малорусскій полк» Одеса 1909) цілу низку зарядженъ московського уряду, що обмежували торгівлю України на користь московських монополістів: В 1716 р. заборонено українським купцям їздити закордон по крам; в 1718 р. заборонено ввозити український тютюн до Московщини; в 1722 р. заборонено ввозити закордонні товари в Україну. — мали їх скеровувати на користь московської промисловости; в 1733 р. заборонено українцям вивозити за кордон смельчуг і поташ; в 1788 р. українцям заборонено торгувати кіньми з закордоном; в 1740 р. заборонено вивозити з України хутра. — цю торгівлю теж монополізовано для москалів; в 1749 р. заборонено вивозити смушок. вовну і овець; в 1755 р. припинено ввіз соли з України в Московщину і накладено велике мито на інший український крам. . (ст. 257). Почепські (на Чернігівщині) міщани скаржилися: «Нині тою пенькою заборонено нам торгувати, а відбирають її в нас у рахунок за податки тільки по 3 рублі» (ціна ж тоді на пеньку була по 4.50 рублі). У таких умовах цю пеньку скуповували московські промисловці й купці, багатіючи коштом українців.

Відомо, яку сумну ролю відогравав в Україні московський державний монополь на горілку, що нею для збагачення царського скарбу споювалося українське населення. Щодо монополій, в приватних руках, то про них див. КОНКУРЕНЦІЯ, ТРЕСТИ.

МОНОТЕЇЗМ — віра, що приймає тільки одного Бога. Грецький історик VI ст. Прокопій приписував давнім слов'янам і антам, предкам українського народу монотеїзм: «Вони признають владикою всіх єдиного бога, що посилає блискавку. Жертвують йому корови та всяку іншу жертву. Якоїсь фатальної долі, яка мала б силу над людьми, вони не признають: коли хтось бачить перед собою видиму смерть чи в хворобі, чи в війні, обіцяє за своє життя жертву богові, і, порятувавшися, жертвує обіцяне та й думає що тією жертвою спас собі життя. Шанують річки, німф та деякі інші божества, жертвуючи їм усячину, і з тих жертв ворожать собі. .» Але в цій цитаті явна суперечність: з одного боку віра «в єдиного бога», але з другого — «шанують річки, німф та деякі інші божества. .» Проф. М. Грушевський, коментуючи цю вістку Прокопія, писав: «Треба мати на увазі, що вона говорить про розселення чорноморське, яке прожило вже не одно століття поруч гелінізованої та романізованої людности, отже, мабуть, не одно й засвоїла від неї; подруге, говорить це письменник — візантієць, що привик мислити ідеями християнськими, а поганські явища прирівнювати до ближче йому звісної грецької мітології. ..» («З історії рел. думки», 1925, 9). (Див. ДУАЛІЗМ, ПОЛІТЕЇЗМ).

МОНОФІЗИТИ — єретики, що з почину Євтихія, архимандрита одного манастиря біля Царгороду з V ст. по Р. Хр. заперечували в Ісусі Христі людську природу, признаючи тільки Божу, яка, мовляв, поглинула людську. Цю єресь засудив Халкедонський собор 451 р., визнавши в Христі дві природи — Божу і людську.

МОНРО ДЖЕМС (1758—1831) — американський політик, в рр. 1817—1825 президент США, що проголосив в 1823 р. так звану ДОКТРИНУ МОНРО, що встановлювала засаду «Америка для американців». Згідно з цією доктриною «всяке втручання будьякої европейської держави з метою контролювати або поневолити» ті американські держави, які проголосили свою незалежність, США розглядатимуть «як ворожий акт проти США». Виключалася також можливість колонізування американської території будьякою европейською державою. Безпосереднім поштовхом до проголошення цієї доктрини були намагання тодішньої Росії, що через посідання Аляски аж до США простягалася, замкнути доступ до північно- західніх берегів Америки всім не-руським кораблям, а також так зван. СВЯЩЕНОГО СОЮЗУ (Прусія, Австрія і Росія) інтервенювати в Південній Америці, щоб привернути Еспанії її тамтешні колонії, що саме тоді змагалися за своє унезалежнення. Цим замірам спротивилася також Англія, і до інтервенції Святого Союзу не дійшло, і доктрина Монро, без сумніву, допомогла молодим американським республікам зберегти свою незалежність. Одним із помітніших випадків її застосування був спротив США намаганням Франції в половині XIX ст. відновити монархію в Мехіко на чолі з австрійським архикнязем Максиміліяном (1864 — 1867): під натиском США Франція була примушена заперестати допомогу Максиміліянові, який загинув під кулями мехіканських республіканців.

Про дальший розвій доктрини Монро писав у паризькому «Укр. Слові»з 20. III. 60 п. Ю. Миколин:

Ізолювавши новий світ від европейських посягань і впливів, політика США спрямована була на створення суцільного американського бльоку держав. В другій половині XIX і в перших роках XX століття, при політичній і господарській слабості своїх південно - американських сусідів, США грали домінуючу ролю не тільки протектора, але й миротворця між політично-невиробленими й гарячо - кровними південними американцями, що означало іноді військові інтервенції США у внутрішні незгоди центрально-американських республік, хоч і позбавлені будьяких територіяльних посягань. Ці колишні інтервенції США, служать тепер, пів століття пізніше, арґументом для деяких південно - американських політиків у обвинуваченні США в «імперіялізмі».

Франклін Рузвельт у 1930 роках спрямував Доктрину Монро і об'єднання американських держав на нові рейки т. зв. добросусідських взаємин і оформлення політичного бльоку на паритетних засадах колективної безпеки без амбіцій США бути арбітром у цьому бльоці. Завершенням зусиль у цьому напрямку була Ріодежанейрська декляраціяа 1947 р. і створення на Панамериканській Конференції в Боґоті в 1948 р. Організації Американських Держав (ОАД). За статутом, метою ОАД є забезпечення миру і справедливости, зміцнення солідарности між членами і оборона їхньої суверенности і незалежности.

Говорячи про оборону суверенности і незалежности своїх членів, автори статуту ОАД мали в 1948 р. перш за все на увазі охорону незалежности різних малих центрально - і південно - американських держав перед традиційними зазіханнями їхніх же сусідів, такі проблеми, як Нікараґуа проти Костаріки, Гондурас проти Ґватемалі тощо. Про загрозу з інших континентів ще мало хто тоді думав: західня Европа давно вже визнала була Доктрину Монро, нацизм, проти якого всі американські держави принаймні формально були об'єдналися під час другої світової війни, був розбитий, а холодна війна щойно починала давати свої приморозки десь там далеко в центральній Европі.

Пройшло однак кілька років і раптом загроза комуністичної інвазії американського континенту появилася в Гватемалі. Однак ця загроза була скоро безболісно зліквідована, і Америка знову заспокоїлася у своєму переконанні, що комунізм не доберется до Америки в поважній формі. Щоправда, міжамериканська конференція в Каракасі в 1954 р. прийняла була резолюцію, в якій стверджувала, що «опанування або контроля політичних установ будь-якої з американських держав міжнароднім комуністичним рухом, що поширив би на цю гемісферу політичну систему країни з-поза цього континенту, створювало б загрозу для суверенности і політичної незалежности американських держав, загрожуючи мирові Америки». Далі деклярація стверджувала, що при появі такої небезпеки мусить бути скликана міжнародня конференція «для розгляду відповідних дій згідно з існуючими договорами». Таку міжамериканську конференцію було скликано 22 серпня 1960 р. в Костаріка з нагоди заяви Хрущова, радо прийнятої кубінським диктатором Фіделем Кастром, що, в випадку інтервенції США на Кубі, Москва закидає США атомовими ракетами. Коли ж президент Айзенговер заявив, що Америка ніяк не стерпить, що б в Америці всадовився комунізм і покликався на доктрину Монро, Хрущов знову відповів. що на Кубі нема комунізму, і що СССР не хоче вмішуватися до справ Латинської Америки, але заступиться за Кубу чи іншу країну, коли цього вони зажадають, і при тому додав таке:

«Доктрина Монро вже віджила себе Вона віджила в наслідок своєї непридатности і вмерла природною смертю. Все, що залишається зробити, це похоронити трупа подібно, як ви хороните все, що вмерло, щоб не засмороджувало повітря».

Але ця заява Хрущова викликала обурення не тільки в США, а і в інших державах Америки, і Хозе Корреа президент Ради Безпеки ОН на липень 1960 р., в імені всіх держав латинської Америки виголосив пересторогу Росії супроти її наміру втручатися в американські справи. Негайно після того, на пропозицію уряду Перу, було скликано вищезгадану конференцію в Костаріка, яка рішуче засудила не тільки СССР за її намір інтервенювати в американські справи, але й Кубу за її готовість прийняти цю московську інтервенцію.

МОНСТРАНЦІЯ — металева оздоблена посудина зі скляною серединою в формі кола: в ній виставляються у католиків для почитання вірних Св. Дари. Від католиків перейняли монстранцію й галицькі греко - католики. У православних монстранції нема.

МОНТЕКАССІНО — гора в Італії біля міста Кассіно з найстаршим манастирем бенедиктинів, що його оснував св. Бенедикт в 529 р. Під час і після першої світової війни тут був великий табір українських полонених, вояків австрійської армії. За другої світової війни тут відбувалися завзяті бої, і манастир був зруйнований, але його мистецькі і особливо книжкові та архівні скарби своєчасно вивезені, а після війни манастир був знову відбудований. У тих боях загинуло тут чимало українців, що були примушені служити в польській армії ген. Андерса.

МОРАЛЬ — система норм суспільного життя, успадкована від попередніх поколінь і освячена релігією й традицією. Що більше яка людина звертає увагу на почуття й бажання інших людей в своїй поведінці, то тим більше вона вважається в своїм оточенні моральною. Це правило виявлено в відомому вислові Євангелії: «Яким судом судите таким вас судитимуть, і якою мірою міряєте, вам одміряється» (Матв. VII, 2). інакше кажучи:
«Не робіть іншим того, чого не хочете, щоб вам було зроблено». Г. Кайзерлінґ уважав що мораль означала спочатку ніщо інше, як встановлений лад. А якщо мораль означає форму і лад, то її брак означає розклад, і саме це визначається словом ДЕМОРАЛІЗАЦІЯ. Розклад же неминуче веде до занепаду, а часто й до смерти. І дійсно ми знаємо що багато народів і цивілізацій загинуло через упадок моралі через деморалізацію.

Мораль виміряється не теоріями, не гаслами, лицемірно голошеними, а вчинками, щоденно доконуваними як окремими особами, так і складовими частинами суспільства. Мораль — це своєрідна дисципліна звичаїв, і дисципліна завжди протиставляється розкладові. Тому моральні приписи завжди мають характер наказів, суворих приписів: «Не убий!» «Не пожадай жінки ближнього свого!» «Не кради!» Що більшим авторитетом перейняті ті накази, тим більший послух вони знаходять. У тих країнах, де мораль тісно зв'язана з релігією, і де релігія тісно зв'язана з народніми почуваннями, мораль звичайно стоїть високо. І навпаки з занепадом релігійних вірувань, шириться деморалізація, що ми особливо спостерігали в СССР, де разом із проповіддю безбожництва, були ми свідками поширення страшних злочинів: «Крой Ванька, Бога нет!»

Панування чужинців в якійсь країні теж ширить деморалізацію, бо між урядом окупантів і населенням не може бути ані приязні, ані належного розуміння потреб кожного ані авторитету признаної влади. Чужинецьке панування тяжить на народі, що почуває себе приниженим й визискуваним під непомірним тягарем. Окупанти намагаються виховати населення в німій й покірній слухняності, що походить не з внутрішніх вимог, а з зовнішнього примусу — головно страху, а страх ніколи не був морально виховним, породжуючи у сильні-

ших натур тільки ненависть, у слабших — підлість. Чужий уряд, що тримається насильством і неправдою довгі роки, витворює цілі громади неморальних типів, які «з любови до чинів і жалування», як глузувала Катерина II з «малоросіян», готові «за шмат гнилої ковбаси» до найбільшого злочину — зради батьківщини.

Проф. Г. Ващенко писав в «Українському Самостійнику» (9. IV. 1950): «З погляду психологічного мораль — надзвичайно складне явище, в склад якого входять елементи інтелектуальні, почуттєві й вольові. Як явище інтелектуальне, мораль — свідомість норм поведінки, або обов'язків людини щодо Бога, людей, самого себе й природи. Як вольовий процес, мораль — виконування цих обов'язків. Як процес почуттєвий, мораль — задоволення або незадоволення з приводу вчинків своїх чи чужих, розуміючи їх у найширшому сенсі (не тільки зовнішні вчинки, а й внутрішні переживання, як думки, настрої, бажання). Всі ці елементи міцно з'єднані між собою. Тому моральне почуття естетичне, бо має кваліфікативний (оцінковий) характер. Ця здібність кваліфікувати свою поведінку називається СУМЛІННЯ» (див.).

Найвищого розвитку осягла мораль в євангельському навчанні Христа — любови до БЛИЖНЬОГО (див.), найнижчого — в проповіді Леніна ненависти до всіх тих, хто не годиться з його розумінням пролетарської революції. Ленінів підхід до засад моралі дуже образно представив Стуруа на XII з'їзді РКП(б). Коли Леніна запитали: «Що таке комуністична мораль?» — то він відповів: «Убивати, знищувати, каменя на камені не залишати, коли це на користь революції; але в другому випадку гладьте по голові, називайте Олександром Македонським, якщо це в користь революції» (Ю. Бойко «Російське народництво..» Мюнхен, 1959, 29).

Ми відкидаємо, казав Ленін в одній своїй промові до молоді, — всяку мораль, що походить із понадприродних або чужих клясовій концепції ідей. Для нас мораль залежить в усьому від інтересів клясової боротьби; моральне все те, що необхідне для знищення старого суспільства визискувачів і для об'єднання пролетаріяту; тому наша мораль полягає тільки в суворій дисципліні і в свідомій боротьбі проти визискувачів..»

Чим ця мораль вдрізняється від моралі якогось там африканського племени, що вбачає мораль в необхідності винищення всього сусіднього племени, і напавши на нього вночі, вирізує його, не ощаджуючи ні жінок, ні дітей?

Преображенський, учень і послідовник Леніна, зібрав в одному творі всі важливі «Норми клясової моралі» большевизму і присвятив його Дзержинському, голові ЧеКа. Зрештою, таке присвячення відомому катові виявляється оправданим, коли ми читаємо в тому творі, що мораль ототожнюється з тим, що вигідне, корисне певній групі людей. На думку автора мораль — вислід звичайних економічних інтересів, і тому теперішня її історична функція бути тим, що корисне пролетаріятові. З того, що між мораллю і інтересами кляси, що має панувати в даний момент, існує нерозривний зв'язок, автор виводить логічно, що ніякий засіб, визнаваний неморальним в буржуазному суспільстві, не може бути неморальним для пролетаріяту, яке те суспільство поборює. І тут же Преображенський пояснює, чому страйк робітників, цілком потрібний і моральний в буржуазному суспільстві, робиться непотрібним і шкідливим в комуністичній державі з «диктатурою пролетаріяту». «У боротьбі упокореної кляси проти її ворогів, — пише він, — брехня і підступ — найважливіша зброя.. Робітнича держава, оточена зі всіх сторін ворожими капіталістичними державами, визнає брехню за дуже необхідну й корисну для її закордонної політики..» (Фільоп - Міллер «Обличчя большевизму» Мілян, 1930, 277). (ЕТИКА, МАРКСИЗМ, ЛЕНІН, ДОНОЩИЦТВО, БРЕХНЯ).

МОРАЛЬНІСТЬ — тверде поважання й виконування правил життя, унаслідуваних в даному суспільстві, і що на них воно ґрунтується. Бути моральним — значить твердо дотримуватися тих правил і ніколи від них не ухилятися. Ле Бон писав, що «від рівня моральности залежить велич народу» («Закони еволюції народів» фр. вид. ст. 43).

МОРАЧЕВСЬКИ ПИЛИП (1806 — 1879) — автор дуже гарного перекладу євангелія на українську мову. Але Синод Російської Церкви не дозволив його до друку, і він побачив світ тільки 1906 р. під доглядом єп. Партенія (див. ЛЕВИЦЬКИЙ ПАРТЕНІЙ). Цей переклад св. Євангелія викликав відомий обіжник ВАЛУЄВА (див.), що «нікакого малоросійського язика не було, нет і бить не может..» (А. Річинський «Проблеми укр. рел. свідомости» 149; С. Єфремов II, 47).

МОРГУЛІС ЗІНОВІЙ (1880—?) — науковий співробітник ВУАН, адвокат, український громадський діяч жидівського походження, за Центр. Ради помічник Київського Губерніяльного Комісара. Заарештований в справі СВУ був засуджений на процесі 1930 р. на 3 роки суворої ізоляції, але за кілька місяців його випущено на волю. Дальша його доля невідома.

МОРҐ — стара земельна одиниця, запозичена в німців: вона означала площу, що її можна було зорати, або скосити за один день. У Польщі вона означала 1/30 ВОЛОКИ. Міряння морґами збереглося в Галичині до наших днів: морґ дорівнює в ній 1.600 кв. сажням, або 0.58 гектара 1 га — 1,72 морґа).

МОРДВА, МОРДВИНИ — фінське плем'я, що жило на південь від Муроми й Мещери між Волгою, Окою, Сурою й Мокшою. 1329 р. мордвини опинилися під владою татар, після занепаду Зол. Орди входили в склад Казанського царства. Від 1552 р. — під Москвою, від якої зазнавали великих знущань та грабунків, внаслідок чого вони радо брали участь в таких повстаннях, як Пуґачовщина, тощо. Згідно з УЗЕ, їх в 1926 р. нараховували 1.340.000. Велика частина їх обмосковилась і ввійшла в склад московського народу, а деяка частина отатарилася.

МОРДОВЕЦЬ (МОРДОВЦЕВ) ДАНИЛО (1830—1905) — письменник, писав по московськи переважно на українські теми (Гайдамаччина — історична розвідка; романи: «Сагайдачний», «Цар і гетьман» — про Мазепу і Петра», «Гетьман-чернець»— про Юрія Хмельницького) і по українськи: оповідання — «Дзвонар», «Старці» тощо; романи — «Дві долі», «Семен Палій»; полеміка з П. Кулішем «За крашанку писанка» та інше.

МОРЕ — величезна заглибина земної поверхні, заповнена солоною водою. У християнській літературі море символізує життя з його гріховними пристрастями і бурями, — це так зване МОРЕ ЖИТЕЙСЬКЕ, представлене між іншим на ґравюрі Гр. Левицького 1739 р. на честь Р. Заборовського, як корабель серед морських хвиль (Наша Культура, 1937, ст. 20). Але в народній символіці море, з яким українському хліборобові приходилося не часто, і то не з особливою приємністю зустрічатися (і в цьому його психологія значно ріжниться від колишньої козацької, див, МАРИНІЗМ), воно фігурує не стільки, як символ життя, хоча б і пригодницького, хоча б і гріховного, а як символ смерти. Адже море таїть у собі страшні небезпеки, з яких без помочі Божої та без батьківської і материної молитви, трудно вийти живим. Не дурно ж і народня приповідка каже: «Хто на морі не бував, той Богові не молився». «Як Божа воля, то вернеш і з моря» (Номис, 18). «Ой могла б мене отцева - паніматчина молитва на Чорному морі рятувати, уже б я знав, як свою матір шанувати — поважати». Цікаво, що й козацькі походи, в яких українські лицарі з незвичайною відвагою запускалися на невеличких чайках поміж грізні морські хвилі, (Див. МОРСЬКІ ПОХОДИ ЗАПОРОЖЦІВ) не залишили в пам'яті українського народу світлих спогадів. Думи про море особливо слабо зберігаються в кобзарській традиції, і, напр., дума про Олексія Поповича, найбільш поширена, змальовує море в досить непривітних фарбах.

Українці часто уявляють собі смерть, як ДОРОГУ (див.), отже і море — теж велика тяжка дорога: «Смерть не горе, а страшне велике море» (Номис, 8283), по якому можна навіть плисти «наввиринки», поборюючи його труднощі: «Пішла душа наввиринки» (Номис, 8237), аж поки вона не діб'ється «на той бік» (Номис, 8304), де вже можна й відпочити: «Тоді одпочинемо, як помремо» (Номис, 10031).

Може бути, що асоціяція моря зі смертю викликана не тільки смертельними небезпеками, що людина знаходить на морі, але й зближенням моря з небом, житлом праведних душ. Це зближення знаходиться, напр., у загадці: «Серед моря - моря стоїть красна комора» (Номис, 20), де море — небо, а красна комора — сонце. Зрештою, в поетичній мові всіх народів море і небо часто виступають одне за одне

Виступає море в народніх піснях, і як символ великої, часто непоборної, віддалі:

Там дівчина журилася,
Що од роду відбилася. . .
Як піду я до Дунаю,
Гукну, крикну непомалу.
Озоветься моя доля
По тім боці синього моря (Чуб. V, 463).
Перевозчик, перевозчик, перевези мене
до роду!
Обізветься моя мати по тім боці моря:
Ой живи, живи, моя доню, така твоя доля.
(там же, 567, 571—4).

«По тім боці моря» може значити, як ми вище бачили, і на тім світі, — отже ми тут маємо звертання до вже покійної матері, щоб вона забрала до себе свою нещасну доню, але мати все ж радить коритись своїй долі і жити далі.

МОРКВА — рослина, що в культивованому стані має видовжений, грубий поживний корінь, звичайно жовтий, але бувають і помаранчеві та білі. Скріплює зоровий нерв. У народі був символом непорушности: «Сидить, як морква на грядці». Але була вона й символом солодкого, приємного життя: «Сидів хробак все своє життя в хроні, аж перед смертю уліз у моркву, та й побачив, що тут ліпше...» або: «Хробак гризе хрін, бо не знає за моркву», — говорять про людину, що волить бідувати, замість шукати собі кращого місця (Ів. Франко. III, 285).

Через солодкість моркви була вона й символом дівчини, як то видно й з загадки: «Дівка в коморі, коси на дворі» (Чубин. III, 311; Номис., 182) і пісні:

Добривечір, кумцю моя.
А в городі свинка твоя.
— Нехай, кумцю, ночує,
Вона морковцю чує.
— А я тобі, кумцю, мовлю,
Що я свині ніжки вломлю.
— Нехай кум загородить,
Бо то раз літо родить.
(Чубин. ІУ, 498).

Тут під «свинкою» треба розуміти парубка, що зазіхає на дівчину.

Моркву — огородню й дику — святили в нас разом із різним іншим зіллям в церкві на Маковія. Дику моркву вживали потім для

окурювання хати — «якщо ходять покійники». Ящуржинський здогадувався, що в цьому випадку завинила народня етимологія, що в'яже моркву із «мором», «морити» (К, Ст. 1889, УІІІ, 527).

Городню ж моркву вживали, як симпатичний лік, проти жовтяниці. На Волині сік з моркви пили від пропасниці (МУЕ. НТШ. УІ, 103).) Жовтий колір моркви асоціювався з жовтою церою недужої людини. Звідти приповідка: «Мій хворий мужичок, як бурячок, а я здорова, як морква», — треба розуміти навпаки.

Була морква і символом сварки в хаті, головно між жінкою і чоловіком. Квітка писав в одному зі своїх оповідань: «А там купами капуста, буряки, морква огородня, а хатньої наші жінки не продають, держать про нужду на нашу голову... цур їй!» (І, 137). Звідци МОРКВУ СКРОМАДИТИ КОМУ, чи СТРУГАТИ кому — значить сваритися. Іноді звали МОРКВОЮ і ту жінку, що постійно гризе свого чоловіка. (Дикарев, ст. 20).

МОРОЗ — холод нижче нуля, коли вода замерзає. Український нарід уявляє собі мороз в образі сивого й лисого діда з великими червоними устами і червоним носом, з бородою, в льодяних бурульках, убраного в сніговий одяг і в чоботи з льоду. Як він дихає помалу, то й мороз невеличкий, але як дихне дужче, то й мороз потісне. Раз він посварився за щось із св. Онуфрієм, і той рубонув йому сокирою по голові, то старий і пролежав до Спаса. Тому й не буває на Україні морозів від Онуфрія (12 червня ст. ст.) аж до Спаса, 6 серпня. (Чубин. І, 31—32). У загадці про мороз він ніби каже: «Я, старий дідусь, до мосту берусь: хоча сокири й не маю, на тое не дбаю..» (Етн. Зб. НТШ. V, 220).

Іноді ж мороз уявляється як сивий віл: «Сивий віл через стіну перелізе» (там же; також Номис, 144).

З того, що мороз уявляється і лисим сивим дідом і сивим волом, і що такі саме уявлення прикладаються й до місяця, Потебня робив здогад що такий збіг уявлень міг привести до зародження вірування, ніби в сильні морози треба нарахувати 12 (за числом місяців) лисих, і тоді, після дванадцятого, «мороз пересядеться» (Чуб. І, 32; Потебня в РФВ. 1885, І, 183). Мені здається такий здогад занадто дотепним Простіше думати про трудність нарахувати 12 (звичайне, зрештою, число) лисих та ще й у мороз, коли всі лисини добре прикриті! Проте не можна заперечувати факту, що місяць і мороз дійсно в уяві українського народу асоціюються, бо і в колядках «місяць береться заморозити гори, долини і верховини, глибокі поточеньки і бистрі річейки...»

Мороз часто асоціюється також і з смертю, що цілком зрозуміле бо мороз часто приносить з собою смерть. Тому маємо ми такі закляття з проскурівського повіту:

Смерте., смерте. іди на ліси,
Іди на безвість, іди на море,
І ти, морозе, великий і лисий,
Не приходь до нас із своєї комори!
Смерть з морозом танцювала,
Танцювала і співала,
І за море почвалала.(Чуб. 180).

Або з Підгір'я:

Смерть з морозом танцювала
Та на море десь пігнала.
Пішла собі смерть у ліси,
Побіг за нею мороз лисий,
І сидять там у темній норі
За водами у коморі.
Смерте, смерте, не вертайся,
Ти, морозе, не з'являйся.
Сядьте ся там не вертайте
Нас пожитку не збавляйте,
Най нам сонце далі гріє,
Жито, ярець скоро спіє (Груш Іст. у. літ.» І, 104).

Іноді мороз символізує й моральну смерть, себто ганьбу, напр., від втрати дівоцтва, символізованого в КАЛИНІ (див.).

Бодай тебе, да морозоньку,
Що зморозив ти калиноньку,
Да засмутив усю родиноньку,
І близькую і далекую,
І матінку рідненькую (Чуб IУ, 470).

Невчасний мороз — велика небезпека для господарства. Тому під Різдво в Галичині, а на Голодну Кутю на Придніпрянщині кличуть, разом із іншими злими силами для їх спаралізування, на святу вечерю й мороз. На Чернігівщині його кликали так: старший в родині, набравши першу ложку куті, виголошував: «Морозе морозе, іди куті їсти, да не морозь летрівської гречки ні огірків, ні гарбузів ні соняшників» (МУЕ НТШ. ХУІІІ,154). Або ще й так: «Морозе, морозе, йди до нас куті їсти! А не йдеш, так і не приходь і не морозь жита та пшениці, проса та гречки, ягнят та телят, гусят та шшлят, а тільки йди на жіноцьку цибулю!» (Груш «Іст. у. літ.» І, 152). На Гуцульщині теж заклинали: «Морозе, морозе, ходи до нас кутю їсти! Коли не йдеш, то не йди й на жито, пшеницю і всяку пашницю!» (там же).

Після святої вечері проганяли мороза. На Чернігівщині діти брали в руки хто — рубель, хто — качалку, або й просто поліно і бігли бити у ворота — проганяти мороза. Били щосили, щоб голосніше було. Били хлопці й дівчата, по кілька разів підряд (МУЕ НТШ, ХУІІІ, 154).

МОРОЗ ЯКІВ — кошовий Січі, що в 1696 р. вийшов з 40 чайками і 1746 козаками у Чорне Море, напав на турецьку фльоту, розбив три турецькі кораблі і захопив здобич.

«Знатно ми, — писав він гетьманові Мазені. — не морщачи чола свого, відвагами своїми лицарськими, груди проти неприятеля Хреста святого ставили...» Вернувшись у гирла Дніпра, потопив тут чайки і пішки повернувся на Січ. (Еварницький «Іст. Зап. Козаків.» 1897, III, 237).

МОРОЗЕНКО СТАНИСЛАВ (МОРОЗОВИЦЬКИЙ) український шляхтич із Поділля, що здобув собі вищу освіту в університетах Кракова та Падуї (Італія). Був один час пажем при польському королівському дворі, але, знеохочений переслідуваннями православної віри, зробився за Хмельниччини організатором в 1648 р. революційного протипольського руху. Був наказним полковником корсунським, брав участь у боях із поляками на чолі козацької піхоти. Вбитий під Збаражем 28. VII. 1649 р., зробився героєм української народньої пісні:

Ой, Морозе, Морозенку, преславний козаче.
За тобою, Морозенку, вся Вкраїна плаче.
Не так тая Україна, як те горде військо...
Заплакала Морозиха, йдучи рано на місто.
Не плач, не плач, Морозихо, не плач не журися,
Ходи з нами, козаками, мед-вина напийся.

МОРОЗИВО — ласощі з замороженого соку ягід, чи молока з цукром. Н. Русова вмістила в журналі «Нові Дні» ч. 9, липень 1950 р. статтю «Про саме звичайне морозиво», в якій твердила, що морозиво — український винахід, що його винайшов кухар гетьмана Розумовського: Зах. Европа ніби скоштувала вперше морозива в Версалі, коли молодий Розумовський (ще перед проголошенням його гетьманом України) звелів приготувати і подати його на своєму бенкеті, яким він вітав французького короля Людовіка XУ. Молодого Розумовського особливо пишно приймали у Версалі. Тут його вітали король Людовік XУ і дофін з Марією Антонетою. Бенкет на честь Кир. Розумовського занотовано в архівах Версалю, як один із найпишніших. У відвітному бенкеті Розумовського Версаль покоштував українських наливок (про які французи писали, що це були «лікери», гідні назви «нектарів богів і царів»), а морозиво викликало таке захоплення, що кухар Розумовського одержав вдячну грамоту від самого короля Франції..

З цього приводу І. Борщак писав в паризькій «Україні» (1950, IУ, ст. 291): «Все це чистісінька вигадка, виссана, як то кажуть, із пальця. Розумовський не був у Версалі, подорож майбутнього гетьмана по Франції була уряджена з метою дати йому, так би мовити, світське виховання, і подорожував Розумовський інкоґніто. Жодного бенкету Розумовський Людовікові XУ не давав, французькі мемуаристи нічого про це не знають, ніяких Версальських архівів не знайдено.. Досить було заглянути до першого ліпшого енциклопедичного словника, щоб переконатися, що дофін, майбутній Людовік XУI, народився 1754 р., а Марія Антуанета 1755 р., тобто за часів першого перебування Розумовського у Франції вони ще не народилися..»

Насправді ж морозиво винайдено в Італії, і його винахідником був сіцілієць Прокопіо Кольтеллі, що збудував першу машину для його виготовлення в 1689 р., так звану МОРОЖЕНИЦЮ. Але Катерина Медічі, (1519 1589), що вийшла заміж за французького короля Генріха II, вже й до Кольтеллі вміла готувати морожене що звали тоді ШЕРБЕТОМ, і зробила його модним при французькому дворі, — проте, його вжиток був обмежений до кола привілейованих. Кольтеллі ввів морозиво в загальний вжиток. Венеціянець Сарторелллі завоював ним лондонський ринок, і в 1854 р. вже 900 візочків із морозивом кружляли вулицями англійської столиці. Учень Сарторелллі Джакобо Фуессеї в 1860 р. продавав між Балтіморою і Нью Йорком так багато морозива, що зробився багатократним мільйонером. На жаль, нема відомостей, коли саме морозиво з'явилося вперше в Україні

МОРОК — темрява, а також нечиста сила, що навіває ту темряву, і не дає можливости розглянутися в обставинах. «Це — чорт, що робить людям багато зла, бо заколочує розум, і людина ходить тоді, як божевільна» (Чуб. I, 196 Милорадович у К. Ст. 1897, IX, 50).

МОРОКА — неприємні клопоти, зв'язані, очевидно, також із небажаним втручанням нечистої сили, що, зрештою, часто так і називається МОРОКОЮ: «Побила б їх морока!» «Морока його знає!» МОРОКИ БЕРУТЬ КОГО — втрачати свідомість, знепритомнювати.

МОРОКВА — глибоке місце на болоті, що ніколи не замерзає.

МОРСЬКА МАРІЯ (1895 - 1932) — талановита українська акторка і малярка, дружина режисера Ол. Л. Загарова, родом з Острополя на Волині. В рр. 1919-21 працювала в українському Державному Театрі в Києві, в рр. 1922-23 в театрі «Бесіди» у Львові, в рр. 1923 - 25 в Ужгороді на Карп. Україні, та в Подебрадах. У 1922 р. брала участь в першій виставці українських мистців у Львові і звернула на себе увагу цікавим проєктом карт та постатями з української історії. Переклала для українського театру низку п'єс з французької англійської та московської мов.

МОРСЬКІ ЛЮДИ — див. **МЕЛЮЗИНИ, СИРЕНИ.** М. Рильський, використовуючи запис з народніх уст про морських людей, що ніби «пісні не народ склав, а морські люди», що в

суботу випливають на поверхню моря і співають, а «чумаки стоять на березі та й учаться» написав поезію «Пісня України»:

...І з моря дивні випливають люди:
Хвіст риб'ячий і чоловічі груди
Та голова. Їх співи голосні,
Як сурми в пурпуровій вишині.
В суботній час серед вітрів і піни
Так уродилась пісня України.
І в дальне море — у суботній час —
Вона зове і поривае вас. (З книги «Тринадцята весна»).

МОРСЬКІ ПОХОДИ ЗАПОРОЖЦІВ — Козацькі кораблі появилися на Чорному морі вже під кінець XVI ст. В 1606 р. запорізька фльота напала на Акерман над гирлом Дністра, Кілію на Дунаєм та болгарську Варну. Це був перший великий український похід на море, що звернув на себе увагу Европи. Далі за організацію фльоти взявся Петро Конашевич Сагайдачний, і під його проводом відбулися найсміливіші козацькі набіги на турецькі побережжя. В 1613 р. запорожці повоювали Крим і розбили турецьку фльоту під Очаковом. В 1614 р. українські кораблі уперше переплили Чорне море впоперек — це був незвичайний осяг для невеликих човнів — і запорожці зруйнували малоазійські міста Трапезунт і Синопу. В 1615 р. фльота, складена з 80 козацьких човнів, доплила до Константинополя, і запорожці уперше мушкетним димом обкурили султанську столицю. В 1616 р. турки зібрали свою фльоту при гирлі Дніпра, щоб не випустити козаків на море, але запорожці звели морський бій, погромили турків, здобули кільканадцять галер і до ста човнів; а потім пустилися на кримське побережжя, добули Кафу, великий торг невільниками, і визволили велику силу бранців. І так рік-річно ішли українські морські походи, на всі побережжя Чорного моря, на Крим, Очаків, Акерман, Кілію, Варну, Царгород, Синопу, Трапезунт — всюди розбивали турецьку фльоту і руйнували турецькі замки і міста. Козацька фльота зросла ще більше кількісно: на сто, двісті, триста і врешті на чотириста кораблів. Вся Европа з напруженою увагою слідкувала за цими боями що їх зводили козаки з грізною отоманською імперією. Описи українських морських боїв появилися у звідомленнях німецьких, еспанських, італійських, голляндських. Самі турки заявили, що ніколи не зустрічали таких небезпечних противників. Турецький літописець Наїма писав: «Треба сказати, що на всій землі не можна знайти людей сміливіших, що менше дбали б про життя, менше боялися б смерти; як оповідають люди, що знають морську справу, ця голота своєю зручністю і відвагою у морських боях страшніша від всякого іншого народу».

Морські походи спинилися з моментом, коли Україна розпочала визвольну боротьбу з Польщею. Щоб мати забезпечений південний фронт, Богдан Хмельницький склав мирові умови з Кримом і Туреччиною.

Коли пізніше наново почалася боротьба проти татар і турків, віджила знову козацька военна фльота. Але вона не дійшла вже до такого зросту і могутности, як за перших часів Запоріжжя. Справою Чорного моря цікавився особливо гетьман Іван Мазепа, що не жалував заходів і грошей, щоб заохотити запорожців до морських походів. На Січі знову почали будувати великі «морські човни», а «підошви» до них, тобто дерев'яні пні на їх виріб, залізо і всяку іншу снасть присилано запорожцям з Гетьманщини. Енергійно допомагав гетьманові тодішній кошовий, Яків Мороз. (Див.)

МОРТИРА, МУЩИР — тяжкострільна гармата, що стріляє майже прямовісно.

МОРТОН В. Л. — професор історії в Манітобському університеті. Промовляючи до українців в 1951 р., з приводу 60-ліття їхнього поселення в Канаді, він сказав: «Українські піонери, приступаючи до спільної спадщини, принесли з собою дуже багато: любов до землі, цей статичний і консервативний чинник у нашій динамічній спільноті; народню культуру, це живе джерело таких форм мистецтва, як музика, малярство, література і танці; пристрасну любов свободи, що оживила й обновила ідею демократії цієї країни; велику любов до культури, що відновила й скріпила плекання науки й мистецтва. Все те — великий вклад до спільного шпіхліра, з чого українські канадійці можуть бути горді, а за що всі інші канадійці вдячні». (див. ТВІДСМОР).

МОРФЕЙ — грецький бог сонних привидів, син ГІПНОСА, себто сну. В українській поезії натомість часто вживається власне, як бог сну:

...Сновійною ходою
Зійшов Морфей з кедрових тих борів
І вколисав на мить жорстоку втому.
(М. Матіїв - Мельник «Ефіяльт».

МОРФІЛЬ ВІЛЬЯМ (1834 - 1909) — англійський славіст, професор Оксфордського університету, приятель Драгоманова, автор статтей про Т. Шевченка й про українську літературу.

МОРЩЕНЦІ — взуття, що його звуть також ПОСТОЛИ, ХОДАКИ. Їх роблять із грубої, але якнайм'якшої, найчастіше сиром'ятної шкури (переважно свинячої): вони уявляють собою чотирокутний шматок шкури з передніми кутами закругленими або цільними. У першому випадку заокруглені краї цього шматка, розмочивши саму шкуру, загинають до середини

та зморщують, себто збирають у складки на ремінець, простягнутий в дірочки, зроблені по краях; наслідком цього виходить щось на кшталт сандалії, що охоплює тільки підошву та край ступні. У другому випадку шматок шкури також розмочують і передні кути загинають та зшивають докупи, так, щоб з них утворився гострий передок,, куди б входила ступня принаймні на одну третину своєї довжини; інші краї також морщать, і таким чином виходить щось подібне до черевика. Цими способами виробу й пояснюється вираз МОРЩИТИ постоли, а не шити їх. Прив'язують їх до ноги ВОЛОКАМИ або з тонких ремінців, або з досить товстого вовняного або конопляного мотузка. Волоки протягають крізь петлі задньої частини постолів, а іноді їх протягають і в складки навколо всієї ступні, потім охоплюють навхрест підйом ноги і, нарешті, обвивають замотану в онучу ногу вище кісточок дуже густо, а потім рідше, навхрест все вгору та зав'язують під коліном, причому, зав'язуючи, захоплюють, крім онучі, ще й нижній край штанів. Постоли носять, особливо літом, майже в усій Україні, а в деяких місцевостях Галичини, на півночі Волині та почасти й Чернігівщині вони становлять постійне взуття, що його вживають увесь рік. На Московщині, як писав Хв. Вовк, вони зовсім не трапляються, але в півд. слов'ян — і болгарів, сербів та румунів, вони стали звичайним взуттям, під назвою ОБУШТИ, ОПАНКИ, тощо. Як примітивність форми постолів, так і їх виріб, так само й їх уживання у півд. слов'ян, примушували Хв. Вовка припускати, що постоли — дуже старовинна форма взуття слов'ян, в тому й східніх, а брак для них назви в нашій старовинній літературі підказує спинитися на виразі ЧЕРЕВІ, що спершу міг визначати взуття на кшталт постолів, вироблене з м'якої шкури на череві у тварини, і тільки вже пізніше цей вираз стали застосовувати до пізнішого взуття — ЧЕРЕВИКІВ. (Хв. Вовк «Студії..» 147 - 48).

МОСЕНДЗ ЛЕОНІД (1897 - 1948) — визначний письменник, родом із Могилева Подільського. За визвольних змагань 1917 - 20 рр. молодший старшина Української Армії. З нею попадає в табори інтернованих у Польщі, звідки тікає до Чехословаччини. Тут закінчує інженерний факультет Української Господарської Академії, і залишається професором стипендіятом для підготовки в професори при проф. В. Іванисі, при якому перебув 6 років асистентом, як хемік. У 1931 р. оборонив докторську дисертацію. Вчителював в середній комерційній школі на Карпатській Україні і друкував наукові праці в німецьких журналах. Підготовив також кілька наукових праць в словацькій мові. Але більш відома його літературна діяльність, яскраво націоналістична своїм змістом. В одному листі він писав: «До 1918 р. я був російським (не малоросійським) патріотом. За один місяць з мене був український націоналіст, бо, прочитавши історію Грушевського, доти незнану мені, я захлинувся від величі того народу...» (Задеснянський «Критичні нариси», УП, 71).

Мосендз став постійним співробітником львівського ЛНВісника а потім «Вісника» «Самостійної Думки» в Чернівцях, де друкував свої поезії й оповідання, що пізніше були передруковані в окремих книжечках, як «Людина покірна», «Помста», збірки поезій «Вінок сонетів», «Зодіяк» тощо. Там же була видрукована чудова лірична драма «Вічний корабель». Крім того залишив він нам талановиту повість «Засів», поему «Волинський Рік», поему «Кнітферпшган», тритомову повість «Пророк», брошуру «Микола Хвильовий - леґенда і дійсність» (1948), під псевдом М. Лясковець, брошуру про Штайна (в виданні «Вісника») та інше. Був одним із основників Леґії Українських Націоналістів у Празі, що пізніше послужила підставою для створення ОУН. (до якої, зрештою, Мосендз не ввійшов). Помер від сухіт у Швайцарії.

МОСКАЛІ — що звуть себе РУССКИМИ, а також ВЕЛИКОРОСАМИ — панівний нарід Російської Імперії, що зветься тепер СССР, себто Союз Совєтських Соціялістичних Республік. Склався він із потомків слов'янських племен, що їх наш літопис називав Словенами (біля озера Ільменя) і Вятичами у верхів'ях Оки та Волги, у деякій мірі також із пересельців із кривичської землі (Смоленщини) та особливо із деяких фінських племен, як Весь (на північних доплива́х Волги), Меря (у водостоці Оки — по Москві, верхній Клязьмі й Волзі). Мурома, Мещеря, Мордва та інших. . У другій половині IX ст., як указують археологічні дані, почалася слов'янська колонізація волго - окського краю, головно, як доводить Співцин, з землі смоленських кривичів, Курганів (могил), які можна було б приписати південно - або середньо - східнім слов'янським племенам ані в IX—X, ані в XI—XIII ст. у суздальсько - володимирськім, та і взагалі в т. волго - окськім краї нема. Окремі київські речі в курганах XI—XII ст. зустрічаються, але «киян у них нема».. Древності суздальсько - володимирського краю не подібні до древностей як сіверянських, так і києво - волинсько - дреговицьких (А. Спіцин «Владимирскіє курґани» в «Изв. Имп. Арх. Ком.» в X. 1905, ст. 167—69).

В. Заїкин писав в 1931 р. у львівських «Дзвонах» (ч. 1, стор. 25): «Суздальська група, як бачимо з археологічних дослідів, утворилася головно завдяки слов'янізації Мері й Муроми, тацщо суздальців, здається, слід уважати за плем'я слов'янське тільки по мові й майже зовсім не слов'янське по його походженню Значну

домішку неслов'янського, головно фінського елементу мають безперечно й інші великоруські етнічні галузі. Та з бігом часу з кількох відмінних пра-великоруських етнічних галузей утворився один великоруський (московський. Є. О.) нарід, хоч певні ріжниці антропологічні язикові (мовні), побутові і т. п., і то досить значні, існують між південними й північними великоросами до нині. А в свій час, в XУ — XУІ ст. московські «ґосударі», переводячи примусову національно - державну уніфікацію великоруських земель і племен, мусіли провадити тяжку боротьбу з самостійницькими змаганнями північних великоросів (Новгород, Псков і т. д. Є. О.), переселювати цілі маси північних великоросів до Московщини (в тіснім розумінні слова), а південних великоросів з Москви, тощо, до Новгороду та інших земель північної Великоросії..»

Без огляду на не зовсім вдалу термінологію, тут представлено цілком вірно процес сформування московського народу, що зрештою одержав свою назву від Москви, про яку вперше згадується в 1147 р., «вотчину» кн. Юрія Долгорукого (сама назва — фінська, значить Гнила Вода, як фінські назви й рік Ока Клязьма,тощо). Але тоді вона не була ще навіть містом, ні князівством. Першим удільним князем московським був Володимир Юрієвич 1213 р. Самостійним князівством Москва робиться з 1271 р., а столицею великого князівства московського з 1328 р. З того року аж по рік 1714 була Москва столицею МОСКОВЩИНИ, потім коронаційним містом російських (московських) імператорів, а з 1918 р. стала знову столицею московської імперії — СССР.

Московський історик Покровський писав: «Великорусь побудована на кістках інородців, і в жилах теперішніх великоросіян тече принаймні 80% фінської крови» (Цитовано в Іс. Мазепи «Підстави нашого відродження» 1946, І. 56). Див. ПОКРОВСЬКИЙ МІХАЇЛ.

Історія московського народу, його мова і культура розвивалися — аж до злощасного Переяславського договору 1654 р. — цілком незалежно й відмінно від історії українського народу. Українці, як засвідчувала сама Катерина II в своїй інструкції Рум'янцеву (див. КАТЕРИНА II) та численні чужинці, і в тому численні москалі що відвідували Україну (див. БЛЯЗІУС ДОЛҐОРУКІЙ ІВАН, КОЛЬ Й. ЛЕВШІН, МАСОН ШАРЛЬ, ПЕЦОЛЬД, СУМАРОКОВ, ШАЛІКОВ) завжди вважали москалів народом їм чужим, а за їх імперіялістичну, загарбницьку натуру і політику відчували, як писала та сама Катерина II «внутрішню ненависть до великоросійського». Це відношення відбилося в численних приповідках українського народу, що їх зібрав С. Наріжний і оголосив у ЛНВіснику за 1930 р. (ст. 806—809) З них видно, що українці навіть дітей своїх страхають москалями — а відомо, що для залякування звичайно вживається найстрашніших речей: «Віддам москалеві!» «Москаль з'їсть!» «Тікай — москаль вуха відгризе!» і т. інш.

Москаль уявляється гіршим від чорта: «Тату! тату! Лізе чорт у хату! — Дарма, сину, аби не москаль!» Від москаля можна чекати тільки чогось лихого: «Москаль із бісом порадились та на лихо й понадились!» Поняття москаля в українських приказках взагалі суперечить поняттю доброго: «Хоч добрий чоловік, та москаль!»

Особливо багато приказок про злодійкуватість москалів. Наведемо тут тільки деякі. В уяві українського народу москаль — злодій з природи. злодій непоправний: «Мабуть, москаль тоді красти перестане, як чорт молитись стане». «Ти, москалю, і добрий чоловік, та шинеля твоя — злодій». «Москаль — чоловік добрий, та руки в нього довгі». «На вовка помовка, а москаль кобилу вкрав». Про вмілого злодія кажуть, що «він так намоскалився, що й з-під живого п'яти ріже». «Не за те москаля б'ють, що краде, а за те, що не уміє кінці ховати».

Натомість московські приповідки про злодійкуватість «хахлів» нічого не згадують.

Так само докладно підкреслено в українських приповідках і брехливість москалів: «Москаль тоді правду скаже, як чорт молитись стане». «Бреше, аж Москву видно». «Москаля підвів», себто збрехав або обдурив. Те саме: «Підпускає москаля». «Москаль каже, що сухо, то піднімайся по вуха та ще й замочишся».

Московська настирливість знайшла належний відгук в українських приповідках: «Оце пристав, як пеня московська». «Од чорта одхрестишся, а од москаля не одмолишся». «Московська напасть» — кажуть, коли не можуть від когось одчепитися. «Від москаля поли вріж та тікай». «Варив чорт із москалем пиво, та й солоду відрікся» — аби тільки не мати з ним нічого до діла. «З москалем дружи, а камінь за пазухою держи». «Де голова не лізе, а москаль улізе»

Москалі — нарід злиденний і ледачий, радий все чужими руками робити: «Москаль лиском в'язаний, у ликах ходить та й всіх у ликах водить». «В Москву з грішми, з Москви з вішми». «Москаль сльозам не вірить» «Москаль не чорт — ладану не боїться, від нього треба відкупитися.» «Москалеві годи, як трясці, а він усе бісом дивиться».

Т. Шевченко, що в своїх творах вірно відбивав українські народні почування, радив у перших же рядках «Катерини»:

Кохайтеся, чорнобриві,
Та не з москалями,
Бо москалі чужі люди,
Роблять лихо з вами.
Москаль любить жартуючи,
Жартуючи кине,
Піде в свою Московщину,
А дівчина гине. . .

Стара мати дорікаючи Катерині за її зв'язок із москалем, що її звів, каже їй, що краще була б дісталася вона по народженні гадині, ніж тепер москалеві.

Український нарід довший час мав до діла головно з московськими купцями що його обшахраювали, та московськими солдатами, що стояли залогами в Україні, як окупаційне військо. Тим то назва «москаль» прив'язалася пізніше і до тих вояків українського походження, що були з часом примушені служити в московському війську. і де. вони після років обмосковлювання та відповідної «науки», починали й собі поводитися, як справжні москалі Тимто, москвофільські коментатори Шевченка намагаються вмовити в читача думку, ніби й Шевченко під «москалем» розуміє «солдата», а не москаля з національности. Та це тлумачення не витримує критики, з огляду на ясний вираз: «Піде в свою Московщину».. І пізніше мати каже: «Іди ж, шукай у Москві свекрухи! .. . Будь щаслива в чужих людях, до нас не вертайся!»

І Катерина й собі повторює:

«Не вернуся... В чужу землю чужі люди мене заховають..»

МОСКВА — колись столиця московського князівства, а від 1918 р. столиця совєтської московської імперії. Вперше згадується в літописах в 1147 р., коли Юрій Долгорукий улаштував тут велике прийняття для сіверського князя Святослава Ольговича, але Москва не була тоді ні містом, ні князівством, а тільки маєтком кн. Юрія Долгорукого. Першим удільним московським князем був тут в 1213 р. Володимир Юрієвич. Самостійним князівством Москва стає тільки в 1271 р., за Данила, сина Олександра Невського а першим великим князем був тут Іван Калита (1328 - 1340). Починаючи від нього московські володарі, то хитрощами то підкупствами, то насильством все поширюють підвладну їм територію, аж поки Петро І. не витворив з Московщини - Російську імперію, перенісши проте її столицю з Москви до Петербурґу. За Москвою ж залишалося далі велике символічне значення — тут відбувалися коронації всіх дальших імператорів, аж поки большевики не знищили царської династії і не перенесли столицю нової - - вже совєтської — імперії з Петербурґу (перейменованого перше в Петроград, а потім у Ленінград) до Москви, що стала осередком плянів і дій людей, які змагають до панування над усім світом «Третього Риму» (див.), як залюбки називають Москву, починаючи з XV ст., Московські імперіялісти.

МОСКВОФІЛЬСТВО — поширювані московською пропаґандою симпатії до Москви, які вона використовує в своїх імперіялістичних цілях. Т. Шевченко називав москвофільство МОСКОВСЬКОЮ ОТРУТОЮ, і в «Кавказі» писав на адресу свого приятеля Якова де Бальменна:

. . .Не за Україну,
А за її ката довелось пролить
Кров добру, не чорну; довелось запить
З московської чаші московську отруту.

МОСТИ — весняна гра, що належить до циклю ВОРОТАР (див.). Ріжні варіянти і література у В. Гнатюка «Гаївки».

МОСТНИК — урядник князівських часів, що наглядав за новобудовою й направою мостів, а також побирав за них оплату з населення. Брали вони від 10 локтів нового мосту по ногаті, а від направи старого — по куні від городні. Крім того мали удержання від громади. (М. Груш. «Іст. УР.» III, 237, 257).

За литовських часів посада мостника «Руської Правди» зберігалася при деяких замках, як от у Луцьку та в Крем'янці, але він уже називався МОСТІВНИЧИМ (там же, V, ст. 302).

МОСТОВЕ — оплата за переїзд через міст. Під час переговорів з московськими боярами в січні 1654 р. в Переяславі, гетьман Хмельницький жадав, щоб цар з козаків «мита й мостовщини і перевозу брати не велів». (Крип'якевич в ЗНТШ. т. 130, ст. 96).

МОСТОВИЙ ПРИЧІЛОК — спочатку укріплена місцевість біля захопленого моста, що служить для накопичення сил для наступу на другому боці ріки, чи провалля Пізніше, взагалі шматок захопленої ворожої території, що використовується для дальшого наступу.

МОСЯЖ — стоп міді (60—80%) з цинком (40—20%), т. зв. жовта мідь. Звідти МОСЯЖНИК — ремісник, що робить із тої міді ріжні речі.

МОТИВАЦІЯ ВЛАСНИХ ВЧИНКІВ — тлумачення (собі та іншим) своєї поведінки, на жаль надто часто цілком неправдиве. Жюль де Ґотьє писав: «Буває, що герой і сам не може виявити мотиви, що впливають на нього, спонукуючи до акції. Буває навіть і так, що він підсуває своїм учинкам найдивовижніші мотиви, їм зовсім чужі Одна річ — діяти згідно зі своєю натурою, а друга — знати, чому діється так, а не інакше. Між учинком і його причиною простягається незбагненний, непролазний психологічний ліс.. Завдання мораліста — знайти під психологічною завісою мотивів логічне походження акту, відкрити той справжній мотив який можна вважати за причину. Щоб допровадити своє завдання до доброго скутку, наш мораліст, мов той казковий герой, повинен знайти стежку через той зачарований ліс, роз-

бити його чари і під завороженими метаморфозами віднайти правдиві постаті дійсности. Дослідник повинен більше приглядатися не так до — часто вигаданих — мотивів, як до самого акту в усій його брутальності доконаного факту. Мотивація — це царство фікцій, правдивий — лише сам факт. .» («Логіка героїзму. .» (ЛНВ. 1928. I. ст. 74—75).

І італійський психолог Е. Бонавентура теж писав: «Іноді, під час гіпнотичного сну, загіпнотизованому наказується щось зробити по упливі півгодини після пробудження. Наприклад, йому кажуть: як ти пробудишся. півгодини пізніше, підеш у твою кімнату, візьмеш там таку-то книжку, прочитаєш із неї одну сторінку і покладеш її на місце. Гіпнотизований пробуджується і розпочинає своє нормальне життя, але, півгодини пізніше якась непереможна сила примушує його піти в кімнату, взяти вказану книжку, прочитати з неї сторінку і покласти її потім на місце. Все це він робить напів свідомо, — себто він свідомий того, що робить, але несвідомий, чому саме це робить. І коли його запитують, чому він це зробив, він вигадує якісь причини, що він мав, напр., потребу щось перевірити в тій книжці абощо. Отже маємо тут два цікаві факти: насамперед, справжню причину цього вчинку, себто навіяний наказ, що знаходиться поза свідомістю загіпнотизованого, і подруге, заступлення справжньої причини вчинку іншою, вигаданою. Людина намагається виправдати перед іншими — і перед самим собою — доконаний вчинок, і робить це цілком у добрій вірі, підшукуючи розумну причину своїй акції. Йонс, психоаналіст школи Фройда, називає цей психологічний процес «раціоналізацією вчинків». («Психоаналіз» Мілян, 1938, ст. 41—42). —

Отаких вигаданих мотивацій своїх учинків скільки ми маємо в нашому щоденному житті, абстраґуючи навіть від навіюваних наказів! Хто вмів би витлумачити правдиво всі мотиви своїх вчинків? Інстинкти, неусвідомлені потреби, прихований егоїзм, невизнані ревнощі, підсвідома заздрість, незрозумілі антипатії визначають нашу поведінку далеко частіше, ніж справді продумані мотиви та визнані критерії.. А скільки таких неправдивих мотивацій своїх учинків бачимо ми щодня в інтернаціональній політиці! Яких тільки мотивів не вигадували досі москалі, щоб виправдати поневолення ними України! І найчастіша — і найменш правдоподібна — це — «любов старшого брата» (що ніколи не був старшим!) до «молодшого»! А якже — любов! Любов кітки до сала.

МОТИЛИЦЯ — овеча хвороба, що її спричинює малий хробак МОТИЛИЧНИК, що галапасує в печінці овець і спричинює мотилицю, від якої часто гинуть цілі отари. Молоді нерозвинені мотиличники перебувають у воді, опісля живуть у тілі водяних слимаків (петриків), де сильно розмножуються. Покинувши свого господаря, виповзають на водяні рослини, а при повені на пасовиська, де й закуклюються на траві. Коли вівця з'їсть траву з такою куклою, дістає мотилицю.

МОТИЛИЦЯ БДЖІЛЬНА — воскова міль; метелик зносить яєчка в щільниках, чи в восковому смітті на дні вуликів. Гусенички мотилиці поїдають вощину. Нищать їх сіркою.

МОТОВИЛО — прилад для намотування ниток із веретена.

МОТОВИЛО — український письменник XVI ст. проповідник аріянства, жив при дворі кн. Острозького і, на його доручення, написав відповідь на книжку Скарґи про церковну єдність. Кн. Курбський (див.) був дуже скандалізований, що оборону православія кн. Острозький доручив аріянинові, єретикові.

МОТРОНИНСЬКИЙ МАНАСТИР — манастир на Київщині, славний за КОЛІЇВЩИНИ в XVIII ст., за ігуменства Мелхиседека Значко-Яворського, якому приписують підготову гайдамацького руху на чолі з Максимом Залізняком.

МОТТО — слова, наведені на вступі твору, як провідна його думка.

МОТУЗ, ШНУР — нитки конопляні, чи льняні, разом скручені, щоб міцніше в'язати. Мотуз асоціюється з пуповиною, тому вагітній забороняли проходити під мотузом, або переступати через нього, бо, мовляв, пуповина обкрутиться навкруги шиї дитини і задушить її. (МУЕ. НТШ. VIII, 8). Це забобонне вірування поширене в усіх слов'янських і германських народів.

На Горличчині до труни клали навощеного мотуза щоб покійний міг скорше дістатися до неба як ставатиме на страшний суд. (Етн. Зб. НТШ. XXXII, 206).

Шнурки та мотузи вживалися і при чаруванні. Ремісники вважали дуже корисним — для здобуття більшого числа замовлень — забивати шматочки шнурка у щілини своїх варстатів, — причому воліли мати для цього мотуз від дзвона на дзвіниці, або той, що на нім вішали злочинця.

МОТУЗЯР, МОТУЗНИК — ремісник, що робить мотузи.

МОХ — скритоцвітна рослина з однородних клітин, що росте без коріння по вохких місцевостях. У холодних північних країнах де лютує смертоносний холод, мох укриває зеленою ковдрою все, що росте й дихає, захищаючи його

життя і ніколи не піддаючись сам холодові. Тому символізує він материнську любов. Був він у нас також символом старости: «Він такий уже старий, що ввесь мохом обріс. .» МОХОВА ВОДА — вода з болота, з багон.

МОЦАРТ ВОЛЬФҐАНҐ АМАДЕУС (1756 — 1791) — геніяльний німецький композитор і музика. Написав 10 опер, — і з них такі архитвори, як Дон Жуан, Весілля Фіґаро, Зачарована флейта, 41 симфонію, 25 концертів і 18 сонат на фортепіян, 26 смичкових квартетів та багато інших чудових композицій, разом приблизно 630 автентичних творів, і з них 83 церковного характеру, — і це невважаючи на занадто ранню смерть: він помер, маючи всього 35 років.

Тут маю, на жаль, спростувати несправедливу для Моцарта леґенду, яку я повторив, пишучи в цій УМЕ про нашого М. Березовського (див.). Там я написав: «На музичному конкурсі перед комісією, в якій брали участь музики світової слави, Березовський переміг Моцарта». Пізніше я ознайомився з розвідкою Ф. Стешка «Березовський і Моцарт» (Прага 1942), в якій Стешко докладно аналізує всі відомі досі джерела до біографії Березовського, і приходить до такого висновку: «В. А. Моцарт тримав іспит при Больонській музичній академії 9 жовтня 1770. Що ж до Березовського, то документально стверджено, що він тримав іспит 15 травня 1771, таким чином можна вважати за безсумнівне, що Березовський і Моцарт не вчилися разом у Больонії у падре Мартіні (Моцарт зовсім не вчився в нього), що хоча вони обидва й тримали іспит при Больонській музичній академії, але іспити відбулися в різні терміни для кожного з них, тому й не може бути мови про змагання між ними та про «перемогу» нашого музики при цьому змаганні». (ст. 18).

МОЧАР — низька місцевість із підґрунтовою водою.

МОЧИМОРДИ — лівобережні поміщики, що згуртувалися в XIX ст. біля Закревських на Пирятинщині. — вони провадили бешкетне життя і славилися своїм вільнодумством, за що дехто з них підпав урядовим наґінкам. З ними приятелював Т. Шевченко, коли перебував в 40-х роках в Україні.

МОЧУЛЬСЬКИЙ ІВАН — кошовий Запоозький 1719 р., коли запорожці були під протекцією кримського хана: був у зносинах із П. Орликом і збирався з 30 000 запорожців воювати проти московського панування в Україні. Він перевіз Карла XII, після Полтавської поразки 1709, через Дніпро.

МОШРОДЗЕЇ — польські пани на правобережній Україні, прозвані так польською ліберальною молоддю. До українського селянства вони ставилися незвичайно зневажливо. «Ніде, мабуть пани не відносилися до селян із таким презирством і неповагою до особистої гідности людини, як у Юго - Західнім краю, — писав проф. В. Антонович. Пан уважав себе людиною і зовсім не припускав, що і селянин може бути людиною» (Автобіографія в ЛНВ. 1908 IX. 388). «А що в нас на місці, в Києві. — розповідав також Б. Познанський, — як і в усьому Юго - Західному краю майже тільки поляки були панами, а українці - малороси були виключно хлопами, то зрозуміло, що мошродзеями були виключно поляки, а хлопомани мусіли були раніше чи пізніше зробитися хохломанами, хохлофілами. .» (Цитовано в О. Мицюка «Українські хлопомани» Чернівці 1933, ст. 15).

МОЩІ — останки святих що не піддаються розкладові і що їх християнська Церква зберігає й спеціяльно вшановує. Кожна церква, хоч яка б була маленька, мусить мати частинку мощей, перенесення й вміщення яких у вівтарі — істотна частина посвячення тої церкви. Вміщення мощей на жертвеннику в вівтарі має глибокий символічний змисл: жертвенник в вівтарі — це ж образ Христа, як наріжного каменя на якому тримається ввесь будинок християнського спасіння. Вкладаючи частицю мощей в АНТИМІНС (див.), Церква стверджує їх нерозривний зв'язок і з евхаристійною жертвою.

МРАЗНИЦЯ — багнисте місце в лісі.

МРІЙНИК — людина, що находить у мріях все те, чого їй бракує в житті. Це звичайно людина незастосована до практичного життя, яке вимагає дії, а не фантазування. Але іноді її незадоволення своїм життям, як і життям усього суспільства, породжує ідеї, що, невважаючи на їх на перший погляд, абсурдність, знаходить людей, які їх потім перетворюють у дійсність. Літати в повітрі — було давньою мрією людства, що видавалася довгий час нездійсненною ідеєю непоправних мрійників. . . (Див. МРІЯ).

МРІЯ — бажання, чи ідея, що видаються нездійсненними, бо надто далекі від умовин сучасного життя. Поль Валері писав: «Людина — це чудернацька жива істота, що протиставляє себе всім іншим що підноситься над всіма іншими істотами своїми. . мріями, напруженістю, пов'язаністю й ріжнородністю своїх мрій, — надзвичайними наслідками, що вони викликають змінюючи саму природу людини; і не лише її природу, але й природу, що оточує людину, природу, яку вона невтомно намагається підкорити своїм мріям . Людина, безнастанно журячись тим, чого нема, вічно протиставляється тому, що є; вона невсипущою працею, або генієм, створює все потрібне, щоб надати своїм

мріям могутности і точности дійсности, і, з другої сторони, щоб накинути тій дійсності щораз нові зміни, які наближили б її до її мрії. Людина завше протиставляє минуле теперішньому, майбутнє минулому, можливе дійсному, образ з'явищу.. Всюди людина мріє про те щоб здійснити свої мрії, а з усіх здійснень тих мрій найбільш численні, найбільш несподівані, найплідніші довершила досить обмежена частина людськости..» (Вісник, Львів, 1938, ст. 860).

Але, якщо в натурах творчих і активних мрія буває дійсно геніяльною інтуїцією й побудом до енергійної дії, то в багатьох вона залишається тільки безплідним фантазуванням, породжуючи **МРІЙНИКІВ**, нездатних до життєвої боротьби. М. Чумак писав у «Самостійній Думці» (1934 ,ст. 711): «Поширена втеча перед реальним життям до світу мрій робила багатьох наших інтеліґентів цілковито нездатними до життєвої боротьби сотворіннями». І я писав у «Пробоєм» (1941, ст. 542) з приводу ідеологічного мрійництва: «..Треба, щоб ідеологи займалися більш практичними студіями поглиблювали свої знання і залишили нарешті оте безплідне товчення води в ступі, оте марне мрійнитво на тему різних «треба». Краще розв'язати бодай одне практичне завдання, ніж безпотрібно нагромаджувати цілу їх колекцію, з тим, щоб розв'язував їх хтось інший.. Це вияв безвідповідального фразерства..»

«Мрійник за одним махом досягає найвищих вершин. Він без труду робиться генералом, що перемагає на полях бою; промовцем, що панує над масами; мільйонером, що може задовольнити кожне своє бажання; вченою людиною, що дивує наймудріших, президентом, імператором.. Поринувши в ці глибини щастя й слави, він потім природно з несмаком ставиться до своєї щоденної праці, до свого буденного життя. Наскільки ж легше жити в тих височинах, де все можна осягнути за одним помахом магічної паличюи своєї фантазії! Не можна дозволяти фантазії зупинятися на самих мріях — це її пасивний етап Треба виховувати її конструктивно -- переходячи до етапу активного Думки, мрії повинні перетворюватися в чин, в акцію..» (Аткінсон «Психологія успіху» Мілян, 1941, ст. 34).

МРЯКА — густий туман із дрібним дощем.

МСТИВІСТЬ — риса характеру, що її рішуче осуджує Євангеліє: воно навчає прощати образи: «Якщо ж не прощатимете людям провини їх то й Отець ваш небесний не прощатиме провин ваших..» (Матв. VI. 15). «Любіть ворогів ваших, добре робіть ненавидникам вашим, благословляйте клепучих вас і моліться за обидників ваших..» (Луки, VI, 27—28). Але якщо вимога «любити ворогів» дуже важка до здійснення то бодай слід було б робити так, як робив Лінкольн, який казав: «Якщо хтось запереєтає на мене нападати, то вже я його трактую так, ніби він ніколи на мене не нападав». (Д. Карнеджі «Як жити безтурботно..» Мілян, 1949, ст. 113). Ненавидячи наших ворогів і бажаючи помститися їм, даємо страшну зброю в їхні руки, — зброю, що звертається проти нашого сну, проти нашого апетиту, проти тиснення крови в наших жилах, проти нашого здоров'я і проти нашого щастя. Наші вороги танцювали б із радости, коли б знали, які муки нам завдають, розпалюючи в нас мстивість, що звертається проти нас. Наша ненависть до них не доходить, але перетворює наші дні і ночі наче в пекло.. Мстивість — головна причина високого тиснення крови. І коли Христос навчав «Прощайте не до семи раз, а до семидесяти семи» (Матв XVIII, 22), то давав науку не тільки високої моралі, але й корисної гігієни душі і тіла.

МУАНЕС ҐЮЇ — французький журналіст, що відвідував Україну в 1933 і 1936 рр. Він описав свої враження з останньої подорожі в журналі «Же сюї парту» чч. 280—82 з 4. II і 18 квітня 1936 р. Про Київ писав: «Київ — гарне місто. Однак замало нових будинків у центрі. На моє здивування стверджую, що юрба на великих вулицях чистіша, ніж подорожні на двірці. Здається мені, що дещо змінилося в порівнянні з 1933 р. Але певно. Тепер усі жінки малюють собі уста ясно й густо. Можливо, що й одяг завжди дуже простий, тепер трохи чистіший. Що ріже очі — це сумні вирази облич.. Я мав нагоду познайомитися з молодим вірменином із Баґдаду, який вчився у Франції. Коли я висловлюю йому своє враження про сумний вигляд юрби, він мені відповідає:

«Вони все тут змінили. Українці однак залишилися ті самі. Вони заховують живість їхнього темпераменту, але вони не осмілюються її показувати. Люди живуть упродовж 20 років під впливом постійного терору. Вони бояться висловлюватися, бояться бути веселими або сумними. Вони не довіряють одні одним, бо вони добачують у найкращому приятелеві шпигуна. Вони робляться щирими лише в театрі. Там вони можуть одверто сміятися або плакати, без того, щоб боятися поліції — і це причина великого успіху театру в СССР».

Під час оглядин Києво - Печерської Лаври, що їх Муанес відбуває разом із іншими земляками, місцеві українці чекають на дозвіл вступу, «бо лише чужинцям дозволяється відвідини у всякий час». Всі ці люди «їдять нас очима». Одна молода дівчина голосно маніфестує своє здивування з матеріялу і виробу спортового одягу одного з моїх земляків. Вона наївно висловлюється:

— Якжеж ті чужинці добре одягнені!

Проводирка глядить на неї вовком і вступає з нею в сувору дискусію. Вона пояснює, що в капіталістичних краях лише кілька шляхет-

них і дуже заможних родин мають право подорожувати.

— Не забувайте, товариші, що чужинці, яких ви бачите в нас, князі капіталу; вони душителі пролетаріяту, який у них доведений до жебрацтва та рабства. Одяги тих чужинців заплямлені кров'ю народу».

Я перекладаю цю дискусію мойому землякові, який будучи добрим буржуа з лівиці, ображується, що його вважають гнобителем пролетаріяту:

«Вони певно не знають, що Франція — республіка».

МУДРІСТЬ — накопичений життєвий досвід, належно усвідомлений, що дозволяє робити вірні висновки з фактів життя і відповідно до того поводитися.

Наша народня приповідка каже: «Кожна пригода — до мудрости дорога».

Одночасно, мудрість це — осягнене гармонійне поєднання знання, волі і почуття.

Можна знати багато, але, роблячи з того знання фальшиві висновки, поводитися в житті зовсім немудро. Забагато накопичених, але нестравлених як слід фактів, викликають нераз хаос в думках, і разючу непридатність до практичного життя, а іноді й нелюдську злочинність. Особливо в наші часи розвитку технічного знання, але не мудрости, приходиться зустрічатися все частіше з вістками про людей, що їх можна назвати геніяльними злочинцями, але що їх ніхто не назове мудрецями.

Мудрець — це людина, що все своє життя присвятила шуканню правди, щоб жити згідно з нею, а що це так легко не дається, то Сенека в останніх рядках своєї «Етики» твердив, що мудрість — така ж трудна до осягнення, як і рідка». А проте ще Біблія констатувала, що «мудрість над перли дорожча, і ніщо, що тільки можна бажати, з нею не зрівняється» (Прип. Соом. VIII, 11).

Мудрець ніколи не піддається облудним почуванням, а тим менше пристрастям, в ньому все розум панує над почуттям і належно насвітлює події. Але й розум мудреця це не розум холодного дослідника, що лише важить і вимірює, часто забуваючи, що перед нею знаходиться жива людина: такий розум може зродити тільки холодну справедливість, що далеко не завжди відповідає мудрості, завжди зігрітій любов'ю і добрістю. І в цьому мудрість, як завважував уже Плютарх, далеко перевищує справедливість. І пізніше М. Метерлінк писав: «Ті, що знають, нічого не знають, якщо не мають сили любови бо справжній мудрець не той, що бачить, але той, хто, бачучи більш далеко, любить глибше. Бачити без любови— значить дивитися в темряву». («Мудрість і доля» Париж. 1928, ст. 20).

Мудрість у великій мірі побудована на МУЖНОСТІ (див.), бо боягузи й малодухи не можуть бути мудрими: вони ніколи не матимуть належного досвіду, і їхні душі надто дрібні, щоб піднестися до мудрости.

МУЖ, або КНЯЖ МУЖ — свобідна й поважана людина на княжій службі. Ці княжі мужі складали вищу верству княжої дружини. За вбивство княжого мужа встановлена була в Руській Правді подвійна ВИРА, себто 80 гривен, тоді як за ОТРОКА, себто молодшого дружинника треба було платити звичайну виру — 40 гривен. Ці княжі мужі називалися також ЛІПШІ чи ЛУЧШІ МУЖІ, або й БОЛЬШІ МУЖІ, і з тих больших мужів пізніше створилася верства БОЯР. (Грушевський «Іст. УР.» III, ст. 301, 311—12).

В універсалах гетьмана Многогрішного термін «мужі» прикладається вже до селян, які називаються також «мужі посполиті». І самі селяни вживали цього терміну в відношенні до себе: в одному проханні з 1722 р. читаємо: «Ми убогіє і оскорблениє мужеве села Лобков. . і иніє мужеве. . оставивши все своя посходили вон із села. .» (Уманець «Гетьман Мазепа» 1897 р. ст. 259). Але з цих «мужів» зроблено пізніше МУЖИКІВ (див.).

МУЖИК — селянин. З часом «мужик» набрало образливого значення в розумінні людини неосвіченої, невихованої, некультурної, А. К. писав в «Укр. Думці» (рік VIII, ч. II/261:

«Мужик — це категорія чисто психологічна, або морально - політична, вірніше аморально- безправно безполітична. Офіційно, як соціяльна категорія, вживалось слово «крестьянин» (селянин), тоді воно не відображало певного духового образу і не було образливим. Але в життю і в літературі вживалось слово мужик, як певний духовий образ людини, і в такім сенсі воно було образливим для людини, що не втратила почуття людської гідности. І хоч після революції це слово було викинуте з ужитку, та не зовсім рішуче, бо поняття те залишилось і пізніш з тим самим відтінком зневаги перейшло на слово колхозник. А деякі селяни самі його до себе вживають. Приміром, як колись лякали приходом большевиків, то деякі селяни казали: «Я не боюсь, бо мене з мужика не скинуть». Це було найнижче звання, з якого вже нижче нікуди було скидати, хіба в яму. Пізніш багатьох скинули таки в правдиву яму, інших загнали в колхозну яму, ще інших забрали в ясир на різні каторги, а спритніші, рятуючись, самі пішли в яничари, проте не врятувались, а були постріляні, або самі стрілялись. Все це трапилось в наслідок нашого мужицтва. А наше духове омужичення — це ціль і наслідок московського панування над Україною. Що Москва мала таку ціль, то нема нічого дивного, бо сама вона була суцільною країною мужиків, керованою такими ж дикими «мужиковствующими панами та царями». Москва мала за ціль

перетворити завойовані нею народи в таких же покірних рабів, якими були в своїй масі люди Московщини.

«Коли російська інтеліґенція ідеалізувала «руского мужіка», то це був вияв найбільшого російського націоналізму, бо це була ідеалізація всіх 100% московського народу, що був завжди «послушний» своїм панам, тобто отій самій інтеліґенції, що ним правила. А правляча московська верхівка була завжди «всевидяща» і «всечуюча», бо отой послушний їй народ завжди про все їй доносив, з того народу завжди вербувались «очі й уші государеви» ще від часів Івана Лютого і по нинішній день. Московський державно - бюрократичний апарат завжди спирався і спирається нині на отой послушний народ. Московський пан любив свого «мужика», а мужик так само любив свого пана і навіть чванився ним тим більше, чим більше його пан був суворий і жорстокий, чим більше всі його бояться. В силі свойого пана московський народ завжди бачив вияв власної сили .

«Навпаки, — ідеалізація українською інтеліґенцією українського мужика це вияв московського націоналізму в Україні, московського патріотизму, бо мужик — це духово — психологічна категорія, витворена Москвою в Україні, українській нації невластива, не державно - творча й українську націю руйнуюча. Якщо вірно, що українське селянство є, в переважній масі, ще носієм української національної ідеї, то тільки в такій мірі, в якій воно духово не омужичилось, а зберегло ще кращі риси своєї національної вдачі, а це козацькі риси, козацьку вдачу. Це стосується не лише до селянства, а до всіх верств українського народу. Бо як колись покозачення, так під Москвою помужичення охопило все населення України, в тім числі поетів, письменників, вчених і професорів, взагалі інтеліґенцію навіть в більшій мірі, ніж селянство.

Українська література, особливо «народницького» напрямку, багато спричинилась до ідеалізації мужицтва в Україні, замість того, щоб змити з нашого народу цю московську пляму, цю найбільшу ганьбу нашої нації і пістряк на її душі.

«Омужичення — це отатарення обмосковлення української душі, обольшевичення української козацької вдачі. Змити з душі українця цю московську ганьбу, покозачити знову українську душу, відродити її — це першорядне завдання нашої науки й літератури. Бо питання нашого визволення тісно зв'язане з питанням, хто буде боротися за національне визволення. Мужик — ця сутомосковська категорія, ніколи не буде боротися за Україну, лиш за Москву. Тільки козак, як чисто українська ідеальна суспільна категорія, боротиметься за Україну.

У тій же «Укр. Думці» (ч. 15/265) тойже А. К. писав:

«Мужик ніколи не шукає причин своєї біди в собі самому, в своїй недосконалості, а тільки в зовнішніх обставинах і в інших людях. Сам він ніколи не винен. Тому він любить, щоб його пожаліли й поспівчували йому, а також страх не терпить, коли його назвати дурним, що сам у всьому винен.

«Козак хоч і бідний, то при людях удає з себе багатого і веселого чоловіка. Мужик же, хоч би мав купу грошей, то при людях удає з себе нещасного бідака, і якби мали роздавати щось на бідних, він не посоромиться стати в чергу там, де щось дають. Козак, найбідніший, не прийме подачки. Мужик все любить, щоб його пожаліти й приласкати. Цим він сам напрошується, щоб над ним хтось був паном, опікуном.

«У козака відношення до жінки овіяне чаром кохання, одухотворене плятонічною ідеалізацією жіночого образу, його ангельської ніжности, дитячої невинности, шануванням чистоти й непорочности жіночого образу, ревнивим оберіганням від бруду й шуканням слідів Божественої краси в людині, як найвищому творінню Творця. Жінкою ж була й Мати Божа, Пречиста Богородиця. Тому в козачому суспільстві жінеча врода і краса — об'єкт загального замилування, а щастя красуні —це втіха для всіх.

«Мужича пожадливість і неперебірливість у всьому, так і в відношенні до жінки, не надає значення красі. Навпаки, краса, як і всяке багатство, стає об'єктами заздрости і ненависти, порушенням принципу рівности. Тому немає такої погані, якої б не вигадали на вродливу дівчину, щоб принизити її і зрівняти з болотом. Тому вродливі дівчата з правила бувають нещасними в мужицькім суспільстві.

«Для психіки мужика характерне, що для нього завжди краща солодка брехня, ніж гірка правда. Правди мужик не любить, бо ж вона була б у всьому спрямована проти нього, проти його гріховної, паскудної натури, а змінити свою натуру мужик нізащо не схоче. Подібно як тварину, його лише можна приневолити до цього силою. Тому мужик любить брехню і добрих брехунів. Слухання брехні дає йому насолоду й не потребує зусиль над собою. В своїй забріханості він зайшов так далеко, що сам повірив у те, що бреше і став брехню вважати за правду. В його творчості завжди Іван — якийсь попівський наймит — перехитрює й обдурює всіх і виходить героєм. Тому мужик не вимагає, щоб йому говорили правду, лише як брешуть, то щоб гарно, до ладу. А в царстві мужицької сили ця брехня завжди правдою стане, завжди брехня переможе і стане правдувати. Бо сила — це єдиний закон і право мужика, що він шанує і перед чим схиляється сам і змушує інших схилятися. Мужика дратує й обурює всякий, хто сміє не коритись божкам, яких любить і яким поклоняється він, **мужик**.

«Такий мужик. Та обставина, що в різних місцях можуть виявлятися різні відміни того самого типу не міняє основного образу, Найгірші типи мужика з'являються саме на невластивих йому територіях, тобто неросійських (московських), бо копіювання і наслідування завжди гірше оригіналу. Риси пристосовництва, вислужництва та раболіпства, а також шкурництва, егоїзму, скупарства і боятузства та інші антигромадські риси психіки мужика переважуватимуть якраз на чужому ґрунті. Тому властивий, справжній російський (московський) мужик завжди матиме перевагу і моральне право «ісправлять і перевоспітивать» своїх інородців - наслідувачів в дусі колективізму, громадськости і пошани до авторитетів — отих самих російських (московських) божків».

МУЖИЛОВСЬКИЙ АНДРІЙ — український письменник XVII ст., протопіп слуцький, автор «Антидоту», написаного у відповідь на «Апологію» Смотрицького, в обороні православія від латинства. 20. XI. 1660 р. на козацькій раді в Корсуні він тримав проповідь, після якої відбирав присягу у козаків, що нею відрікалися від Москви і присягали на вірність польському королеві.

МУЖИЛОВСЬКИЙ СИЛУАН — генерал. суддя і дипломат за Богдана Хмельницького: в 1649 р. він їздив послом до царя в Москву, в-осени того ж року до кн. Януша Радзівіла, який прийняв його «триденними бенкетами»; потім у 1651 р. до Порти Отоманської, але був схоплений польськими вояками і протриманий два роки в польській неволі; в 1653 р. він їздив знову в посольстві до Москви й Швеції, а пізніше до хана в Криму. Брав участь у переговорах із москалями в 1654 р. Див. ЛИЦАРСТВО, РИБА.

МУЖНІСТЬ — моральна сила сміливого духа, що без неї не може бути МУЖА. Наша мова робить цю прикмету характеру ніби виключною чи спеціяльною рисою мужчин, але це не значить, що й жінки не мають мужности і то часто навіть у дуже великій мірі.

Платон розумів під мужністю здатність іти спокійно на зустріч смерті. Але Спіноза саме тому твердив, що мужність в давніх часах не мала вартости, бо люди, в давнину, мовляв, не надавали ваги смерті. Вони про неї найменше думали, і тому людина, що йшла спокійно назустріч смерті, зовсім не викликала в неї захоплення. Може бути, що ця його думка з'ясовує, чому в давніх філософів мужність не фігурує на першому місці серед інших прикмет характеру. Значення мужности, як цінної моральної прикмети, підноситься з часів ширення християнства, яке надавало ваги смерті, як моментові, коли людина стає на Суд Божий. Християнин мусів мати дійсно спокійне сумління і велику силу духа, щоб спокійно йти назустріч смерті, що мала відразу поставити його віч-на-віч із Найвищим Суддею. Справжій християнин повинен був не боятися смерти, а, якщо жив він згідно з засадами й приписами своєї релігії, повинен був радіти, що залишив цю «тимчасову долину страждань», щоб зазнати щастя в потусторонньому вічному раюванні.

Тому-то, тим часом, як старозавітний закон навчав, що головна прикмета побожної людини — страх перед Богом, християнство навчає, що «вірують і тремтять тільки біси» (Якова II, 19), бо Христова віра в'яжеться не зо страхом, а з надією. Старий закон уважав за добрий педагогічний засіб «ціпок на тіло безумного» (Приповістки X, 13), а Христос ужив фізичної принуки — бича — тільки раз — проти торгашів у храмі; заляканим же, маловірам Він казав: «Не бійтеся, це — Я.»(Матв. XV, 27).

А коли апостол Петро забажав піти, як Христос, по воді, Христос не відмовляв його, а сказав йому: — «Іди!» Коли ж той, злякавшись, почав тонути, Христос дорікав йому: — «Маловіре, чому усумнився?»

Християнська правда — правда без страху: Апостоли визнають Христа «з усією сміливістю», «з одвагою», «сміливо» (Діяння, IV, 29, 31. XIII, 46).

Бо всяка правда вимагає сміливости, і зокрема сміливости досліду. Христос доручив: «Досліджуйте писання». «І зрозумієте правду, і правда визволить вас» (Івана, V, 39; VIII, 32).

Апостол Павло вторив Йому: «Всього досліджуйте, доброго держіться» (Солун. V, 21).

Св. Іван підтримував: «Не всякому духові вірте, а досвідчайте духів, чи від Бога вони, бо многі лжепророки ввійшли в світ» (Івана, IV, 1).

Досліджувати, намагатися відкрити правду — значить іти поза те, що нам дане, значить не тільки виявляти сміливість, мужність духа, що не боїться вкорінених пересудів і забобонів, але значить і надавати певний зміст життю, значить виявляти творчу ініціятиву, виявляти творчість. Бо сміливість, без сумніву, лежить в основі ініціятивности та творчости: ніякий боягуз ніколи нічого не відкрив і не сотворив, бо він боїться виходити поза рамці життя в пошуках невідомого, він боїться стати «єретиком», але всі великі правди були колись «єресями».

Християнство справжнє, — не те формалістичне, що в ньому величезна маса вірних тільки називається християнами, — а те справжнє християнство, що дає святих і мучеників, — це царство сміливого духу, це царство мужности, що в пізнанні правди не відступає ні перед якими жертвами, і саме тому мужність виступає в ньому, як найосновніша прикмета характеру, що на ній тримається і з нею по-

в'язані і самоопанованість і витривалість, що перемагають страх і муки, і почуття обов'язку, — зокрема почуття того громадського обов'язку, що протиставиться егоїстичній малодушності, отому фарисейському ПИЛАТИЗМОВІ (див.), що вмиває руки перед проявами громадського лиха, заявляючи, що «його хата з краю».

Людина, що включається в громадське життя, що змагається за політичні ідеали нації, за поліпшення умов суспільного життя, мусить мати багато мужности, щоб зносити ті неприємності й ворожнечу, що їх приносить боротьба за ідеали, і що в ній вона мусить звільнятися від інстинкту первісного егоїзму, бо привчається змагатися за те, що, визнане нею за загальне добро, їй особисто не приносить користи.

Щоб бути сміливим і мужнім, треба вбити в собі наш природжений страх, що походить із інстинкту самозбереження, питоменного кожній живій тварині. Страх — належить тілу, що за всяку ціну хоче жити. Сміливість і мужність — належать духові, що вбачає ідеали, вартніші за саме життя.

Щоб убити страх, треба його кожночасно в собі перемагати. Перемагання страху — це перший крок до САМООПАНОВАНОСТИ (див.), перший крок до вироблення характеру це перший крок до вироблення мужности. Мужність відріжняється від сміливости тим, що вона завжди свідома небезпеки, тим часом як сміливі люди часто бувають такими тільки тому, що вони не розуміють, на яку небезпеку йдуть. Таку мужність, свідому небезпеки, мав український молодий вояк, що, не звиклий до бою здрігався і блід при вибуху кожного стрільна, чи бомби, що поблизьку падала, але міцно тримав позицію. Коли один із старших вояків сказав йому трохи насмішкувато:

— Гей, Грицю, здається мені, що ти боїшся...

Той відповів:

— Так, я боюся. І коли б ти лише на половину так боявся, то вже напевно кинув би рушницю і втік, куди очі бачать, а я стою, бо мушу тут стояти.

Цей вояк не був боягузом. Боялося в нього тільки тіло, але дух брав гору над тілом, бо він був мужній, бо був хоробрий.

ХОРОБРІСТЬ — це власне мужність вояків, що вміють бути відпорні страхові у свідомості великої небезпеки. Вона далеко цінніша за відвагу власне тою свідомістю небезпеки, якої відвага часто не усвідомлює.

Колись хоробрість мала в собі щось блискуче, аристократичне: хоробрі люди виходили з лав відзначалися на очах усіх, позували, мали глядачів, як у лицарських турнірах, були ніби винятком із звичайного сірого люду. У наші часи хоробрість зробилася більше відповідальною, більше моральною. Вона вже більше не позує. Вона полягає головно в тому, щоб зберігати холоднокровність, вільну гру мозку й волі. Хоробра людина мусить уміти тримати нерви на місці, щоб не збожеволіти під дощем куль і бомб. І Г. Кайзерлінґ констатував, що, як це не дивно, але людина культурна, що попрацювала над своїм духовим розвитком, краще зносить труднощі сучасної війни, ніж людина некультурна, віддана своїм інстинктам. Вона менше підлягає хворобам і краще переборює ріжні перешкоди, у неї нерви більш відпорні, ніж у людини, що не звикла їх опановувати. І тому він прийшов до висновку, що, щоб забезпечитися від фізичних навіть небезпек, треба зміцнювати тіло гартуванням духу, вихововуванням в собі мужности.

Мужність треба відріжняти від відваги та любови до РИЗИКА (див.). Бо людина, що ризикує, грає. А тип грача ніколи не стояв високо на щаблях моральної гієрархії вартостей. А це тому, що грач ставить наголос на сліпому випадкові, себто на так зв. «щастю», що не має змислу. Ризикувати, щоб осягнути успіх необхідно, але шанси успіху не повинні бути надто слабкі в порівнянні з шансами неуспіху. Ризико ж, що ґрунтується на занадто малих шансах успіху, це — не мужність, це — відвага, себто форма сміливости, що її французький соціолог Ле Бон називав «однаково непотрібною і небезпечною».

Відвага залежить від темпераменту людини, натомість мужність — це вже прикмета характеру, себто великої праці над собою. Наполеон, наприклад, зовсім не був відважною людиною, але мужности йому ніхто не відмовить. У дитинстві і пізніше, вже хлопцем, Наполеон був навіть дуже несміливим, і дівчата його родинного містечка на Корсиці прозивали його насмішкувато «зайчиком у чобітках». Але, виріси і пройшовши військову школу, Наполеон виховав у собі такі прикмети характеру, що зробили з нього найвизначнішу людину його століття.

Відважність звичайно стоїть у відворотній пропорції до здатности думання. Натомість мужність стоїть у безпосередній пропорції до думки і міркувань. Відвага виявляється, як мимовільний, інстинктовний, відруховий чин, мужність натомість в'яжеться завжди з твердим переконанням і, коли стримується від негайного чину, накопичує енерґію до більш рішучої дії. Сила прикладу, чар музики, завзяття бою, розпач конфлікту можуть перетворити і несміливих людей у відважних; мужня людина натомість не потребує ніяких зовнішніх спонук, її дія випливає з власної думки, з власної свідомости її необхідности. Можна мати мужність без відваги і відвагу без мужности. Ціцерон, наприклад, виявив був брак відваги, коли намагався уникнути нападів Катіліни, але натомість виявив велику мужність, коли в присутності всього сенату вказав на Катіліну як на

злочинця й зрадника батьківщини. Ціцерона вважають за одного з найкращих промовців клясичної давнини, і до цієї його слави в великій мірі спричинилася мужність його виступів, бо, як сказав Лямартін, — «мужність — це найкраще красномовство — красномовство характеру...»

Без мужности не може бути чести, не може бути гідности. Підтримування своєї чести й гідности вимагає мужности. Людина, що в рішучі моменти життя не виявляє потрібної мужности, ніколи не заслуговує на пошану, а хіба на співчуття...

Мужність робить усі інші риси характеру більш моральними. Неблазність тіла стає моральною, коли людина мужньо витримує спокуси свого інстинкту; співчуття, чи милосердя, що може бути виявом слабости, робиться моральною силою, коли людина мужньо поборює в ньому свій егоїзм; мужність відмовляється від зайвих витрат, робить із ощадностей добру прикмету, коли вона не менше мужньо поборює й пристрасть скупости. Мужність оберігає душу від розкладу, від спокуси йти лінією найменшого опору, здобуваючи, наприклад, ласку своїх вищих негідним підлабузнюванням, — треба мати мужність іти важчим шляхом праці й переборювання ріжних перешкод, бо тільки на цьому шляху людина осягає справжній поступ і підноситься суспільними щаблями, завдяки власним заслугам, яких ніхто не може применшити. Кожний людський нахил робиться моральним з моментом, як він вимагає мужности, себто зусилля перемогти себе та інших. І кожне почуття набирає морального забарвлення, поскільки в нього входить складником мужність. Всяка добра справа без належної мужности залишається тільки порожньою мрією, бо мужність — душа кожної ініціятиви: без мужности матерей, що невтомно боронять своїх дітей від усякої напасти, саме життя на землі не втрималося б; без мужности вояків і громадських діячів кожна громада була б знищена, розбита ворожими силами, і громадське культурне життя було б неможливе. Без мужности мандрівників величезні простори землі залишилися б досі невідомі. Мужність підтримує селянина на його ниві, робітника в його фабриці, вченого в його дослідах, мистця в його зусиллях плекати красу і філософа в його намаганнях знайти змисл життя і поборювати все, що загрожує моральному поступові людства.

Призначення мужности, як найціннішої й найосновнішої риси людського характеру — служити добру, і це призначення робить її гідною. І хоч ми знаходимо мужність іноді в злочинцях, проте і в них ми цінимо її настільки, що ставимося до них із тим більшим співчуттям, що більше вони виявили мужности, а не підлости, яка походить із малодушности і страху.

Мужність — сила духу. Але те, що ми називаємо звичайно силою духу, все ж відріжняється в дечому від мужности: мужність має відношення до дії, до акції; сила духу — до переборення пристрастей; мужня людина йде назустріч небезпекам, що її чекають у майбутньому, людина, сильна духом, зносить мужньо теперішні страждання; мужня людина йде насупроти гармати з таким же спокоєм душевним, з яким людина, сильна духом, зносить, скажім, ампутацію руки, чи ноги...

Без сили духу не було б святих мучеників релігії і науки, що з любови до Бога і правди терпіли найжахливіші муки; без мужности не було б героїв, що з любови до ближнього йшли свідомо назустріч найбільшим небезпекам. Обидві ці прикмети характеру, тісно між собою споріднені і пов'язані, дають те підложжя, що на ньому зростає тип великих людей, великих характерів, що творять історію і в боротьбі духу з тілом провадять людськість шляхом перемог до найвищих і найсвітліших ідеалів.

МУЗА — грецька богиня мистецького надхнення, до якої звертаються поети і мистці, як звертався і наш Т. Шевченко:

А ти, пречистая, святая,
Ти, сестро Феба молодая
....
О, чарівниченко моя...
....
Моя порадонько святая,
Моя ти доле молодая,
Не покидай мене! Вночі,
І вдень, і ввечорі, і рано
Витай зо мною і учи,
Учи неложними устами
Сказати правду...

У Гомера була перше тільки одна Муза, іноді три, але в Гесіода їх стало дев'ять. Були вони дітьми Зевеса (тому сестри Аполлона-Феба) і Мнемозини (Пам'яті). Після перемоги над Титанами, боги попросили Зевеса подумати над створенням таких істот, що були б здатні уславити співами незвичайні вчинки богів. Тоді Зевес, поєднавшись із Мнемозиною, створив дев'ять муз, що вміють оспівувати минуле, теперішнє і майбутнє, і під супровід арфи Аполлона, звеселяти душі богів, коли вони збираються на Олімпі, чарівним співом.

Спочатку музи, мабуть, були німфами струмочків що збігають з Олімпу, весело дзюркотячи.

У найдавніших часах музи з'являлися завжди, як хор, і тільки пізніше кожній з них надано спеціяльні функції: КАЛЛІОПА зробилася музою епічної поезії; ЕРАТО — поезії ліричної, любовної, ЕВТЕРПЕ — музики, МЕЛЬПОМЕНА — трагедії, ТАЛІЯ — комедії, ТЕРПСІХОРА — танців, ПОЛІГІМНІЯ — красно-

мовности, КЛІО — історії, і УРАНІЯ — астрономії.

У давніх греків астрономія теж належала до поезії, бо вони вірили, що небесні світила відбувають свою путь під звуки Аполлонової ліри, що її акорди творять всесвітню гармонію. І тому астрономія була для греків не так знанням, як мистецтвом, наслідком божого надхнення.

Коли грецька мітологія заполонила римлян, вони ототожнили з Музами своїх КАМЕН (див.), що вміли гарно співати і читати в майбутньому.

МУЗЕЙ — храм муз, себто храм мистецтва і науки. У давній Греції був відомий музей в Атенах, де збиралися вчені, мистці, поети. У тій же цілі Толомей Філядельф створив в 280 р. до Р. Хр. славнозвісний Музей в Олександрії. З часом музей перетворився в культурно-освітню установу, що збирає, зберігає, вивчає й виставляє для загального огляду пам'ятки культури й природи, — звідти маємо не тільки музеї мистецьких творів, але й промислові, технічні та інші музеї. Наславніші тепер музеї — Брітійський в Лондоні, Ватиканський в Римі, Люврський в Парижі, Національний в Вашінґтоні, Ермітаж у Ленінґраді.

В Україні одним із перших, якщо не першим музеєм був Одеський Історично-Археологічний Музей, створений в 1825 р. Майже одночасно з ним був створений і Музей античної Старовини в Керчі (1826). Далі постав музей при Київському Університеті, що його започаткував в 1833 р. Тимчасовий Комітет для збирання пам'яток старовини. Докладну розвідку про розвиток музейництва в Україні видрукував проф. В. Дубровський в ЕУ НТШ (заг. частина, ст. 1018—1027). До неї й відсилаємо тих, хто хотів би знати щось більше про музеї в Україні. Беремо з неї один красномовний уривок:

«У 30-их роках українське музейництво зазнало важких ударів: переважну більшість фахівців-музеєзнавців старшого й молодшого віку заарештовано й заслано або в далекі табори, або за межі України; підставою для цього було здебільшого обвинувачення в «українському буржуазному націоналізмі». Низку музеїв, особливо районових і окружних, адміністративно зліквідовано, при чому не вважалося навіть на нищення цінних мистецьких ансамблів... До музеїв, для керівництва ними спрямовано аґітпропом ЦК КП(б)У малоосвічених партійців, які почали пляномірну «реорганізацію» — в суті розгром. У Всеукраїнському Музейному Городку (Лавра) запроваджено розперезану «антирелігійну пропаґанду». Найкоштовніші цінності (старовинні золоті й срібні речі, твори европейського малярства, тощо) вилучено з музеїв і продано за кордон для збільшення фондів на «соц. будівництво»... Акція проти українського музейництва супроводилася особливо наявним варварським нищенням позамузейних пам'яток української культури (напр. Київського Михайлівського манастиря, Микольського Мазепиного собору в Києві, Козачої церкви XVII ст. в Харкові та багатьох інших). Діячів Комітету Охорони Пам'яток, якщо вони наважувалися протестувати, виарештовувано.

«У середині 30-их років фактично майже всі музеї УССР перестали функціонувати. Нова розбудова музейництва наприкінці 30-их років відзначалася усуненням з музеїв українських матеріялів. Найяскравіше це видно по музеях Леніна, які становлять просто копії відповідного московського музею (Київ, по війні — Львів), великою мірою по музеях революції. Але й у мистецьких музеях твори українського мистецтва експонуються тільки поруч і всуміш із творами рос. мистецтва при цілковитій перевазі останніх, а глядач навіть не довідується, де твори російського, а де твори українського мистецтва... Музеї УССР, на відміну від музеїв Москви й Ленінґраду, — куди почасти мають доступ закордонні відвідувачі, — використовуються тільки для громадян СССР, а тому цілковито підпорядковані політично-пропаґандивним, насамперед русифікаційним, настановам. Навіть нечисленні меморіяльні музеї українських письменників... мають передусім демонструвати нібито залежність цих письменників від рос. культури. Серед кадрів музейних працівників дуже мало українців...»

За кордонами України, в еміґрації, особливої згадки заслуговує МУЗЕЙ ВИЗВОЛЬНОЇ БОРОТЬБИ УКРАЇНИ в Празі що під керуванням директора музею проф. Д. Антоновича зібрав був, починаючи з 1925 р., дуже цінні матеріяли, якими, на жаль, заволоділи большевики, коли в 1945 р. прийшли до Праги; також УКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ МУЗЕЙ в ОНТАРІО, Каліфорнія (США), що виник у 1955 р. завдяки ініціятиві й дальшими щедрими стараннями п. Кал. Лисюка, що був також основником і видатним меценатом вищезгаданого Музею в Празі. 1. VIII. 1958 р. Музей в Онтаріо об'єднався з МУЗЕЄМ в Чікаґо, де тепер і знаходиться осідок УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО МУЗЕЮ НА ЕМІҐРАЦІЇ.

В Канаді в Вінніпеґу створено «УКРАЇНСЬКИЙ ОСЕРЕДОК КУЛЬТУРИ Й ОСВІТИ», що, під керівництвом д-ра П. Маценка, відограє ролю не тільки музею, але й національного Архіву. Таку ж ролю національних Музеїв-Архівів відограють Музеї при УВАН в Нью Йорку і при НТШ там же. Останніми часами створено УКРАЇНСЬКИЙ ВОЄННО - ІСТОРИЧНИЙ МУЗЕЙ в Торонто. В США, крім названих вище трьох музеїв, треба ще згадати Український Музей в Клівленді.

МУЗИКА. — мистецтво звуків, що будує свої твори з тонів, злучуючи їх в часовій пос-

лідовності і виявляючи в них емоції людської душі, чи серця. Саме тому вона чи не найдавніше з мистецтв, бо з найперших днів існування людства, емоції людини неминуче виявлялися в тонах голосу, що переходив у спів (ВОКАЛЬНА МУЗИКА) і знаходив відгомін в перших примітивних музичних інструментах (МУЗИКА ІНСТРУМЕНТАЛЬНА). З огляду на сучасний розвиток какофонічної музики, що імітує ритми машин та дисонанси життя, треба особливо пригадати, що музика — це мистецтво виразу почуття, — не тільки отже звук і ритм, але почуття й поезія. Модерні композитори чомусь це часто забувають.

Перша вістка про музичне мистецтво походить із Китаю, де, за яких 2.500 р. до Р. Хр. виник перший теоретик музики ЛІНҐ-ЛЮ, що встановив, як основу музики, гаму з п'яти тонів, кожний тон якої відповідав певній суспільній клясі. З Китаю ця п'ятитонова гама перейшла до Індії, де музика стояла на рівні релігії, визначаючи гармонію світу, як засвідчує Сама-Веда, свята книга брамінів. І в старозавітних жидів музика відогравала велику релігійну ролю, не дурно ж після чудесного переходу через Червоне море, «взяла Міріям, надхнена сестра Ааронова, бубен у свої руки, і повиходило все жидівство за нею з бубнами й танцями. Відказувала Міріям їм: Ой, співаймо Господеві, славно бо прославився, і коня і їздця повкидав у море». І не дурно під звуки сурм жидівських упали стіни Єріхону.

І в давній Греції музика мала перше чисто релігійне значення: саме виникання її приписувано богам — чито Гермесові, винахідникові ліри, чи Палладі-Атені, винахідниці флейти, чи Панові, що вигадав сопілку з семи рурок.

Музика з найдавніших часів супроводить молитву, як вияв найглибших людських почувань. І тому з найдавніших часів музику названо «божеським мистецтвом», — назва, що на неї ніяке інше мистецтво не заслужило. Бо вона дістається до сердець, що в них ніяке слово вже не знаходить відгомону. Тому вже греки надавали музиці великого виховного значення. Бетховен говорив про музику, як про об'явлення, вище від усякої світової науки та філософії. І наш поет Юрій Клен теж писав у своїх «Думках на дозвіллі»: «Найбільшою здатністю згонити нас на хвилях емоції поза грань часової і просторової обмежености відзначається те мистецтво, що будує себе з матерії найменш матеріяльної — музика. У нашу жорстоку добу, що зробила душі твердими, заскорузлими й нездатними до тонких вібрацій, виховне завдання музики висувається на перший плян. Певне, на світі було б менше злочинців, якби люди більше слухали Бетховена...»

Музика, як і кожне мистецтво, і навіть більше, ніж кожне мистецтво, промовляє до всіх людей, незалежно від їх расової та національної приналежности. Її мова — вселюдська. І все ж, як і кожне мистецтво, відбиваючи глибокі емоції людської душі, музика носить в собі й більші чи менші відзнаки національного походження її творців. Тому ми часто говоримо про НАЦІОНАЛЬНУ МУЗИКУ, а зокрема про МУЗИКУ УКРАЇНСЬКУ.

Д-р П. Маценко писав: «Національна музика — це музика своєрідних для певної людської групи (раси) ритмів, каденцій, інтервалових відношень характеру вислову емоцій і побудовання мелодій (гармонійне чи контрапунктичне) згідно з національною гамою.

«Наприклад коли людина хоч трохи ознайомлена з музичною літературою, вона при виконанні якогось незнаного твору може завважити, що ця річ нагадує німецьку, французьку, московську й т. д. музику. Це є у звуженні, подібне до стилів авторів. Музику Моцарта, Бетовена, Ваґнера, Сен-Санса, Римського - Корсакова й ін. не тяжко розпізнати з характеристичних прикмет їхнього стилю. Щось подібне, але в більшому мірилі, має й музика національна. Як музика окремого компоніста це відбиття його індивідуальности, так музика національна, народня це зеркало, душа народу».

Лев Толстой в листі до одної своєї знайомої писав: «Ніяка національна музика не виявила досі своєї народности з такою величчю й силою, як українська, навіть більше, ніж великоруська (дуже цінне признання в устах москаля — Є. О.). Слухаючи її ти бачила б, як відкривається перед тобою історія України, ти краще б зрозуміла характер народу, ніж читаючи Гоголя, чи Кониського». (Вас. Барвінський в «Іст. у. Культ.» вид. Тиктора 1937 ст. 692).

З неменшим подивом висловлювався про українську народню пісню й російський композитор і критик Сєров, вважаючи її «в тисячу разів багатшою і сильнішою за всі хитрощі шкільної премудрости, що її проповідують педанти - музикуси в консерваторіях та музичних академіях» (там же).

До найдавніших слідів української музичної творчости належать мелодії наших обрядових пісень, що коріняться в добі ще передхристиянській, дехто, як проф. Щербаківський та д-р П. Маценко вважає, що навіть неолітичній. І Вас. Барвінський теж писав: «На архаїчність тих пісень вказують малий розсяг тонів враз із упертим повторюванням того самого мотиву (напр., «Ой коляда-колядниця», де чергуються і сусідні тони в об'ємі великої секунди, або у «Щедрику» повторювання мотиву в об'ємі малої терції), відтак строгий діятонізм, а властиво брак півтонових інтервалів («ангемітонічність»), речитативний характер ритміки і вкінці дещо пізніше характеристичні признаки старо грецьких, властиво староцерковних ладів

(з перших часів християнства), що немов умисно ухиляються від почуття усталеної тональности.. Золотою добою в розвою української народної пісні можна вважати ХУІ—ХУІІІ ст. У піснях цього періоду витворюються і закріплюються ті характеристичні прикмети української народньої пісні, які її відрізняють від пісень інших народів.. Давній діятонізм закрашується хроматикою, постають надмірні інтервали збільшеної секунди та кварти. Дальший розвій української народньої пісні зближує її до сучасної музичної европейської системи з ясним поділом на дур і моль і означеною тональністю, задержує однак специфічні признаки своєрідної оригінальности. Зокрема ж треба підкреслити розвій своєрідної поліфонії, що є, мабуть, відгуком церковної многоголосої музики, перетопленої в душі народній у високо-оригінальну форму гетерефонії (т. зв. ПІДГОЛОСКІВ, див.).,. (Див. НЕЕДЛІ).

«Хоч наше народне музичне мистецтво має характер виразно вокальний, проте вживав і вживає наш народ у музиці доволі багато інструментів. До найстарших належать із «щипкових»: ГУСЛІ.. далі КОБЗА й подібна до неї БАНДУРА, вкінці подібний до бандури ТОРБАН з двома головками (через більшу складність гри не вдержався в народі). Із струнних ударних інструментів знаємо ЦИМБАЛИ, із струнних смичкових:: СКРИПКУ, ПІДБАСОК або БАСОЛЮ, струново-клявішову ЛІРУ. З духових дерев'яних назвемо СОПІЛКУ (зі свишиком) у трьох відмінах: ДЕНЦІВКУ, ТЕЛЕНКУ (з кори, або ліщини),ЖОЛОМІҐИ (подвійна денцівка), далі СОПІЛКУ НА ЗУБ (більших розмірів), у гуцулів — ФЛЬОЯРУ, без свищика одно- і двобічну СВИРІЛЬ, ТРЕМБІТУ, пастуший РІГ з волового рога, дерева та бляхи.. вкінці КОЗУ, ДУДУ або ВОЛИНКУ.. З ритмово - ударних інструментів назвемо БУБЕН (ТАРАБАН) та РЕШІТЦЕ.. (Крім усіх цих назв. дивись також ДОМЕСТИК, ДЕМЕСНИК, ДУМИ, ДУМКА. ІРМОЛОЙ. НОТИ ,ПАРТЕСНИЙ СПІВ, САМОЇЛКОВИЙ СПІВ, ОРКЕСТРА, ОПЕРА, ПІСНЯ СИМФОНІЯ, ЦЕРКОВНА МУЗИКА, РИТМ, ТОН, РЕЧИТАТИВ, а також імена наших співаків, музик та композиторів, яких тут нема можливости перечислювати).

МУЛ — мішанець осла й кобили, подібний до коня, але з довшими вухами і майже безволосим хвостом; визначається силою й витривалістю, тому мулів плекають для подорожей в горах. Символ впертости і неплідности. Також зарозумілости:

Частенько любить мул хвалиться,
Що в нього мати — кобилиця,
А що осел — його татусь,
Завжди замовчує чомусь.
(Є. Бондаренко).

МУЛАТ — мішанець білої й чорної раси.

МУЛЛА — махомеданський священик і вчений суддя.

МУМІЯ — забальзамоване тіло мерця, сповите льняним полотном. У Мехіку та Перу знайдено мумії не бальзамовані, а тільки засушені. Звичай робити мумії походить із вірування, що, хоча душа й переживає тіло, все ж вона потребує деякої матеріяльної підтримки тіла, щоб бути вповні щасливою. Звідти — намагання зберегти тіло якнайдовше.

МУММ ФОН ШВАРЦЕНШТАЙН АЛЬФОНС (1859—1924) — німецький дипломат. У 1918 р. був послом у Києві при Українській Центральній Раді і зорганізував разом із ген. Гренером переворот на користь гетьмана Скоропадського. Був прихильником ідеї відновлення «единої й неділимої» Росії.

МУНКАЧІ МИХАЙЛО (1844 — 1909) чи МИХАЙЛО ЛЮБИЙ — мистець маляр світової слави з Карпатської України, що виступав, на жаль, як мадяр. Славу він здобув собі такими картинами, як «Мільтон, що диктує свою поему», «Смерть Моцарта», «Останній день засудження», «Христос перед Пилатом» та інші. Його твори повні глибокого настрою.

МУР —стіна з каменю або цегли. Символ сильної відпорної людини: «То чоловік, як мур» (Франко «Припов.» III, 314).

МУРАВЙОВ МИХАЇЛ (1880 — 1918) — колишній російський жандармський підполковник, що, на чолі большевицького війська, був висланий в 1918 р. в Україну, щоб знищити в ній національне відродження і повернути її під владу Москви. Оволодівши Києвом, він видав наказ ч. 14, в якому повідомив про встановлення «советской власті». Разом із цим він цілком ясно підкреслив і московський характер цієї власти, проголосивши; «Цю владу ми несемо з далекої півночі на вістрях своїх штиків-і там, де її встановлюємо, всемірно підтримуємо її силою цих штиків». Тоді було розстріляно в Києві понад 6.000 людей, в тому також захоплених членів Центр. Ради І. Пугача і Л. Бочковського. Сам Муравйов заявляв:: «По краю, де проходимо, залишаємо кров і вогонь». Підлеглі йому старшини систематично нищили все національно - українське, як такий-от Подкопаєв, що пробиваючи баґнетом портрет Т. Шевченка, кричав:

«Ета хахлацкая морда мне надоела Везде торчіт. Я заявляю, что с націоналізмом, з етімі Шевченкамі, автономіямі, федераціямі самостейностями і прочей буржуазной дранью буду бароться беспащадно!»

Докладно це саме заявляє комісар Сорокін: «Нікакой Украіни не було, нет і не будет.Всьо

ето буржуазно - сентіментальная чепуха, с каторой я буду бароться беспащадно!»..

МУРАВСЬКИЙ ШЛЯХ — головний шлях з України до Криму. Він ішов по Ворсклі до річки Берестоватої, припливу Самари, звідки схилявся на південь, перетинав «Вольності Запорозькі» ішов вздовж р. Конки й коло Вовчих (чи Молочних) Вод переходив у степи ногайських татар і прямував до Перекопу. Цим шляхом татари нападали на Україну, і ним же пізніше чумаки їздили в Крим по сіль та інший крам. Коло Вовчих Вод відгалужувався від Муравського шляху ще інший шлях, що його звали Кримським або Чумацьким і що йшов теж до Перекопу. (М. Аркас «Наш Степ» в «Свобода» 30. УІІ. 1960).

МУРАЛЬ — так у ХУІ ст. називали в Україні муляра. (Груш. «Іст. УР». V. 140)

МУРАШКА — всім відома дуже поширена комашка, що живе громадами в МУРАВЛИЩАХ, чи МУРАШНИКАХ, зложених із багатьох комірок та хідників. У кожній громаді є крилаті самички й самці та дуже багато безкрилих, безстатевих робітниць, між якими часом вирізнюються «вояки» з великою головою й сильними щелепами. Після парування самчики гинуть, а самички втрачають крила й складають яєчка в коморках муравлища. У суспільному відношенні мурашки дуже цікаві, бо вони встановили в себе рід комунізму, і індивідуалізм у них цілковито знищено. Суспільні функції досконало розподілені: існують у муравлиську безчисленна робітнича каста, що знає тільки працювати, плекаючи хатнє господарство та скотарство (культивує «молошну худобу» — рослинні воші); для більшої видайности їхньої праці, їх позбавлено статі, і вони ніколи не знають кохання; існує й інша каста — самиць, що після запліднення, робляться дітородними машинами і тільки й знають, що відкладають яєчка, щоб муравлиний рід множився, — самців же, після виконання призначеної ролі запліднювачів, як непотрібні більше істоти, безжалісно винищується; і існує нарешті третя каста — вояків - грабіжників, що наглядає над загальним ладом і безпекою.. Щоб дійти до такого досконалого ладу мурашки потребували 30 мільйонів років, — бо так вираховують час їхньої появи на землі. Людський рід живе на землі тільки один мільйон років, але вже й тепер ріжним Леніним та Сталіним із Хрущовими ввижається ідеал того муравлиного суспільства: в робітничій та селянській клясі вже й тепер не повинна існувати жадна ріжниця між чоловіком і жінкою, жінка мусить працювати на таких самих важких роботах, як і чоловік, втрачаючи поволі свою жіночість; вже й тепер багатьох матерей позбавляють їх прав материнства і, відібравши у них дітей, виховують їх окремо від родини у спеціяльних дитячих притулках, як дисциплінованих слуг комуністичного суспільства. і над усім тим панує могутня каста грабіжників — партійців, що користуються всіма можливими привілеями і всіма тими добрами, що виробляє для них безправна робітнича каста..

В українського народу, ще до панування московських комуністів, склалося уявлення про мурашок, як про дуже працьовиті і одночасно плодовиті тваринки. Тому, коли починалися весінні роботи, пасічник, виїздючи в поле, брав із собою торбу, в яку забирав перший мурашник, що знаходив у полі, і дома варив його у меду яким годують бджіл. А це для того, щоб бджіл було багато, як мурашок, і щоб були вони такі працьовиті, як мурашки (Ястребов в К. Ст. 1897, V, 65—66). Сюди ж відноситься й побажання: «Аби ваша корівка (чи овечка, плідна була, як мурашка» (МУЕ НТШ, VII, 229).

На Гуцульщині па Благовіщення, під вечір, жінки закопували в муравельник соли, булку і дещо зі своїх прикрас і залишали це там до Юрія. А на Юрія ішли туди голі перед сходом сонця, виймали все, що були там закопали, давали з'їсти коровам благовіщенську булку (невжеж мурашки її за той час не з'їли!? Є. О.) та сіль із сіном,, примовляючи: «Я вам даю цю манну з усього світа, що мурашок наробив, що тут наносив — що я вам дала, аби так моя голубаня (корова) сього зуживала і так абися старала, як мурашок це ніс і віз, ішов і тікав. Абись була така легка і люта, як і мурашок! Як понесу від тебе масло у місто, то так абися збігали купці до нього, як мурашок у мурашковину». (Шухевич «Гуцульщина», IV, 214, 247). Потім господиня доїла корову через намистину, що була закопана в мурашнику — «щоб уроки не чіпалися молока» (там же).

К. Грушевська, подаючи вищенаведене замовляння в своїй розвідці «З примітивного господарства» («Перв. Громадянство» 1927, I, 13). зазначила: «Текст замовляння, на нашу думку. записаний в зіпсованому вигляді». На цій підставі, вона з того опису випустила місце про благовіщенську «булку», залишаючи лише «благовіщенську сіль із сіном».

МУРАШКО МИКОЛА (1844—1909) — визначний український мистець-маляр родом із Глухова, що протягом довгих років виховав у своїй школі в Києві, що підготувала ґрунт до пізнішої Української Академії Мистецтва, низку видатних мистців, як М. Пимоненко. Г. Дяченко, С. Костенко, І. Косіченко, Ф. Красицький, І. Їжакевич, О. Мурашко та інші. Залишив по собі краєвиди Дніпра, Києва та ріжних закутків України.

МУРАШКО ОЛЕКСАНДЕР (1875—1919) — український мистець-маляр, основоположник і професор Української Академії Мистецтв у Києві. Його пензлеві належить низка майс-

терних портретів з ясною і веселою кольористикою, а також картини «Похорон кошового»,, «Каруселя», «У неділю», «Жінка з квітами» та інш. Його забив на вулиці в Куренівці збольшевичений матрос, за безконтрольного панування московської черезвичайки.

МУРГА — міра поверхні: три морги.

МУРГІЙ — віл майже чорної масти.

МУРЗА — татарський князь.

МУРИНИ — люди чорної раси з темною шкурою, чорним кучерявим волоссям, широким кирпатим носом. За панування рабства головно в Півн. Америці, мурини з Африки постачали головний континґент рабів. Тому до них звикли ставитися, як до людей нижчої раси, що їх тільки використовується у всякій неприємній для людей «вищої раси» роботі, але з якими ніколи не поділяють плодів тої праці. Назву «муринів» заслужили собі ті українські комуністи, як Ю. Коцюбинський, М. Скрипник, М. Хвильовий, М. Любченко, Затонський та сила інших, що, використані московськими комуністами в їх боротьбі з українським визвольним рухом, мусіли потім жалюгідно впасти жертвою тих же московських імперіялістів, чи ними фізично зліквідовані, чи самі наклавши на себе руки «Мурин зробив своє діло, мурина більше не треба». Див. РІЧИЦЬКИЙ А.

МУРОМА — фінське плем'я, що заселювало землі над Окою, — послужило для створення московського народу і в ньому цілком розтворилося.

МУРЮХА — великий круглий гриб. Його вживали в народній медицині: «На порізи прикладають на Херсонщині розрізану мурюху». (Ястрембов «Летоп.», III, ст. 112).

МУСЕЛЕЦЬ — варений мед; також розведений мед, настояний на ягодах, що з них злита наливка.

МУСІЯ — так звали в князівській Україні МОЗАЇКУ.

МУСЛІН, МУШЛІН — найлегша тонка прозора тканина з льону, або й шовку Назва походить від міста Мосулу, що над Тіґром.

МУСОРҐСЬКИЙ МОДЕСТ (1839—1881) російський композитор, що написав опери «Борис Годунов», «Хованщину» і незакінчений «Сорочинський Ярмарок» на гоголівський сюжет із українського життя, фантазію «Ніч на Лисій горі», перероблену за кілька місяців до смерти та включену в першу дію «Сорочинського Ярмарку», та багато творів для оркестри і хорів, а також сольоспівів із супроводом фортепіяно. З цих останніх треба особливо відмітити сольоспів для тенора «На Дніпрі» (пісня Яреми з «Гайдамаків» Т. Шевченка) та «Гопак» на слова шевченківського кобзаря «Ой, гоп, таки-так!»

Оперу «Сорочинський ярмарок» написано на підставі українських мелодій, які перше збирала для нього в Україні Л. Кармаліна, співачка, учениця Глінки, а потім і він під час свого перебування в Україні в 1879 р. Спочатку праця над оперою йшла так тяжко, що Мусорґський вирішив був відмовитися від задуманого і писав 20. IV. 1875 р. до Кармаліної: «...Від малоросійської опери відмовився: причина цього — **неможливість великоросові прикинутися малоросом** (тут Мусорґський вживає прийняту тоді офіційну термінологію, від якої пізніше відмовився, вживаючи терміни «українець», «український» — Є. О.), і отож неможливість оволодіти малоросійським речитативом, тобто всіма особливостями і відтінками музичного контуру малоросійської мови. Я вибрав: поменше брехати і побільше говорити правди. У побутовій опері до речитативу треба відноситися ще суворіше, ніж в історичній, бож у ній немає великої історичної події, що прикриває, як заслони, деякі промахи і неакуратність...»

Але через деякий час вертається до задуманої опери і 15. VIII. 1977 р. писав приятелеві-поетові Г. Кутузову: «...Малороси наполегливо прохають мене дати хутчіш «Сорочинський» на сцену; майже певно, що їм моя новинка припала до серця...»

У 1879 р. Мусорґський побував в Україні і писав до своєї тітки з Полтави: «...Краса Полтави — пірамідні тополі, як сторожі-велетні охороняють доми, пагорби і долини, і при місячному світлі, що відбивається на біленьких хатках і в повітрі, ці тополі-велетні майже чорного кольору: картина казкова. Доми і хати делікатно виглядають зелененькими дахами із густої зелені, розкидані по горбах і долинах, як майстром-малярем. Тиша, спокій, неоглядні розкішні поля, чудове небо і чаруюче повітря і кольором, особливо під вечір, і смаком — смачне животворне повітря».

«Любий Папхен, — продовжує Мусорґський, — повідом наших друзів-школярів, що я **примітив у Малоросії одну особливість: ніяк не лаються, поганих слів ніде не почуєш...** Люба тітко, якби Ви мали змогу побачити селянську картину Малоросії, дихати її животворним повітрям і **чути пісню, що літає над полями!..** Я часто думав про Вас, зачарований ніжною, м'якою природою і, що гріха таїти, надзвичайно хотів бачити Вас між нами і насолоджуватися Вашою радістю від чарівного вечора України.»

У листі до критика В. Стасова 10. IX. 1879 Мусорґський знову згадує про перебування в Полтаві, зокрема в родині Милорадовичів і додає:

«»Сорочинський ярмарок« викликав там і всюди викликав на Україні найповнішу симпатію; українці й українки визнали характер музики «Сорочинського» за цілком народній, та й сам я в цьому переконався, перевіривши себе в українських землях». (Цитати з листів взято зі статті Л. Полтави «Україна в листуванні Мусорґського» в «Укр. Вістях»).

Мусорґський власноручно записав в Україні чимало українських пісень «Як поїхав козаченько», «Кохав мене батько», «Ой на горі та жито».

МУССОЛІНІ БЕНІТО (1883—1945) — італійський журналіст, син сільського коваля, з ранніх років захопився був соціялізмом, і, коли за викликання виборчих розрух, його батька було заарештовано, мусів тікати до Швайцарії. Тут чергував тяжку працю звичайного робітника зі співпрацею в соціялістичній пресі, аж доки його не випросили з Швайцарії в 1904 р. Повернувшись до Італії, відбув військову службу, а потім вчителював по селах, співпрацюючи в соціялістичній пресі. В 1910 році заснував у Форлі часопис «Клясова боротьба», а в 1912 р. на соціялістичному конґресі був обраний до Центр. Комітету партії і став директором офіційного щоденника партії «Аванті!» у Милані. У 1914 р. спричинився до виключення масонів із партії і розпочав кампанію за вступом Італії в першу світову війну проти Німеччини й Австрії, щоб у той спосіб завершити об'єднання італійських земель, що їх частина ще знаходилася під Австрією. За це був в свою чергу виключений з партії в кінці жовтня 1914 р., але вже 14. XI. того ж року стає він на чолі ним створеного нового щоденника «Іль Пополо д'Італіа» і продовжує в ньому кампанію за вступом у війну. Коли кампанія «інтервентистів» закінчилася успіхом, і Італія дійсно вступила в війну, Б. Муссоліні негайно зголосився добровольцем на фронт. 23. II. 1917 р вибух бомбарди вкриває його тіло численними ранами. Але він видужує і перебирає редаґування свого часопису.

По закінченні війни він переконується, що численні жертви, які поніс італійський нарід, були марні: Італія не одержує обіцяних їй в 1915 р в т. зв. Лондонському договорі італійських земель від розбитої Австрії. Тоді він розпочинає новий рух — ФАШИЗМ. Назва ця походить від ФАШО — пук різок, що їх носили в давньому Римі ліктори перед консулами, на знак єдности, дисципліни і кари за порушення законів. Перші організаційні збори фашистів відбулися в Миляні 23. III. 1919 р. Намічено на них за вказівками Б. Муссоліні, боротьбу на два фронти — проти большевизму, що розкладає робітничі лави демагогічними гаслами, і проти демолібералізму, що визначається духовою мізерією та завеликою слухняністю чужинецьким впливам. А вже 28 жовтня 1922 р. відбувається славнозвісний «ПОХІД НА РИМ», що віддає в руки Б. Муссоліні всю державну владу.

Опинившись на чолі уряду, Б. Муссоліні виявляє радикальні соціялістичні тенденції, але поборює демократію і простує до диктатури.

До 1935 р. Б. Муссоліні, як ідеолог і провідник (ДУЧЕ) фашизму ставився неприязно до націонал-соціялістичного руху Гітлера в Німеччині, і висміював його расизм. Але потім, захопившись ідеєю італійської імперії, в необхідності знайти вихід перенаселенню Італії, роз почав війну з Абесінією, що, привівши до конфлікту з колоніяльними імперіями Франції та Вел. Брітанії, викликала зближення з Німеччиною Гітлера і створення «Осі Рим—Берлін». Та в цьому союзі Муссоліні виявився слабшим партнером і скоро підпав під вплив Гітлера. Наслідком цього і в Італії були проголошені в 1938 р. расистські закони. У другій світовій війні Італія деякий час залишалася невтральною, але потім Муссоліні, вважаючи, що Німеччина Гітлера фактично вже виграла війну, поспішився, невважаючи на протилежні думки й поради військових кол та свого найближчого оточення, втрутитися в конфлікт, домагаючись для Італії Корсіки, Ніцци і деяких територій на Балканах та в Африці. Та в 1943 р., коли вже виявилися його розрахунки помилковими, і англо-американські війська повели наступ на території самої Італії, король Віктор Емануель III наказав його арештувати. Німецька летунська команда несподіваним нападом на гору, де він був ув'язнений, звільнила його й перевезла до північної Італії, окупованої німецькими військами, де він проголосив «фашистівську республіку» і продовжував далі війну по боці Німеччини. 28 квітня 1945 р., Муссоліні був схоплений протифашистівськими партизанами при спробі перейти італо-швайцарську границю і розстріляний. Його труп привезено до Міляну і тут повішено на головній площі догори ногами.

У початку своєї політичної кар'єри Б. Муссоліні був активним прихильником української визвольної боротьби, і за те часописи, що стояли на службі російського посольства в Римі, обстоюючи ідею «єдіної, неделімої Росії» інакше його не називали, як «українцем» (в лапках).

23 серпня 1919, друкуючи в свойому «Іль Пополо д'Італіа» телеграму Ройтера, що Одесу, після завзятих боїв з большевиками біля двірця Раздельная, взяли українці. Муссоліні додав такого коментаря:

«Українці воюють із мужністю і вірою, які рідко зустрічаються в історії. Вони вірять у Батьківщину і в свободу, яку здобули, як в неї вірили коли змагалися проти багатьох ворогів. Треба було б знайти якийсь компроміс між цим героїчним народом і поляками та румунами.

Денікін наступає зі сходу. Українці не хочуть визнати його уряд. Конфлікт із Денікіним був би на користь большевикам. Антанта повинна нагадати Денікінові, що він не може бути арбітром долі 10 мільйонів людей і суддею їх устанoв».

Особливо цікава його редакційна замітка з 6 вересня 1919 під заголовком «Український нарід відвойовує свою столицю».

«Лондон, 5-го ввечорі. Сповіщається, що українці на чолі з генералом Петлюрою зайняли Київ і прогнали червоні війська. Відбуваються далі сильні бої».

Б. Муссоліні коментував:

« Подія епічна. Ніколи ще ніякий нарід не змагався з більшою вірою за власну свободу; ніколи ще ніякий нарід не боронив свого права на життя і незалежність у трудніших умовинах. Загрожений польською й румунською захланністю, напастовуваний русскими імперіялістами, без зброї, без засобів, під недовірливими і байдужими поглядами всієї Европи, український нарід звільняє свою територію від большевицької чуми і відвойовує свою столицю. Вільні народи зворушені цим видовищем величі, хоча їхні уряди воліють її не помічати. Київ, батьківщина Гоголя, нарешті вільна від азійської чуми. **Українці боронять не тільки самих себе, а й всю Европу.** Уряди Антанти повинні переконатися, що лише націям, що виникли з російської революції, може бути довірена оборона людськости від хвороби, яка знаходить своє головне вогнище в Петроґраді...»

А ось ще коментар із 13 вересня 1919, з того приводу, що українські війська мусіли залишити Київ в наслідок нападу білоґвардійців Денікіна:

«Брак місця не дозволяє нам відзначити так, як нам би хотілось, цей великий злочин російського імперіялізму. Русскі — чужинці в Україні, і окупація Києва в імені Великої Росії — це ганебний замах на свободу народів».

В коментарі з 10 жовтня Б. Муссоліні ще раз підкреслює:

«Кампанія російських імперіялістів проти народів що проголосили свою незалежність, не тільки сприяє большевикам, але й **зневажає засади, задля яких ми воювали...»**

Прийшовши до влади, Муссоліні продовжував цікавитися українською справою і виявляти до неї свої симпатії, проте в 1938—39 роках коли знаходився вже в тісному союзі з Гітлером, не тільки не підтримав самостійности Карпатської України, але навпаки вважав потрібним підтримувати всіма силами, разом із Німеччиною, зазіхання Угорщини на цю українську землю. У другій світовій війні висланий в Україну на протибольшевицький фронт, італійський корпус на чолі з ген. Мессе, що поводився супроти українського населення з найбільшою коректністю і навіть симпатією, яка виявлялася і в численних дописах із України военних кореспондентів до італійських часописів, — Б. Муссоліні все ж не ставив жадного спротиву супроти відомих йому плянів Гітлера винищити український нарід і перетворити його землі в німецькі території («лебенсраум»).

МУХА — докучлива двокрила комаха, що шукає поживу на всякій нечистоті і потім розносить хвороботворчі заразні. Жахливий бич мух, що просто хмарами нападали на убоге населення Фінікії, Сирії та Єгипту, витворив образ БЕЛЬЗЕБУЛА (жидівське БЕЛЬ — божество, і ЗЕБУТ — муха), що часто в вигляді мухи фігурує на давніх амулетах. Його ласку вамагалися зискати паленням на його шану ріжних смердючих речей, що давали багато диму і тому дійсно проганяли мух. Бельзебул згадується в Біблії і був особливо шанований в канаанітів (хананеан). Св. Матвей називав його «князем демонів» (XII, 24). Фарисеї закидали Ісусові, що Йому допомагає Бельзебул виганяти бісів (Лук.XI, 15). У клясичній мітології оповідається, що в муху перекинула Діяна прегарну співачку Муну, за те, що вона турбувала своїм співом її інтимні нічні побачення з Ендиміоном. Але Муна за це їй мстилася, докучаючи їм обом під час сну. Греки закликали Зевеса й Геракла в охорону проти мух і в Римі запевняли, що мухи ніколи не залітали до божниці Геркулеса. Св. Авґустин ділив усіх тварин на корисних, шкідливих і зайвих: ці останні служили, мовляв, тільки для того, щоб доповнювати загальний образ природи. Але Лютер, якому мухи перешкоджали в його роздумуваннях, перевів мух в категорію шкідливих, бо їх, мовляв, посилає диявол, щоб люди не могли зосереджуватися в молитві. Український нарід свою думку про докучливість мух висловив в приповідці: «Мала муха й великому ведмедеві докучить» (Франко «Приповід.» III, 317). В оповіданні про Кирила Кожем'яку походження мух виводиться з попелу змія, що його забив Кожем'яка: «Отже Кирило зробив трохи й нерозумно: взяв його, спалив та й пустив по вітру попіл: то з того попелу завелася вся та погань — мошки, комарі, мухи...» (Куліш, V, 38).

Хоча в цьому оповіданні муха й зараховується до «погані», все ж, напр., на Катеринославщині не вважають муху за нечисте сотворіння, а то тому, що, за леґендою, муха, сівши на чоло Христа, відвернула від Нього муку четвертого цвяха, що мав бути загнаний через голову: жиди запитали цигана, чи пробив він Христові голову, а циган показав на муху на Христовому чолі і впевнив, що то чорніє цвях; за таку «оборону Христа» цигани можуть брехати без гріха на ярмарках, а муха за те не вважається більше нечистим сотворінням» (М. Груш. «Іст. у. літ.» IV, 519).

До того ж. вигляд мухи нібн приймає душа, коли залишає тіло. На Волині казали: «Якщо коло покійного літає велика муха то не можна її ані гнати, ані вбивати, бо це душа покійного крутиться коло свого земного житла. Часто душа покійного в образі мухи до 40 днів літає й живе в хаті» (Беньковський в К. Ст. 1896. IX, 246). Таке ж вірування записане й на Полтавщині. (Іваниця в Етн. Сб. Ист. Геогр. Общ. 1853, I. ст. 371). Може душа приймати образ мухи і пізніше. Так, на Дрогобиччині казали: «Коли на Свят-Вечір побачать муху, що увихається коло свічки, то кажуть: прийшла вже душа і до року когось забере», — себто провіщає чиюсь смерть. (МУЕ, НТШ. XVIII. ст. 15).

В українській народній символіці муха займає поважне місце. По-перше. як символ марности життя: «Ставився, як лев, а пропадає, як муха». Або: «Чоловік, як муха: нині жиє. а завтра гниє» (Франко «Припов.» III, 167. 317). По-друге, як символ привередливости: «Кожний має свої мухи в носі», — себто кожний має свої забаганки. «Муха йому сіла на ніс», — себто, з якоїсь дурниці він розсердився (Франко. II, 420). По-третє, символ хитрости: «Він мухами годований», — себто дуже хитрий, розумний. Ця хитрість, мабуть. виявляється в тому, що муху трудно зловити (Франко там же). МУХА В ОКРОПІ — людина, що розпачливо шукає порятунку.

МУХА ДМИТРО — провідник повстання українських селян на Покутті в 1489—1490 р. р. Ів. Крип'якевич у розвідці «З історії Гуцульщини» писав: «Муха був з роду православний українець, простий хлоп, мабуть. із Молдавії (Буковини), чоловік до зброї і до бою завзятий. Він зібрав на молдавській границі велику ватагу селян, — числено їх на 9.000 людей. — напав на Снятинщину й дальші околиці, аж по Галич і Рогатин. грабував, що було можна, а здобич вивозив у Молдавію Поляки підозрівали, що був у змові з молдавським воєводою (Стефаном Великим, див.) Польський король скликав проти нього шляхетське військо. Муху розбито над Дністром, і він утік... Згодом було схоплено його зрадою: видала якась жінка яку любив (як і ДОВБУША. див.). Поляки відвезли його до Кракова і він помер у в'язниці » (ЛНВ. 1923. XI. ст. 247-48).

МУХОМОР — найгарніший з наших грибів. увесь білий з червоною великою шапочкою, усіяною білими плямками. дуже отруйний: виваром на молоці труять мух.

МУЦ — малорослий кінь.

МУЦ, МУЦИК — панський песик англійської породи (мопс). В «Енеїді» Котляревського: «У неї був біленький цуцик, її він завжди забавляв, не дуже простий — родом мупик.»

МУЧАНКА — страва: мішанина муки. молока й овечого сиру.

МУЧЕНИКИ — святі, що зазнали мук і смерти за християнську віру, а пізніше і взагалі за високі ідеали. Проф. В. Державин писав: «Пам'ятаймо, що мученик — не той, хто страждає. а лише той. хто страждає за високу й гідну ідею» («Літер. критика і літер. жанри») У первісній християнській Церкві називали мучеників з грецького «мартир», себто свідок. себто той, хто своєю мужністю супроти мук і смерти засвідчує правдивість Христової віри Мучеництво тільки тоді вартісне, коли воно свідоме. Тому й Леся Українка писала: «Путь на Голготу велична (лиш) тоді. коли тямить людина на що й куди вона йде!» Коли вона дійсно може бути «свідком» правдивости своєї віри, своїх переконань. Мучеництво з непорозуміння — завжди безплідне. Мучеництво ж свідоме має величезну силу, — на ньому побудовано Християнську Церкву: християнин починає і кінчає день. сідає за стіл обідати і встає зза столу по обіді, роблячи на собі знак що нагадує мученичу смерть Творця його релігії. Кожний день його календаря присвячений якомусь мученикові. Для кожного з них оповідаються леґенди. їхніми образами прикрашаються церкви і стіни хат. Їх культ живе в церковних відправах і окремих молитвах, в каплицях. їм присвячених. а то й в величних храмах, бо. як писав Ів. Франко в поемі «Похорон» (не про християнських мучеників, а мучеників світових взагалі):

Тепер вони погибли. як герої,
І мученицький прийняли вінець.
Їх смерть життя розбудить у народі,
Це початок борні, а не кінець.
Тепер народ в них має жертви взір
І непастайний до посвят підпал;
Їх смерть будущі роди перетворить,
Вщепить безсмертну силу — ідеал.

МУШКА — плямка на тканині іншого від основного тла кольору: «Зелена байова керсетка з червоними мушками» (Сл. Грінченка).

МУШКА — в жіночій зачісці волосся на два пальці завширшки, випущене на виски. а потім заложене за вуха. (Сл. Грінченка).

МУШКЕТ — рушниця піхотинця початку XVI ст., що поширилася в Україні в половині XVII ст. Були вони на 1.60 м. завдовжки. з калібром 20 мм. Початково важили вони 10-12 кґр., і при стрілянні треба було їх підпирати вильцеватою рогатинкою. що звалася з французького ФОРКЕТОЮ. Це був дрючок. вдолині загострений, щоб можна було його вбити в зем-

лю, вгорі роздвоєний у вильця. Набиваючи мушкет, стрілець завішував форкету на ліве рам'я; стріляючи, вбивав її в землю, притримував лівою рукою і спирав на вилках рушницю. З мушкетів вистріл був сильніший і дальший, ніж із інших рушниць, — куля йшла навіть на 250 м., а це вважалося тоді за великий осяг. (Крип'якевич «Іст. укр. війська» 153—54). Перша вістка про мушкети в козацькім війську припадає на 1637 р. (там же, ст. 260).

МУШТА — волохатий кінь.

МУШТРА — військовий вишкіл. У Котляревського в «Енеїді»: «Тоді ну військо муштрувати...»

МУЩИР — див. МОРТИРА. Також див. СТУПКА.

М'ЯЛО — див. МАКОГІН.

М'ЯСНИЦІ — не посні дні, коли можна їсти м'ясо.

М'ЯСКОВСЬКИЙ ВОЙЦЕХ — львівський підкоморій, польський комісар для переговорів із Б. Хмельницьким 1649 р. в Переяславі, автор дуже цінного щоденника, в якому він підкреслював всенародність Хмельниччини, її не тільки соціяльний, а й особливо національний характер. Описуючи поворот гетьмана з переможної кампанії проти Польщі, він писав: «**Ввесь** нарід, вийшовши з міста, вся чернь вітала його. Академія вітала його промовами й окликами, як Мойсея, спасителя й визволителя з польської неволі...» (Б. Крупницький в ЗНТШ, т. 156, ст. 79).

М'ЯСКОВСЬКИЙ НИКОЛАЙ (1881—1950) — російський композитор, автор 24 симфоній та нечисленних творів для оркестри, камерної музики, фортепіяну, і романсів. Він був одним із небагатьох композиторів, що заслуговують цілком на назву симфоністів, бо головне симфонічній музиці себе присвячував. Його п'яту симфонію написав автор в 1918 р., після того, як був у Галичині старшиною саперів. Початок симфонії створений під враженням галицького весняного краєвиду в березні. І цей галицький вплив, як писав М. Малько, відбився на всій симфонії — на примхливих ритмах першої частини, на темі колискового характеру в другій частині, на задиркуватому фіналі, але найбільше в скерцо, частинно побудованому на темах українських галицьких пісень. Все скерцо з першого ж такту написане з таким гумором, так точно передає гостроту й сенс українського пісенно-танцювального мельосу, повно таких інструментальних і гармонічних ефектів, — пише славетний диригент М. Малько (1888-1961) в «Н. Шляху» (ч. 79), що реакція авдиторії — надзвичайний успіх і домагання повторення — не дивна. Тема цього скерцо знана як гаївка, що починається словами: «Там дівчина а на дощиці». Тотожня з нею характером «Там дівчина підскочила». Наскільки ця тема живуча видно з того, що ці пісні-гаївки записала п. Тетяна Кошиць на заході Канади, від п. Софії Брик.

М'ЯСО — червона частина м'язів, що її вживають на поживу. Початковий спосіб готування м'яса — печеня, але й наше слово ЮШКА, що в ній вариться м'ясо, сягає праарійських часів (М. Груш. «Іст. УР.» І, 267).

Автор нашого початкового літопису культурний чернець - полянин, докоряв деревлянам, радимичам і в'ятичам (останні предки москалів), що вони «ядуще все нечисто», а про половців писав виразно, що вони їли «мертвеччину і всю нечистоту, хом'яки і сусоли» Християнство з часом вивело всю цю «нечистоту», а разом із тим, мабуть, припинило й уживання конятини що з неї перше робили навіть солонину. Тому й не диво, що в українців останніх часів не тільки немає й натяку на споживання м'яса «нечистих» тварин, але й не переховалося навіть спогадів про такі речі, як уживання сирового м'яса.

В'ЯЛЕНЕ М'ЯСО, у вигляді так званої ПАСТРАМИ, вживали подекуди, але більше в місцевостях, сусідніх з болгарами, румунами, мадярами. Звичайно ж їли в'яленою тільки рибу. Більш поширене було й залишається М'ЯСО ВУДЖЕНЕ, звичайно ж їдять м'ясо печене, смажене, або варене. (Вовк «Студії..» ст. 81).

«Коли сниться м'ясо, то це якийсь гріх» (Франко «Припов.», III, 135). Англійський професор Зеліґман зібрав значний матеріял про м'ясо, що сниться, з Африки, Борнео, Китаю. З европейських країн у нього представлені Ірляндія, Швайцарія, Греція й Україна з Галичиною. Всі ці країни тлумачать цей сон, однаково — як поганий. На Житомирщині він в'яжеться з похороном, на Бердичівщині з поминками (Перв. Громад. Київ, 1928, І, 170).

М'ЯТА — губоцвітна ростина з сильним запахом. У нас м'яту святили на Маковія і потім уживали, як лікувальний засіб. На Херсонщині — «як пече в середині, то варять і п'ють» (Ящуржинський в К. Ст. 1889, VIII, 524 - 27). На Київщині давали м'яту пити, щоб жінці молоко прибуло (Кузеля, II, 27). На Волині свячену м'яту клали від пропасниці в обув (МУЕ НТШ VI, 103).

Увечі під Івана Купала дівчата разом із іншим зіллям, рвали і м'яту, що мало допомогати в любощах, а також проти відьом: «В нашім купайлі кущик м'яти, щоб не перейшла відьма хати» (Сумцов в К. Ст. 1889, VIII, 420 - 27).

В українських весільних піснях м'ята символізує дівоцтво. Під час ВІНКОПЛЕТИН. молода співала:

Вийте, дівочки, собі і мені, —
Собі звийте з рути, з м'яти,
Мені звийте з барвінку...

Або: «Спасибі тобі, таточку, за кудрявую м'яточку, за запашний васильочок, за твою учтиву дитину, що вона по ночах не ходила. при собі сноток носила» (Чуб. IV, 451).

Дикарев звернув увагу, що м'ята майже завжди супроводить у піснях руту. Характерна ознака м'яти — її приємні пахощі, а рути — яра зеленість, улюблений мотив молодости: звідци Дикарев виводив, що рута, мабуть. символізує фізичну красу дівчини, а м'ята її духову красу, цноту, тощо. У китайців м'ята — символ сроомливости.

М. Хвильовий в своїй відомій новелі «Я» теж увів символіку м'яти, як духової краси:

— «Тривога! — Мати каже, що вона поливала сьогодні м'яту, і м'ята умирає в тузі.

Мати каже: «Надходить гроза!» і я бачу, в її очах стоять дві хрустальні росинки...»

В Галичині м'яту садили на могилках. (Етн. Зб. НТШ. XXXII, 315).

М'ЯЧ, ОПУКА — кругла іграшка. звичайно тепер з ґуми, в давнину зі шкури, набитої [illegible]нинами. або конячим волосом. Гри й забави [illegible]чем знали вже старинні греки й римляни. Одіссей, коли причалив, по розбиттю корабля, на острів Феаків, бачив Навзікаю, дочку короля, що гралася з двірськими паннами в м'яч. За часів Арістофана носили слуги за дітьми визначних родин — обов'язково дві речі — м'яч і гребінь. Також і в римлян був м'яч улюбленою грою й становив рід руханки. Великими любителями й приклонниками гри в м'яч були Діонісій, Муцій Сцеволя, Юлій Цезар і Октавіян. В середніх віках грали в м'яч християни і магоммедани в державі Гаруна аль Рашіда. Німці та італійці мали спеціяльні доми гри в м'яч, як тепер маємо по каварнях гру в більярд

НАБЕДРЕНИК — з грецького епіґонатій — меч духовний, себто Слово Боже, з яким єпископ має «йти переможно вперед за правду. лагідність і справедливість» і означає перемогу Господа над смертю. Зроблений він із матерії в формі ромбу і звисає з пояса в єпископа з правого боку. В пізніших часах грецькі імператори почали надавати набедреники й деяким священикам. У нас священики теж одержували набедреник за заслуги і носили його здебільшого з лівого боку, єпископи ж завжди з правого.

НАБИВКА — тканина з набитим на ній орнаментом. Набивалося його при помочі дерев'яних кліш та вальців із вирізаними на них рисунками. покритими фарбами. Набивки здавна відомі на Сході, а в Европі поширилися в Середньовіччі. На Україні були дуже поширені в ХУП—ХУШ .вв

НАБІЙКА — саморобне пофарбоване пізніше полотно, з якого селяни шили собі штани.

НАБІЙНИЦЯ, ЛАДІВНИЦЯ — торбинка, або скринька на набої.

НАБІЛ — молочні продукти.

НАБОЖНИК — вишиваний рушник на ікони.

НАБРІВНИК — дівоче вбрання на голову з чорного, або червоного оксамиту, що, як обручем охоплювало голову, поширюючись спереду.

НАВБИТКИ — гра крашанками на Великдень: б'ють одну крашанку об другу, котра витримує, забирає її власник розбиту крашанку партнера.

НАВЕРНЕННЯ — глибока й щира зміна в поведінці й віруваннях людини, що віднаходить шлях до Бога. Найбільш відомий приклад навернення — Савла, що, їдучи конем до Дамаску переслідувати християн, нараз побачив «світло з неба» і голос, що питав: «Савле, Савле чого мене гониш?!» і зрозумів, що то голос Божий. і став Савл тоді Павлом, великим Апостолом християнства. З багатьох інших відомих в історії випадків навернення, згадаю тут ще тільки навернення в наших часах Алексіса Карреля, славного фізика й лікаря — автора книжки «Людина — цей невідомий» відзначеного премією Нобеля, який, бувши свідком чудесного видужання в Люрді хворого на туберкульозний перитоніт, визнаного за безнадійного всіма лікарями, і в тому й самим Каррелем, став глибоко віруючою людиною.

У багатьох католицьких часописах говориться не раз про «навернення Сходу». Зрештою, і папа Урбан УШ висловився був свого часу: «Я маю надію, що через вас, мої русини, наверну ввесь Схід..»

На жаль, тут не йде мова про навернення поган, чи безбожників, а про навернення християн, тільки православних, в тому числі й величезної більшости українського народу. Натомість В. Липинський, римо-католик людина глибоко релігійна але й глибоко патріотична, писав:

«Всякий масовий перехід православних на унію (а значить і католицтво. Є. О.) там, де православ'я — предківська віра, і всякий перехід уніятів (і латинників) на православ'я там, де предківська віра — унія (і латинство) внесе між нас ще більший духовий — культурний і політичний — заколот. Цей заколот... в результаті, як це споконвіку бувало, одчинить

навстіж двері в Україну чужостороннім — в першій мірі польським і московським — впливам. . .»

І далі, з приводу того, що деякі надто фанатичні католики серед українців почали всупереч історичній правді, запевняти, ніби Св. Володимир Великий був католик, В. Липинський, один із видатніших наших істориків, писав: «Великий кн. Володимир був не теолог, а державний муж — войовник і політик. І коли б перед ним предстали ті наші земляки, що замість релігією об'єднувати людей, їх під релігійними гаслами роз'єднують; що, замість релігійною любов'ю втихомиряти політичні спори та зненависті, їх навпаки розпалюють, і що з питань чисто церковних, роблять між світськими людьми політично - національну колотнечу, — то їх напевно зустріла б незавидна доля анархічних і бунтівничих прихильників утопленого тоді в Дніпрі Перуна. .» («Релігія і Церква в історії України» 1933, ст. 69—70 і 48). (Див. КАТОЛИЦИЗМ, ЛИПИНСЬКИЙ В., НЕТЕРПИМІСТЬ).

Тим часом, після невдалих спроб «навернення» православних українців на унію і католицтво з допомогою поляків - католиків, що ще між двома світовими війнами палили на Волині і Холмщині православні церкви, що викликали свого часу реакцію Хмельниччини та Гайдамаччини і після відплатного «навернення», силою ж, уніятів на московське православіє на Холмщині в половині XIX ст., прийшло й нове насильне «навернення» галицьких та закарпатських греко-католиків на московське православіє після другої світової війни, коли Галичина та Карпатська Україна знайшлися під червоним московським чоботом.

Ніколи не може бути справжнього навернення там, де для нього вживається насильство. — навернення приходить тільки в наслідок внутрішньої глибокої духової кризи. Коли ж хто міняє свою релігію в наслідок насильства чи якихось своєкорисних міркувань, то це не навернення, а ЗРАДА, РЕНЕҐАТСТВО і ЛИЦЕМІРСТВО (див.).

НАВІДИНИ — звичай у Галичині молодої матері, після ВИВОДУ (див.), коли вона вже перестає бути «нечистою», відвідувати сусідок і свояків. До виводу вона не сміє ні до кого ходити: «Де-де в тої христини, коли вже навідини!» (Франко, Припов. III, 283).

НАВІДЛІГ БИТИ — бити задом руки від себе Все те, що суперечить нормальному, загально - вживаному, тим самим набирає особливої сили в боротьбі з такими ж ненормальними явищами. Звідти, наприклад, така забобонна порада: «Щоб гарно рушниця стріляла і не давала помилки, треба, кажуть на Кубані, під Новий Рік вирубати ополонку на річці, прив'язати дуло рушниці бичовками за два кінці і спустити в воду на ніч. Спускаючи, треба перечитати «Отче наш» НАВИВОРІТ — од кінця до початку. Цією рушницею, кажуть, можна і чорта вбити» (Крамаренко в Етн. Зб, НТШ. I, 19). Звідти ж і вживання удару навідліг — проти нечистої сили: «Українці вірять, що відьму можна вдарити тільки навідлі, себто рукою назад..» (Зеленин в Изв. Акад. Н. Отд. Обш. н. 1931, VI. ст. 720). Що ця сила удару навідліг походить від його ненормальности видно з такого замовляння: «Як навідліг рукою не робити, так мойому лицю й тілу ні від кого не боліти Як неба й землі нам не міряти, так і мене не наврокувати» (Черн Губ. Ведом. 1859, ч. 25).

Саме тому, що удар навідліг уживається проти нечистої сили, він уважається великою зневагою людини: «Навідлів його вдарив, як злого духа». «Навідлів годиться лиш злого духа бити, а чоловіка — ні». (Франко «Припов. I. 209). Так само вважається за зневагу, коли хто кому наливає вина на відліг — мій особистий досвід.

НАВІЖЕНИЙ — божевільний, що знаходиться в Божій волі. Проф. Ів. Огієнко писав у журналі «Рідна Мова» (1936, ст. 473—74): «Віддавна, чи не під впливом іще дохристиянських вірувань, постало в багатьох народів, а разом із тим і у нас, переконання, ніби кого Бог «навістить», чи «навідить», той конче утратить розум, чи взагалі з ним станеться якесь нещастя (Пор. наше: Бий тебе сила Божа!). Таке переконання віддавна глибоко вкоренилося і в нашому народі. І віддавна постав у нас вираз: «навіджений Богом» на означення людини, що втратила розум, або взагалі впала в якесь нещастя. У Крехівськім Апостолі 1560-х років читаємо: «Вдячне приймовати от Бога навеженя й утиски» (160). «Аби вас (Бог) часу навеженя своего вивишил» (193). . В обох прикладах «навіження» Богове приносить нещастя. А ось ще виразніші приклади. У Чигиринському тестаменті 1600 р. читаємо: «Будучи мні от Господа Бога навіженому хоробою»; теж у тестаменті київськім 1632 р.: «Будучи от Господа Бога хоробою на тілі моем навіжоним». . В «Небі Новім» І. Галятовського 1665 р. не раз згадується «чоловік ніякий, навіжений от Бога», як людина, що втратила розум. Таке розуміння відбивають і українські приказки, напр., «Кого Бог любить, того навідує» (себто карає). Номис, ч. 42). «Кого Бог любить, того навіжає» (Етн. Зб X, ст. 79). . . Із бігом часом вираз «навіджений Богом» перейшов просто в «навіжений». Напр., в «Енеїді» Ів. Котляревського: «Юпітер гнівом розпалений влетів до них, мов нав'жений» (VI. 5). Не знаючи історії цього слова, докладно не зрозуміємо таких виразів, як: «Чи навідило твою маму» (Сл. Грінч.), «Навіджена синиця щегля покидає» (Чуб. V. 1124).»

Але навіжений може мати й інше значення, близьке до попереднього: це людина, що терпить на причепливу ідею, яка цілковито опанувала його душу. Про таких навіжених писав М. Нордау: «Хто має причепливу ідею робиться незрівняним апостолом. Нема переконання, здобутого працею розуму, яке могло б так цілковито заволодіти душею, так тиранічно підбити всю її діяльність, штовхати так непереможно до говорення й до діяння, як це робить причеплива ідея. Несамовитий, чи навіжений, що верзе в захопленні, не хоче визнати доказів, що заперечують його ідею, він не зворушується ані перекорами, ані глузуваннями, ані зневагою. Думка більшости йому байдужа. Факти, які йому не підходять, не мають для нього жадного значення, або він інтерпретує їх так, що вони дають йому повну рацію. Він не боїться перешкод, бо навіть почуття самозбереження безвладне супроти його причепливої ідеї, і тому дуже часто він справді готовий покласти за неї свою голову. Люди слабкого розуму, або незрівноважені гістерики, які приходять в контакт з такими пропаґандистами якоїсь ідеї, коряться безумовно силі їх хоробливих ідей і приймають їх негайно без застережень. Іноді щастить визволити їх від влади причепливої ідеї, звільнивши їх від впливу тих, хто був причиною їхньої навіжености, але найчастіше вона витримує і розлуку. .» («Виродження» іт. вид. 1923, ст. 43—44). Див. «Одержима» Лесі Українки.

НАВІСОЧКА — прикраса на весільному ГІЛЬЦІ.

НАВКА — див. МАВКА.

НАВКОТКИ — великодня гра з крашанками: котять по черзі крашанки з бугорка. — чия крашанка ударить іншу, той виграв.

НАВОЛОК — нива, що на ній посіяно збіжжя під борону, без оранки: «На наволоку бува часом хліб кращий, як на ораному». (Сл. Грінч.).

НАВОРОПНИЦІ — за князівської України дрібні відділи війська, що висилалися наперед — «на воропь» — зводити зачіпну битву на чолі головного війська. (М. Груш. «Іст. УР.» III, ст. 252).

НАВПЕРЕВАГИ — дитяча гра: кладуть дошку на якусь підставку так, щоб вона приходилася посередині, а кінці вільні; на ті кінці сідають діти і граються — хто кого переважить. ГРАТИСЯ З ДОЛЕЮ НАВПЕРЕВАГИ — важко змагатися.

НАВСІКАЯ — в Одіссеї Гомера донька феаків Алькіноя й Арети. (див. М'ЯЧ). У Зерова:

Душе моя! тікай на корабель,
Пливи туди, де серед білих скель
Стоїть струнка, мов промінь, Навсікая.

НАВСЬКИЙ ВЕЛИКДЕНЬ — четвер на страсному тижні (Чуб. III, 14). Подекуди натомість четвер на Великодньому тижні, а ще деінде четвер по Зелених Святах, або й понеділок на третьому тижні по Зелених Святах — це Великдень мерців, яких у давнину звали НАВ'Я, присвяченпй МАВКАМ або НАВКАМ, лісовим чи польовим німфам, що мають той самий корінь «НАВ» (мерлець).

В. Петрів писав в ЕУ, ч. І, ст. 246: «У Навський Великдень відбувався обряд проводів навок із води в збіжжя; нав'я з води проводили в поле. Хор розподілявся на дві частини: перша частина хору репрезентувала покликане нав'я. Прихід покликаного нав'я зустрічали зі співами, вигуками, музикою. Масковані йшли, імітуючи навок, ритмізуючи ходу, «водячи хороводи». Кожне обрядове грище було хорове - танкове. Між двома хорами, або хором і хоремом (провідницею хору) відбувався діялоґ («антифонний спів»), мета якого полягала в уточненні сенсу виконуваної обрядової дії. . Все що діється, діється через нав'я, їх прихід, перебування і відхід. .»

Тут, як бачимо, Мавський Великдень змішується з РУСАЛЬНИМ ВЕЛИКОДНЕМ, і Мавки чи Навки, змішуються з РУСАЛКАМИ, бо, зрештою, всі вони мають те спільне, що в'яжуться з душами померлих людей. І Акад. Соболевський вказав свого часу, що це мішання понять зв'язане зі словом НАВЬ: воно значить не тільки мерця, але й злих, неприязних духів, (у болгар «нави» — недобрі духи жіночого роду) М. Груш. «Іст. укр. літ.» І, ст: 186):

НАВУХОДОНОСОР (605—562) — славнозвісний вавилонський цар, син НАБОПОЛЯСАРА (вавилонського царя (625—605), що скинув асирійське ярмо і створив в 606 р. нововавилонську державу, яку вкрив славою його син, здобувши Палестину, зруйнувавши Єрусалим в 586 р. і вивівши звідти юдеїв з царем Седекією в ВАВИЛОНСЬКИЙ ПОЛОН. Не задовольнившись тим Навуходоносор завоював також Єгипет і подолав могутній ТИР. Ходив у похід і на Індію, але до неї не дійшов.

НАВ'ЯЗКА — додаткова грошева кара, яку карне право кол. Польщі признавало покривдженому; мала напів - приватний, напів-публічний характер. Із польського права нав'язка перейшла до Литовського Статуту а з ним до законодавства козацької держави, де нав'язку плачено за образу чести. В такому вигляді нав'язку прийняла Комісія, що укладала «Права, по котрим судиться малоросійскій народ» 1743 р. (ЗНТШ, т. 158, ст. 150).

НАГІДКИ — зелиста ростина (календуля)

з широким ланцесуватим листям і жовтим квітом, що його нелюсток уживають замість шафрану. У мові квітів символізує неспокій Як із крови Адоніса народилися троянди, так із сліз Венери, що оплакувала смерть свого коханця, народилися нагідки. Тому символізують вони тугу і навіть розпач.

НАГЛІ СУДИ — надзвичайні суди зі скороченою процедурою і суворішими карами, ніж у звичайних судах. Їх установлюють на окреслених територіях, коли на них поширюються якісь загрозливі для держави злочини.

НАГОДА — сприятливий випадок, без якого часто найкращі таланти не можуть себе виявити. Греки вважали, що за добру нагоду треба дякувати Гермесові.

НАҐАН — великий револьвер, вживаний в московській армії, і чекістами при розстрілах. Назва походить від імени НАҐАНА, бельгійського фабриканта зброї в Ліежі, що винайшов особливу рушницю і револьвер його імени.

НАДБУДОВА — в марксизмі вся та культура і всі ті політичні системи, що виникають, мовляв, як наслідок розвитку суспільно - економічного підложжя, за відомим виразом, що не свідомість визначає буття, а буття визначає свідомість. Вся совєтська система, що розвинулася з большевицької революції 1917 р., заперечує це марксистське навчання, бо «не суспільно - господарські відносини були фундаментом, що на ньому піднеслася нова політична система; а навпаки, «базою» совєтського устрою була політична диктатура комуністичної партії і щойно на цій підвалині згодом виросла соціяльно - економічна «надбудова». (Ів. Лисяк-Рудницький в «Листах до прият.» 1960, II, 9).

НАДВАРТІСТЬ — додаткова (у відношенні до матеріялу) вартість виробленого продукту, що, за вченням Маркса, походить з праці робітника, але що її — на шкоду робітникові — привласнює собі підприємець, у вигляді чистого зиску. Ціна продукту в продажі включає в собі вартість (ціну) матеріялу, погашення вкладеного капіталу та знаряддя, оплату праці та загальні видатки, а також і чистий зиск. Отже, на думку К. Маркса, цей чистий зиск — надвартість це — частина праці робітника, що її **краде** промисловець. Звідти, мовляв, законність ненависти робітника до підприємця і боротьби кляс. Насправді ж, чистий зиск з продукту не оплата тої **послуги,** що її промисловець робить суспільству, а також міра жадання покупця мати той продукт. Отже, не може бути й мови тут про якусь крадіжку, обдурювання, чи грабування. Промисловець купує кілька шматків заліза й дерева і робить із них заступ. Цей заступ далеко корисніший покупцеві, ніж попередні шматки дерева й заліза, отже цілком зрозуміло, що до їхньої вартости і до вартости вкладеної праці приєднується ще маленька сума, яка представляє вартість ініціятиви підприємця і тої послуги, що він її робить покупцеві. Вся фантастична помилка К. Маркса походить із того, що він бачив лише роботу і забував про послугу, не підозріваючи навіть, що робота без послуги нічого взагалі не варта: хто б платив акробатові, коли б він свої вправи робив тільки для себе в замкненій кімнаті? І навпаки, часто послуга навіть без роботи варта величезних грошей — як от якась важлива вістка, чи чийсь підпис під важливий документ. А тим часом скільки брехонь і ненависти викликало в світі оте вчення про «вкрадену надвартість»!

НАДВІРНА КОРОГВА ПРИ ГЕТЬМАНІ — гетьманська ґвардія, що служила йому охороною і почесним ескортом. «Хоруговь надворная» згадується р. 1668 при гетьмані П. Дорошенкові. У червні 1670 р. до Москви приїздив посланець гетьм. Многогрішного, «сотник надворний» Яків Туровський. У свойому листі гетьман його називає «сотником знамени нашого падворного». У січні 1671 р. посланцем у Москву делеґовано від Д. Многогрішного «Петра Ворошила, ротмістра знамя нашего». Року 1677 згадується за надворну корогву гетьмана Самойловича. Року 1701 чигиринською залогою командував ротмістр надвірної гетьманської корогви Ростковський. (Окіншевич «Значне військове. .» ст. 12).

НАДВІРНА МІЛІЦІЯ — відділи селян, звільнених від панщизняних обов'язків, що їх (ті відділи) формували польські маґнати на українських землях в XVIII ст. в обороні від гайдамаків. Організовані на козацький лад, обираючи з-посеред себе отаманів, сотників та осавулів (тільки полковники були призначеними згори шляхтичами), вони доходили до великих чотири - п'ятитисячних корпусів. Здебільша вірні своїм панам, вони всеж таки, при зустрічі з одновірцями гайдамацькими земляками, або б'ються нещиро, або й переходять на їх бік Герой Гайдамаччини ҐОНТА (див.) був одним із сотників такої надвірної міліції. Був один час сотником, а потім навіть і полковником надвірної міліції також САВА ЧАЛИЙ.

НАДГРОБКИ — в Україні це головним чином хрести і плити. Звичай ставити на могилках хрести не прийшов в Україну від греків разом із християнством, бо в X в. і греки ще його не мали, а виробився поступово з надгробних плит. Спочатку на могилках робили згори дерев'яні домовини — ГОЛБЦІ, або клали плити. Зразки тих і других зберігалися до останніх часів по глухих закутках України.

Надгробні плити не тільки клалися, а й ставилися сторч, а на них вирізьблювано напи-

си і хрести. Зразком такої сторчової плити може служити плита на могилі кошового Ів. Сірка біля Чортомлицької Січі. Хрести на плитах були перше маленькі і займали незначне місце, але, що далі, то хрести звертають на себе все більше уваги і поволі починають займати мало не всю площу плити; зрештою їх роблять рельєфними, і плита набирає значення тільки тла для хреста. Потім плити обрізують по контурах хреста, на ній вирізьбленого, і вживають цей хрест враз із лежачою плитою. На цей зразок зроблено надгробок на могилі полк. Є. Коновальця в Ротердамі.

Але поруч із цим органічним розвитком надгробного хреста, впливали на його форму й хрести, що ставилися при криницях та по дорогах і що хронологічно попереджають надгробні хрести (Д. Щербаківський «Укр. Мистецтво» II ст. XУI—XУIII).

У XУI—XУII вв. ставили чимало мистецьких надгробків і по церквах, під якими ховали визначніших наших людей. Згадаю тут надгробки кн. Островського в Києво - Печерській Лаврі (1534 р.), Синявських у Бережанах (1574 р.) тощо.

НАДІЯ — головна прикмета людини, як людини. Дехто вважає, що людину від інших істот відрізняє вміння сміятися. Італійський філософ Тільґер справедливо завважив, що **ще більше відрізняє людину вміння надіятися.**

Ніяка інша тварина не вміє надіятися і не знає, що таке надія. Бо надія в'яжеться з будучністю, а лише людина має уявлення про будучність, про те, що має статися. Лише людина бачить привиди подій, яких ще нема, але які мають, чи можуть бути.

Надіятися — це ж ніби вбачати у власній уяві бажане, як уже здійснене. Надіятися — це ніби наперед смакувати бажане, можливе. Надіятися — це насолоджуватися тим, чого нема, але що може бути. І тому ми буваємо дійсно щасливі тільки тоді, коли надіємося бути щасливими. Осягнена дійсність все менша від тої, на яку ми надіялися.

Надіятися — значить вірити і бажати. Хто надіється, той вірить у можливість бажаного. Ніхто не надіється на те, що вважає неможливим для здійснення. Ніхто не надіється на те, чого собі не бажає, — хіба боїться, щоб таке щось не сталося. Але боятися — протилежне надіятися. Для Н. Сальванескі — «хто надіється, той нищить невдоволення, паралізує сумніви, сіє успіхи, готує перемогу. .»

І хоча Шопенгауер навчав, що всяке бажання — вияв невдоволення, а тим самим і болю і страждання, — але Шопенгауер був великим песимістом, і Тільґер вірніше підходив до життя коли твердив, що далеко не всі наші бажання зв'язані з болем і стражданням, — навпаки, чимало їх в'яжеться з насолодою та втіхою і то саме тому, що вони в'яжуться з надією як передсмаком бажаного. Між теперішністю, якій все чогось бракує, і будучністю, вагітною на всякі можливості, надія, за щасливим виразом Тільґера, перекидує світляний міст радісного сподівання. Вона пристосовує будучність до теперішности, наближує в нашій уяві її здійснення, жене геть привиди непевних загроз.

«В надії, — писав Берґсон, — люди знаходять інтенсивну втіху, бо будучність, якою ми, по власній волі, в нашій уяві порядкуємо, з'являється перед нами в тисячах можливостей. І тому уявна будучність все багатша, привабніша, ніж потім буде справжня будучність, — і тому ми знаходимо більше чар у надії, ніж у посіданні, у мрії, ніж у дійсності. . .»

Бо посідання — це вже нудний, одноманітний завершений стан, тоді як бажання і надія посідання — це рух, боротьба, порив, життя. Тільки рухаючись, змагаючись, виявляємо ми своє життя й радіємо ним; тільки в русі, в боротьбі,зв'язаній з надією перемоги, можна знайти радість життя.

Спіноза ставився зневажливо до надії, — він уважав її прикметою душевної кволости. Мудрець Спінози ні на що не надіється. Але, як зауважив Тільґер, мудрець Спінози занадто відійшов від життя. Він ним пересичений і, як кожна пересичена людина, — знаходиться поза життям, нічого не бажає і тому ні на що не надіється. Він не вібрує з життям, не відгукується на його заклики, не хвилюється, коли чує дзвінок коло дверей, бо вже нікого й нічого не жде.

І, якщо Леопарді підмітив, що надія — головна прикмета молодости, яка занепадає зі старістю, як занепадає й саме життя, то треба зазначити, що старість буває не тільки фізіологічна. Буває й душевна старість, — у людей, життям пересичених.

В українському суспільстві людей, життям пересичених, мабуть, зовсім немає. Є багато втоми, але нема пересичености. Навпаки, є непереможне бажання жити, взяти від життя, що тільки можна взяти. І тому в нас багато надії. І в тому наше щастя.

Надія — справжній атрибут живого життя. Чим активніше людина живе, тим вона більше надіється. Надія спонукує діяльність, розпалює творчість, збуджує приховані сили. І тому найшкідливіша людина в суспільстві та, що вбиває надії. Загально кажучи, людина використовує тільки незначну частину своїх духових сил, — і саме надія їх мобілізує, пориває в непереможному ентузіязмі і — довершує великих діл.

Справжня краса не в речах, що нас оточують, а в тих прикметах, у тих барвах, що ми їх своєю уявою, своєю надією прикрашуємо. Християнство зробило з надії одну з головних чеснот правдивого християнства, бо якщо в поганстві смерть була кінцем усякої надії, то в хри-

стиянстві, саме через смерть відкриваються людині безконечні перспективи в потусторонньому світі:

«Порятуються всі душі, що надіялися на Бога», бо хіба ж не читається на розрішення душі:

— Тому, що вона надіялася на Тебе...»

Тим самим і старість, якій перше не було вже на що надіятися, була осяяна в християнстві променем нової великої надії. Бог посланій ап. Павла (до Римлян, ХУ, 13 і до Колосеян 1, 5) — Бог надії. Недурно дехто дивиться на саме народження християнства, як на вибух колективної надії в мільйонах мас, **спраглих нової суспільної справедливости.**

Народні маси, — писав Ле Бон, — живуть не метафізикою, а надією. Нова ж віра приносила їм такі надії, що не могла не захопити. Вона приносила всім переможеним у цьому житті, всім бідним, кволим, убогим, знедоленим надію на скорий кінець цього царства несправедливости, утисків і гнету, та на прихід царства — Царства Божого, де вбогий робився рівним багатому і де могутні цього свтіу втрачали всі привілеї.

Та й розцвіт соціялізму хіба не був зв'язаний з поновленням цієї ж таки надії на здійснення на землі суспільної справедливости, на утворення таких умов земного життя, що при них і сама надія в християнський рай видавалася зайвою? «Рай на землі». Хіба ж ми не знаємо, як цю велетенську силу колективної надії на земний рай використали були на свою користь московські імперіялісти і як вони ще й досі її використовують?

З цього одного тільки прикладу видно, яку колосальну ролю відограє надія в суспільному житті, — в історії і в політиці.

Якщо окрема людина не може жити без надії, уподібнюючись без неї живому трупові, то й ніяка людська громада так само без надії існувати не може. З-поміж політичних режимів тільки ті збуджують енерґію й широкий творчий розмах народніх мас, які вміють збуджувати колективні надії, вміють указувати масам привабливі мети, вміють запалювати їх огнем ентузіязму та героїчних поривів. Ми бачили, яку життьову відпорність виявив навіть і совєтський режим, не вважаючи на всю абсурдність і облудність надій, які він розпалив був у зфанатизованих масах російського народу, що йшов «грабувати награбоване» і творити «безклясове суспільство...»

Коли людина втрачає надію, підпадає вона, — в залежности від власних духових вартостей, — або сірій, безпросвітній, пасивній безнадії, байдужій до свого оточення, — і тоді така людина стає в суспільстві мертвим тягарем, що лише заважає всякому живому рухові, — або віддається вона пристрасному розпачеві, що виявляє реакцію палких сильних душ.

Такі душі вміють захоплюватися, вміють горіти вогнем ентузіязму, але коли їхня надія не здійснюється, вони сприймають невдачу, як катастрофу. В своєму розпачі вони здатні навіть покласти кінець власному життю — бо як же жити без надії? Але й тут існують свої ґрадації, своє степенування.

Самогубство в розпачі виявляє душі надто еґоїстичні, мало опановані, що дезертирують із поля бою, бо для них уже, мовляв, нема надії. Але справжні героїчні душі реаґують інакше. Розпач сильних душ, як казав Унамуно, — це навчитель неможливого. Той, хто надіється, не йде за межі можливого. Тому ж він і надіється, як ми вище вказали, що вважає свою надію здійсненною.

Але той, хто надіється, **боїться,** щоб якимось незручним криком не зіпсувати справи, не перешкодити здійсненню своєї надії. Той, хто вже втратив надію, не має чого боятися. Він не потребує боятися за себе, бо й так уже, мовляв, усе втратив. Він не потребує боятися за свою справу, бо й так нема надії, що вона дійде до скутку. Тому він — ризикує. Він грає. Він знаходить єдину свою потіху й розвагу в ризику, в газардовій грі. Не маючи нічого до втрачення, він іде на неможливе. І тоді зроджується в ньому абсурдна, але направду, геройська надія, що творить чудеса.

Таку героїчну душу, що не схиляється перед розпачем, а серед сірої безнадії, яка запанувала була серед величезної більшости українського громадянства, зломленого московською політикою національного гнету та систематичної русифікації, не переставала виявляти в подиву гідних творах свого непереможного духу, — мала велика Леся Українка, яка одного важкого дня написала:

Ні, я хочу крізь сльози сміятись,
Серед лиха співати пісні,
Без надії таки сподіватись,
Жити хочу! Геть, думи сумні!

Приклад цієї великої душі і цих великих слів повинен присвічувати кожному, хто має причини до розпачу.

«Не говорім, що все вже втрачено, що все вже зруйновано, що все вже скінчено! Завжди лишається щось, що відживає, що відроджується, що починає знову. І знову всміхнена надія підливає оливи в лямпадку терпеливости і розпалює вогник енергії. І знову всміхнена надія готує нам нові сакви волі і відкриває нам шлях до перемоги... І часто саме тоді, як уже, здається, загублено всі надії, бодай одна з них перетворюється в певність. Бо хіба ж ви не чуєте, що і в тому розпачі, — непомітно, може бути, для нас самих, — тремтить ще тужливий заклик святої надії, що не хоче, не може вмерти...» (Н. Сальванескі).

НАДКОМПЕНСАТА — психічне явище, зв'язане з МЕНШЕВАРТОСТИ КОМПЛЕКСОМ

(див.). «Коли людині чи спільноті бракує якоїсь психічної якости, і коли вона собі те усвідомлює і намагається вирівняти завважений брак, тоді реакція спеціяльно загострена. Так і у випадку українців, які мусіли у висліді важкої неволі приходити до висновку, що вони таки мало войовничі, і що вони повинні свою вдачу перетворити, «загартувати», а тому не повинні лякатися жорстокости. Тому, в певному змислі жорстокість, якщо вона не постійно проявляється, може бути потвердженням браку войовничости». (В. Янів в «Розб. Держ.» 1958, 1/22 ст. 26. Цитата трохи перестилізована).

НАДЛЮДИНА — термін, що його вжив вперше Ф. Ніцше на означення вимріяного ним ідеального типу людини будучини, запозичивши саму ідею в Достоєвського, який устами Кіріллова в романі «Біси» провіщав: «Постане нова людина, і все буде новим. Історію ділитимуть на два періоди — від ґорилі до заперечення Бога та від заперечення Бога до фізичного перетворення землі й людини, іншими словами — до появи богоподібної людини». Проте, як воно часто буває, дійсність не виправдала теорії, і, замість«богоподібної» надлюдини, з'явилася надлюдина звіроподібна. Після досліду Сталіна, що ретельно присвячувався «перетворенню природи», винищуючи при цьому мільйони людей, а найбільше українців, та Гітлера, що для нього кожний українець був «унтерменш» (підлюдина), звемо тепер «надлюдиною» (у лапках) кожного жорстокого, себелюбного й зарозумілого осібняка, що ставить себе понад людські і Божі закони, прикриваючись часто навіть якоюсь «великою ідеєю», щоб легше нищити тих «унтерменшів».

Проблема «надлюдини», невважаючи на Ніцше, що ввів у моду це слово, стара, як світ. Згідно з нею, вся людськість розподіляється на дві категорії: на незначну кількість «надлюдей», що їм усе дозволено, і величезну масу просто людей, що мають працювати на тих «надлюдей» і їм беззаперечно коритися й слухатися. Колись, у давні часи, «надлюдина» намагалася прикриватися своїм «божеським» походженням, не то від Зевеса, не то від Юпітера, чи від Венери, що, мовляв, давало їй права над іншими людьми, аж до позбавлювання їх життя. У новіших часах, коли за висловом Маланюка, «в Росії слово Бог не в моді», «надлюдина» уважає зайвим уживати таку «дитячу» вимівку і покладається на власні сили, що роблять її (чи не роблять) «надлюдиною». Атеїст Раскольніков у романі Достоєвського «Злочин і кара», начитавшись про Наполеона, захотів бути «надлюдиною», але сумнівався у власних силах і тому вирішив їх випробувати: іде і вбиває стару лихварку, і то, розуміється, в ім'я високої ідеї — вищої суспільної справедливости: пограбовані у лихварки гроші (пізніше «граб награбоване!» большевиків) він має розподілити поміж бідними людьми. Але виявилося, що Раскольніков був занадто слабким, щоб бути «надлюдиною» — його замучило сумління, і він, визнаючи свою невистачальність, віддав себе у руки властей.

Натомість Сталін і Гітлер ніколи не каялися в своїх злочинах, — може бути тому, що самі нікого не вбивали, а лише підписували накази про масові і не-масові вбивства. Не дурно ж Сталін говорив: «Смерть одної людини — це драма, смерть мільйонів — тільки статистика...» Натомість чекісти та енкаведисти, що виконували присуди, часто кінчали пізніш в божевільнях, або поповнювали самогубства

НАДОЗІВСЬКА РУСЬ — слов'янські поселення зв'язані з САРКЕЛОМ (див.) та ТМУТОРОКАННЮ (див.) X—XIII ст. Існування Надозівської Руси довгий час дискутувалося з історичній науці. Завзятим оборонцем Надозівської Руси-України був М. Грушевський. У своїх працях він доводив, що вже в половині X ст. Тмуторокань була українським містом. Докази слов'янського населення на Дону він вбачав у городищі «Дінець», у християнських церковних речах, знайдених у звалищах Саркела, можливо в половецьких містах над Доном: у гирлі Дону — «Руський порт», вище по Дону — «Руське село», бродники. М. Грушевський писав: «Маємо виразні вказівки з першої половини X ст. про Київські впливи на землях Нижнього Дону і Озівського узбережжя.. В умові Ігоря з Візантією 944 р. руський князь зобов'язується не перепускати на кримський бік чорних болгарів, що жили на кавказькому боці Озівського моря...» Далі проф. Грушевський нагадував, що за руських князів у Тмуторокані була єпископська катедра. Але на той час (1910 р.) Грушевський не мав ще достатнього матеріялу, щоб виділити в в своєму викладі історію Надозівської Руси в окрему тему.

Проф. М. Міллер, що присвятив Надозівській Русі спеціяльні студії, цілком підтверджує погляди і здогади М. Грушевського щодо Надозівської Руси на підставі пізніших археологічних знахідок. Він пише: «. .Є підстави думати, що початок колонізації цього краю, бодай Північного Надозів'я, почався ще до походів Святослава. . . десь на початку X ст. Масове заселення Надозів'я відбулося після зруйнування Саркела та приєднання цього краю до Київської держави (965—967). Внаслідок відібрання цього краю від хозар, тут створилось нове слов'янське князівство — ТМУТОРОКАНСЬКЕ. Адміністративним центром його зробилася Тмуторокань над Керченською протокою та гирлом Кубані, промисловим та торговельним центром — Біла Вежа над Доном. Тмуторокань на той же час правила за ключевий порт для транзитної торгівлі на Кубані аж до Пашківського селища, 12 клм. вгору від Краснодару. Таку ж ро-

лю ключевого транзитного порту для торгівлі по Дону аж до Білої Вежі. грав РУСЬКИЙ ПОРТ, або Росія, в гирлі Дону. біля нинішнього Озова... Історія Надозів'я — сторінка історії України. Боротьбі українського народу з кочовиками за степ та Тмутороканське князівство — один із яскравих та романтичних епізодів цієї історії. Не всі факти та події, не всі питання того відтинку історії виявлені вже остаточно. Але ж нові археологічні матеріяли за останні десятиріччя вже виявляють ТАНІЮ — НАДОЗІВ'Я. як одну з давніх українських волостей, а такі міста, як Біла Вежа, Руський Порт та Тмуторокань — виступають. як околиці твердині української державности та культури на сході, що грали ролю таких же українських форпостів, як давні міста Червень, Перемишль, Ярослав та інші на заході. (М. Міллер «Третій центр Руси — Танія. .» в Наук. Збір. УВАН, І, 1952 р. ст. 37—60).

НАДОКУЧАЙЛО — людина. що досі в українському словнику — хоч який він багатий! — не мала свого іменика, хоч прикметників — ОСОРУЖНИЙ, НАДОКУЧЛИВИЙ, НАБРИДЛИВИЙ, УЇДЛИВИЙ, В'ЇДЛИВИЙ («там таке в'їдливе, що хоч візьми та й наплюй йому в очі-») мала чимало. Але якщо існують такі люди. — а є їх чимало! — то повинен існувати й іменик, що їх визначує, тому я й пропоную слово НАДОКУЧАЙЛО. дарма. що воно трохи задовге і не надто елеґантне. як і сама людина, що до неї той іменик відноситься. Надокучайло, як та муха. що від неї ніяк не відженешся, і що сідає що-хвилини вам на ніс. або на лоба. чи лоскоче вухо, чи навіть поринає в склянку чаю, і то з єдиною ціллю — зіпсувати вам настрій: десь на прийнятті, де вам хотілося б порозмовляти з цікавими людьми. надокучайло здібний обсідати вас з найдурнішими безконечними запитами, чи найнуднішіми розповідями про свою важливу (тільки для нього!) особу; на концерті. коли ви слухаєте чудову музику. надокучайло, сидячи поруч із вами, все намагається вам оповісти, що твори цього композитора в ще кращому виконанні він має в себе на платівках. або що цього виконавця він мав нагоду чути ще п'ять. чи десять років тому в іншому якомусь місті; якщо ви, втомлені, хотіли б десь посидіти тихо, вбираючи в себе красу краєвиду, віддаючись чарам природи, надокучайло присяде біля вас. щоб розповісти вам щось нудне, або щоб примусити вас щось йому оповідати.

Якщо ви маєте телефон, надокучайло буде до вас телефонувати і то обов'язково під час обіду чи вечері. і триматиме вас — використовуючи вашу терпеливість і чемність — нестерпно довгою балаканиною, аж поки ваші страви на столі зовсім захолонуть... Після довгих відвідин, коли вже всі теми розмов, здається. вичерпані надокучайло здатний, вже попрощавшись простояти ще з півгодини при дверях, не наважуючись їх перед собою відчинити.

НАДПОРІЖЖЯ — місцевість приблизно від м. Дніпропетровського (кол. Катеринослав) до м. Запоріжжя (кол. Олександрівське). За дослідами проф. М. Міллера Надпоріжжя з дуже давніх часів було заселене й насичене пам'ятками культури, починаючи від залишків первісної людини через усі часи аж до запорозьких січей та пам'яток московського наступу на «запорозькі вольності» в XIX ст. В усі часи всіх дослідників вражала надзвичайна кількість могил, що рясно вкривали степи обабіч Надпоріжжя, і тут зібрано було свого часу величезні археологічні скарби, що з них у великій мірі склався Дніпропетровський історико - археологічний музей з славними колекціями О. Поля та проф. Д. Яворницького. Та в наслідок побудови т. зв. Дніпрельстану значна частина Надпоріжжя була затоплена, і тому «тут мусіла загинути величезна кількість історичних та археологічних пам'яток, ще невідомих, наявність яких можна було передбачати, завдяки численним знахідкам, що ними здавна уславилося Надпоріжжя» (М. Міллер в Наук. Зб. УВУ. Мюнхен. 1956 ст. 149). Правда. перед затопленням тут кілька років працювала спеціяльна археологічна комісія, яка між іншим познаходила численні ДОЛМЕНИ, КРОМЛЕХИ і ЛАБИРИНТИ (див.), але саме ця експедиція й ствердила величезну історично - археологічну вагу цієї зони, що пізніше мусіла зникнути під водою.

НАДХНЕННЯ — ІНТУЇЦІЯ (див.) мистця, особливе піднесення його творчих сил. що дозволяє йому з незрозумілою легкістю безпосередньо схоплювати глибокий зміст речей і втілювати їх у мистецькі живі образи, що поєднують у собі. крім рис типових, ще й риси індивідуальні (тому вони й живі, а не якісь абстрактні схеми. до яких можна приходити шляхом розумовання). Леся Українка написала свою славну «Лісову Пісню» протягом чотирьох днів. примушена до того, як потім писала, якоюсь «непереможною силою»: «Юрба образів не дає мені спати по ночах, мучить, як нова недуга, — а тоді вже приходить демон, лютіший над усі недуги. і наказує мені писати, а потім я знову лежу пузамменґекляпт, як порожня торбинка.. Оттак я написала «Лісову Пісню» і все, що писала останнього року. .» (ЛНВ. 1913, X, 29).

Матеріялістично настроєні письменники і філософи заперечують існування надхнення, як особливого стану психіки. Совєтський психолог С. Рубінштейн писав: «Не вважаючи на брехливе уявлення про надхнення, як щось раптове і т. ін. особливо поширене саме щодо мистецької творчости. можна сказати, що й мистецька творчість — це передусім напружена,

зосереджена й часто ретельна до дрібничок праця. .» Щодо цього, то не можна заперечувати, що надхнення, себто те непереможне бажання вилити свої почування в мистецькі образи, потребує довгої праці мистця над собою, і тому й італійський філософ Б. Кроче писав: «Надхнення — це благодать Божа, яка, проте, сходить тільки на того, хто її собі жадає і готує постійною працею над собою, і потім їй допомагає постійним зусиллям»... («Етика і політика» 1943, 77). А проте мав рацію проф. Гр. Ващенко, коли писав, що самої праці не вистачає: «не всякий при найбільших зусиллях, може бути поетом, композитором, чи скульптором», тут потрібний ще й ТАЛАНТ (див.), а «талант виявляється, по-перше, в прагненні до мистецької діяльности, що іноді буває непереможним, а, по- друге, в здібності до надхнення, себто особливого піднесення творчих сил, коли образи самі собою виникають у свідомості, коли створюється враження, що творить не сам мистець, а якась вища сила, що діє в ньому» («Виховання волі і характер» 1952, ч. І, ст. 65). Давні греки втілювали цю «вищу силу» в МУЗАХ (див.).

НАЗАРЕТ — містечко в Палестині, де жили свв. Марія і Йосип, і виховувався Ісус Христос. Тому Христа часто називають НАЗАРЯНИНОМ, себто мешканцем Назарету.

Юдеї погорджували Назаретом, бо це було маленьке містечко, що не мало історії, ані сучасної ваги. Тому коли апостол Пилип оповів вперше своєму приятелеві НАТАНАЇЛОВІ, що став пізніше апостолом ВАРФОЛОМЕЄМ, про появу Месії в Ізраелі, той, довідавшись, що Ісус походив із Назарету, промовив здивований: «Чи може бути щось добре із Назарету?» На що Пилип відповів: — «Прийди і побач!» З того постала наука — судити людей не за походженням, а за особистими прикметами.

НАЗАРІЙ єпископ (БЛІНОВ). заступник митроп. АНТОНІЯ (див.) ХРАПОВИЦЬКОГО.

Коли українці дістали були від совєтської влади в 1920 р., напередодні Благовіщення, катедру св. Софії в Києві, заборонив служити в ній по українськи, і загрозив забороною священослужіння тим, хто б наважився порушити цю заборону. Цю загрозу він здійснив на 6-ох священиках — прот. В. Липківському, прот. І. Шараєвському та оо. Кир. Стеценкові, О. Тарнавському, Ів. Степаненкові та дияконі Ол. Дурдуківському. Цей крок єп. Назарія поставив киянам до вибору — або прийняти до організованих українських парафій священство неукраїнське й припинити взагалі боротьбу за своє церковне відродження, або відмовити послуху чужинцям єпископам. Так українців спровоковано до першого поважного революційного церковного акту, яким було демонстраційне їхнє виступлення з-під канонічної зверхности тодішніх київських єпископів - москалів. У відповідь на заборону шести українських духовників за українську відправу в св. Софії оголошено «Від Всеукр. Прав. Церк. Ради до українського православного громадянства лист перший» з датою 5. V. 1920 р. У ньому стверджено, що: 1. український церковний рух не має нічого антиканонічного, а відновляє давні права Української Церкви, знищені Москвою; 2. Український церковний рух змагає до автокефалії і соборноправности; 3. дотеперішній київський єпископат — представляє церковну московську владу, виявив себе ворогом українського народу і тому «відійшов від Української Церкви»; 4 в наслідок цього Українська Православна Церква залишилась без єпископів.

З огляду на це Всеукраїнська Церковна Рада ухвалила: 1. вважати заборону священодіянь, яку кинув єп. Назарій на українських духовників за неважну; 2. вважати, що Українська Церква «не має єпископів», а тому керівництво її тимчасово перебирає на себе Всеукраїнська Церковна Рада і доручає наказів московського єпископату в Україні більше не виконувати; 3. Українську Церкву вважати незалежною від Москви (автокефальною) і соборноправною; 4. підготувати вибір єпископів українців; 5 зміцнити організаційний зв'язок між українськими парафіями; 6. оголосити цього листа по церквах і на парафіяльних зборах. («Церква і Життя» Київ, 1927, І, ст. 120 — 123 А. Річинський «Проблеми укр. рел. свідомости» 1933, ст. 10—11).

НАЗВУК — початковий звук слова. В українській мові, що уникає збігу двох голосних, або двох приголосних, «у» в назвуку чергується з «в», напр., «вона вдова», але «він удовець»; та «і» з «й», напр.: «він іде», але «вони йдуть».

НАЗИМОК — бичок одноліток, теличка однолітка.

НАЗОРЕЙ — в давній Палестині людина, що давала зарок не пити вина, не підходити до труна, не стригти волосся і т. д. посвячуючись на деякий час Богові і відлучуючись від людського товариства. Про НАЗОРЕЙСТВО докладно оповідається в ІУ книзі Мойсея, розд. УІ.

НАЇВНІСТЬ — дитяча ПРОСТОДУШНІСТЬ (див.), характерно змальована в відомій казці про ЧЕРВОНУ ШАПОЧКУ, що її загриз вовк, перебравши на себе одяг її любої бабуні. Занадто пізно побачила Червона Шапочка, що під бабусиним очіпком блищать гострі вовчі зуби... Але Червона Шапочка була малою дитиною, недосвідченою в небезпеках і труднощах життя, і її простодушність і безпосередність знаходить своє виправдання, хоча й вик-

ликає прикрий жаль з приводу її трагічної смерти. Але наївність у людях дорослих викликає інше враження, що його відбила народня приповідка: «Цить, мамуню, не плачте. Не я один іду на війну, — заб'ю зо два турки та й вернуся додому. — А як тебе заб'ють? — **А мене защо?»** (Франко «Припов.» І, в. II. ст. 213). Тут наївність переходить у нерозум.

На такий наївний нерозум занедужала була значна частина української інтеліґенції, що повірила була фразам Леніна та інших московських окупантів про «творення з їхньою допомогою» української незалежної радянської держави. На службу большевикам стали сотні українців, що перше брали участь у збройній боротьбі за визволення України, і серед них перший президент Української Народньої Республіки, проф. М. Грушевський, що простягнув із Відня руку катові українського народу Раковському «через трупи розстріляних товаришів» (його лист із 1921 року). За ним пішло багато інших — Мик. Шраг, Мик. Чечель, Павло Христюк, М. Кондратенко, а за цими потягнулися й українці з Галичини, Буковини та Карп. України, як О. Букшований, кол. командант УСС; Мих. Лозинський, кол. член Укр. Нац. Ради і професор Українського Університету в Празі, та чимало інших. Всі вони були трохи згодом знищені московським «вовком».

1 Ю. Вассиян констатував: «..Українець завше добачував у пащеці ненажерливої потвори віщуна всесвітньої справедливости і з роззявленим до вух ротом слухав проповідей «вселюдського братерства» тоді, коли рука «апостола любови» обкрадала його з його багатства. .» (Суспільно-філософічні нариси » ст. 19).

Гр. Шевчук писав у «Нових Днях» (1952, V, ст. 14): «Наївність, виявлена в роки війни, і не тільки тоді, це — прямий вияв і вислід провінційности .» А ПРОВІНЦІЙНІСТЬ (див.) «зводить нанівець усі зусилля українського народу і його діячів, не дає змоги утилізувати ані культурних надбань передових діячів науки й мистецтва і національної культури, як цілости, ані крови, пролитої і проливаної на полях бою за українську незалежність. . .»

НАЙМАНОВИЧ МИХАЙЛО — провідник запорозьких козаків 1608 року, коли вони брали Перекоп та Очаків.

НАЙМИТ — робітник, що працює в селянській родині. Звичайно, оплата праці наймита не була забезпечена жадним законом, і тому його становище в родині господаря часто було дуже важким, як то змальовує народня пісня:

Іде наймит із панщини, на воли гукає,
А хазяйка із всіх мисок вечерю зливає:
«Оце ж тобі наймиточку, вечеря з обідом. —
Не доїси вечерею, то доїдай хлібом;
Та не берись, наймиточку, до хліба м'якого.
Візьми собі на полиці сухаря цвілого.

НАКАЗНИЙ ГЕТЬМАН — заступник гетьмана на час його неприсутности в поході, — він одержував гетьманські клейноди — бунчук і булаву.

НАКАЗНИЙ ОТАМАН — командант Дієвої Армії УНР, — він проводив військом в імені Головного Отамана.

НАКАРПАС — бійка, прочухан. В «Енеїді» Котляревського: «Пішли кулачні накарпаси, в виски і в зуби стусани. .» І ще: «Дали рутульцям накарпас. .»

НАКИДАННЯ ВЛАСНОЇ ДУМКИ — прикмета тиранії і деспотизму. Стюарт Мілль (1806—1873) писав свого часу: «Нахил людей, чи то монархів, чи то звичайних громадян, накидати іншим свою думку і свій смак, як правило їх поведінки, так сильно підтримується деякими з кращих і гірших почувань, питоменних людській натурі, що його може стримувати лише сила». І Ортеґа-і-Гассет зі свого боку констатував: «Під покровом синдикалізму і фашизму з'являється вперше (отже, як бачимо з цитати Мілля не «вперше» — Є. О.) в Европі тип людини, що не хоче вислуховувати рацію інших, ані навіть сам мати рацію, але рішуче наставлений накинути іншим свої думки. У цьому власне і лягає новина — в праві не мати рації. І я вбачаю в тому найочевидніший вияв поводження мас, що вирішили кермувати суспільством не будучи до того здатними. . . Людина маси почувала б себе розгубленою в дискусії, і тому вона інстинктовно відмовляється підлягати вищому трибуналові (чужих думок). А звідти новина в Европі — гасло «покінчити з дискусіями». Нищаться всі нормальні формальності і накидається безпосередньо те, чого бажається. .» («Бунт мас» Париж, 1937 ст. XXII, 71—72) Це особливо спостерігається в Советському Союзі, де можна мати тільки такі думки, що їх накидає «генеральна лінія партії», — всякі ухили караються засланням, а навіть і смертю. Колись навіть і релігію — і то досить часто — накидувано силою, але в наші часи бодай тут уже чуємо інші голоси: «. .Ми є проти того, щоб накидати комусь світогляд, а тим більше релігію бо і сам Христос нікому не накидає своєї релігії, а до всіх каже: **«Якщо хочеш,** спасен будеш. .» («Християнський Голос», 1954, 4. VII).

НАКИДКА — велика кругла рибальська сіть.

НАКІТ — дорога, вистелена брусами (ЛАГУНАМИ) і вкрита зверху грубими дошками (МОСТНИЦЯМИ) там, де вона проходить через грузьке болото.

НАКЛЕП — неправдиве обвинувачення, що має на меті зганьбити і заплямити чиюсь честь.. Породжує наклепи звичайно заздрість, а також вроджена в багатьох підлих людях нетерпимість до всього чистого й вищого від них. Чималу ролю відограють також і низькопробні партійні розрахунки людей, що, згідно з навчанням Леніна, вважають брехню і наклепи найкращою зброєю в боротьбі з політичними противниками. У цьому вони слідують пораді Бомарше в «Севільському цирульникові»: «Оббріхуйте. оббріхуйте, від того все щось залишиться». Зрештою те саме говорив ще Бекон Верулямський (1560—1626). І треба признати, що надто багато людей радо йдуть за цією порадою. Перського мудреця і славного поета Сааді (.184- -1263) запитали одного дня:

— Коли б вас замкнули в одній кімнаті з красунею, і всі двері були замкнені, і ніхто не міг би підглядати , чи ви б витримали спокусу?

— Дуже можливо, — відповів мудрець, — але ніхто тому не повірив би. Бо легше уникнути спокуси. ніж наклепу.

Але саме тому державні мужі, що найбільш підлягають наклепам. навчають їх іґнорувати. Славного англійського політика Асквіта (1864—1928), коли він був міністром, обвинуватили в тому. що з його наказу було вбито кілька робітників під час страйку. Скоро виявилося. що Асквіт в тому не мав жадної вини, але опозиція довго ще продовжувала закидати йому це не-щастя.« — «Коли ви в 1892 р. вигубили тих робітників. .» — сказав йому одного дня в парляменті один лейбурист. Але Асквіт цілком спокійно завважив: «Це було не в 1892 р., а в 1893. .»

Але далеко не всі можуть — і сміють — затримувати такий спокій супроти наклепів. що знижують моральний рівень суспільства, сіють недовір'я і підривають основи громадської співпраці. Провід Українських Націоналістів видав у 1931 .р відкритий лист до українського громадянства, в якому між іншим стверджував:

«. .У нас у виборі засобів взаємопоборювання перейдено межі, і заходить небезпека затроєння українського національного організму зсередини. Свідоме вживання тяжких інсинуацій. брудних наклепів. безпідставних обвинувачень. взаємне очорнювання, кидання тіні зради й провокації, не допустимі не лише з етичної точки погляду, але також і внутрішнього здоров'я нації. Для національної солідарности і спільности небезпечна не так розбіжність думок і переконань. як взаємна відраза. виплекана на чуттєвій основі. Тим часом така не повинна заникнути навіть при умові внутрішньої боротьби. Обставини, серед яких живемо, кажуть нам уникати всього. що зменшує нашу внутрішню міць і відпорність назовні». («Розб. Нації» 1931, ст. 190).

Та наклепи залишаються і далі одним із загрозливіших явищ нашого суспільного життя. Леонід Глібів писав свого часу на адресу наклепникам:

Траплялось на віку мені
Такеє бачити ледащо, —
Не годне ані нащо.
А як почне тебе судить,
То так оббреше, обчорнить,
Що соромно й сказати.
І чи ж не гріх таку прояву
Свинею величати?

Український Кодекс 1743 р. установлював такі кари за наклепи: «Хто з наміром пошкодити доброму імені й честі другого подає писемну заяву. обвинувачуючи другого в доконанні якоїсь протиправного чи противного честі вчинку. або приб'є оголошення в публічному місці або потай комусь підкине, той карається за першим разом покутою за образу чести і 6-тижневим арештом, за другим разом — подвійною карою. за третім — потрійною, а за четвертим, — крім покути й арешту вчетверо, — карається ще в и т и н а н н я м ніздрі та опублікованням. як б е з ч е с н и й і ошельмований. За навмисне. неправдиве обвинувачення другого в доконанні злочину, що підлягає карі смерти або іншій тяжкій публічній карі, винний карається тією ж карою. якій мала підпасти обмовлена ним особа. За наклепи в анонімному листі на підставі якихось поголосок кару встановлює суд на власний розсуд. .» (ЗНТШ. 159, ст. 164). (Див. ВАСИЛИСК, ОБНОВА).

НАКРИ — давній український військовий музичний інструмент, в роді подвійного барабана. (Див. БУБНИ).

НАКРИВАННЯ ГОЛОВИ — обрядовий акт. що в ньому раніше вбачали символізацію посвята духам чи божеству, — давні римляни, приносячи жертву богам. чи творячи лібацію, покривали голову тоґою. Можливо, що і у нас, покривання голови молодої на весіллі мало колись таке значення. Але тепер вбачають у ньому скорше засіб від наврочення, від злих чар та демонів (Див. ВОЛОССЯ, ОЧІПОК).

НАЛЕПІНСЬКА - БОЙЧУК СОФІЯ (1885 — ?) видатна українська мисткеня - ґраверка, вчилася мистецтву разом із своїм чоловіком, Мих. Бойчуком (1882—1839) в Академії Мистецтв у Парижі. Тут виставляла свої твори, враз із групою нео - візантиністів, в Сальоні Незалежних. Від 1922 р. була професоркою Мистецького Інституту в Києві. Заарештована (мабуть, із своїм чоловіком у 1937 р.?), загинула невідомо де і коли.

НАЛИВАЙКО ДЕМ'ЯН — острозький вчений протопоп, ревний оборонець православія. брат СЕВЕРИНА НАЛИВАЙКА. управитель дерманської. а потім острозької друкарні, ав-

тор українського перекладу двох препозідей Івана Золотоустого про каяття.

НАЛИВАЙКО СЕВЕРИН (†1597) — козацький отаман, родом із Острога, почав свою військову кар'єру, як пушкар кн. Острозького, і брав участь у розгромі КОСИНСЬКОГО (див.) під П'яткою. Але пізніше покинув княжу міліцію і вже в 1594 р. на чолі козацького війська погромив турків на нижньому Дністрі. Мав він тоді півтретя тисячі козаків, переважно селян - утікачів, озброєних, мабуть, на ті дукати, що він їх одержав від папського посла КОМУЛОВИЧА (див.).

Злучившись тоді ж із низовими козаками, на чолі яких стояв кошовий Гр. ЛОБОДА (див.), Наливайко пішов на Молдавію. Об'єднане військо мало до 12.000 вояків з артилерією і 40 хоругвами, між якими були й хоругви від цісаря Рудольфа II і архикнязя Максиміліяна. Козаки розгромили військо молдавського господаря Арона, здобули Ясси і попустошили околиці. Вони примусили Арона виломитися з-під турецького підданства і скласти чолобитну присягу цісареві.

В черговому 1595 р., на спілку з Ароном, козаки попустошили околиці турецьких міст — Тягині, Білгороду й Кілії, а потім повернулися на Брацлавщину. І хоча брацлавська шляхта мала намір приборкати козаків Наливайка, козаки, порозумівшись із брацлавськими міщанами, розгромили шляхетське ополчення і захопили Брацлав. Потім Наливайко пішов на Угорщину, звідти на Волинь і на Білорусь, де погромив прихильників унії. Вертаючись з Білоруси, Наливайко пограбував маєтності луцького владики Кирила ТЕРЛЕЦЬКОГО, за те, що він був одним із перших, що покинув православ'я і прийняв унію. «З тою хвилиною, — писав М. Голубець у «Великій Історії» вид. Ів. Тиктора, — **до соціяльних гасел, видвигнених козаччиною, приєдналось гасло релігійної боротьби»** (стор. 412).

Але 1596 р. виступив проти козаків польський коронний гетьман Ст. Жолкевський. Відступаючи перед більшими силами Жолкевського, Наливайко з'єднався під Білою Церквою з запорожцями на чолі з кошовим Шаулою. На урочищі Гострий Камінь в околиці Трипілля, Жолкевський примусив козаків до бою, в якому Шаула втратив руку, і замість нього козаки обрали гетьманом Наливайка. Обвівши себе табором, козаки, під командою Наливайка, витримали польський наступ, а потім блискавичним випадом примусили Жолкевського відступити до Білої Церкви, де він почав чекати підмоги.

Козаки тим часом перейшли Дніпро, зібрали в Переяславі раду і — не знати чому — скинули Наливайка й обрали на гетьмана Гр. Лободу. Давнє суперництво між Лободою і Наливайком погано відбилося на козацтві, почалися внутрішні сварки й непорозуміння, а тим часом Жолкевський отримав додаткові війська і під Лубнями, на р. Солуниці оточив козаків. В козачій міжусобиці згинув Лобода, але Наливайкові не вдалося перебрати булаву, — замість нього було обрано на гетьмана полковника Кремпського. Тим часом Жолкевський, після двотижневої безуспішної облоги козацького табору, в якому на 6.000 війська було стільки ж нездатних до бою жінок і дітей, почав страшну стрілянину з гармат, готуючись до вирішального наступу і одночасно намовляючи козаків піддатися: хай тільки видадуть головних проводирів, а решті нічого злого не станеться. Козацтво, маючи перед очима знесилених недоїданням й заляканих жінок і дітей, по двох днях тяжкої канонади скапітулювали. Наливайко намагався втекти, але лободівці приборкали наливайківців, схопили Наливайка й Шеулу і видали їх полякам.

Жолкевський тим не задовольнився і домагався, щоб кожному панові дозволено було забрати з козацтва своїх підданих. На це козаки не могли погодитися, бо це їх усіх віддавало б на ласку панів. Тоді польське військо кинулося на них, неприготованих, і учинили огидну різню. «Так їх рубали немилосердно, що на милю або й більше труп лежав на трупі», — оповідав сучасник поляк. Тільки частині козаків на чолі з Кремпським пощастило вихопитися з того збройною рукою. Наливайка ж, Шеулу та кілька інших, закованих в кайдани, повезли перше до Львова, де кілька ватажків було страчено, а потім до Варшави, де Наливайка майже рік тримали у в'язниці, страшенно торгували, аж нарешті 11 квітня 1957 р. стято йому голову, а тіло четвертовано. Про муки Наливайка склалися леґенди: оповідали, що його спалено живцем у мідяному бику. Інші оповідали, що його посадили на розпаленого залізного коня, а на голову поклали залізну корону за те, що він, мовляв, називав себе «царем Наливаєм», хотів бути королем України. Для українського народу Наливайко залишився славним героєм-мучеником. П. Куліш написав про нього драму «Цар—Наливай», а С. Черкасенко теж драму «Северин Наливайко», яку було видруковано в журналі «Самостійна Думка» в 1934 р.

НАЛИГАЧ — воловід, мотуз, яким прив'язували волів за роги.

НАЛЬЧИК — місто на Кавказі з мінеральними водами і гарним підсонням. Колись тут була твердиня. Тут померла й похована МАРКО ВОВЧОК.

НАМЕТ — рід будки з просмоленого полотна, брезенту, тощо, що ставиться в відкритому полі на захист від дощу і негоди.

Народня поезія багатьох народів пов'язує небо з уявленням про Боже житло, палац Бо

жий. У давніших часах цьому уявленню відповідав саме намет, як давніший рід людського житла, що й нагадує своєю формою небесне склепіння. У скандинавів ми знаходимо такий образ: «Над усією землею простилається небо. як намет, що приладовується до неї чотирма кінцями, у кожного з котрих сидить один карлик...» Подібне знаходимо і в поезії первісних народів: в одній гіляцькій казці оповідається, як один гіляк, вилізши мотузкою на небо, побачив, що небо це — великий намет...» У фінській «Калевалі» оповідається про «шість наметів звіздних». Відповідно до цього і наша коляда співає:

Ой вгорі. ой вгорі, в шовковій траві,
Ой, дай Боже!
Стоїть мі. стоїть шовковий намет,
А в тім наметі золотий стільчик,
На тім стільчику можний панонько,
Трьома яблучки підкидаючи.
Двома орішки та цитаючи.
Вицитав коня та з під короля,
А в того коня золота грива,
Золота грива, срібні копита,
Срібні копита, шовковий хвостик.
Золота грива коника вкрила,
Срібні копита кремінь лупають.
Кремінь лупають, церкву мурують,
Мурують же із трьома верхами,
З трьома верхами, з двома віконці:
В одно віконце всходить сонце.
В друге віконце заходить сонце,
А в райські двері сам Господь входить...
(Голов. 135—36). (Див. КІНЬ, НЕБО, ЦЕРКВА).

НАМИСНИК — полиця на посуд над дверми гуцульської хати.

НАМИСТО — з давніх часів у нас головна жіноча прикраса, — носили його в нас дівчата, і молодиці і старші жінки, — ті останні звичайно більш темних кольорів. Дівчата. навпаки. кохаються в яскравих кольорах. У будні дівчата носять не багато намиста, щоб, бува, не пірвати та не розгубити. але в неділю та в свята увішуються ріжнобарвним намистом. при чому найпершу ролю відограє т. зв. ДОБРЕ НАМИСТО — себто КОРАЛІ (див.). Окрім коралів вживають ще ПАЦЬОРОК та хрестиків. У гуцулок поміж хрестиками зустрічалися й перські — ЖУКОВИНИ. На Буковині намиста в давніх часах складалися з червоних коралів та монет. Останніми часами ці давні намиста поступилися перед фабричними намистами — ЦЯТКАМИ. ПЕРЛАМИ. Але зберігся давній порядок нанизання — під шию йдуть легші намистини далі тяжчі. а найнижче — монети, звані САЛЬБАМИ: 5-коронівки, 2-коронівки або царські рублі. Ззаду зв'язувано намисто шнурком. чи стрічкою. а в деяких околицях дівчата, як і на Київщині, чіпляли до намиста у свято стрічки.

На Гуцульщині та на Буковині носили намисто з мідяних хрестиків, яке звали ЗГАРДА (див.). У гуцулів зберігся також давній тип намиста з овочевих коробочок рослини КЛОКІЧКА (див.). Слід ще згадати СИЛЯНКУ (див.) — намисто. виплетене з дрібненьких намистин на волосяній основі.

Старші жінки задовольняються намистом у кілька низок. Але хоча старші жінки і носять намисто. всеж воно — належиться головно дівчатам, і пірвати публічно на дівчині намисто — значить збезчестити її. У болгарських народніх піснях розривання пацьорок символізує втрату дівоцтва.

Вагітним жінкам не можна носити намиста. Завагітнівши. жінка мусіла негайно його скинути. — дозволялося носити тільки хрестик, або образок, на чорному мотузку. Коли б вагітна жінка носила намисто. то в дитини пуповина обмоталась би навкруги шиї і задушила її (див. МОТУЗ. НИТКА). Якщо ж дитина і не задушиться. то ростиме — якщо намисто червоне — «в пороку й стиду»; якщо ж намисто чорне, то заходитиметься від плачу й матиме пригадки (Малинка в К. Ст. 1898, У, 256).

На Волині нанизували в намисто також т. зв. ЖІНОЧІ КАМІНЧИКИ, відомі в археології під назвою ПРЯСЛИЦЬ. Кожний сильний дощ на Овруччині вимивав їх із землі. Вони — з червоного шаристого каменю. круглої форми з діркою посередині й орнаментом у вигляді ліній та зубців назовні. Селяни вірили. що вони ростуть із землі і приносять щастя тому. хто їх знаходить. Посвятивши їх в церкві, селяни відгоняли ними відьом та лікували хворих — людей і худобу. а особливо жінок. Одягали їх також коровам на шию проти відьом. При ріжних хворобах ці камені також розтирали, розпускали їх у воді й пили. На Овруччині називали їх ПОМІЧНИКАМИ, бо вони ніби допомагають від зурочення. отруєння і болів у животі. Місцеві жиди вішали їх. разом із вовчими зубами, шматками срібла. тощо, як амулети. Подібні намистини знайдено і в Скандинавії, в Мекленбурзі, в Росії на Оці — тут вони зелені. В науці їх зовуть пряслицями. бо здогадуються. що їх надівано на прялки, або, за другою гіпотезою. на сіті. Проф. М. Сумцов натомість уважає їх, за Руликовським, що їх спеціяльно студіював. за амулети. «На користь цієї гадки. — писав він. — промовляє численність знахідок. червоний їх кольор орнаментація. народні вірування та сучасний їх ужиток у селян» («Культур. переживанія»).

Магічну силу. що надається пряслицям, треба приписати віруванню. що вони «ростуть з землі» Цікаво відзначити. що на Гуцульщині жінки й справжнє намисто закопують на Благовіщення в муравельнику. а на Юрія його від-

конують та доять корову через намистину, що була закопана в муравлищі — «щоб уроки не чіплялися молока» (Шухевич, ІУ, 214, 247). Отже, тут тій закопаній намистині надається те саме значення, що й пряслиці — вони обидві відганяють уроки і відьми.

НАМІР — бажання здійснити задумане. У кожному вчинкові ми розріжняємо доконаний факт і намір. і грецький філософ Епіктет твердив, що чужий вчинок можна лише констатувати, але не можна його морально посуджувати, поки невідомий намір, з яким його зроблено. Бо добрий намір, мовляв, може виправдати вчинок, що виявився, незалежно від волі того, хто його доконав, злим, і навпаки, добрий вчинок втрачає на своїй вартості, коли його поповнено зі злим наміром.

В християнстві ані намір, ані вчинок не вистачають самі по собі. — не дурно ж склалася приповідка, що добрими намірами пекло вимощене. Лише той намір добрий, що здійснюється в доброму ділі, і лише той вчинок добрий, що засвідчує чистоту наміру. Христові пророки пізнаються з діл їх, як рослини пізнаються з їх овочів (Матв. УІІ. 16—22). Вчинок сам по собі не вистачає, бо він може ховати під собою духове наставлення, йому цілком суперечне. ЛИЦЕМІРСТВО (див.) і за Христа прикривалося зовнішньою побожністю, щоб сховати внутрішнє зіпсуття. Христос виявляв ті «гроби побілені», що «зверху являються гарними, всередині ж повні кісток мертвих і всякої нечисти... Горе вам, книжники та фарисеї, лицеміри! що будуєте гроби пророків та украшаєте пам'ятники праведників... Змії, кодло гадюче, як утічете від суду пекельного?» (Матв. XXIII, 27, 29, 33). Треба не лише здаватися добрим, але й бути добрим.

З другого ж боку, ще Сенека відзначав, що все знаходитимуться люди, які намагатимуться викривити своїми лукавими тлумаченнями найчистіші наміри. Приписування поганих намірів людям, що нам не подобаються, а в наші часи особливо тим, що не погоджуються з нашими партійними поглядами, дуже поширене в нашому світі.

Законодавство більш культурних країн намагається оборонити тих людей, що поповнили якийсь злочин без доказаного злого наміру. Вимір кари за убивство, поповнене в наслідку нещасливого збігу обставин, все далеко менший, ніж за убивство, поповнене з доказаним злим наміром. Та, з другого боку, відсутність злого наміру, не все вистачає для виправдання вчинку, що йде на шкоду всьому суспільству. Тому Т. Шевченко засуджував Б. Хмельницького за Переяславську угоду, хоча й розумів, що Хмельницький мав добрі наміри — «щоб москаль добром і лихом з козаком ділився...»

Та чого варті «добрі наміри», коли вони приводять до наслідків, згубних всьому народові?

Французький філософ Р. Ле Сенн поручав: «Робити можливо найкращі вчинки з можливо найкращими намірами. А коли цього ідеалу неможливо осягнути, хвалити добрий вчинок, зроблений зі злим наміром, висловлюючи одночасно жаль, що він став добрим тільки завдяки щасливому збігові обставин; а також, ганьблячи злочин, хвалити його добрий намір (якщо такий був), бо він дає запоруку поліпшення в будучому, як самої особи злочинця, так і його вчинків». («Трактат моралі», Париж, 1949, стор. 565).

НАМІСНИК — у князівській Україні представник та помічник князя «на місті», себто в пригородах; також серед урядників єпископа знаходився намісник, що головну функцію, здається, мав в єпархіяльному суді (про них маємо вістки з XIII ст.). (М. Грушевський, «Іст. УР» III, 284). В лит.-руській державі XIУ—XУ вв. намісник був представником вел. князя з великими вповноваженнями, але цей титул поволі занепадає: «Цей титул здавався замало авторитетним, головно супроти місцевої шляхти і панів; тому намісники важніших округ один по другім дістають титул СТАРОСТИ, так само як ще перед тим титул старости заступив по інших містах староруських ВОЄВОД... В менше значних містах зістаються далі намісники (або, як і їх з польська звуть документи ХУІ ст. — ДЕРЖАВЦІ). (Там же У, ст. 293).

Намісник був не тільки публічним урядовцем, призначеним до сповнювання ріжних державних функцій, але також і управителем державних доменів з їх господарством. Ця управа багато приспоряла йому роботи, але давала й значні доходи... В районі повірених його безпосередній управі державних маєтностей і волостей, намісник мав дбати, щоб господарство в вел. княжих дворах не упадало, а розвивалося, мав підтримувати в добрім стані забудовання й інвентар, творити нові джерела доходів — стави, млини, фільварки і т. і. В волостях, що належали до його уряду, він збирав податки і мусів дбати, щоб селяни зі своїми данями не залягали, щоб селянські ґрунти не пустіли, не зменшалися. До обов'язків його належало нормувати вихід селян із ґрунтів, відшукувати селян-утікачів, осаджувати порожні ґрунти новими господарями, «пришукувати» на місце підупалих і маломожних господарів ліпше загосподарених, по можності розширяти господарську територію закладанням нових осад або поширенням селянських ґрунтів корчованням, «розробленням» лісу та інших неужитків: «уряд» мав заохочувати до того селян ріжними пільгами і така ініціятива ставилася йому в спеціяльну заслугу. Вкінці мав він боронити границі господарських волостей від апетитів сусідів-панів.

Усі ці господарські функції намісник-староста, чи інший урядовець в тій позиції сповняв. розуміється, не сам, а через своїх слуг і заступників — т. зв. «урядників», «НАМІСНИКІВ» (уже не в значенні уряду, а простого відпоручника).

Крім цих господарських компетенцій, що за тодішніми поглядами, були приватноправні, бо належали кожному дідичеві, мав намісник і компетенції державні. Він мав загальний нагляд у своїм повіті — певного роду контролю над урядниками менших категорій. Мав він близший догляд над центральним замком повіту. — мав він пильнувати, щоб замок цей був у добрім стані, заповнений амуніцією й запасами і готовий відбити ворога. Він був безпосереднім начальником замку, з замкових доходів удержував пушкарів та інший персонал з невеличкою залогою. У повітах пограничних він вистерігав т. зв. ПОЛЬНОЮ СТОРОЖЕЮ татарські напади і в небезпечні моменти скликав населення до замку на оборону, або в погоню за ворогом.

До намісника належав також суд у всьому повіті над усіма суспільними верствами, оскільки вони не мали своїх спеціяльних судів — як селяни панські, міщани міст з німецьким правом, тощо. (М. Грушевський «Іст. УР.». У, ст. 294—298).

У Галичині в рр. 1848—1918 титул НАМІСНИКА носив найвищий цісарський урядовець, управитель краю.

НАМІТКА — дуже давня форма головного жіночого покриття, це білий завій (серпанок, перемітка. обрус, фацелик, півка), що його жінки вбирали у нас поверх очіпка. Первісно це був рушник, 4—5 метрів завдовжки, що його пов'язували по мистецьки навколо голови, спускаючи іноді кінці по спині мало не до землі. Робили намітки з льняних, подекуди конопляних. а найчастіше з ниток сирового шовку, що їх перше прасували ГАЛОМ, себто кам'яною або скляною кулею. Носили намітку не тільки українські жінки, а й всі слов'янські. Була намітка відзнакою замужніх жінок взагалі на Сході, і в Тебах жінки майже цілковито закривали своє обличчя, якто ми бачили ще недавно у махоммеданок. У поляків біла намітка дала й назву замужнім жінкам. яких вони звуть «бялоґлава». і в наших пам'ятках з козацьких часів часто згадуються «білоголові». На всіх стародавніх малюнках, починаючи з Святославового Ізборника 1073 р., де княгиня має високу шапку, з-під якої виглядає біла намітка, і включно до «Летописного повествованія» Ріґельмана (1778 р.) ми зустрічаємо намітку. Одягали жінки її на весіллі, коли, після розплітання коси молодої, мати приносила молодій намітку з комори, а дружки співали:

Догадайся, Марусю, чого мати до комори пішла:

—Чи по рутяний віночок?
— Чи по біле завивайлочко?
— Чи по мед, чи по горілку?
— Чи по тонкую намітку?..

Коли свашки, або мати — як де ведеться, підходить до молодої, щоб покрити їй голову наміткою, — дружки співають:

Марусю, догадайся,
Повивати не дайся...

Молода слухає поради своїх дружок і захищається від намітки: борониться руками, плаче і тричі зриває з голови намітку, кидаючи її до порогу. Хор співає:

Покривальниця плаче.
Покриватись не хоче;
Серпанок — поганок,
Віночок — коханок..

Намітка у весільному обряді ще з'являється і другий раз, коли мати молодої зустрічає свого зятя.

Староста та двоє бояр кладуть на тарілку колач, у якому запечений перстень молодої. Потім один з них тримає тарілку з колачем, а двоє інших беруться за кінці намітки. Староста виголошує привітання:

— Кланявся молодий молодій, бояри — дружкам, а цимбали — затичкам-

В цей час молода сидить у хаті на посаді, схилившись над столом. Свашки покривають її наміткою і кладуть на голову хліб та дрібку соли.

Потім свашки співають:

Зробилисьмо діло.
Аж нам чоло впріло:
З коржа — паляницю,
З дівки — молодицю...

Діставши, таким способом, намітку на весіллі — заміжня жінка, колись, не розлучалася з нею все своє життя. Тільки коло хати та в будні дні на роботі — без намітки, а скрізь: до церкви, в гості, «на смерть» — жінки брали з собою намітку.

Олексій Іванович, з статті якого в «Укр. Думці» я беру цей опис, додавав, що:

«Намітка — це полотнище з обох кінців вишите червоними нитками. У старих бабусь намітки були темнодимчатої барви і, або зовсім без вишиття, або — чорні хрестики по обох кінцях».

У наш час, у багатьох місцевостях України, намітка майже зникла. Зберегли моду на намітку тільки жінки в західньому Поліссі. На Великій Україні жартуючи, молодиці кажуть: «Намітки баби забрали з собою на той світ!» Цей жарт оснований на тому, що заміжніх жінок — звичай велить ховати у білій намітці.

І Хв. Вовк стверджував: «Тепер намітку носять тільки жінки дуже літнього віку, та й то скорше, як ритуальне вбрання, на весілля чи на похорон. Взагалі, цю намітку, що її вдягають на весіллі, переховується аж до похорону жінки.» («Студії..» 275).

Натомість Л. Бурачинська, знавець народнього одягу, писала в Збірнику «Буковина» (1956 р.): «Справжній головний покрив жінки (на Буковині) з нагоди свята становить намітка («ручник», «рантух»). Його вбирає жінка поверх хустки, обвиваючи голову й підборіддя так, щоб обидва кінці звисали рівно по обох боках. На намітку вживають тонкого полотна, що буває на кінцях замаяне взорами. У деяких околицях (Вижниччина) це полотно збирають «у ряски» — рясована ПЕРЕМІТКА» (ст. 53).

У народніх піснях теж згадується намітка. Напр., у русаліях, що їх співали на Зеленому тижні:

Жінки - сестрички, дайте намітку,
Хоч не тоненьку, аби біленьку...

Це — ніби русалці надокучило дівувати, і вона хотіла б стати молодицею...

НАНАШКА, НАНАШКО — хресна мати, хресний батько (на Буковині та на Поділлі). Вплив румунів.

НАНСЕН ФРІТЙОФ (1861—1930) — норвежець, один із визначніших дослідників підбігунових країн, головно Ґренляндії. В рр. 1906-08 був послом у Лондоні, 1917-18 — у Вашінґтоні, а потім головою Загального Комітету Допомоги Голодним у СССР (див. ГОЛОД, КВІСЛІНҐ), та головою Комісії для Опіки над Еміґрантами при Союзі Народів. У 1919 р. Нансен вів переговори з американським президентом Гувером в справі допомоги народам колишньої Росії. Виконанню цього пляну перешкодили бойові дії, що розгорталися в той час на території колишньої царської Росії. У 1921 р. в Женеві відбулася міжнародня конференція делеґатів 48-ми товариств Червоного Хреста та представників 12-ти державних урядів у справі допомоги голодуючому населенню України і Поволжя. Учасники конференції звернулися до Нансена з проханням, щоб він займався організацією цієї допомогової кампанії. Нансен з усією енерґією виконує це тяжке завдання. Він особисто відвідує околиці, що найбільше потерпіли від голоду. Водночас він у всіх важливіших европейських столицях веде кампанію за допомогу голодуючому населенню України та інших частин теперішнього Радянського Союзу.

Ця його кампанія дала добрі наслідки. Европейські Товариства Червоного Хреста відгукнулися щедрою допомогою харчами та одягом. Його заклики знайшли широкий відгук і в США, які під керівництвом президента Гувера забезпечили харчами понад 10 мільйонів населення Радянського Союзу.

Нансен зробив дуже багато, щоб улегшити долю політичних еміґрантів. Займаючи при Лізі Націй пост верховного комісара для справ утікачів, Нансен усіма силами намагається подати політичним еміґрантам моральну, матеріяльну та юридичну допомогу. Пашпорти, які видано в той час політичним еміґрантам, так і названо «нансенівськими».

В 1923 р. Нансенові присуджено нобелівську премію миру. В наступних роках працював він по влаштуванню долі вірменських втікачів, жертв першої світової війни. В 1927 р. Нансен заступає Норвеґію в комісії роззброєння.

Великий гуманіст, шляхетна людина, він до останніх днів життя вірив у перемогу людської правди і в період загострення боротьби західньоевропейських держав за вплив на Скандинавському півострові боронив плятформу збереження національної незалежности Норвеґії в напрямку невтралітету.

НАПАД ПОСЕРЕДНІЙ — небезпечна зброя т. зв. «холодної війни», коли якась держава, щоб ослабити другу, викликає в ній, шляхом радієвої та іншої пропаґанди, розрухи, а то й громадянську війну. Про ці засоби посереднього нападу говорив 18. VIII. 1958 р. державний секретар Фостер Даллес ветеранам світової війни. Уже в 1949 р. Об'єднані Нації (ОН) ухвалили резолюцію, якою закликали всі держави стримуватися «від підтримування в інших державах громадянських непогоджень», а 1950 р. знову звертали увагу на «викликання внутрішніх суперництв з боку чужинецької держави», кваліфікуючи цю акцію, як «один із важчих злочинів супроти миру й безпеки світу». Посередній напад — річ не нова. Але це мистецтво посереднього нападу було незвичайно вдосконалено в останні роки. Шляхом запальних промов через радіо; контрабандою зброї, таємними просяканнями осіб і підкупством; шляхом підбурювання до злочинів і убивств, шляхом загроз особистій безпеці впливових осіб, одна держава може знищити незалежність другої. Посередній напад все був і залишається одною із найбільш уживаних зброєю Москви для опанування сусідніх з Московщиною народів, успішно застосований супроти України в рр. 1917 - 20, коли він зрештою перейшов в напад безпосередній — шляхом наступу збройних сил під командою МУРАВЙОВА (див.). Див. П'ЯТА КОЛОНА.

Se terminó la impresión de este libro en
el mes de Julio de 1961, en los Talleres
Gráficos "Champion", c. Mercedes 2163/67,
Buenos Aires..